

ASIATISCHE FORSCHUNGEN

BAND 7

FOLKLORE MONGOL

recueilli par RINTCHEN

LIVRE PREMIER

398.095 17
D 489.1 F

1960

OTTO HARRASSOWITZ · WIESBADEN

ASIATISCHE FORSCHUNGEN

MONOGRAPHIENREIHE

ZUR GESCHICHTE, KULTUR UND SPRACHE
DER VÖLKER OST- UND ZENTRALASIENS

Herausgegeben für das Ostasiatische Seminar der
UNIVERSITÄT BONN

von

WALTHER HEISSIG

unter Mitwirkung von

HERBERT FRANKE, NIKOLAUS POPPE UND OMELJAN PRITSAK

BAND 7

FOLKLORE MONGOL

recueilli par RINTCHEN

LIVRE PREMIER

TEXTES KHALKHA-MONGOLS EN TRANSCRIPTION

1960

OTTO HARRASSOWITZ · WIESBADEN

FOLKLORE MONGOL

recueilli par RINTCHEN

LIVRE PREMIER

TEXTES KHALKHA-MONGOLS EN TRANSCRIPTION

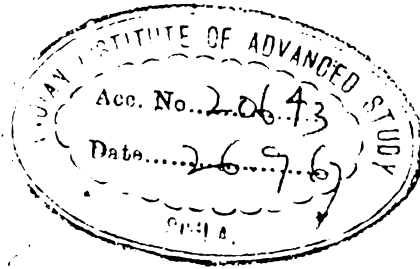
1960

OTTO HARRASSOWITZ · WIESBADEN

 Library IAS, Shiria

00020643

398 095 17

D489.1 F

© Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1960

Alle Rechte vorbehalten

Photomechanische und photographische Wiedergaben
nur mit ausdrücklicher Genehmigung des Verlages

Gesamtherstellung: Universitätsdruckerei H. Stürz AG, Würzburg

Printed in Germany

A la mémoire de l'Académicien

S. A. Kosine.

1

1

Introduction	IX
Portrait du musicien Lubsang quγurči	
Textes	
i. Barún tiwíg edzelseñ Bodi mergenǵ xáñ	1
ii. Öntsín tsagán bottogo	81
iii. Jargae tšargae xojjirín yliger.	84
iv. Geser xáñ	89
v. Bawú taedži	91
vi. Bömbyd öwgyñ	93
vii. Alá Dzandá	95
viii. Öwgyñ emgenǵ xojjir	98
ix. Dallañ xudultši.	99
x. Jamágá xarásanni	100
xi. Sañ	101
xii. Serín lama.	101
xiii. Édirgentei yggy	101
xiv. Baddartši	102
xv. Öwgyñ beri xojjir.	103
xvi. Xolbó	104
xvii. Dzalxú exxener, adziltæ noxxyr xojjirín xolbó	105
xviii. Arwan xojjir dzil	107
xix. Xýxyñ xutuktin dú	111
xx. Tsagán sarín jöról	112
Index des noms	114
Les airs de l'ouliger Bodi mergenǵ xáñ	121

INTRODUCTION

Le conteur dont le répertoire est publié ici grâce à l'amabilité de mon savant collègue M. Walther Heissig, fut un de ces musiciens errants et narrateurs populaires de la Mongolie du Nord, qui récitaient des contes épiques sur les bazars d'Oulanbator, Kiakhta, Ouliassoutaï, Kobdo, et, durant les fêtes populaires et religieuses, sur les places de marché des monastères. Son nom était Lubsang, mais il était plus connu du peuple sous son sobriquet 'Köngkür quγurči' — 'le Musicien aux yeux renfoncés'. Ses ancêtres provenaient du clan Kesigten en Mongolie du Sud.

À la fin du xviie siècle un prince offrit treize familles de ses sujets à Öndür gegen, la première incarnation de Tāranāta en Mongolie septentrionale. Ces familles furent alors exemptées de toutes charges vis-à-vis de leur seigneur, étant des 'qutuγtu-yin šabi' — 'des sujets-disciples du Saint', et non des sujets du prince divisés en 'sumun' qui, eux, furent unis dans 'otuγ šabi'.

Lubsang quγurči était le descendant d'une de ces treize familles Kesigten šabi d'Öndür gegen. Il naquit en 1885 dans le territoire du Baraγun aru otuγ de la bannière du prince Üjüng güng de l'ayimaγ Sečn qan. La date précise de sa naissance est inconnue. Son père, Öljei, mena la vie simple d'éleveur de bétail, sur les bords de la rivière du Loup — 'Činu-a γoul'.

Le grand-père et l'arrière grand-père du Lubsang quγurči étaient des musiciens-devins et d'excellents rebouteurs. Sa mère Jangrayi jab était aussi une musicienne improvisatrice de renom. Pendant les soirées d'hiver le grand-père et le père de Lubsang, chacun à son tour, chantaient le grand conte épique 'Bodi mergeñ xāñ' et tous les habitants du petit campement s'assemblaient sous la coupole de la vieille yourte des musiciens. Le petit garçon, Lubsang, apprit par coeur, mot à mot, les chapitres de ce récit épique. Souvent aussi l'aïeul jouait sur son violon (quučir) l'air de divination, et Lubsang, les yeux fermés, rêvait devant le foyer et faisait des tentatives timides pour deviner quelque bagatelle dans le poing du père ou de la mère.

Parfois on lui donnait, dans un petit sac plein de sable, un os brisé d'une jambe de mouton pour lui apprendre l'art du rebouteur si apprécié parmi les éleveurs de bétail. La mère lui montrait patiemment, avec une sourire tendre, comment il fallait palper le sac pour rassembler l'os brisé. Et après ces leçons théoriques, le petit garçon acquit la pratique en reboutant et guérissant les jambes cassées des moutons et des agneaux du campement.

La mère ayant été une masseuse excellente, Lubsang, peu à peu, apprit aussi cet art et les vieilles personnes dans le campement se réjouissaient des services du garçonnet masseur. Comme "honoraires" on lui donnait des morceaux de sucre de canne si précieux dans la steppe et on lui racontait les vieilles légendes de son clan.

Pendant les jours de printemps et d'été, le futur musicien et narrateur chantait par coeur le conte épique 'Bodi mergeñ xāñ' devant le troupeau de

INTRODUCTION

Le conteur dont le répertoire est publié ici grâce à l'amabilité de mon savant collègue M. Walther Heissig, fut un de ces musiciens errants et narrateurs populaires de la Mongolie du Nord, qui récitaient des contes épiques sur les bazars d'Oulanbator, Kiakhta, Ouliassoutaï, Kobdo, et, durant les fêtes populaires et religieuses, sur les places de marché du peuple sous son sobriquet 'Köngkür quγurči' — 'le Musicien aux yeux renfoncés'. Ses ancêtres provenaient du clan Kesigten en Mongolie du Sud.

À la fin du xviie siècle un prince offrit treize familles de ses sujets à Öndür gegen, la première incarnation de Tāranāta en Mongolie septentrionale. Ces familles furent alors exemptées de toutes charges vis-à-vis de leur seigneur, étant des 'qutuγtu-yin šabi' — 'des sujets-disciples du Saint', et non des sujets du prince divisés en 'sumun' qui, eux, furent unis dans 'otuγ šabi'.

Lubsang quγurči était le descendant d'une de ces treize familles Kesigten šabi d'Öndür gegen. Il naquit en 1885 dans le territoire du Baraγun aru otuy de la bannière du prince Üijüng güng de l'aγimaγ Sečn qan. La date précise de sa naissance est inconnue. Son père, Öljei, mena la vie simple d'éleveur de bétail, sur les bords de la rivière du Loup — 'Činu-a γoul'.

Le grand-père et l'arrière grand-père du Lubsang quγurči étaient des musiciens-devins et d'excellents rebouteurs. Sa mère Jangrayi ĵab était aussi une musicienne improvisatrice de renom. Pendant les soirées d'hiver le grand-père et le père de Lubsang, chacun à son tour, chantaient le grand conte épique 'Bodi mergen xāñ' et tous les habitants du petit campement s'assemblaient sous la coupole de la vieille yourte des musiciens. Le petit garçon, Lubsang, apprit par coeur, mot à mot, les chapitres de ce récit épique. Souvent aussi l'aïeul jouait sur son violon (quučir) l'air de divination, et Lubsang, les yeux fermés, rêvait devant le foyer et faisait des tentatives timides pour deviner quelque bagatelle dans le poing du père ou de la mère.

Parfois on lui donnait, dans un petit sac plein de sable, un os brisé d'une jambe de mouton pour lui apprendre l'art du rebouteur si apprécié parmi les éleveurs de bétail. La mère lui montrait patiemment, avec une sourire tendre, comment il fallait palper le sac pour rassembler l'os brisé. Et après ces leçons théoriques, le petit garçon acquit la pratique en reboutant et guérissant les jambes cassées des moutons et des agneaux du campement.

La mère ayant été une masseuse excellente, Lubsang, peu à peu, apprit aussi cet art et les vieilles personnes dans le campement se réjouissaient des services du garçonnet masseur. Comme "honoraires" on lui donnait des morceaux de sucre de canne si précieux dans la steppe et on lui racontait les vieilles légendes de son clan.

Pendant les jours de printemps et d'été, le futur musicien et narrateur chantait par coeur le conte épique 'Bodi mergen xāñ' devant le troupeau de

moutons sur la steppe, et, le soir, on lui permettait de jouer sur le vieux violon du grand-père.

Mais tout dans ce monde finit et la vie heureuse du garçonnet prit fin après la mort de sa mère bien-aimée. Lubsang avait onze ans quand son père se remaria et tout fut changé dans la vieille petite yourte sur le bord de la rivière du Loup. Les voisins allèrent s'établir dans d'autres campements, le grand-père suivit la mère du Lubsang, et le père s'adonna peu à peu à l'eau-de-vie de lait distillé et perdit sa santé. La marâtre prit Lubsang en grippe et, après la mort du père, le garçon quitta pour toujours la yourte paternelle.

Avec quelques moines errants, Lubsang vagabonda en Mandchourie et parmi les Bouriates d'Aga où, dans le grand monastère, il se fit 'šabi', 'disciple-servant' d'un célèbre médecin bouriate, Emöi bayši, qu'il accompagna dans ses grands voyages: à Čügel, couvent bouriate de Transbaïkalie, à Labraňg et Gumbum, les sanctuaires bouddhistes d'Amdo. Ils visitèrent aussi plusieurs villes et villages du Sseu-tch'ouan et du Kan-sou habités par les représentants des tribus mongoles. Durant ces voyages, Lubsang portait sur ses épaules le sac plein de médicaments et de livres de chevet de son maître Emöi bayši, et chantait son conte épique 'Bodi mergeň xán' dans les campements des nomades enchantés de voir ce conteur habile dont le violon avait un support de cordes fait de la maxillaire d'un vieil improvisateur.

Après son retour, Lubsang mena une vie de musicien errant et fut assez connu sur les bazars d'Ourga et de Naemá xoto, le faubourg chinois d'Ourga dont les habitants mongols estimaient l'art des musiciens et des improvisateurs. Un gargonier du voisinage du temple de Guesser, à Naemá xoto, lui proposa le dîner gratuit à condition que le musicien, chaque jour, chantât deux heures pour les habitués de son établissement. Jour après jour, pendant un mois, Lubsang chantait alors son conte, chapitre par chapitre. Et un jour, il fut ravi d'apprendre l'invitation de Ĵebcundamba qutuγtu, qui désirait se rejouir du conte savoureux 'Bodi mergeň xán'.

Ĵebcundamba fut aussi très étonné d'entendre que ce jeune šabi, son sujet-disciple héréditaire durant huit incarnations de Tāranāta, était un musicien-devin. Pour vérifier ce fait, le qutuγtu cacha dans son poing un objet, et Lubsang qururči, les yeux baissés, rêva quelques minutes en esquissant l'air de divination sur le vieux violon de son grand-père. Subitement il chantonna à mi-voix:

Je vois dans votre poing une chose précieuse.

Elle est petite comme l'ongle de votre pouce,

Ronde comme le miroir d'airain sur votre table

Et jaune comme le visage du Bouddha de mon amulette!

Le Ĵebcundamba qutuγtu fut très étonné et, desserrant les doigts, donna au musicien une monnaie d'or russe. Il le nomma sur le champ le musicien-devin de sa cour. Pendant les heures de repos, il se rejouissait, en écoutant la récitation de son musicien favori et montrait aux dignitaires de l'État et du clergé l'art de divination musicale de Lubsang. Dès lors, la fortune de Lubsang qururči alla toujours croissant. On l'invitait aux soirées et aux fêtes de familles nobles, on lui faisait plaisirs et présents, on le flattait dans l'espérance d'avoir un protecteur auprès de trône du Saint khan et même les voleurs d'Ourga ne se

risquaient pas à toucher aux maisons que fréquentait le musicien-devin du *qutuγtu*.

Un jour néfaste finit la carrière de Lubsang *quγurči* : dans le temple de l'Oracle d'État, le frère du *Jebeundamba viii*, on avait volé une lampe en or et la police d'Ourga usa ses jambes en vaines recherches. On décida alors d'inviter le musicien-devin de la cour, et Lubsang indiqua quelques servants du temple. On leur donna la bastonnade mais, tout épouvantés et ensanglantés, les malheureux nièrent catégoriquement toute participation au vol. "Mais j'étais bien sûr, racontait Lubsang *quγurči*, que ces gens-là connaissaient le voleur et seulement la maladresse du juge d'instruction empêchait de trouver le criminel. Pendant ma séance, le voleur s'absenta par crainte d'être reconnu, et ces coquins-là eurent le droit de nier parce que cette poire de juge les accusa directement du vol et ne demanda pas le nom du voleur. Je me fis des ennemis et sentis la fin de ma vie si heureuse et paisible à la cour ! Il me fallut en effet quitter la cour après cette histoire scandaleuse. Mais sous quel prétexte ? Le *Qutuγtu* m'aimait beaucoup et était toujours bienveillant malgré tous les cancan autour de moi. Mais il arriva que l'administration militaire du général *Siu Chou-tcheng* arrêta le *Qutuγtu*. Je me rendis alors à *Kiachta* où je me sentis en sécurité devant les serviteurs offensés du temple de l'Oracle et ma poitrine fut dilatée et mon esprit s'épanouit !

En 1922 Lubsang *quγurči* travaillait à l'école primaire d'Altanboulak, le petit faubourg de *Kiakhta* comme 'γalči' — chauffeur de poêles. Ce fut dans cette école que je fis connaissance avec lui. Durant les soirées d'hiver, il me récitait son conte 'Bodi mergen xāñ'. Il participait aussi aux spectacles dans le club où nous mettions en scène des sujets tirés de nouvelles et de romans chinois traduits en mongol, tel le 'Barayun eteged *γorčiyсан bičig*' (chin. *Si yeou ki*), le 'Turban ulus-un bičig' (chin. *San kouo tcheu yen yi*), le 'Erte edüge-yin *γayiqamsiytu üjgedel*' (chin. *Kin kou ts'i kouan*), etc.

Dans les campements autour de *Kiakhta*, il y avait nombre de vieux lettrés. Ces bibliophiles lisaient et récitaient les chefs-d'oeuvre de la littérature de l'Inde, du Tibet ou de la Chine dans le cercle des auditeurs enchantés qui répétaient, chacun à sa manière, ces récits savoureux. Et puis les conteurs populaires, tel notre ami Lubsang *quγurči*, les répandaient parmi les nomades.

L'idée de mettre en scène ces nouvelles et romans chinois nous vint de *M. Čimed*, le directeur de l'école primaire et de *M. Gombojab*, l'officier de la petite garnison d'Altanboulak, après leur visite au 'Nardom' (russe *Nardom*, de *Narodny dom*) à Ourga où des intellectuels de la capitale mongole, pour la plupart habitants de *Maema xoto*, avaient organisé la mise-en-scène de contes et de romans chinois très populaires parmi les Mongols de ce temps.

Notre petit cercle dramatique fut le second dans le pays. Ses membres étaient *MM. Čimed*, directeur de l'école, *Gombojab*, officier, *Dendübdorži*, militaire, *Ĵambaljab*, *Möngkeölei*, *Dambarabjai*, fonctionnaires de l'administration du territoire d'Altanboulak ('Altangbulaγ qotan-a saγuju umaratu kiγaγar-un kereg-i sidkegči sayid-un yamun'), moi, 'tal-a bičigeči' — 'demi-scribe' de l'administration du territoire (selon l'ancienne coutume, deux adolescents remplissaient les fonctions de scribe et recevaient chacun la moitié du salaire d'un scribe), *Mlles Yanjingsürüng*, et *Süke*, — et Lubsang *quγurči*.

Nous donnions nos spectacles dans le club qui avait été, deux ans plus tôt, la caserne des soldats chinois de la garnison de Kiakhta. Manquant de peintre, nous n'avions pas de décorations. A notre disposition n'étaient que les costumes, les barbes, les sabres, les cimenterres et des autres accessoires du théâtre chinois du temple de Guesser à Kiakhta, quelques costumes magnifiques des féodaux et des prêtres bouddhiques pris par les guerilleros mongols de Soukebator et de Tchoïbalsang dans les combats avec les bandes de la Garde Blanche du baron Ungern von Sternberg.

Nous n'avions aucun texte et nos mises-en-scène étaient improvisées. Pendant une ou maximum deux répétitions du sujet bien connu à tous les acteurs, nous entrions dans la peau des personnages et fixions approximativement l'heure et la limite de nos improvisations pour chaque personnage.

Lubsang qyurçi était tantôt le seul musicien de notre orchestre, tantôt l'acteur de nos mises-en-scène ou un régisseur très vif et habile.

Une demi-heure avant le commencement du spectacle, Lubsang qyurçi prenait une conque blanche ('dung büriy-e') et sonnait trois fois, comme Roland, de toutes ses forces, devant la porte du club: le premier son, disait Lubsang qyurçi, est le son de trompette du héraut, annonçant notre spectacle, le deuxième est l'invitation aux habitants de se vêtir, et le troisième est le signal du départ! Et tous les habitants de cette petite localité rurale connaissaient très bien notre signal d'appel. Un quart d'heure, et la salle était comble.

Nous n'avions pas d'électricité et les bougies jetaient sur la scène une lumière pâle. Selon la tradition du théâtre chinois, chaque personnage de nos mises-en-scène s'approchait de la rampe et se présentait au public: "Moi, je suis un tel, ou une telle, et mes intentions sont telles et telles!"

Les spectateurs acceptaient nos mises-en-scène avec un grand plaisir, mais les applaudissements étaient, en ce temps, inconnus et seulement le brouhaha dans les entre-actes et le silence solennel à la fin du spectacle, quand le public restait sur les sièges, comme méditant, nous montraient le succès de notre spectacle. Et Lubsang qyurçi animé et joyeux prenait son vieux violon et chantait des vers improvisés de reconnaissance aux spectateurs.

Je décris ces épisodes liés à la vie de Lubsang qyurçi pour donner aux mongolisants et aux curieux de l'histoire du théâtre contemporain mongol quelques traits de la vie culturelle du premier quart de notre siècle, et pour noter la participation très active de Lubsang qyurçi dans la vie nouvelle des premières années de l'État Mongol.

Revenant en 1927 de Leningrad où j'avais terminé mes études mongoles à l'Institut des langues orientales vivantes, j'ai retrouvé mon vieil ami Lubsang épique au milieu des auditeurs assis par terre ou sur le dos des chevaux et des chameaux. En ce temps là, je commençais à recueillir notre folklore si riche et je proposais à mon vieil ami de noter ses contes et récits.

Notre Académie des Lettres ('Sudur biçig-ün küriyeleng'¹) me donnait une petite somme pour mes informateurs et je pus livrer à Lubsang qyurçi un salaire mensuel très modéré pour lui faciliter sa vie de musicien errant.

¹ En chinois 'Wen chou yuan'.

Je n'avais pas de magnétophone à ma disposition et c'était vraiment „eine kolossale Nervenanspannung ... cinem Erzähler zu folgen und alles niederzuschreiben“¹. Et c'est le premier recueil de folklore mongol dans lequel on peut trouver, grâce à mon collaborateur M. Kondratiev, membre de l'expédition du colonel P. K. Koslov, toutes les mélodies d'un grand conte épique en vers ou plutôt en prose rithmée récitée avec l'accompagnement du violon 'quučir'. Chaque épisode du récit a sa propre mélodie et sans l'aide amicale de M. Kondratiev, il m'aurait été impossible de les fixer pour les folkloristes. Après deux ans de travail le répertoire de Lubsang quγurči était épuisé.

À la fin de l'année 1929, la récitation des contes épiques sur les places de marché fut décriée par les gauchistes comme la continuation illicite des traditions féodales. Je recommandai donc Lubsang quγurči au Prof. Baradin, le directeur du Comité des Sciences Bouriate à Verkhneoudinsk, et Lubsang quγurči fut invité par ce Comité.

Après son retour de Verkhneoudinsk, les diplômés soviétiques ouvrirent à Lubsang quγurči les portes du club militaire d'Oulanbator et il y travailla comme musicien de l'orchestre national du club jusqu' en 1942. Au printemps 1943, je le rencontrai par hasard dans la rue et l'invitai à visiter la rédaction du quotidien "Ünen" dont je fus le secrétaire littéraire. Lubsang et moi avons alors improvisé un petit souhait ('irügel') aux combattants de l'Armée Rouge, que je traduisis pour l'édition sur le champ en langue russe. Ce fut notre dernière rencontre. Lubsang quγurči fut proclamé "écrivain démocratique mongol", mais jusqu' à la fin de ses jours, mon vieil ami resta analphabète. Il mourut le 5 octobre 1943 dans le territoire du 'Bayan jürüke sumun' en Töb ayimay, à l'est d'Oulanbator.

Durant le séjour de Lubsang quγurči à Verkhneoudinsk, M. Berlinsky nota dans son livre "Le chanteur et musicien mongol Oulsui Lubsang khourtschi"² quelques données bibliographiques qui, malheureusement, ne sont pas toujours des plus exactes.

Lubsang quγurči n'eut pas d'enfants et une partie de son conte épique mourut avec lui: mes matériaux folkloriques attendirent durant trente années leur publication et un tiers du conte se perdit durant cette période orageuse.

Ce conte appartient au genre nommé par Mongols 'bengsen-ü üliger' — 'contes de livre'³. Tous les contes de ce genre sont d'origine chinoise, des narrations orales de romans historiques chinois. Ce genre du folklore mongol naquit en Mongolie du Sud, probablement au xviii siècle, lorsqu'on commença à traduire des romans populaires chinois en mongol. Des hommes de lettres mongols connaissant le chinois récitaient leur traduction devant une assemblée de conteurs populaires et les auditeurs rivalisaient pour trouver la meilleure interprétation et ajoutaient des détails et des épisodes de contes épiques mongols.

Quelques-uns de ces conteurs mongols de 'bengsen-ü üliger' savaient parler le chinois et avaient entendu, dans les villes et les villages chinois de la Mongolie du Sud, les récits des conteurs chinois, et récitaient à leur tour ces romans chinois devant un auditoire mongol. En outre il y avait les 'senshiŋgýt', les

¹ Mongolische Volksdichtung, Nicolaus Poppe, Wiesbaden 1955. p. 4.

² Mongolskii pevec i muzykant Ul'dzui Lubsan khurtchi, Moscou, 1933.

³ Du chinois pen-tseu, livre, cahier.

employés des nombreuses firmes chinoises en Mongolie, qui, possédant le parler Mongol, racontaient à leurs amis mongols les romans chinois. Souvent ils changeaient à leur gré la narration pour la rendre plus compréhensible à l'auditoire mongol. Ainsi naquit le genre du 'bengsen-ü üliger' du folklore mongol.

Il est parfois très difficile et souvent impossible de reconnaître l'original chinois d'un 'bengsen-ü üliger' tel le 'Bodi mergeñ xǎñ': vous voyez la vie urbaine chinoise si accoutumée aux Mongols; vous rencontrez des noms propres chinois entremêlés avec des noms mongols; vous trouvez des épisodes d'origine sans doute chinoise, pêle-mêle avec des épisodes des contes épiques mongols et vous vous sentez comme dans un édifice bâti par un architecte génial et barbare qui a employé les pierres des bâtiments anciens inconnus à vous.

M. Roudnev fut le premier savant européen qui nous ait donné un bref spécimen des nouvelles et des romans chinois récités en langue mongole¹, mais il ignorait l'existence du genre spécial du folklore mongol, le 'bengsen-ü üliger'. Ce genre est très répandu en Mongolie du Sud, et, avant 1930, il y avait aussi des dizaines de chanteurs de 'bengsen-ü üliger' à Oulanbator. Il faut noter que tous les narrateurs de ces contes furent sans exception des Mongols du Sud (comme tous les narrateurs de la Guesseriade en Mongolie septentrionale furent des lamas) et les aïeux de mon ami Lubsang quγurçi, en tant que Kesigten, furent, eux aussi, des Méridionaux.

Pour conclure cette brève introduction, je dois dire quelques mots sur le système de transcription adopté dans ce livre. Pour avoir la possibilité de dactylographier les textes folkloriques mongols de ma collection, j'ai décidé de simplifier la transcription: l'accent grave marque les voyelles longues, comme en hongrois; l'accent aigu, la palatalisation des consonnes; n est alvéolaire et ñ est vélaire. Et le reste est clair pour les mongolisants et ne nécessite aucun commentaire.

Prof. Dr. Rintchen

¹ Materialy po gororam Vostotchnoi Mongolii, St. Pétersbourg, 1911, pp. 16—19.

Le musicien Lubsang qiyurèi

i

Erte negen saen tsakta teňgeri gadzarín dundu delxi daxiníg edzeleň súsaň edzen xagáň, saen tsagin exindele, mú tsagiň sýldy delxidexiníg edzelsér, edzeň xán nerigi awsar arwan naeman nasan dére törig edzeleň súsan Bodi mergeň xáň gedži nerig neridwé.

Törig edzeleň súsan teňgeriň edzen xáni súsaň gadzarini dzádži, örgöň úlin nerig xellewése, Bum tsagáň erdeni úla gedeg bilé.

Tere úliň öndörig dzáwásu, gurwan džiliň öndör úla jum gené. Örgönini dzáwásu, gurwaň sariň úla jum gené. Tere úliň öwyr dagasaň ussnini nere — dzow urussuň gurwuň gol, burú urussuň gurwuň gol, arwan dzyktén altan tažáni degdeseň, amitan bygdig amardžúlsaň arwaň orní edzeň xagáň, tymyň arad olnóroň amogoloň dzargadži súdzé.

Edzeň xániň edzeleňkeň súsuň gotin nere jagúň gewele, tymyň xalgata, naeman tywig toxtósoň Džindželin dzéli goto neredwé. Ael örxin tó xellewel, xojjor tymy dzurgán maňgaň ael öroxtei nisel goto baegúluň súdži gené.

Jámanini tó xellewel, birin dzurgán, bitšigin dzurgán, jantaen dzurgán, jamba törin dzurgán, dzurgán dzurgán — gutšin dzurgáň jáma! Erteni tere yjjiň ullus, tere oloň jámtae baesaň jumsandžé.

Tere jámanae bitšik tsergin tyšimelin tó, šar uláň xyrymteňgyd, tšandžimini erdeni dzerekteňgyd, bider séni tyšimel byxyiň tógini xellewése, nege maňga xojjor dzú jumsandžé — erten tsagin ulusin tyšimelin tóg xellewel!

Dörwön dzygig dásan tsergin tó — tawan dzin tymyn tserikté jum baená tere xánixi!

Örgön dalaedor sal ewlek, örgöň goldo gýr ewlek, yneň edzeň xáni törö tymyň amogoloň baedži gené tere yjede! Urtu úlundu dérem ygyi urgá taránda tyimyr ygyi, ullus törö tymyň amogoloň súdzé. Dörwýň ixxi tiw, tawan dalaeda xaršixa dzowoloň ygyi, xán törö amgoloň ere morindo emél ygyi, ere xymýn bysgyi, eňxe tywšin džirgadži gené! Xara morindo xadzár ygyi, xara xymýndy byssygyi, xán törödy xaršixa daesaň ygyi, xammok olonóro amogoloň dzargadži gené!

Örgön dzéli dére éljrgyi, wrtula gudumdžindu xulugae ygyi, Xurmusta edzeň xánae törö gyryň mandád, tymyn naranae genel mete, tymyň amogoloň dzargadžé.

Agú saexan törö tybših, ullus törö eňkhe, törin gadzar tymyň amogoloň dzargadži waena. Edzenle xagáň, asar lý déreň garád, tymyn oloň aradig adžiglaň šindžidži súna.

— Urtul tuňguluk törin baedal, ussni dolgiöň mety tuňgullug, miňi törin arad eňkhe amor dzargadži waena, xó!

Edzentši xagáň, altan tajigán tulsár, agúdzim narnae tujánda bijni uitgarig sergédži, dzalartši súwá. Edzeň xánig öndyr dawxar lý ger déreň dzalartši sútala, úl gadzarin šuwú doňgodon dúgartši, urgá moddoni nawtši nažá naegaň gangadži baexig xarád, edzeň xagáň, úlaň gadzarin moddoni nawtšini naxin gaňxaxada,

— Ullus törin öwörtin bije mini öwgöröd irle, yxxyxy sexxexe xojjor mini teñgerin garta! Ene delxidexinig edzelleñ súsar, öñö minit bij, dalañ jösün nastg xyrlé. Örgyn dalaeda salig tawidzi, örgyñ goldo gýr tawidzi, ygyitei xymýndy öglig ögtši, yxsyni gadzar šorö owöldzi, ewderxi symig dzasúldzi, jaltañ bygdig tawúlu.

Ene öddyriñ boddosoñ bodlog, sanasañ saná, arwañ xojjor sariñ šiniñ gurwani öddy bilé. Tymyn teñgerin sátadzi irseñ, tymyn burx u diñ xyrelexe öddy bilé. Dörwyr ixxi, tawan dalae dolgüldzi xödlyxy ödyr bilé. Ýnig medéd, öglig byxniñ amalsañ jimsandzé.

Tymyn ardig dúdadzi iréd, nege mañga xojjor dzün saednarig dúdadžiréd, törin ömyn olnóroni dzakságát, törin tugig bosgodzi, törin širég déšé öndilgedzi tawidzi, öngö öngin dzimesig örydži, öñgy öñgin ynyrtyñgig asádži, dallañ xojjor selemtengýdig doló yjylýlen dzaksádži, jireñ jösün selemtengýdig jössy nugullun dzaksádži, xara barán tašúrtañgúdig xáni ýdnés dzalgúlun dzaksádži, xáni ixxe gatun dzyntégésé gartširdži, Daginiñ erdeni gatun, dzýn taldá dzaksádži, šar eréñ šyxxyr goldodži, xyryñ eréñ šyxxyr xydzýn déreni, barun talin Badmárajá gatun, бага gatun urda taldán dzoksodži, oxin teñgeri Ujañ oddo gatun, xyddy gurwun dzyilér dzaksádži, dzañ gurwuñ josolgó, déd dalañ xojjor saed, tugig daralan dzaksádži, Bodi mergeñ xán, tugá goldodži, syxyrtši súdži, déd teñgerés yre güdži, xammok oloñ aradig dzakságát, öglig byxniñ amaldži, ynyñ edzen xagán, teñgerte mörgywö:

— Xurmustu teñgeri mini! Agú saexañ údzim tšölöndö alagtn tšiné bijindemini yre nadad xaerlaxa bolowú, teñgeri mini!

Arwan dzygitiñ burxud miné! Öndyr nastg nasaldži waegá minit bijig elbereñ öršöxy bolwú? Teñgeri mini nána! Öwyrtn bijendemini yre dzajádag wol, dzýde naddada xaeralá, guijá!

Edzeñ xagán, ene dzyilig teñgerte aelatgát, dédzéñ örgydzí gertéñ xariwá. Törin gurwuñ gatañ, ger gerýdtéñ butsalá. Törin olon tyšimel tserig, ger gerýdtéñ jawlá. Teñgerin edzeñ xagán, gertéñ orót, teñgeri burxunda dzalbiradzú, yre öršöxy wolowú, teñgeri edzeñ xagán, dzýdy öršöxy bolowú? gemén untád ögywö.

Untasnas xoiši šöni dunditiñ yje bolowo, xullugunu tsagitiñ exi bolowo. Edzeñ xagán dzýdylysýn dzýdy — asar teñgeri burxun, untudžu baetalani dzýde ögywö gemén dzýdelwe. Dzydelsen dzýde jagúñ gewele, sarig xöldöñ gešigeñ, narig dereldži waen gemén dzýdilywe. Xurmustu teñger, tawan dzyilitiñ öršölig öršödži waen gemén dzýdyldži, Erligin dañstg barisan Bogdo tsagán öwgyñ irewe gemén dzýdilywe. Tere öwgyñ Bogdö tsagán öwgyn dzýdyndy iréd,

— A, öwgön, edzeñ xán, tši öddyrtin bodolgit šöni boddodži, šönin bodolgit öddy bododži jawaxa waetalá, jundu untawá tši? Örin bijšini öwgyrtši, yxxyxy tsak tšini oertodži. Ygyitei xósondu öglige öktši, bujiñ yiled! Ynsyn tálaxa yrig xysseñ jum baena tši. Yre xy tšamada irdži törýnö!

Xán seréd, alagdaxa jaltu xymýnik tawi, tsölygdyxy jaltu xymýnik tawi. Tere bygditiñ sanágin tanidži tawi!

Ene ygig dúlsan nege mañga xojjor dzün saednar, olnóró xelleltsedži, arwan oroní edzeñ, asar teñgerin dzýdy oldži, tymyn ardin bajar boldži, delxidexin bajar boldži, ygyitiñ amitañ jumdzidži, ynyñ edzeñ xántañ, ynysxy yrekei boloxol teñgerin tsag bolló. Oloñ samúñ sanátañgitiñ sanág tanidži tawixa teñgerin tsag bolló.

Törin tyšimel xóron dóñ xelleltsedži, ene ygy jy geseñ utagatae ygy bolowó? xemégéd, olnóró xelleltsét, týni dundása naeman dawzar wañ, najan tymyn tsergin bátar bolox xymýn baedži gené. Arwan naeman nastae, dzún tymyn tsergiñ erdemte, dörwóñ ixxi, tawan dalaegtñ erdmig tögyssyñ, jörtymtsiñ xiseñ adžil byggyde tolilugá adili tšédžinden i šiñgeseñ, óriñxenni bij gurwan nastae xytei jymsendžé. Óriñxenni exxenerin nere Badamliñxua, arwan naeman nastae, agár teñgeriñ ýlyndy súxu erdemte, xól ygyi dalae dére xōwydži jawaxa erdemte, ynyn dzajáta nōxyríg xylédži xyndyldži súdag exxener jumsandžé, tere exxener. Tere bóllýk tymyñ amogolóñ!

ii

— Ynen dzajagátu nōxyr tši, yre xygímíni, ynyn dzajagátu yrimíni ynyñ-kériñ saeñ saexanár xaddagaldži sú. Ówyrímini bij, albanxáñ gadzar jowuna!

— Atšíta saeñ xydymini erdem billik suruga! Órin bijmini tōrydy dzytgyjá! Edzen tōriñxé albanda, teñger xándáñ barálxajá xō, xō!

Órgyñ gudumdžíg óksydži jawná xō. Tymyn tsergiñ ýdynde бага tyšimel irelé genedé xō.

— Teñgeriñ edzeñ xándáñ biōrin bijér barálxajá. Ynyñ edzen teñger xándáñ bajar xyrgel. Tymyñ ardtñ ómnósō tōrsyñ bijéñ xyrgedži barí bi. Ynyñ edzeñ xándáñ bijmini bajar dewšýlel, xō!

Aldár alxasár, arañ xormoegóñ degdýlsér, dellim delimér alxasár, déliñ xormoeg okšúlsár, dzýn tišéñ, barún tišéñ alxasár xō, dörwóñ jostg örgōsōr, barún dzýn tišéñ alxalan, dallan naemañ jostg örgōwō xō!

Teñger edzeñ xáni ómyne oród, ówdygtg sōxyrōd, ólmig nugulát, teñger edzen zagándáñ barálxád, sōxyrōd óggywō. Barún garáñ tawiát, xōxi Liñdzin wañ tsetseñ, edzeñ xándáñ sōxyrywō.

Edzen xagáñ, tere xyg ydzéd:

— Aldar nere tšini xembé? Áwa edžiñ tšini nere xembe? Áwa edžin tšini gawijál jýw?

Törin tyšimed asúdzi waena:

— Ene bij tšini tōriñ xergér irewý, tōrsyn bijni xergér irewý? Bušúxan utširán medýl!

Edzeñ xánás dzarlig boldži:

— Sursañ erdem xitšinéw? Ene tōrydy xiseñ gawijá jýw? Áwtntšini xiseñ gawijá jýw? Ami bijntšini xiseñ gawijá jýw? Bušú tyrgen naešá medýl!

Törin tyšimed:

— Órgyn úlanda xulgae ygyi,

Ýlý dálú náda xymýn ygyi,

Yxsyñ gadzarí oñkitšix xymýn ygyi,

Ynyñ edzeñ xáni tōry tymyñ amogolañ

baesár baetala, xwjjik tsergíg bosgodži, déšéñ degdýldži irseñ xerek utšir jagúnba? Bušú naešá medýl!

Lidar tsetseñ:

— Tōry gyryñ tymyñ amogolañ, xōwyn dére giškidži teñgerte garxalugá adili, tōry tymyñlýgéñ amogolañ baena. Arwan orní edzen aeldan bolgón tolidoxo bolowú? Ówyrím bij, dzún tymyn tsergiñ erdem tögytšiši, mañgan baríñ gytšig oldži, dōrwyn nom tawan bitšigtg newtertšiši, dōrwyñ ixxi, tawan dalaeg jalgan meddeg bilé. Áwa edžiñ xisen gawijálíg arwa orní edzeñ xáni tōriñ gadzar tem-

deglétei bí bolú? Órín bijtñ xtseñ gawi jál, edzen tórin dansandor temdeglesen bí baegá! Ynyñ edzen xánda jala gysex ana — amañ gegén dzarlik surgudži xaeralaxig guin medýlex utšir: agár teñgeritñ odig manan byrxydži, mana magúñ xymyni setgelig yxylín daesan byrxydži.

Agár teñgerin narig ýly byrxydži, ygyiteñ xósoñ xymyni setgel muñxag byrxydži. Teñgeritñ edzeñ xánda negen dzyiltñ soniñ ygy depšýli.

Ene ödyr bolwol, tymyn burxad, delxigéñ ergixe ödyr, döwryñ ixxi, tawan dalaem burxad ergix ödyr ené! Údžim saexan narni tujá, delxidexiníg gígýldži, ýlygyi baetala boró orodog ene basa soninó! Ene dzyil utširár mini bij, edzeñ xagándáñ barálxadži irsem bilé.

Burág aelatgañ, dzówik xyssydži, tymyñ ömnós irsem mini bij, édži dwa, axxan dýgíñ exxener xýxyt xyrtyl xyi temterýlex teñgeritñ jala xyssýi!

Edzeñ xándáñ ene dzyilíg aelatgañ geméñ irseñ utšir ené!

Edzeñ xagán dotróñ boddodži súdži ene xý iredži nadad xelledži baegá ygynixini baera, agár teñgerin nara, ýlygyi baetlá, boró ordog ene juw? geméñ asúdag ygy bolwol, ene öddyр namaeg júndor uilawa geméñ asúdži baegá ygy bolowó.

Delxi daxindor xos ygyi ynyñkériñ saeñ xymýni yre möñ ene! Enýnése xojjor dzyiltñ ygy asúja.

Xán, Lidar tsetsendor dzarlig boldžé:

— Tši, delxidexini erdem byrig tögysgysyñ ynyñ saeñ xyni yre möñ! Tši mini dotor jú bodnow, jú sananaw neged negér, xojjorto xojjirór ol! Gurwun tsak gurwum mötšín [dotor] boddodži ol!

Lidar setseñ, öwdyg darañ, ölmí nuguldži, xamriñ ydzýrik xaradži, xán teñgeritñ ömmyne söxxyrtši mörgyn, dzá! géd, dzarlik xylédži aftši xummus daradži, xurú nuguldži, Xurmustu teñgerid dzalbirtši, edzeñ xán jagúni bolgósoñ jum bol? Mergeléd ydzyseñ — negen tsag woldži, olsoñgyei! Déšéñ tengerig durdadž, arwan dzygtñ burxunig durdadži, arwañ xurú bosgodži, asar teñgertéñ dzalbirtši, döwryñ ixxi, tawañ dalaen erdenig gyñ ixxe bodolgonđoñ bododži ydzsem bilé. Olsoñgyei!

Edzeñ xáni tsagrú xartala, gurwun tsak gurwum mötšini öñgyród nege mötši bolód waen. Edzeñ xán dzarlig woldži:

— Mini bodsoñ bodlog, sansaň sanág olwú, gyijý tši?

Edzeñ xáni ödós Lidar tsetseñ aelatgadži:

— Mini bij ödi xyrtel bodsór baegád olsoñgye, tsagig öñgyrówó! Sansaň saná, bodsoñ bodolog tuilduni xyrgylgyi ene bijig yregdedži jawaxa tsag mini bolwú? Edzeñ xánda aelatgañ xysexe mini, óriñ ger gadzar butsadži xařád, gergí xýxe-digéñ ergidži, amrak sadandáñ dzaža öktši alagdaxa jala gysene bí!

Arwan orní edzeñ aeldadži:

— Bi tšamada gurwun tsak gurwum mötšín tšölö ögyi!

Lidar setseñ gadá gartši, asar teñgeritñ ödy xaradži, amrak xoñgor yreteigéñ úldzad irexig burxun byggydende dzalbirtši, óriñxó ger ödy jowdžé.

Geritñxéñ ýden dére xyred irseñ, xálag dúdax geseñ, tšadaxgyi, xammok bijini tšitširtši, elig dzyrixiñi bömbýldzydži, xojjir nydđyñi melmertši, exxenerigéñ dúdawá:

— Exxener, ýdéñ taelá, xó! Badamliñxué, ýdéñ taela!

Exxenerni xýgéseñ asúdži:

— Á, xýmini, ene gadá ýdende dúdadaktšini, áwtiñšini dú möñý bišý?

— Mini áwin dú mōntši mōň bolbotši, xýreň bijjíg xōrysty delxide orxixo, xyrgygyxy synysyni erlik tamň gadzar dúdagdaxa baedaltae xóloe dzaňgirtši waen. Edži mini gartši, ýdini taeldži oġō!

Badamliňxué gartši, ýdini taeldži oġtšé, nōxxyrto, öwdyk sōxxyrōt. Nōxxyr, exxeneriňxéň ödōs xaralgýi, burú xarad, gerté ordži. Exxener, naeman taltae gaňgar šádzanda tsaе xigéd oktši. Liddar tsetsen, týnini awád, urtu saná aldadži, širén dére tawidži. Texxelér, exxenerni, nōxxyrōsō asúdzši:

— Ajaga dýreň dédzíg xigéd baexada, aextar ixxe saná aldadag, altan tōry tšini amogolaň baenu? Ami bijtšini amogolaň jobbú? Allak saexaň yrigéň sanawú? Atšitae nōxxyrtoň gomodwú? Dzowinisoň dzowoloň ime baedaltae baedak ene jamar utšir boló bol? Aeldadži xaeraldži bolox bolowú?

— Bysgyi tši, júgá medenew, dúgae sú!

Texede exxener, burú xarad, wilát súdzšé. Gurwun nastae xý, déšéň bosód; awá! gedži dúdadžé.

— Awá, awá! Awa tani öwyr dére garí. Awá! Enerilteixeň awa mini, Őrin-tšini yre, öwōr dére tšini garí, awá! Oddutae teňgeriň mana ýle, naraní tujág byrxyne. Namaegá sanasaň awa mini, albanixáň gadzar amor tuňgalak jobbú? Allak xojor ñydnéséň ñolmošig unagadži, awa mini júnda ixxe dzowowó? Awa, bi tani urúlitšini mōmi, saxxalitšini šiméd waená. Teňger edzeň xáni öwyr dére nadalugá adili yre xýxyd bijjý?

Etsege ixxe úraldži:

— Xuruptši tšigné baetlá, Xurmus teňgertei bij džišidži jaridži baexig ydzewý? Exxeni, tši ýni gadá gargadži, awaetšidži naji alagada!

Exxeni, nōxriňxé yggynés dzōrylgyi aptši gartši, gujjan déreni naema alagadád, dallaň xojjirini ōrinxō gujjan dére allagadád oňgyryldžé.

Dzá tegéd, Lidar tsetseň gartsí, exxeneriňxéň talárni xyrtširéd xeldži:

— Dzá, exxener tši, tōrsyň yre xýgimini tōriň josig dagúldži, bitšik tsergiň erdemig surgadži, etseg mini dzerigig dzalgamdzilúldži jawárae. Ergixel synyse mini, exxener xýxydteň ergidži tōryjō!

Awali dzajagáta nōxxyr, yre xý xojjormini, ene delxidéň orxilódó bi!

Dzámani mini dzár bolsoň, xojjir ñydnimini tšimeg bolsoň eňkeré бага xýgéň ene tōrydy orxōd, yxyx tsak mini bolowúdá!

Dérése ōršōxy teňger jálaedá xō, dergede baegá debdzid mini ōryšōxy jálaedá xō!

Tōriňxō ōmyne dzytgylgyi yxxydyk, mini ōriň yilydé xō! Xaňginaň wilát xotsorox xaertae nōxxyr mini xōrxidó, xō!

Arwaň orní xan tōrig tetgysyň tymyň olon tsergin dunda tōrsym bijmini gawijálíg mandúlalgyi yxxydyk miní yiledé, xō!

Ene dúgá dúltšixát, xoešón ergidži butsád, allag ñydíg asargúldži arwaň oroní edzeň xáni tōriň ýden dére xyred irdži.

Xaňkae tergende xōwyňgi atšád waen, xara tosig butsalgadži baena. Xamag olon tyšimedeni tsuglartšixadži. Bitšik tsergiň erdemteňgyd olnóro tsuglartši, xó-rondó jariltsadži:

— Ullus tōrydy ynyň dzytgyltei xymyň jymseň. Edzeň xánás jamar ixxe jalla oló bol ene xyň? Xaerta nōxxyr mini xaeraň géd, xamok tyšimel tserigýd, ñydy daraň wiladži, olnóro dzoksođži baelá. Lidar tsetseň, olon tserginxéň dunda otšidži, džandžun tugásá adis aptši edzeň xánda barálxawa.

— Mini sanasaň saná, bodosoň bodolgyg olsnú tši? Gurwan tsak gurwam mōtšín dotor jir gesér waetal, tši júnda ese jirewe? Dōrvyn nom, tawam bitšigtéň

ydžédirewý? Bodsoň bodlog, sanasaň sanág olsoň yggy xojjoríg tyrgyn náša medýl!

Lidar tsetsen tezlér xánda aelatgadžé:

— Burúg aelatgaň, dzōwíg xyljé! Dōrwyn nom tawum bitšigty oktu olsuňgyi, xáni boddosoň bodolog, sansaň sanág! Tymyň jalíg gysyjé! Ene bij, édži awa, axxan dý, eme yre gyrtel xyi temterixe jallik xaelasantši bol xyléné.

Edzen xáň:

— Dza, tši ene bijdén gomodonú, ene tōrydō gomodonú?

— Edzen tōrydōňtši gomodoxkyé, ene bijdén gomodono bí!

— Tši, ene bijdén jý gedži gommodom?

— Tymyn erdem xedí tōgysgydži ydzesem bolwotši, tōrtň xerekte noxpxoe moriň adili dzytgydži, tsussuň gawijalíg mandúlágyi dérés gomodono!

— Dza, odó Liddar tsetsengi xyn aldak gadzar awétšidži, amidárni dzula wari!

Liddar tsetsen dotróň boddodži:

— Dza waedza, edzeň xánda ju gedži aelatgád yxxyxy jym bilé? Ixxe boddodži súgád, genetxeň sanándani orodži — guruwun nastae xý mini ōwyr dére mini súgád, eňgerimini nepteltšixseň, ōnō xyrteľ noetom baena. Ynyň atšitae yre mini, etsege mini amimini negen tsak útšilax bolowú? Júťši bolsuň, ynyň edzeň xándaň xygíňxeň ygig tašarúldži xeddeň yggy aelatgajá bi!

Ynyň edzen teňgeri xándaň burúg aelatgaň jalla gysyjá! Yren tařánae yndysy, yndysnéšé delgerdeg bolowú, Ynyň edzeň xámmínu, Xáň Xurmus teňgeréseň atšita saeň yríg altan tōrydō guigá bolowú? Tymyň arad, maňgaň irgenik tetgexe yryn dzajagáta yre gysé bolowú, edzemmini? Yre gysseň ynyntei bolowú?

Ynyň edzeň xán, týntni dūlád ixxele bajarlaň, he he, ha ha ixxe inédži, Liddar setsengi allaxá baedži, yxxyxy jalanás xelteryldžé. Xojjirdugár xám bolgodži, teňgerin dzassak tulgur dzergig šagnadžé. Xellez xymyn ygei, dáx sellemgyi gawijal mandúldži, dōrwyň arsalantae, naemaň lútae dzendemeni erdeniň širén dére súlgadži, ara taldani altan tyšileg, urdu taldani xas širé šagnadžé. Xas tamgig šagnawa, dōtšin dōrwym mudžiň gadzar tuňxuk bitšik jawúldži, Bodi Mergen xáni ixxe bajir boldži, dzurgáň jámanda ene tušalíg ókťši, neň darui tyrgyň gyitšé gemén dzarlik woldžé:

— Alagdaxa bá tsölögdōxō jaltaň bygdíg Liddar setsen teňgerin dzasak tulgúr tši, tere oloň ulstň sanág tanidži tawi!

Liddar setsen, týn dérés dotorón bododži — tere ulstň sanág jōrdō jádži, jamar jandžár tanidak jum bol? Bitšik tsergíň xuilinda ydzywyl, dallan naemaň depter dotorós jireň jōsydygér bōllykty ydzedži súxudu, xyni gantsa yríg alladži, tug miláwal, samúň xulagae byggydň saná tekširexe dzyil waenlé.

Liddar setseň, xamok olon tyšimel tsergig tsuglúldži. Dzurgáň jámni saednarni džaksádžirdži, ynyk tšonoň xyrymtyňgyd, yneň sádagaň otogtoňgúd, šara uláň xyrymteňgyd, tšantšimini erdeni dzergeteňgyd, bidder sēntni ōmynō olnóro džaksadži, xura barán tašúrtaňgúd, xorin dōryw egnedži, jireň jōsyn selemtēňgyd, dzurgá yjelen džaksadži, bitšik tsergin džandžun tugini gol dundani gatgadži, dallaň xojjir sellemteňgyd dalaen dzoksodži, Déseň gotiň barúň urdu ōntsyktyni šara tugig bosgodži, šara eréň bartň arsár déreni byrxýldži, nege tymyň tsergig tugini dagúlun džaksadži.

Ōntsyg byridyni ōňgy byrin tugig gatgadži, dōrwyn dzykty dōrwyn tymyn tsergig džaksadži, aktan túrae tatšiginadži, tōmyr dōrō dyňginedži, naraň saraň

xojjir xõrrygyni naeši tsaesá galaldzadzi, naemań saexań gandzagani lawiri mety xisedzi, olon tsergýd nigen džigdéréń džaksadzi, edzeń xáni ýden dére.

Ynyń edzeń xáni dzarlig dagasár, xamok oloń ulsıń saná tunina genlé. Olloń õńgıń şyxxyr dadrig dagúlsár, dallań xojjir tyşimel tsergig dagúlsár, tõiń olon tsergin dunda iréd, olon tseriktéń õwdyk sõxxyrõd mõrgywõ.

— Ene gotıń xereg dańsa, xulagaeg neged negin dutálgyi tõiń ýdende xyrgedziré, xõ!

Tõiń sara uláń xyrymteńgýd tyń tyń xiltsedzi, gyiltsedzi, oloń xulagaeg bygydigi tawiladzi iredzi. Tõiń ýden dére awtsarat sõxxyrõşixidzi.

Liddar setsen, déşeń õndyidzi bossód, oloń xulugaeg zygrý xaradzi:

— Olon tánuđ, bolgón tolıdodzi dúla! Salawari dzamár jowuxa saem múń amitanig tonoxo, õrnýn taránda tyimer tawıxa, õntşın xynig darlaxa, xélte malig aldzi idexe, xeregyi xynig darlaxa, bówoń pýdzig déremdedeg, bós gýg uwuduk, bolloşigyi adzilig xıxe, edzen tõiń tsergıń xulında xarşig tymyń arad, mańgań irgeni õmnõsy xynı gantsa xýg aladzi tug miládzi, tymyń amitani saná tani gedzi edzeń xáń dzarlig búlgadzi.

Xõńgynı jaltae xojjir dzıń ullus, amma şyddy aldadzi, dzõw josig dagaja gedzi, alagdaxa tsõlygdyxy ulsuni, tóni dzurgán dzú — negenté dýrşeń xerek. Alagdaxa tsõlygdyxy xojjirın negig ene õddy ydzexe tsag boldzé!

Liddar setsen, tere olnı amrú xarád, dzurgán dzıń ulsin dúgarsangyig ydzét, tyşimellin dzyk tuşán:

— Xorin dõrwyn tyşimel buşú jowu. Xynı gantsa xý oldzir!

Xorin dõrwyn tyşimel, õrgyn tsõlóg õksydzi, urtul gudumig urúdadzi, tanae xeddeń xýxetteiw? gedzi ael aelása asúdzı jowudzi. Tsád aelúdani, manaexi xojjirtae, guruwtae gedzi. Xorin dõrwyn tyşimel:

— É, yilıń yre, é, yilıń yre! Jamar xynıxini yre oldzi awax bilé? Oldosõńgye ged, ergéd otşıjá!

Liddar setsengın dergede xorin dõrwyn tyşimel irdzi, õwdyk sõxxyrtşı, õlmi nugulwá:

— Bide, xorin dõrwyn tyşimel, xynı gantsa yrıg eréd olsongyi!

Liddar setşeń, ixzele úrladzi.

— Xorin dõrwyn tyşimelig yggy dúgyi naji naji tsoxxi!

Tsoxxidzi dýresnés xoeşi Liddar setşeń xelldzi:

— Tymeń ardada bi negendeni baktá bolowı? Júnda tánar edzeń xáni xuilinása dzõrtsywõ? Mini gantsa xý baexgyijý? Gurwun tyşimel jowadzi, manaeda otşidzi, manae exxenerte xelle: gurwan nastae xýxydınxén tologoedoni ulán nokto xidzi, ullus tõiń tsergin õmyne xyrgedziréd butsa gedzi xelle!

Eńgın tymyń ardúđ gaexań şokşiroń xelleltsedzi:

— Liddar setşeń nojın õrıńxõń xýgıgi allaxani baenşú!

Lańgıń ógór ládátańgúd, nágúr tságúr argatańgúd, tşıńgıń eńgesgér tşideteńgyd, tşixxıntşeń ara õwyrór dzylgeteńgyd, bydýń bydýń gedzegtéńgyd, bõksõń xajalsań gańgatsúl, Liddar tsetşeńgıń xýgıni allaxini ydzex gedzi, olnóro yimeldedziréd baená, tsergıń gadá talda.

Gurwun tyşimel: É, yilıń yre, é, yilıń yre! Odó jádzi xelledeg bilé?

Gerıńxeni ýdende xyrtşiréd şıvenedzi jaritsagádzi:

— Tşı ýdını dúda, tşı ýdını dúda!

Bij bijérýgeń tylxiltsedzi gadá ýdendeni.

— Tegwele gurwúlá dzereg dúdaı ýdını!

Dúdaxásani urdu Liddar setseñgíñ exxener, gurwun nastae xýgěñ gōxyjlét súdži baedži. Liddar setseñgíñ exxener, nydyni taladži, tšixxi xañginadži, jōry múxae sowin tatlae. Ene jōrydō jamar jumíñ sowiñ bol? Gaexadži súdži waetal, gadá ýdñi gurwun tyšimel ajárxañ wjañgatae dú gartši, xálgini dúdadžé:

— Badamlíñxua! Ýdėñ taelá!

Guruw dúdadži. Liddar setseñgíñ exxener ixzele úrani xyrtši, ere nōxxyrig edzegyi baexada, ere xymyñ irdži, ýde dúddagni, utšir saná jú jum bol?

Xýgé širėn déréñ orxitšixád, nōxxyrin nogón xwitae selmini sugu tatañ aptši, xantsuig toxxae oñgyrtyl šúdži, tas dōrwyñ xormoeg šúdži, xōmsyg nydyni dōw dōgyrik, xōndí tšédžinėseni gal garmár ixzele úrani xyrtši, gadá gartši, gurwun tyšimelėñ ódōs:

— Albiñ xergér jirewý, aminí xergér irewý? Awáli nōxxyr edzegyi baexada xáлага dúddak utšir sanágá xelle! Ýlý dálú náddak, yxsyñ gadzarlyg oñkitšidok, ygyitei xósniğ daraldak, erigėn doromdžilsoñ exxener xyñ ende nege waen gedži bododži irewý? Jirseñ xerek utširá xelle. Ese xellewel, tá gurwín tolgoe awana!

Gurwun tyšimel, exxenerės aegád:

— Guiji gui, gui, gui! Tyr tokto, tyr tokto, gatañ mini, amłmini útšildži óryšō! Jirseñ utširá aelatgajá! Aminí xergér biši, albiñ xergér jirseñ! Ynyñ edzeñ xáni xojjirdugár xáñ Liddar setseñ nojñixō amañ gegėn dzarligár jirseñ! Gatan tanly gurwun nastae xýgěñ tolgoedoni ulán nokto xidži, ullus tōriñxėñ tsergíñ ómyne xyrgedžire gesėñ!

Gatan týntni dúłšixád, gartañ barisañ selmeñ medderelgyi aldadži,

— Tōrtmini gurwun tyšimel, ergidži butsadži baegárae. Bi xýgěñ xyrgedži awaitšidži barijá!

Tere gurwun tyšimel gedergėñ ergėd jawadži:

— Óggywyl óggyk, baeual baeg! Xelsennił xellesendek!

Exxener, gertėn oród irdžé. Tymyñ gašúdal, mañgan dzowloñgōñ tólodži xýgíñxėñ tolgoedo etsegiñxeni ulán dzalág awtši tárúlat, xoñgor saexaň xýgěñ alúlaxár bolwá!

Agár teñger mini jálae xō! Asar teñger mini jálae yrimini! Arwan dzygíñ mini burxaň mini jálae atšitaexaň yrimini! Arwan dzygíñ burxad mini, allak yrimini óršōxō jálae! Dergede baegá debdžid mini demdžidži óršōxō jálae! Dérése teñgeri mini, dergede baegá dōrwyn dzún tymyn lusud mini demdžidži óršōxyñi jálae! Xósoñ agárin dallan tawan teñgeri óryšōxy jálae! Erlik tamín dańsa bari-saň Bogdo Tsagáñ mini demdžiñ óryšōxōñ jágaw? Ene biñtmini xisen nygyl waenu, ertenimini xisen nygyl waenu? Ere nōxxyrigōñ doromdžilon daraldži jobbú bi? Édži awiğaň doromdžilon daraldži jobbú bi? A xemėñ ysygtyg dzasaň atšita bakšigá doromdžilwú? Alagiñ tšigné xoñgor yrigė allúlaxa tsak ene óddyr bolowú? Dzamanłmini dzár wolsoň, xojjir nydnłmini tšimeg bolsoň, xoñgor saexaň yrigė xōrysty delxide xýreň bij bolgoxig ydzexe tsak mini ene bilý? Barúñ gōxxōñ barúñ gartaň baridži, ergidži tōryxíñ tymeň jōröl talbidži, agúdzim saexaň jir-timtšidōñ allak yrėseň salláda bi! Awa bolód édži tšini ende šý! Ergixe synysyndy édži naddaň ergidži tōrōré! Ed bolód mal tšini ende waena. Edzen tōry tšini ende baena. Awa bolód edžidėñ bý gomodóroe, altan tōrydō bitł gomodóroe! Añgir úrugáň šimidži gytsėgėgyi, yxxyxy tsak tšini bológyi jumsaň. Awintšini aeladwari argagyi xýdemini onogdodži, tymyñ arad, mañgaň irgenł ómynōsy tōrsyñ xýgěñ alúldži, altan tōriñ ómyne allak saexaň xýgěñ órgyxy tsak mini bolló!

Xýgěň öwyr dérésěň bulgát,
—Dzá, xýmini, tší áwigáň xarawú?
—Áwigáň xaralá bi.

Gurwun nastae xý, etsegerýgé jowát öktší. Akta mori, unagan dúgáň gurgadží, arad olon tserigýt xúrae nyddytei xymyň ygyé! Törin olon tyšimel xelletsedži:

—Teňgeri gadzar dumda toktošigyi xereg mandalá!

Džálxan xý:

—Áwá, áwá! géd, etseginxéň urdu xyrtširdži jawana. Exxeni, göxyň sýgěň gódžúlát, xōrysty delxi dér uxáldadží unadžé.

—Mini xýg tsaptšidži allaxa dzoriktá xym baedak wol, mini oronóso bostši, tolgoegtini tsaptši! gedži Liddar setseň. Olon tyšimel tserik:

—Tšadaxgyé bide, tšadaxgyé!

Texxelér Liddar setseň öröň bosót, selmé dalaegát, xýgitiň ödös dzoksodži baedži.

—Áwá, áwá, alagin tšigněň yre tšini irle! Áwá, awá, awá! Guijá, guijá! Utsun tšigné uláň amimini awartši öryšódó, áwa mini! Alagin tšigněň xoňgor yrigěň áwa mini awartši öryšöxini jálaedá! Elberilteixéň edžitei mini ergidži úldžúlád allaxani jáladá, áwa mini! Edzen törin gadzar ene bij mini nassa nassaldži gyitségyi, aňgir úrugáň šimildži gyitségyi, xán törydy samún daesaň gardak wol, örgyn úlig ulaesgadži barina bi! Örgyn dalaeg butsalgadži barina bi. Ene bijigt elberildži öryšöxy argatšigyi áwa mini avaraxxa bolwú?

Etsege xellene:

—Tymyň exxite ygig xellesentši bi xyléxgyi. Törin dōrwyn tyšimel bostši, ene xýk teledži uji!

—Dzá géd, törin dōrwyn tyšimel bossodži, tere xýg ulán noktonósoni awtši, ulsín tugás ujadži, xojjir garini telidži ujját, xojjir xōlini telidži, altan tugás ujiwá!

Naeman dzüň xulgaenúd, doró dorón yimeldedži, ene xýtšig allagda xig ydzedeg — bidni gae! Salbori dzamár jowuxán baejé! Saem mü amitník tonoxón baeié, urgá taranda tyimer tawixá baiji, ullus olnig dzowóxon baej, dzowolontae amitnig džargúlat, ullus törydōň ynyň mōn dzōwōr jawi!

Etsege Liddar setseň, xýgěň tsaptšidži. Nege tsaptšixada xý xelledži:

—Allagin tšigněň yre xýgěň altan tuggásán ujjadží, ammi bijjimini alladží, tymyň arad, maňgaň irgeni sanág tekširýlexere xý namaeg alladží baegá jum tula, bi ergixe synysyndy tymyň ardin dunda xymyň boldži töryxig jōrōl tawijá! Axxiád nege tsaptšitala, sellem dágágyi baedži. Najjin tymen tserik yimeldeň šügildaň, ene xýg bulágád aptšixidži. Edzeň xánda barálxúldži, ene xýgé ydzýldži olon tserigýd. Edzeň xán, širén déreň toktodži súdži bollošigyi, ixxe setgeleni dzowinidži, ene xýg širmeň batar tsolig olgodži, etsegiň naeman dapxar waň dzergig dzýlgedži, xellexe xymjngyi, dáxa sellemgyi gawijál mandúladži.

—Arwan naeman nasan déreni manae gadzar jirýldži, yrgýldži toktomol tušálig öktši, gawijál mandúlná gedže.

Dzá, iňgedži negeň bölyg tymyň amogolaň džargadžé.

iii

Arwan dzygig edzelektši Bodi mergeň xáni töry amogolaň boldži negen tsak. Töry amogolaň bolsonós xoeši olloň xonok dzudžán öddyř boldži, ynyň edzeň xáni gataň, arwaň xojjir sariň šiniň guruwni öddyř asar dapxar déreň gartši, nara

salxinda gartši, agártn narrú xardži, delxtrý širteñ xardži, ödyi tödyi xyrtle súdeži. Gataní ajjigatši arwan naema jum baena. Arwan naemañ ajjigatšiñgúd xelledži:

— *Manae xáni gatañ, öddyrd dundás exilé, öndyr lý dére gartši ixzele udalá. Bidnig dzowógód öröntši dóšón búdzirexgyi, é yilñ gre!*

Xelleltsedži baetala gatan dóšón búdži, ajjigtšiñgút tostši, toxoe tyšidži, gatanig širén déreni súlgadži. Gatañ ögyledži:

— *Xýxyt, ene šöni öngy dzyilñ deñ lág asádži, ollon dzyilñ arixig xaládži beletege!*

Byddýñ byddýñ gedzegteñgyd, böksoñ xajjisañ xýxenýt, urúl jumáñ dzarwaldzañ, amma jumáñ džimbilgedži, gulgur gulgur gedzegteñgyd, xáni gatnig arixig úxig dúlád ixzele bajilldañ, allim džimesig iddexšig magadgyi, Nañ gadzarlñ torgitšik öxxy magadgyi, Ný gadzarlñ šyrytšik öxxy magadgyi, lañ lañgár, tseñ tseñgér allta mõñgyn dzogósik öryšöxy boldzošigyé! Xöl garni xöñgylö, gyiltsexeni ixxidedži, tsásan denlýg asádži, ajjigtšiñgúd, šidžir altañ dýdžin denlý asádži, xara arixigi xaládži, xyñ nerté arixig xaládži, ydzymér nerseñ ýdžápíg xalládži, öñgöñgin džimesig örydži, örgyñ širé beletgedže.

Xáni gatanda negeñ xundaga arixig xigéd baridži gene, ajjigatšiñgúd. Gatan déšéñ teñgeride örgydži, dergede baegá debdžidnerte örgydži, arwan dzygtñ burxudnarta bygydyndy örgydži, atšitu ynyñ edzeñ xagánda dédžéñ örgydži, tymyñ arltn tymyñ syldydeni örgydži, dundúrxañ xundug arixig úgát, širé tyšét súgát ögywö. Arwan naemañ ajjigtšiñgúd xelleltsedže, gadánañ garát:

— *Öró öřöťši úxkyi, öřöl mandáñtši öxkyi, jásañ yilñ yretei jymbe?*

Öród yzseñseñ — xánae gatañ, xamar dúgargát untudži waen!

— *Öró öřöťši untuxkyi, öřöl manigtši untúluxkyi!*

Xylégéd baetala xáni gatañ dzydyldže. Dzydylsen dzydžini xellewele: dzaján tawan teñgerini irdži gene. Erliğin dañsig bariktši Bogdo tsagáñ öwgyñ irdži gene. Bogdo tsagáñ öwgyñ dzydžendeni xellđži:

— *Tši, gökšin gatan jú xidži, jú sanadži ende untadži súgáv? Xurmustu teñgerés namaeg jawúlsañ, öwgyñ namaeg. Šara tsagáñ xojjir lúnae synyšig ami bijindetšini orošúldži ögód ir geseñseñ. Tšiniñ bij yxxyxy sexxexe xojjir, xoetiñ bölyg dére garana.*

Gatañ, ene dzydžig dzydžléd, déšéñ öndyidži bostši, ajjigatšinnarta xellđže:

— *Bi ene šöni xatšin dzydžy dzydžyllé!*

— *Dzá! géđ ajjigatšiñgút söxyrtši.*

— *Mini ene dzydžylseñ dzyde bolbol, teñgerése iwegél xaeralsan dzyde mõñ!*

Ajjigatšiñgúd, saeñ saeñ gét, gatandáñ mörgydži. Gatañ:

— *Xýxyd mini, bajirtn dzydžy dzydžylsen dérese útsagá gedži. Ajjigtšiñgúd džiñ bañgár údži, tšixxi jymeni syrtyldzetšixidži. Bañ arixig úgát, báxañ bardañ boltšixidži. Tere arwan naemañ ajjigtšiñ dundása arwañ gurwuñ nastae Agmiñ xýxeñ öñöxi arxinás jöry amassañgye! Arwan dolón ajjigtšiñgúd, tere xýxynése asúdzé:*

— *Xánae ixze gataní xaera xišigig búdzútala, tši yly xereglewe!*

Xýxeñ xelledži:

— *Nege xundug arixig úxudu mañgañ exxitei xergigi bytédži bodono. Negente soktowol, tymyñ exxité xeregig martana!*

Xýxeñ jöry tere arixinás úsuñgyi. Ýr jymeni tsaedži, tymyñ amitan tytšignedži, bumáñ amitañ budžignadži, buman narni gerel mandadži, edzeñ xáni gatañ,

déšěň bossót, urdu negeñ šonin dzýdelsen dzýdíg bitšidži, arwañ gurwun nastae Agmiñ xýxyñig jawúldži:

— Ene bitšigig xyrgéd ir, amañ gegěň aeladburig saen dúlád ir!

Xojjirdugár gatan, ajjigatši xodžigor xýxyñé xelledži:

— Tši onödyr jowudži, örgyñ guddumdžár xessedži mañgañ lañgin nýr xardak šil oldžir!

Xodžigir xýxyñ, mañgañ lañgini ýréd garxa gexxelér, gatañ xelledžé:

— Tši mañgañ lañ ýre gexxe dére ime šuddurug baexa jum baena. Tšamada sursuñ erdem júw?

— Sursun tedyle ixxe jumgye, negeñ xojjirin dzereg jum bi. Mini ene bijni baedal bol, öndyröšöñ toxoe bijtei, örgynöröñ gurwañ tši tawan tsuñ bijtei, tal tolgoe mini xodžigor, tal nydmini soxxor, tal xöl mini dogoloñ, tal gar mini taxir bilé! Mini sursuñ erdem — gadzariñ sudlár jowux nege erdem bi, xölgýi dalae dére jowudži jowát túluxu nege erdem bi. Arwan dzygiñ adda šulmuñ džaksagálig gyitsédek erdem bi.

— Tšuxxum jamar džassgálda saemba?

— Týmyn tsergin džaksál, jamán tullum džassagál!

— Dzá tegewel, tši yneñkériñ saeñ erdemté xym baena! Tši odó inğedži jowád, edzeñ xáné ýdér jowu. Eñgíñ arad jú jarinaw ýni saeñ dúlád ir. Edzeñ xáni ixxe gataní ajjigtšinar jowudži baexa magadgyi, ygini saeñ dúlád ir.

— Dzá! géd jowudži xodžigir xýxeñ, boro sáral eldžigig unád.

Xodžigir xýxyñ, xáné gataní ýdér jowudži baexada Agmiñ xýxyñté táraldadži. Xodžigir xýxyñ asudži:

— Alsín dzami dagát jowá dý tši, aldar nere tšini xembe? Alsín dzorik tšini xendew? Xetín nutuk tšini xánaw? Ali dzygyd odnow?

— Arwañ oroní edzeñ xáné gatní dzarligár jowná bi, ektšé! Aldar nere tšini xembe ta? Alsín dzorik xánawé? Xeñ xyni ýre wé? Xetín nutuk xánawá? Ene xáné gatní ýdér irseñ xerek jýwé?

Texxelér tere xodžigir xýxyñ xelledži:

— Bi edzeñ xáni xojjirdugár gataní ajjigatši bilé. Mañgan lañgíñ yntei šil eridži jowná. Ende tende šil dúldaxa jum baenú?

— Manae xánae gatní dergede nege bi. Öró gadzar ene gotodo ygyi.

— Tši odó ene edzeñ xánixáñ gatní ajjigatši bolód onödyr júnda inğedži örgyñ gudumdžár gesedži jawábé tši?

— Dza, bi bolbol, xáné ixxe gataní dzaralgár, xáñ edzende teñgerin dzýdý, ixxe bajjir örgyx gedži jowná.

Xodžigir xýxyñ xelledži:

— Bi tanig xóloñ pýsende negeñ udá dagúladži morilúladži, negen tsagin dédži bari!

— Xoeši negeñ öddyj bolujá!

Tegét, xojjúláñ xojjir tišé salád jowudži. Xodžigor xýxyñ, gedergé butsat, xarát irdži. Gataníxán dergede xyred irexede, gatan, ödöśni asudži:

— Soníñ gatšín jú dúlawa, mañgañ lañgin šil olwú?

— Mañgañ lañgíñ šillése ilý, delxidexinde ygyi ixxe bajir dúlád irlé bi!

— Dzá, tši júñ saeñ jum, jú dúlawa, jú sonosowo, jú ydzewe?

— Teñgeri edzeñ xáni ixxe gatañ, bajirin dzýde dzýdelwe gené. Nege ajjigatšín örgyx gedži jowudžéna.

— Xýje, bi tegewele otšidži, tere dzýdini dúlaxa jumsañ gedži xáni gatan xelledžé.

Barúň garíň gataň, dzýdłni dólaxár edzeň xánibáň aríň xálgár ordži otšót, sem sem gešgét, edzeň xáni ara talín tyšilgeni ara taldani otšidži, núsagae tsaganadži baedži.

Edzeň xagáň gatnása ireseň bitšig ydzéd, ollon tyšimelděň xelledži:

— Manae ixxe exxener, teňgerín tymyn šatig dawadži baexalúgá addil ixxe bajirín dzýdy dzýdylđži, sarig tyšidži, narig elegenděň aptši, asar teňgeriň šara tsagáň xojjir lúgíň amiň synstg ami bijinděň oldži, altan tory mandaxada xyrtšé. Törín tyšimel, tánar, erdeniň sam, töríň xaertsak xyrgedži ögö! Xerewe, tere exxenerés xyxyt gardak bol, týndyr xadagalđži, gurwun džil gurwuň sara bolgód, manae gadzar úldžul tere xyxydíg!

Törín tyšimel, džá! ged gartši. Ara taldani núsagae dzoksodži baesaň gatan, dotróň bododži:

— Tšini ixxe exxenerése xyxyt gardak bolbol, dalaen dzagasni xól bolgodži, ixxe exxenerúšini xor öktši alladži, sanasaň saná, boddosoň boddolig gyitsédži, xán törintšini mōxxyxy negen öddy b!!

Gataň xoešón semxeň garát, öriň ger ödöň butsadzé.

Aldala aldár allxadži jowwaná xó! Araň xormoeg degdyléd, alxúladži jowwaná xó, Teňgeri edzeň xáni erdeniň xaertsak xyrgyđži jowa tyšimljd xó! Erdeniň xaertsak bolbol, oroe déreň saxús mete dzalád jowdžé xó! Törö gyryn tymyn amogolaň bolowá xó! Burxan teňgeriň atši gawijál mandaxú boluwá xó! Xáni gataní dergede iredži baená xó! Öbdögöň darád, ölmí nugulát xaertsagáň örgyló xó.

Tymyn öryšölty gataň miné! Teňgerín dzýdín taelbori utšir erdeniň xaertsagá xó! Gurwun džil gurwuň sará, edzeň xáni agig agúlaxxa sawani tere jum baená xó! gexxiň yjidér gatan, týnig tossodži awád, oroen dére adis awát, tamaganíxáň dergede tawitšixodžé. Törín tyšimedíň ödösö xaradži baegát gataň xellebe:

— Örimmini bij öndyr nastae boldžé. Yre xyxyt garna gedek bassa džiktixené! Edzeň xánimini xojjor бага gatanása garwala dére jumsandá! Teretši addili minile yre bollox jimséň!

Edzeň xáni dzarligig dagadži, öriň bij xylédži sújidá. Ygyitei xósondo öglig bujnig amalát, örgyn dalaeda sal tawijá, yxxyxy gedži baegá amitnig tusalajá.

Törín dörwyn tyšimelde, ajjigtšingudá, dzú dzúň laň aptši šagna!

Törín dörwön tyšimel, šagnasaň mōňgig awát, gedergé butsarwá. Džá, xáni gataň týnése xoeši ollon xonog, dzudzán öddy boldžé. Xonok tusum bij xyndertši, on džilleni oertodži, edzeň xáni gataň, mendelexe tsak boldži, bar džil, bar sara, bar öddy, bar tsaktá tsagán dzán xojjir, negen tsaktá mendelexe boldžé.

Edzeň xándá medé örgöđži, olon tymyn aradta dzar bitšik tarxadži, tšulún tulgig teňgeriň xiwér byrxýldži, gatani tamgig xaš erdeni širén déreni xaddak jandarár bytédži, xamok oloň aradig tsuglúldži, öglig yildedži.

Gataň, mendelexxé gedži baegá xyxydiňxén tolgoeni tsu.xwigát, tsédžini garáxig baetšixadá, tymyn gašudal, maňgan dzowoloň tóšidži:

— Gökšín bolód yre gargawa gedek jamar yilewé?

Arwan dzygíň burxad mini, avaraxig jalá?

Dérés teňgeri mini demdžixig jalá, namaeg?

Dergedés demdžixy debdžid mini jalá namaegá?

Xéliteixeň malig aldžidsen nygyl baenú?

Örgyn dalaen dzagasig xúrtšidsen nygyl baenú?

Awá bolód edžigé gomodódži jawsan nygyl baenu?
 Atšitu degédy bakšigáň doromdžildzi jawsan nygyl baenu?
 Erě nōxxyrigén dorumdžildži jawsan nygyl baenu?
 Ene xý tsuxxuigát gardaggyi, ali nasni xisen nygylyw?
 Bij jadú bysgyi xynig dorumdžildži jawsan nygyl baenu?
 Dérése mini demdžixy axxá minitši baegásaedá!
 Dergedése mini demdžixy dý minitši baegásaedá, xó!
 Asar narni gerel, arwan dzygeň mandúldži waen.
 Awáli dzajátá nōxxyr mini ammi bijjimini őršōxy jágawé xó!
 Mú burtaktá dzyilig tuňguluk ussundu xisen nygyl baenu xó?
 Edži namaegá golodži baenu, yre mini, tši?
 Ene tōrig golód baenu? Ene bijjimini
 Xorton daesuň byrxýdži baenu, yre mini?
 Yj maxxamoddomini salxuidor xyrťši baena.
 Ynyňkériň yrimini mōň jym bol, tyrgen útšila.
 Tōryxtn dzowoloň barimtagyi,
 Tymyň aradtán dúlgujá!
 Týnése xoeši xojir xýxyt gartšé. Etsegiň xaeralsaň erdeniň sam, tōriň xaertsak
 négéd ydzele, edzeň xáni gariň bitšig baen!
 —Mini exxenerés tyrjýň garsaň xýgjn nere Šidžir mōndyr nerig ōgló bi.
 Dará garsaň xýdžyni Širbem mōndyr nerig ōgló bi!
 Edzeň xáni gataň mendelét xonok udáň boldžé. Edzeň xáni tōry amogoloň
 negen tsag džargadžé.
 Edzeň xáni tōry gýryn tymyň amogolaň baetala, dzowoloň garaaxkyi bol, ylgýr
 xánásá ysnew?

Örgyn dalaen širgéd irewel, altan dzagasnini nurú amor baedagú?
 Altan tōryni tyiwéd irewel, arad olnóro amogolaň baedagú?
 Akta morinae túrae tatšiginawal, agúla gadzarin tas amogaloň baxú?
 Örgyň úlanda gōrōtšiň ewlekšiwel, őrrin déremtšiň mōňgyi bolú?
 Örgön dalaen sal ewderwele, salin amitan amogolaň baedagú?
 Saemmu xyni setgel tokturi baedagú?
 Xán tōryni tyiwéd irewel, xamok amitan tokturi bijý?
 Salbari dzamár jowax xymyň, saen xýň baedag bilý?
 Sarú narni tujánda ýle byrxéd irewel, ajaňga dúni ewlekšix bolbú?
 Ajjalga xúrin egešilge dzoaxódži xelleseň xúrťši Xōňxyr bi baendá!

iv

Liddar setseňgin xýgitiň bölyg.

Liddar setseňgin xý, negen öddy etsegin öwyr dére súdži waegád, etsegin
 ajjigatae tsaeg údži súgád, gente ixxe saná aldadži. Etsege Liddar setseň, xýgés
 asúdzé:

—Á, xýmini, tsi ajjigtae tsaeg údži súgád, aextor ixxe saná aldadak utšir júwé?

—Edzeň xáni gataň mendelsenés xoeši ene tōriň oloň amitaň eňxe typšiné
 džargaxa ynyňkérin tsagani bolsoň jumsandžé. Džargaxa xedy bolsom bol-
 ta bolgón tolidonú? Ene tōriň baedlig bi bodowásu, negen xojjir xyni omynōsy
 baena!

Etsegě xelledži:

— Xýmini, tši dúgae, dúgae! Gaddanasá xym magadgyi.

— Edzeñ xántni xojjir xýxydíg agúldži baexada tuñ berxešélté baena. Xý bi boddowol, edzeñ xánti xaeraldži ógsyñ najjin tymyñ tserigés xori xorin nastae xojjir dzún tawin tsergíg jalgadži, edzeñ xánti gatni ordíg tawan dapxar byslýldži baewal táraxa bolú, awá mini!

Etsegedé xelléd, gadá gartši, xaraŋga tsoxxidži, xamok tsergíg tsuglúldžé. Najjin tymyn tserik olnóroñ džaksawá xó!

Óngy óngín tug, óntsyg dagád džaksadži baena. Ynyñ džurumtu Liddar setseñ-
gíñ xý Širbem bátar, ollon tsergíñxéñ ómyne otšidži, tuktu mörgydži:

Axxá meté ollon tserik, etsegé meté ollon tserik! Aeltagaxxa xeddyñ ygyy waen! Ene ollon tsergín dundás xori xorin nastae tserik xojjir dzún tawi naešá jalgartši dzoksó! Busut ollon tserik, oroñ orondóñ ergidži butsa!

Ollon tserik, dzá! ged ergiñ butsadži.

— Á, mini xojjir dzún tawin tserik. Edzeñ xánti xý mendeseñ ýnig xylédži xynđylyxxý josó negen dzerge bi. Gataní dörwyñ ýdíg aptši džaksaxxá utširig bi boddowol, dotrósoñ garxa daesoñ magadgyi. Gadanású irexy xortoñ magadgyi. Xerektei irseñ xymýnig amná otšigíg aptši, naddatae úldzúl! Xerekgyi xymýñ irdeg bol, tolgoegtni aptši, óndyr moddondó ólgydži, gúši bitšig ná. Mini ollon tserik, eñger gadzarig elberille gedži bitegí boddó. Eñgtn gyryni xynig bitegí itege. Ael gerig bitegí dzowó. Amitañ xynig bitegí déremde. Edzeñ xánti xýg am meté saxxi. Órgyn bullugín ussúluga addili, ullus tórigéñ tetgedži baexíg ollon tserikte igené. Xeñ xymýñ sórdyg bolbol, tsergín tsádza xuili biwšý! Ergý bullugín ussíg má geméñ bitegí goló, erégyi emíg bitegí darala. Ami ami, biy bijindéñ ene dzaaxxisan dzaaxag itegedži bolgónú!

Bátarixý gedergé ergéd butsalá. Xojjir dzún tawin tserik xelleltsedži xóronđó:

— Dörwyñ xálgig xí dzaegyí awsar baetalá, jamar daesoñ jirexew? Sýjder dagadži, éldžiñ éldžiñ untatsagája xó!

Ollon tserik džaksatšixád, amogolañ baedži baetal, edzeñ xánti xojjirdugar gatañ, arwan naemañ ajjigátšintaegáñ jariltsát súdži baetal ónóxi Indžé gedek, toxxoe óndyr bijtei, órgóšógó gurwan tši tawan tsuñ, tal tolgoe xodžigor, tal nyddy soxxor, tal gar taxir, tal xólmi dogoloñ xellđžé:

— Teñger edzeñ xánti gatañ mendelsen šiwdé. Tymyñ arad ixxe bajirtae. Bi gatan Tanásá negé ygyy asúwal jáxá bol?

Gatañ xellđži:

— Tšini xelleseñ ygyy byri jallagyi! Xellédži bae, tši. Xodžigir xýxyñ, gatanda nyddéñ irmedži. Texxelére gatañ meddedži:

— Á, enetšini, busud arwan dolóñ ajjigátšinañ garagi gedži baegá jum baenašú. Arwan dolóñ ajjigatšiniúd, gar, dúdaxásá naeši bitgí ordžir.

— Dzá! géd arwan dolóñ ajjigátšini gartšé. Gadá garád xelleltsedži:

— Ene xánti gatañ, ene xodžigor xojjir núllé! Ene tory jamar bolxo bol?

Dzarim negeni xelltsedži:

— Xýjé xýjé, dúgae bae! Tsádá xodžigor tšini dúlá bol, tolgoeg awát xajjitišixinašú.

— Ene xánti gatni ajjigatšini bolsonđrowol, áwa édzigéñ atšildži súwalá negé tišéñ, agúla gadzar allim džimesý týdži iddewel negé tišéñ!

Ajjigátšingúd, gadá ene dzyiléñ giŋgineñ gasallatsagáwá! Xodžigor xýxyñ, xánti gatañ xojjir, ajjigátšingá xóđži gargatšixát, xojjúláñ jariltsadži. Xánti gatañ xellédži:

— Tši naddadã negë xerrek jawadlimini bytéłtsedži òktsi tšadnú, tši?

— Tšaddaxin tšignégér tusig xyrgyjé bí!

— Tši oddó ene bijinděň gawijál olúí gedži boddonú, erdeni mōňgíg awúí gedži boddonú, xergíg bytéget?

— Ene bijinde gawijáltši xeregyyi, erdeni mōňgytši xeregyyi, gantsa tanılã bij baewalã oddó nadadã xyrylé!

— Dzã, tegewelë bí tšamaeg xáni бага gataň bolgđi!

— Xýi, egetšimini! Ene tal tołgoe jáxã bilé? Ene tal ñyddy jáxã bilé?

— Jáxã jý baexawá? Emtšiň xyníg aptširdši eddegéxgyijý?

— Emtšiň xyň xerwé eddegéxgyi bol, jáxã bilé?

— Jirseň bygydln tołgoegini awád baexgyijý?

— Néréň, tmetši baegádã. Teggewelë, saeň xyň jirdži eddegéłgyidë! Texxelér xáni gataň xelledži:

— Dzã, bi tšamadã negë bitšik xigéd õggyt. Ene bitšigíg egetšidë awátšád õg. Xojjir xýxydni xánaň baenaw? Gadzarín dógúr orodži otšixór sudaltae gadzar baenú ygyijý? Ýnig ýdzed ir. Xelleseň ygini saen dúlád iréré.

Xodžigor, dzã! géd, borđ sáral eldžigěň unád, gatani ýderý xyred otšitolđ, ollon tserig dýrr xitelë xõddyldži:

— Ene barún urdás jamar múxae amitaň irexeni enew? Delxidexindë xosgyi múxae amitaň jirdžawana. Droni tołgoegtini awád xajjitišix!

Bitšik tsergln erdemteňgyt xellełtsedži:

— Baedzã baedzã, ollon tserigýd mini, tyr tokto, tyr tokto! Jirseň xerek utširini dúldži baegád bolú!

Xodžigor xýxynésë asúdzı:

— Aldar nerë tšini xeň gedegew? Ollon tsergln õdõs ereseldži irseň xerek utšir jyw? Xeregěň bušú tyrgeň medýl. Esë medýlweł, tołgoegtšini awana!

Xodžigor xelledži:

— Otšýxeň mini bij gatni ajjigatši bilé. Bi gartxani bitšigíg ixxe gatanda xyrgydzirsem bilé.

Ýnig dúlád, ollon tserigýd, ýnig xorigoldži bolloxyyi. Liddar setseňgln xýde otšidži medýlełgyi gorigyi!

Xorin dõrwyn tserik jowudži, Liddar setseňgln xýde otšidži, gatani ýdyn déř delxidexindë xosgyi múxae xyň iréd waena. Ýnig jáxã jumbã?

Širbem batar daw xidži déšěň bostši,

— Dzã, bí otši!

Xyred otšitolđ, xodžigor xýxyň, ollon tsergln urdu sõxxyröd baedži baena.

— Ene xynig xorigoldži bolloxyyi, bijini bušúxaň orúl!

Xodžigoríg dotokšini orúlsanása xoeši ollon tseriktěň xelldžë:

— Ene bolbol, xojjirdugár gatni ajjigatšini, demneň alxasan, demi saeň xym bišë! Aldã aldár alxasaň argani ixxedeseň xullagae mōň! Delben delbeň alxadži jowna — delxidegyi mú xullagae, arã šyděň šarlúlsaň, argani ixxidseň xullagae law mōň! Ñyddyn sudlãň xõndylym bolgosoň nygyłty setgelte xyň mōň! Maxxaň širxekni xõndylym baena, magat, xerekte duraldžirseň xullagae mōň. Xyň, xyni alnú gexxés biši, teňgeri gadzar, xyň allaxa jos ygyi. Ollon tserigýd, doturãň xarãtae sanág egenektë barilgyi gorigyi bolsoňšý! Bi butsajã.

Xodžigor xýxyň gatanda orodži, õwdyk sõxxyrtši, oroe déřěň gurwuň širxek ystei xodžigor tołgoeón xalbiň xalbiň xidži, gatani dergede déši xaralgyi, ñydyt anidži, bitšigěň déšini bařúldži.

Gatan tere bitšig aptši ydzét, xojjirdugár gatni garin̄ yssyg bitšig mōm baena. Bitšigtni xaradži sūgád, ajjigšinnartá xelledži gatañ:

— Egetši mini, tymyñ amogolañ depšyldžirdžé. Gatsaň eligimini deptédži őrýšōsyň egetši tanig őrin̄ ger gadzar dzalañ irdži, ajjigá dēdžēñ barí gedži jawũlsaň jim baena. Dzámni dzár bolloxō, xojjir nydni tšimeg bolloxō xoňgor saexaň xojjir xýmini amogolañ baegá őršyxeň mini bij gatni ajjigá bolbú? Atšitu saexaň egetši mini mǎ utánda morildžirdži, sansaň saná, bodsoň boddolgo xyssylyg negeň udá xaňgũldži őrýšōxy bolbú? őrin̄ bijér barũxadži dzolgyi gexxe dére teňgrin̄ beri širégēñ orxidži boloxgyi jum. Egetši tá, teňgeridē darxalagdasañ bolox dére, manae gadzar erxebiši morildžirexin̄ towig őrýšō! Xojjir xýgēñ sandt, šōni noergyi, őddyr xolgyi ellipse dewteň uiladži súná bí! Garsaň xojjir xýgtixēñ negig őrýšōxy bolwú gedži endesē ixxe goridodži súná.

— Dýgimini xelleseň yggy ené! Nadása garsantši jalgágyi, týnésē garsantši jalgágyi, bí xojjir xýgtixēñ negig өггynō!

Xodžigor xýxyñrý gatañ xardži:

— Á xýxyñ, tšini tal tolgoe tšini jásaň jymbē? Tal nyddy tšini jásaň jymbē? Tal gar tšini jásaň jymbē? Tal xōl tšini jásaň jymbē?

Xodžigir xarú xelledžé:

— Xandzan dorō gal tylesér baegát garimini šormysy tatsaň, xōndi tšulún dére súsár baegád őddyggimini šormysy tatsaň, pijaň dor gal tylesér baegát, tal tolgoemmini ys xũxarsaň, džigil moddíg tylesér baegád, dzewýn otšini yssyréd nydnimini ussig xagalsaň.

Xatañ xelledži:

— Ene ajjigátšindá xáni xýgin dergeddē irsn̄ixi arwaň laň alta, xoriň laň mōňgy өгtši, yrin̄ yridē edzeň saňgás tedžéne. Édži awa, axxaň dý eligeň sadan terē bygdíg albagyí darxan tsollig olgono!

Xodžigor, týnig dúlad, gōxxy inēdeni xyrtši, dotoroň boddodži:

— Tši őrōdyr xáni gatañ gedži, alta mōňgig өгtši baena. Margáši tši xor iddedži yxxyne dé tši! Ene tōry min̄ixi bollonodó. Dzýñ urdu širén dógúr ordžirdži bollomór gadzarin̄ sudal baena. Erdenin̄ xaertsaktae xojjir xýni xoenoň baená.

Saen adžigaldži xarád baedži. Xáni gatañ xelledži:

— Margášin̄ őddyr morin̄ tsakta xojjir xýgēñ gōxxyléd, šidžir mōndyr xýgtixēñ nerig allagan dére bitšéd dýdēñ otšidži dzolgojó!

Xodžigor garád jowudži. Xamak olon tserigýd dzae tawidži őkštši, gadakšini xaššidži gargadži őkštši. Xodžigor, xojjirdugár gataní dergedē xyred otšidži.

— Dzá, dýmini, jawsaň jawdal, boddosoň bodlogo bytyxxyñý?

— Á, bytyxér baraxgyi, byri bytyne. Margášin̄ morin̄ tsakta gatañ jirexxē gene. Tyry garsaň šidžir mōndyr xýgēñ nerini bitšidžirexe gene. Gertení dzýñ urdu širén dógúr ordži otšidži bolomór gadzarin̄ sudal baena. Xojjir xýni xoeno uildžil baen.

— Dzadá, xojúlāñ ene gatanig xorlodži allaxig bodōi! Ollon dzyilin̄ arixinda ollon dzyilin̄ xor xidži beletgi!

Gatnig súlgaxá širé beletgedži, gurwaň irtei jōsyň salá selmig jirni dēšini xarúlad dewissedži, garixaň sudlig dagád, dzyrixini bōdok xorig šádzangtn̄ gadá talda tyrxidži beletgedžé.

Ūglō erte boldži, tymyñ amitaň tytšigneň, bumaň amitaň budžignadži, xáni gatan, dýdēñ otšino gedži, xōlni xōňgystši, ixxe bajarladži. Naemaň xyni dam-nasan džúdzan dére sūgát, xýgtixēñ nerig algan dére bitšéd, dýteigēñ dzolgono

gedži jowudži. Xorin dōrwyn tyšimelén dagúlád, ōrgyň gudumdžig ōgsyň jowana, ōšōtyn daesnígá medégyi jowuna. Urtulu guddumdžigá urúdudži jowuna, ug mútae xullagaegáň meddexetšigyi jowuna. Tal talig dagadži jowuna, saexan dýteigéň úldzana géd bajirladži jowuna. Naeman taltae džúdzandáň, naran saran tujándáň naegadži gaňxadži jowuna, allak saexaň yréséň sallaaxántši medexgyi jowuna. Xolbiň giškidži jowuna, xorton daesondáň tulád jirelédé xō! Tulgur bolson tyšimedigéň dagúlád, xojjirdugár gatni ýdendy xyred iretele, xodžigor xýxyň gartširéd:

— Xýj, egetšé, ōnōxitšini irelé!

Xojjirdugár gatan tossodži garád:

— Á, eggetšimini irewý?

gedži xudlágár unatšidži. Eggetšini xyrtširdži:

— Á, dýmini, tši namaeg iňgedži xyrtširexedě jundu unawá? Elberiltēxen dýmini, eggetši namaegáň sanawú? Allagan déreň bitšidžirseň agú saexaň xýgintšini aldar nerini bitšidži irsen, dýmini déšéň ōndyň bos!

Xojjirdugár gataň bossodži, egetšigén tewertši uiladži, egetšigéň toxoe tyšidži, ōriň gerťe orúldži. Dagadžirseň xorin dōrwyn tyšimelig džúdzani naemaň xyntei gutšni xojjir xynig urdu negeň gerte orúl. Jōry, xyň enýgér ydzegdedži bolloxgyi. Naeman xálgig xá! gedži xodžigor xýxendé xeldžé.

Xodžigor xýxyn, dzá! géd gartšé. Tere xórondo xojjirdugár gataň, elligé tewereň uiladži,

— Egetši mini, ōrgyň širén dére morilá gedži.

Á, egetši mini, bi xōňgyrōd, ñalxa bižtei, ōndyr gadzar súwal, xōrtši unaxá magadgyi. Doroni negeň owlok alé!

— É ynérén timěšý!

Dorono negeň owlok tawidži ōktši. Gatan, týn dére súdži, tšiň tsaeg tšéledži, šillen dombondo údaldži, baexú tsaegá bagladži, naeman taltae xorto šádzanda tsaeg xigét, gatanda baridži. Gataň širén dére awát tawitšixadži. Xojjirdugár gataň, eggetšni ōmyny sōxyrtši, xúrmağ ñolmosig gargadži.

— Sanasaň saná, boddosōň boddolgo gysseltmini xaňgúldži ōggylo. Allak saexaň yrixén nerig ōryšōlé. Allas xolós morildžirdži, ádžim súdži, dzógoldži aelda. Xollo gadzarás morildžirdži, xonodži ōndžidži morila!

Jixxe gataň genedte súsár waetal, xurú garani xorosči ōwdydži, báxaň sítalá, toxoe ōňgyrtyle ōwdydži, tyr negeň xessek súdži waetala, elligé dzyrixeni bōmbyldzedži, ōriň medlig alldaxa dére xyrtši.

— Ene jōrydō jú boló bol? gedži gatan dotoró boddožži. Xurú nuguldži, xumusá tōldži ydzeseň bilé. Dzallasáň biši, allaxá geseň jumsandži.

— Ene xyni saná gysylyg negeň udá xaňgái, elberilte xojjir yri mini edžeňgyi boloxodō xyrtši baegá bolowú? Ene bij mini odō tsagáni boló bolowú? Elberiltē xojjir yrigéň ene daesni garta orúlaxá bolowú?

Ene dzyllig dotorōň boddosór baegát, argagyi uxáldadži, xamog nýryni šarlát, gōxyni sýgéň gódžúlát xepedži waena gataň. Xodžigor xýxyn xelledži:

— Dza da! Ene tšini nege jum bolloebšú. Ene geríň gadá baegá dollōň aldiň xúrae xudduktu ene bijini xaddagalanadá!

Gataň xelledži:

— Jōry, ene xuddugitšini ertení beletgeseň jumsandá!

Dzá, ene gataň, xodžigor xojjor odō xórondo jariltsadži súdži baewa. Oddó širbem bátariň bōllyk garna.

Xý, etsegiñ öwyr dére súdži baegád, ajjigátae tsaé údži súlá. Genetxeñ inédži. Etsegeñ asúdži:

— Xýmini, tši júndu inégéw?

— Á, awá, bi xeregyyi jum boddodži, inédé xyryný. Ene tšigéré ene bijnimini moríg emélledži ali! Edzen xání gatani ordíg nege ergixe jim baegá.

— Tegé, xýmini, tegé!

Xará xére morigóñ xyrgéd irlé gene, dzáñ esgíg dzó nurúnduni xajjád irlé genedé. Maňgañ langiñ xadzár, magnae dundani xajjád irlé gene. Bumui laňgiñ xuddurugú, xondoloe dundani xajjawa gene. Tymyñ laňgiñ emél, teg dundani xajjiwa gene, dallañ laňgin tašúr, dalal möryndyni xajjiwa gene, xyní arisañ džoló atirtala tatadžil genedé. Bugiñ arisañ göllymíg atirtala tatadžil gene, naemañ saexaň gandzagíg lawir meté xisgewe gene. Jañ torgoñ barám bytélgeré bytédži gené.

Áwin džaxaň xý, agúr juma jixzele xyred irlé. Etsegiñ xoriñ xojjir širmeñ selméš barag dzún tatadži dzýgéd, gañ xujjik, garixañ xujjik, galbarañ erdentñ tšantšamaniñ xujjik, dotor talaráñ xó xujjik, týnt gadá talár mandasañ xujjik ömystši gene. Dyidži dawtasañ xyssynyk xujjik, elligen dundañ dzýdži gené. Öldzi tymyn dzaňgilga, xas silber erdeni tšimek, xadzú taldá dzaňgilga, ara taldani tagdagar lú, öwyr taldani öwysyn lú, Nañ gadzariñ torgoñ xujjik, Tý gadzariñ šyryñ xujjik, dawxar dawxar ömýsöd irlé. Déré déré degdedži baena, dörwyñ xormoe okšidži baen! Duñ erdentñ xujjik ara nurúndu tawidži, awiñ xýgiñ akta mori, eré bijni tšudal, edzeñ xání awaral medek, tørsyñ ödrin tóryg meddek, teňger burxañ demdžixé ygyi xojjiríg örö medde! Garsañ ödrin garag medde, gadzar teňgeriñ öryšöl medde!

Añxa tyrýñ xýgiñ bij xujjik ömystši baegáni, ene öddyř asari teňgeriñ búlta, jösyn lúni búlta, ene öddyř ara nurún dére naemañ öňgin dadar dzýdži, numu sáđak aptši, xi moriñ saňgi ýdendé tawidži, tsog dzalñ saňgi gadá tawidži, mōriñ saňgi gertēñ tawidži, amiñ saňgi agúlanda tawúldži, naeman taltae dyiñ erdeni xujjiktae, šyryñ erdeni doktoe gañ gú, guilár tatañ xiseñ dúlugú týnt, tolgoe déreñ tawidži, sagaldargini ujjád irdžéne, ullaŋ ullaŋ syři orodžéna, xi mori džapxallañ delgertši baena.

Baragúñ garta barisañ, dóšó naeman tši gadzar sunuduk, déšé naeman džaň sunuduk šyryn džadiğ barád mordowo.

Dzá dzá yssyg, morinini dellen dégyrni xorin dōryw degdedži, xyní tolgoeñ moltsogni xōwyk xōwyk xōdyldži, xyní arisañ xōmyldyrygni egmén dagád naegadži.

Járu sandarú ene xý dawxidži jowát, xáni gatni ýden dére xyred irdži. Tsoň-xóroni šagágád xarsañ bilé — xojjir xý uildži baena. Gatanni edzegyi.

— Xojjir dzún tawin tserik jú xarawa, jú ydzeze? Edzeñ xáni gatañ ali orondo jawsamba? Ýni medseñ xym baenu?

Arwa arwaní darga, tawi tawini darga:

— Barún tišéñ, bağa gatnida morišóň!

— Arwa arwaníg, tawi tawig dásañ darganar negě doróň džaksa! Edzeñ xáni gatniğ moriloxo tsakta edzeñ xánda ese medýlewtsi, nadada júnda ese dúlgawa?

Xojjir dzún tawin tsergiñ arwa arwaní, tawi tawiniğ dásañ tsergiñ dargig, xojjir dzún tawig dásan dargig xyritele tolgogini tsawtšiwá!

Širbem bátar, gatani xoenós jowudži, dundu gatni ýden dére xyrtyl xorin dörwyn tyšimel:

— Xýji, xýji, Širbem bátar irlé. Džológini awalgyi gorigy! gét tossodži aptši.

— Dzalixae xorin dörwyn tyšimel, tánu! Xojjir dugár gatni ordoni ýdende mini morig xedze aptši baesamba?

Šyryn džadig ergýldži, tere tyšimelýdig butsádži, dundu gatni ýdené xyrtširét, tsoñxórni xardži ydzesem bilé. Xáni ixxe gatañ xamog nýrni šaraltšixsañ, yxsym bololtoe xaragdadži baena.

Yggy dúgyi oród, ene gatani xyi temteri gexxede, edzeñ xánás dzarliggyi boloxgyi. Jamar arag dzaraxxa bilé?

Gaxañ bododži, dzoksodži baetala, unudži jawsam morini déšéñ xaradži guruw epšédži, tsusár šédzé tere mori. Týnig xarát xý, uxáñ oendoni boddol orowo. Tašándáñ baegá selmíg sugu tatañ aptši, dotróñ boddodži, dzýñ gariñ erxi xurúg tas tsaptšidži, tsusárani bitšig bitšidži Xurmustudu šatádži örgywó.

Ene xyni amig útšilax bolbú? Tsusaráñ bitšigéñ bitšét, Xurmustudu örgydzži. Oloñ teñgeri bygdéréñ sowin tatadži, doro gadzarása negeñ ixxe tymyñ gašúdal, mañgan dzowoloñ bolson, delxidexinde ygyi xereg mandadžé. Ýnig jowudži, zen tekširýlexew? Xelleltsesér baegád, oxxiñ tsagañ galúg jowu gedži. Oxxiñ tsagañ galú xeldži:

— Bí oddó öndygylyxóñ šaxxadži baena. Bí oddó jádži jowuxow?

— Jirtimtsiñ gurwun erdenide baktasañ gurwaldžin öndygy tši xána orxinow, tši öróñ medde, jowu bušú tyrgeñ. Tere xor idseñ gatni amini awara. Amiñ synysyni, xýryñ bijnéséñ garágyi baena.

Oxxin tsagañ galú, Xurmustás búgád irlé. Jirtimtsin tsagañ galú, Xurmustása nisédle irlé, xó!

— Arwan dzygig tetgeje! Asari teñgeri mini, öndygyty namaegá jowúlsañ. Öntšiñ amitam bygydig elberije, bij mini!

Oxxin tsagañ galú xoñgindži giñginesér irlé. Xamog olloñ amitni tusin tullda irelé. Ene baegá jirtimtsiñ amitañ yrigéñ tetgeje! Dérese demdžisen dörwuyñ öñgiñ ýleñ tyšiser, doróso demdžisen tawañ öñgiñ ýlig xyllgyysér, gotiñ oloñ amitni dégyr xañginañ dúgursár irlé. Arwan dzygiñ xarañxui dzowolontöñúdig tetgeñ jowujá bi!

Oxxin tsagañ galú xañginan dúgartši, xojjirdugár gatni ordoni oroe dére irét sútšixidži. Širbem bátar xý, tere galúg xarád — ene galúg jördó xarbarwal jádak jum bol? Numu sádgtig aptši, deléd ydzesembilé. Ene tsagañ galú, dalbágáñ dzöw ergéd delwidži öktši.

— Á, ene tšini biši jim baensý. Teñgerinerés jawúlá baegá enýnig!

Širbem bátar xý, xurú bosgodži dzalbirtši. Oxxin tsagañ galú, dunda gatni ordondo oroxo geseñ, oroxo gadzargyi, ýgér týgér nistši jowád, magnag öñgytei erwéxi bolót, xojjirdugár gatni ýddér oroxo geseñ — ordži bolsoñgyi. Tsoñxon tsasan dégyrni jowád baedži. Nege džáxan nyxérni ordži, búral gatni aman dére otšód sútšixidži. Xodžigor xýxyñ xelledži:

— Yxsynni ilette baensý. Erwéxi irét súdži baensý.

Dundu gatañ xelledži:

— Nérén timě baensý. Ene erwéxi, gatni amanda.

Ene erwéxi gatni amanda má xorig taelaxa teñgeriñ aršánig xigéd öktšixidži. Gatañ, miléñ uddudži baegát, xammar dégyrni xölyrtši, xamog bijini serý tatadži, bij xödylygydži bolomór bodogdodži, nydé öñgoelgód, negé xarsam bilé:

xojjirdugár gatnida geptedžene. Tegedži baetalá, gadanáš Širbem bátar xý oródiirdži.

— *Ixxe dalae edžig orondo dzallaxin tšölö aeltgana!*

Gatan: Dzá dza! Eggetši mini iréd, uxráñ muñxurtši, múrtši unád, delxi-dexindé toktošigyi xereg garlá gedži bí aesañšý.

Dzörý xaráť súdži xodžigor, dzýñ urdu gaptasanda. Xojjirdugár gatañrú xarád baedži. Širbem bátar xý, edzeñ xánt gatnig toxoe tyšidži, dzalád gartši. Xojjirdugár gatañ, nyde irmesxidži, xodžigorruág xaráť, xodžigor, týntini xartšixád, dob dop tarnig umšád, dogoloñ xölö naegañ gišgéd, gadzarin suđlár jowád ogtšé. Širbem bátar xý, gatnig dzalád irdži jowudži. Xodžigor tyryléd, dzýñ urdu negeñ širén dógúr gartširéd, tsoñxór xartalá, xánt gatañ irdži jowana. Edzeñ xántxáñ xýg xaertsaktueni awád, edznigéñ géd enerilexxé setgilgyi, xánigá geméñ xaramšixa setgilgyi, xáni xýg ówyrtylöd, gadzarin suđlár jowutšixawá!

Exxé yré xojjir, gadzarin dégyr dógúr dzöryldydzí öñgyrtšé. Exxeni gadá ýden déréñ xyréd irdži.

— *Xálága ýdén galigadži né, xojjir xýxyd mini tsotšixxo magadgyi!*

Gertéñ ordžiréd, del guptsasig taeladži, negeñ ajjiga tsaeg úgád, yre xýxydén góxyli gedži gatañ xelldzé. Ajjiga tsaé úxiñ amdžilgyi, xojjir góxxynini sý gódžidzé.

— *Ajjigátšin xýxyd, mini xojjir xýxydíg awád ali!*

Ajjigátšinğud eréd ýdzelé — xaertsaktaegañ baexgyé! Olloñ ajjigátšinar, jádag bilé? géd sandartši, gatnı urdu irét sōxxyrťši:

— *Edzenı mini xojjir xý, ene örgöndo ygyi baena!*

Xáni gatañ ýnig dúladži:

— *Xojjir xýxydımını edzeñ xáñ awaetšisañ jum bolowú, adda šulmuni awaetšisan jum bolowú? Edzeñ xánda jú gedži aelatgadak jim bilé? Xörysty delxidé toktodži súxudu berxe bolló! Amidu jowuxin aruggyi bolló! Dėšen teñgeri xollo, dergedde baegá gadzar gatú. Xojjir xýmini, xýrem bijéñ orxidži yxxéd jowuxťšini jásañ jimbe? Öriñ yiltñ yré dérés öriñxéñ yrig aldadži baegáni ený?*

Bysén taelád bódži yxxxygy gedži gertñxéñ bagananása dýdžiledži baetalá Širbem bátar xý ordžiréd:

— *Idzé, ta jádži baegá jumbá? Ta inğedži bolloxkyi! Urtu sanág bogini bolgodži ali, bogini sanág urtu bolgodži ali. Ujátae baegá bysenéseni argadadži búlgatšixád — edzeñ xánt xojjir xýxydíg oldži apxa argig bodi!*

Dėšé xaradži bododži báxañ — jöry boddologó ordžiredži öxkyi, báxañ gaexadži dzoksodži, — á timé baensý gedži genetté nege boddollógo ordžirdži: — ollon tserigéñ tsugládži, šarať tsagañ xojjir tugig širén déreni geptylét tawitšixi!

Ollon tserigéñ dúdadži aptširéd, šara tsagán tugán geptyléd, öroñ selléméñ amandáñ dzúgát, tugñxáñ urdu sōxyrtši súgát;

— *Törig edzellexér yneñkér saeñ xynı yre bol, ene törydöñ ergidži irexxé temdege manda ök! Tymyñ ollon tserigın tymyñ sylđy dzapxallañ, törtñ sylđig urin dzallaxá ullus törin tserig bilé. Bi amandáñ sellem dzúgad, asari teñgeride amma aldadži baensú, minı ollon tserig! Dergedde baegá dörwyn dzún tymyn lus, nyddyťšini soxorwú? Xósoñ aqarin dallan tawan teñgeri, edzen törtñ edzellexe saeñ xynı yrig dzajásar baegát, teñger gadzarta toktošigyi xereg degdédži, naeman tymyñ xojjir mañgañ amisgal maxxammodig tasaldži baexig ydzesér baegát, xarasár baegát, tymyñ arad, mañgañ irgenı tymyñ gašútu mañgan dzowoloñgi ýsédži, exxe delxi edžide xýrem bij orzigdoxxo dére xyrtši baena. Xyrgedexé synysý ali orondo töryxig meddexkyi.*

Elberileñ òryšòx arwan dzygim burxad elberilexkyi xojjirig tyrgen temdegéñ xaerala!

Xamug ollon tserigýt, týni ajjig dagadži, olnóroñ sòxxyrtši súgát, teñgeri burxundu dátgadži:

—Edzen teñgeri mini, ašida baedag bolbol, edzen torydòñ irexe ygyigini ene xojjir tugár medi!

Širbem batar xý déšéñ òndidži bostši, Xurmustu teñgerirý xaradži dzalbirtši baexin tsakta asari teñgeriñ xui salxin mandadži, agár teñgerin narig ýly byrxydži, xòrysty delxig tóso byrxydži, asari teñgeriner xyrtširdži.

—Ene edzeñ xáni xýg aptširexin temdegig ese ogybéšé, delxidexini tymyñ arad dzowoloñgig dána. Ene xojjir tugigi bosgodži öggylgyi gorigyi bollono. Dòrwyñ ixxe tawan dalae ebderexxe dére xyryne. Dòrwyñ nom, tawam bitšigig nepterseñ Širbem batar xý, asari bide olondo amma gartši, ammandañ sellem dzúdzši baexig ydzywyl, delxidexinde toktošigyi xerek gartši. Ene xojjir tugini bosgodži ögi.

Xui salxiñ guruw toertši, xamug ollon tserigýd yimedži. Širbem batar, genette déšéñ xarsam bilé — xojjir tug bostši baena!

—Dzá miní ollon tserik! Ene xojjir xýxydíg aldlá gedži tymyñ arad mañgañ irgendé suruk tawidži xereggyi, bim bitý, dub dugui bae! Gaddanása xorton daeson dúlawása, ene tory móxxyxy amarxáñ. Ollon tserigýd, akta morini emél aptši, tyr negen tsak amar!

Ollon tserigýd dzá! gét tugáñ dzalladži. Bitšik tsergiñ dzurgáñ jámani ýdyn déré xyrtši, dañ maexandáñ neñ tergýn tere bygdíg búlgadži, eriñ gurwun dzemsegig búlgadži, edzeñ sandáñ búlgadži, Širbem batar xý xyrtširéd, ollon tseriktéñ mörgöd:

—Miní ollon tserik, šòni òdrin tsakta saeñ sergiledži, tziixi tawidži, ñyddy xaradži súxu xerektei bolló. Ami bijjíg dzúdzši, araga dzaraxiñ berxešélté bolló. Edzeñ xáni xýg gurwun džil, gurwuñ sarada olldog bol, basa tymyñ arad amogolañ bolno. Ene gurwun džilde ese ollowása, delxidexinde ygyi xereg mandadži, gadanása xorto daesoñ iredži, dotorósó šulum bostši, ene torig ebdexe magadgyi. Jútsi bolson, gurwun džiltg gyitsetele xyléjá!

Ene ygig xellét, Širbem batar xý, òriñxòñ ger òdy butsudži. Ollon tserig, ger gerýdtéñ butsád, edzeñ xáni gatañ òriñxéñ gerté göxxyñ sýgéñ gódžúlát, šòni noergyi, òddy rólogyi, xedzé xý mini ene torydòñ ergéd irexe jim bol? gašúdagae dzowoloñ tólót súdži baedzé, xani gatañ.

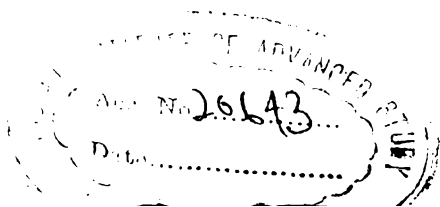
Dzá, oddó xáni gatani böllyk tögystši, xodžigorin böllyg exilexe jym baena.

vi

Xodžigor, gadzarin dógúr xojjir xýxydini awát, xölgyi mörýn dalaeda xixe géd awát jowudži. Golin dzaxxa dére otšód xixe gesen, nará erte baedži. Xaertsaktae xojjir xýxydíg gadzar tawitšixád, derelét xeptedži baedži. Teñgerin nará šiñgexe šaxxadži. Xodžigorós xoeši miléñ xollo nege jösyñ xýxyd erxeldži baesañ jum baena. Tere jösyñ xýxyd bolbol, arwan nasnása déši xýxyd negetšigyi. Jösyñ xýxyt, xóron dó xelleltsedži:

—Dzá oddó oroe bolló. Gertéñ xaridži, jimé idetsegéj gedži.

Butsád, ergéd jowuxu getele jösyñ xýxydin dundása nege tawan nastae xýxyñ genetxeñ xelledži:

— Xýje, xýje, tere urdu baegá xýň jamar xymbe?

Negeni xelledži:

— Jamartši baesan — tši bidende jamar xamáw?

— Ynérentši tímedé! gét, tere xyní baedlig xarawala, ene, gataní ajjigatšiň bišši baegá?

Bassa negeni xelledži:

— Tši jádži tanidag jumbe xání gataní ajjigatšig? Biti xudlá xelle!

— Ynérentši tíme baegádá! Bí nege yggy xellexý?

— Xelledžil baexgyijýdé tši! gedži negeni xelledži.

— Ene xyní baridži jowá xaertsagig xarawal, edzeň xání erdeniň xaertsak mōň bololtoe. Gataň mendelseň jim genelé. Ýndé xaddagalsaň jim genelé.

Negeni xelledži:

— Tši bitgi xudlá xelle! Tši, xáň xyni jum jádži meddeg jimbe?

— Meddnýdé, gyijýdé — tánar xardži bae! Ene labdú tere xaertsak. Tere xání xýg usundu xixě gedži jawájum!

— Xem baema xánigá usundu xajjidži baesaň jim? Tši bitegi xudlá xelle!

Negeni xelledži:

— Otšód bulágád abbal jádag jim?

Negeni xelledži:

— Á júw? Öddyryn dérem bolbú, ennig buláxa?

— Tegewel, öltýg mōňgini ögöd awıldá!

— Tši bidende mōňgy xá baenaw?

— Néren tímetši baegádá!

Bassa negeni xelledži:

— Gyé, guwala jádag bol? Bidende öxy bilý?

— Xánás tši bidende guilgár ögdyg jim.

Ene ygěň xelleltsedži, xarád baetal, xodžigir, xaertsagáň örgydzí örgydzí, ussundu awát xajjitšixidži.

Tawan nastae xýxýň xelledži:

— Dzá, jamar baenaw? Xarasár baetal xajjiwú, yggyijý? Xodžigor xýxýň, gadzariň sudlár jowutšiwú yggyijý? Bí nege jöröl tawixú?

Busudni — tabbal tawidžil baexkyijýdé! Tere xýxýň jöröl tawidžé:

— Tymyň arad, maňgaň irgentig dzaxxiraxa yneň saeň xymýni gre bol, ussáň sörgydzí urusád, bide jösýl dére ir! Ug mútae xullagae bollód, ullus törig tyiwýlyx daesom mōm bol, ussáň urúdat, tsaešaň urussú!

Jōsyň xýxyd, bí awana, tši awana gét xašigrát, xarád baetalá, usáň sörgydzí ursád iredži jowana. Jōsyň xýxyd, bí awana, tši awana! gét golin toxxoerú gará jawúlsam bilé. Garni xyrtšixkyé. Argáň baragdadži, jösýleň déšéň bosót, teňgeride mōrgytel, aňxa tyrýni yxxyšyň exxig amidrúlsaň oxxin tsagáň galú xyrtširlé. Ýnig tyr yly ögýleň ögýlexeni, edzeň xání arni arwan tymyň adú, öwyrni yi tymyň adúnás addak exxi xojjirtoni jowdak xaltsagae boro gý, ixxen-dení jowdak tšolmuň boro gý tere xojjirósó unaga törsyn jymsendžé.

Arni arwan tymyň adú, öwyrni yi tymen dundaň xaňginaň intsagádži, dellen dégyrni dza dza ysyg degdedži, xamarásani xara soloňgo tatadži, xamog adúni yrgytyr, dōrwyn túraenásni gal butartši, sýleréň togoldži, sýdréséň dzikšidži, butig ydzewele busgadži, tere xojjir unugú, xojjir edzentšexéň ussundu orosnig meddedži, xojjir tšixxéň xošóň xulmuidži, öwyr talaráň ōn talmildzadži, ara talaráň aldalygi talmildzadži, ussun džoró gyideléren edzenixéň dergedde xyrtširéd

gaexan dzoksodži, oxxin tsagán galúg ydzét, xojjir guruw epšédži, ussunu tuňgallagig údži, öwysynny sergeleňgi idedži, edzenigé ussnása gara.xig xylédži baedže.

Oxxin tsagán galú, dégyr nistširéd, dzōw guruw ergéd, burú guruw ergéd, urukšán xarád, dzýn dalaptšaráň örgysym bilé — dásangyé. Xoesóň xarád, barún dalaptšaráň örgysym bilé — dádzí. Dzýn dzaaxxadani gargát xajjitišixidži. Xaertsaktae xojjir xýxydíg ussunása gargadži xajjixadán, óriňxō öndygig aldát xagaltšixidži. Tawan nastae xýxyt xelldži:

— Edzeň xánigántši oldži awlae, ene galúni öndygy xōrxi bolló!

Xaertsagig négéd ydzeseň — xojjir xýxyt, xojjir bijnixéň urúlig mōmōd, ölbrydydži yxxyxéň šaxxád baena. Tawan nastae xýxyn xelledži:

— Dzá, bí ene galúni öndygig oddó jáxaw? gedži.

Busud naemani xelledži:

— Jádak jumbá? Oddó eňgédle xajjixás biši!

— Dzá, bí tá naemadán negě egešig bari. Bolnú?

— Dúldžil baexkyijýdé tši!

— Dzá, gét, xýxyn dúldži:

Mandadži garaxa agárin narni tujjá, jōrtyntsoň gigýlne.

Manaetši tōry mandaxa tsag bolótsi bolbúdá!

Urantši sarani tujjá, xō, u jagúň gadzariň byxyi dexxinigéň gigýlexxeni saexandá.

Ullusó olloň manaegál tetgesér oxxin tsagán galú xōrxi dá xō!

Tymyntši oddoni gerelé, xō tymyn tymyň on dzıldé mōňkynitši ynendé!

Tygémelte oxxiň galú, xō, ortšilaňgíň negen dzowoloň getlýldži öryšólé.

Urantši bullugiň ussá xō, ujjíň šuwú bygydíg undalná xō!

Ujjixantši setgilté, xō, oxxin tsagán galú, öndygōň xajjidagni xōrxidé!

Utširašigyi jōrtymtsini galú, jásgigéd öňgyrōxy bilédé?

Martašigyi manae jirtimtse, xō, ene baegá bijjéré jásgigéd öňgyrōxy bilédé?

Dōrwyntši oruni edzelleseň xō, maxxarandzá, tōrin dōrwyn tulgúrúdá!

Tymyntši olloň bidnýdín xō, olloň amitni džargal bygdéréň delgerexe boltugae!

Oktorgoegóso ontsoldžirseň oxxin tsagán galú, öndygōň xagalaxani xōrxidó!

Ujjintši dútae galú xō, utširašigyi dzowoloňgós xagatsúldži öglōdó!

Údžim narani tujjándá xō, uddalgyi ene tōrydy úldzaxu jōrōlig tawidá!

Bygydy naemani asúdzí:

— Tši oddó dúlád baexa xeregygé, tši ene öndyg jáxaxá gedži baegá jum bilé?

— Bí negě ygy xellexýdé?

— Xellexe bol, xelldžil baexgyijýdé. Asúxu jú baexaw!

— Edzeni xyťši gedži, teňgerése iššitei jirseň jim. Erdeniň xaertsak gedektši erdeni jim. Ene galúni öndygtši erdeni jim. Ene guruwun dzyiliň erdenig nege dorni nilýlt. Ynyň erdeni ynyňkériň mōň jim bol ene xojjir xýxydín eligendeni xagarxae öndygini xitšixij. Exxeni jáxaw? Xardži baej!

Öndygó ewlýldži awát, xaertsagnixán amini nédži tawitšixidži: Exxeni irný baenu — xardži baena. Xerwé exxeni irewel, xojjir xýxytši ysyndyni dulátsaxa baexa.

Busud naemani — xánásdá, xagarsaň jim bytyň bolox gedži!

Galú, dégyrni dzōb guruw ergéd burú guruw ergét, xaertsagnini aman déré sūtšixidži. Ságád negen tsagíň xemdzé boldže. Xýxyd, ysyndyni dulátsád, exxiňxéň gōxig eridži. Galú, gidžigini xyrtši, déšéň bostši.

Xýxyd járañ sandarañ gyigéd — oddó jú boló bol? Öndygyni jáwa, xojjir xýxyd dulátsadzú, ygyijý?

Ydzeseñ bile — xýxydñi dulátsád, öndygeni bytyñ boltšixád baena. Öndygñi awát, tawan nastae xýxyn, ene galúni ömyne öndygnösyni addis awát:

— Á, oxzin teñgerin tsagañ galú, Tá öndygöñ awát, Xurmstudáñ butsa! Galú, doróñ xelledži:

— Xagarsañ öndygimini bytyñ bolgodži ögsyñ. Öndygöñ bí tánarta öggyjó! Xoeši öddy, exxe yríg úldzaxin tsakta bí negeñ ixxe tusig öggyjó. Tymyn teñgerin xán, tymyn džygrtení edzeñ bolloxo ene bij ergidži úldzaxin jöröl tawi!

Oxzin tsagañ galú déšéñ nisetsixidzé. Xýxyd, doró xelleltsedži:

— Dzá, oddó bidé jáxaw?

Tawan nastae xýxyt xelledži:

— Ene barúxantae baegá bömbyñ erdeniñ úlanda otšidži amidaraxxa argañ boddotsagjá.

Xýxyd golón dagád, öksöd jowudži baetala, (šöni jymšýdé), gýren dére nege xara jum geptedži baedži. Xýxyd, ene júw? géd, aegád uxiradži.

— Dzá, jútsi bolsoñ, nege nege tsulú bariltsád otši.

Dergedteni xyréd otšisoñ bilé. Xariñ, nege xara ynygy untadži baena.

— Enýnig bysén taelád, döwryñ xóltni bógot, tširéd awaetšidži alí baedza!

Xýxdýd, ynegéñ barát, tširéd jowudži gýren dégyr. Negeni xelledži:

— Gyidé, tširéd, yssyni xaltsartšixkyi jymý?

— Xamá baedžú, allaxa jumíg?

Ynyg guidag jim baena:

— Ami bijimini awartši öryšödö! Bí lustiñ xáni naerta otšidži soktotšixidzé.

Ene bijimini tawidži ali da, táwúd. Bí ixxe atši tusig öggyí!

Tawan nastae xýxyñ:

— Tši jamar atši tusig ögdyg jim?

— Tánar namaeg tawidag jim bol, bí lustiñ xánda otšidži, šilleñ ger, šidžir altañ tyñpeñ atsardži öggyndö, Bymdžin erdeni úlanda.

Xýxyñ — ygyé! Ynyg xudlá xelledži baegá jim. Tšamaeg allana!

Ynyg xelldži:

— Bí tánarig xúrdug bol, tymyn džil bolsoñ bí, tymyn nasáñ aldanadá!

— Ene ynygy ynéréñ xelleseñ baexa magadgyi, ujáginí tawitšoxxo!

Ynegini tawitšxodži. Ynygy bosód asúdzí xýxynése —

— Tánar namaeg xúrtši baegád allšixwal jáxa jum?

Tawan nastae xýxyt xelledži:

— Óg! Bidde tšamadá negé amañ tañgarig ögl. Tymyn nasta ynyg tšamada mú sandag bol, öglóni ydzydži baegád, ydžšini ydzyzig baej!

Ynygy xelledži:

— Á, tussygyi. Öglóni namaeg xardži baegád, ydžšini allšixwal jáx jim? Tussygyei!

Xýxyñ:

— Á, tegewel bí tšamada bassa da:ád neg tañgarig ögl. Tymyn nastae ynygy tšamaeg xúrtši baegád alldag bol, xara ysnimíni ydžýr dére jara garak!

Teaxelére ynygy, gurwun tsagin teneg, dolón tsagim mergeñ jim. Tenek tsagni táraldatšixidži.

— Dzá dza, bolnó ged, jowad öktši.

—Dzá, tánar ,Bumdzíñ erdeníñ úlig dzow toeród otšóroe, barúñ urdásni. Nogóñ ogúñ oŋgotsotae ussu bí. Týnig otšód úgárae. Bí barúñ xoenósó, nara garaxíñ yjjidě šillěñ ger, šidžir altan tyňpeñ ýřed írne.

Edzeñ xáñig dzallasár jowsaň xýxyd, örgyn dzamár öksydži jowná xó. Örgyn úlik toersór, öriñ edži awig jariltasár, xórxí oloň xýxdýt, xetln dzamár oddudži jowuna. Allim džimséñ týsér, allas xolín dzamíg allxasár, arwañ orondón dzal-birsár jowana.

Öngyl öngiñ moddo, namágála dál ygyi naegadži baena. Narañ sarañ xojjir xucivil-gántae xýxydñ, örgyn úliñ eñgerte eñké typšinér dzargaxxá tsagani bolló dá xú!

Jowudži bolloxkyi jaššil moddon dundúr alxadži jowundá xó! Gišgidži bolloxkyi urgusum modni dundúr alxaladži jowunadá xó! Edzeñ xántaxá xýg oldži awsaň jösyň xýxyd, eñké typšin dzargaxxá tsagani boldžidá!

Ujjiñ úlni tsetsek, úlni ajjár naegadži gañxana. Naemañ orní delxidexiníg edzellexě xórxí xojjir xýxyd, bumun narni tujá mandád írlé gené. Burxan teñgeridén dzalbirsár örgyn úlig dawatsagála. Xaelasa maelasa modduñ xañginaň dyňgineň dúgarsár, xamok olloň öñgiñ šuwínud, ene úlanda doñgodno. Tugúlán dagúlán sogó, örgym moddondóñ amorliñgui, öñgin tsetseg naptšini delgersen delxidexindy ygyi saexaň oróň!

Agar dzandaň aňkilsaň atšilá jixxete orondó arwañ xáлага, dörwyň ixxi tawan dalaeg ilgadži ollomór agúla xó! Allim džimseni delgerseñ atšitae saexan úla! Amítañ byrig amoradžúldži baedak xórxí Bumdzíñ erdeníñ úla! Ergin toeroň xaraxaddá, tymyn tsergiñ baedaltae, törig edzellexě xáñ xówýñ súdžil bollomór úla!

Ujjiñ bullugiñ ussu, urukši xoešo urussuň, ullus törin tsergig tedžedži bolmór úla! Ynyg tšono dzöryldýdži, ydzemdžin saexaň úla, Öngyl öñgin tsetseg naptši ynyrteseñ, ynyň saexaň úla! Öntšin byrig tetgelté baemár, ynyň asaraltae úla. Awarga mogoe džaksátá, atšila ixxe úla! Arwañ alxamiñ gadzar jowád, erdeníñ oŋgotsotae úldzawá, eñkxe typšin dzargaxa tsagani irewé. Göxxyreň xaragdad baedak öndyr saexaň úlaldá, öntšini xyni tetgedži baem Xaňgaeñ úla!

Dzyilyl dzyiliñ moddoni naegañ gañxadži, narni tujjándá galbadži baedak, xórxí saexaň úla! Göxxy moddoni naptšinda göxxó šuwú doñgodoň, göxxy mōñgyn teñgeriñ xajá dagasaň úla. Aral tallása xaraxadda, arsalañgiñ šindžitei úla, amitañ byggydel amardžidži bollomór úla!

Džýn tallás xarawal, dzin tymyn tsergiñ súdži baemár úla, dzyil dzyiliñ šuwú doñgoddon dúgurmár úla!

Jössyň xýxyd, бага xojjir xýgén tewersér, örgyn úlig dawasar, ystyň ynygtnxéñ ygér, xórxí olloň xýxdýd, örgyn dzamáň dagadži jowná. Dzamiñ ajjár urgusuň dzambaga tsetseglúgañ addili naegadži gañxatsagagád jowunadá xó!

Gentexen oloň ixxe modni dundú orót, súxu gadzarán xardži baetal, jágin delgertši, negé ixxe saexan tuñgallak gadzar xyrtširéd dzoksodžé.

—Biddenýd ende súxú, jowuxú gedži xelleltsedži. Barúñ xoetoxon dzygésemi nastae ynygy, šilleñ ger, šidžir altan tyňpyň awád iržánwana. Xeddeň xýxyt, tymyn ondo törig ebdt geseñ samúñ xullagae, toxoe bijtei xodžigor xýxyň, udzexe gedži irždi. Xariñ yxxyxy baetugá, ullañ ilý erdem byri tögysód, ene bijni dílegdexgyidě xyrtši baena xariñ!

— *A, xoeši negen öddyр bi tšamaeg! Xojjúlaňgini essě tšaddawalá, negini tšaddandá bi!*

Xodžigor gedergé ergéd butsatšixidži. Tymyn džiliň xará ynyg, šilleň ger, šidžir tyňpyňgeň aptširtši, xýxydtn dzoksodžé baegá gadzar tawidži. Altan tyňpyňgešeni gerel satsartši, jösyň xýxyd bygdéréň bajjiladži — imě saexáň Šidžir mōndyr, Širbem mōndyr xojjir xýg šilleň gertén dzalladži, ölyn tsagáň öwysigi dzulgádži, öňgy byrin dzimistig örydži, edzeň xáni yrig dzallaň, eňkxe typšin negeň bölyg džargawá.

vii

Dzá, tere xodžigor xýxyň, xáni xýg ussundu xitšxad ergidži butsat, xojjirdugár gatanda otšidži xelledži:

— *Önö xojjir xýxyditšini awátšadla ussundu xitšixseň!*

Gataň asúdži:

— *Terě oddó jádžiwaen?*

— *A, jáxaw! Ussundu xixětín dzereg xá mötšöryni salgádla dzagas idetšixene bilé. Tši bit xojjir oddó ene törydy toktodži súxudu berxešelté bolló! Edzeň xáni xojjir xýg ygyi xiseň, oddó exini jádži argalnaw? Tjnéšěň gadana Liddar setseň, Širbem bátar xojjirig jádži argalnaw? Tere xojjirig baesan tsakta tši bit xojjir tussugye!*

Xojjirdugár gataň xelledži:

— *O, jú baexaw! Ixxe gatnigil urdár argini olbol, törytši bit xojjiriňxi bolno. Tere xojjir gaegy!*

Xodžigor asúdži:

— *Dzá, oddó jamar araga dzaranaw?*

— *Ömmyně dalaeda baedag bimí öwys notšógód, edzeň xáni dergedě orowolo, ergidygyi setgeleni ergidži, jowudlig bytéđži bolxuwaegá!*

Xojjirdugár gataň, edzeň xánda barálxadži odbo géd, nýr jyměň ugágád irelé gene. Laň tšini ógór ládawa gene, nágúr tságwraň artšiwá gene. Džiniň eňgesgér tšidewe gene, tšixxiniň ará öwyrör dzylgywe gene. Naemaň öňgtn tsetseglugá addili naegadži gaňxadži gene. Naeritš saexam badmid erdeni šigidxeté dzandam moddun tajjigán tulludži gene. Teňgerim beril gédě, tsagám byrxýlig tolgoe déreň tawidži gene.

Xodžigor xýznén dagúlsár, xortoe öwysöň xamtsin dotróň agúlád jowlá gene. Edzeň xáni baragúň xalgár suwuruň suwuruň alxad irlé gene. Edzeni dergedě oroló gene. Xorolltoexaň öwsigěň asásár oroló gene, xamtsin dotoróň.

Edzeň xagáň, exxenerigěň xarád, ixxele irtae waen gene.

— *Samúň exxener tši törin širég júndú oržód irewe tši? Irseň xergěň bušú medýlé! Örim bijnés sojorxalgyi irseň xereg utšir júw?*

Xamtsin dotor šatagád baegá öwysnini ynyr garlá gene. Teňgeri burxam bygdér terelě ynyrese budzartawa gene. Teňger edzeň xáni setgil naešáň ergiwe gene. Gatnixáň ödós xarawa gene, jardzas géd inéwe gene:

— *Ae xó, exxener, naešáň tši! Törin širé oržód irsentši, tšam dére jallagyi, irseň xeregěň xelle, xó!*

Texxelér gataň, öwdyk söxxyrtši, ölmí nugulun, tergýň böxyidži.

— *Edzeň xánda burúg aelatgadži, dzöwíg xyléjě. Törin širég orxidžirsende tyrgýň jalig xyssyi!*

Edzeň xáň xelldži gene:

—Jallagyé tši! Naešáň sú, irseň xerek utširá naddada xelle!

Gataň, aelatgai getelě, amanása garašigyi, ess aelatgai gexxede — örím bij tesešigyi!

—Dzygér, dzygér!

—Bi nege tymyň arad, maňgaň irgeni jariltsadži baegá ygini dúlát, setgil ixxe dzowono.

—Á, tši jú dúlsambá? Dúlasnigáň tši nadda xelle, gem ygyé!

—Ixxe egetšimini xojjir xýxyd gargadži gene. Gatsaň elligig deptédži, ene bijjig öryšöxě elberiltei xojjir yre gartši gedži dúladži, šöni noer ygyi, öddyř xólgyi, xoňgor xojjir yřigěň sanadži baená egetšimini! Allagan déreň bariwalá xaelaxa bolowú, yňkéd abbalá amandanini baktašgyi bolbú. Allak saexaň yřimini nadda neg aptsartši ydzýlexě bol jamaraw?

Edzeň xáň:

—Á bolno bolno! Manae exxenerig xýgé awédir gedži otšidži xelle! — törin gurwun tyššimelig jowúldži.

Gataň xelledži:

—Édé, edzemmini! Bi ixxe setgil dzowolontoe baená!

—Dzowoxo jumgyé tši. Tymyň arad, maňgaň irgeň amogolam baetalá, tšini dzowosní xerek jú waen?

—Á, bi dzowolgyi araggye. Bi mön džiktéxeň jum dúlsaň.

—Tši jú dúlsaň jumbá? Xelle, xelle!

—Manae egtšes xojjir xýxyt garlá geseň, noxxoe tolgoeto, gaxxae tolgoeto, xyni ydzýšigyi múxae amitaň gartši gedegig dúlád, bi ixxe dzowono. Edzeň xánimini aldar nerě gutudži, delxidě ygyi múxae adžil bolbú? Bi ixxě dzowonó. Ixxě egetši, xojjir xýxyděň awád irewelě, olni ygyy xudlá. Yre xýxydgyi irewelě, ynyň jym baedži. Tere xojjirigó xixě gadzargyi boló, örgyn dalaeda öroň awétšidži xisem bololtoe dúldadži baena. Xerwé ynyň bolbol, jošig aldasaň egetšig xaeralaxxá jýwé! Tyrgyn tsádzár abbalá dzoxixó bolbú. Xerwé xojjir xýgéň awédirdek bolbol, ixxe gawijátig mandúldži, tere xojjir xýxydty širé šildžidži, töröň baegúlbol dzoxixó bilý? Edzeň xánda ýnig aelatgaxxá gedži irsěň. Bi oddó butsaidá!

Gataň jowutšidži. Törin gurwun tyšimel jowudži baegád, gurwúlaň xelle-tsedži xóronó:

—Dzáddá, oddó xerek bolló! Jádži gurwúlaň otšidži xellexě bilédé? Edzeň xáni dzarligig nugúldži bolloxkyi jum, dzáwalá otšidži xellenedé!

Törin gurwun tyšimel, ixxe gatni ýden dére xyrširdži, xálaga dúdadži. Ajjigšingúd gartši tossodži. Xáni gatanda barálxadžé tyšimed.

Törin gurwun tyšimel, öbdyk sōxxyrtši, örgyň jošig örgydži, örgydži medýlexě utšár, xáni gataň, dzá gét, xojjir yřesěmini suruktae baenú?

Törin tyšimel xelledži:

—Jöry meddeseň utširgyé biddende. Edzeň xánása dzarlig búdži, xojjir xýxydig xyrgydžir xemén dzarlig bolsoň. Bidá ýnig dzalgađžirseň!

Ýnig gatan dúlád, jáxá jim bilédé? Eligéréň negeň udá xepteň, unañ uiladži, araráň negeň udá unañ uiladži:

—Törimini tyšimel, butsadži baedá. Örimmini bij, bijjěň xyrgydži baridá bi. Elberiltéxeň yreminitiši baegásaedá xó! Edzeň xánda ýnig gátšiši géd otšixxo bilé, Tymyn teňgermini awátšiwú, töršyň saexaň xýgiminé?

Dérese teňgerimini tyšidži őryšőxy jálae xó! Dergedése demdžixe tymyň sylde mini jálae!

Elberilte edzen teňgerimini, eňkereaxě xojjir yrigeň őryšőxy jálá?

Enele bijjéň xyrğyđži őgyt bí, enele bijjimini ergixxel synysyđy, xó, xoňgor xojjir yreiteigéň ıldzaxiň dzaja bí bolbú bí?

Džaraň jősyn nasandéréň xojjir exxir yrig gargadži, tymyn dzowoloňgi amsadži baedak ali nasni nygyl bé? Ertenimini ulstň xidži jowusan nygyl byggydeni nađa dére onogdowú? Yliň yregyi jowsan negen tsag bijjý? Ynyryldži jowsaň yre mini ygy boldogni, mini őrtin nygyl baegá! Xoňgor xojjir yre mini xaraxa nyddyndy allaga. Xýreň bijéň orxidži yxyxytšig jálá! Elbereltéxeň edzeň xámmini, ene bijjimini tyrgyň jallandu orúłaxa bološygyi.

Eňgerin toptši dzadalád, gašal erdeni tamgáň dzalád, edzeň xándáň barálxat gemén negé dú teňgeri, negé dú gadžara, tymyň gašúđig xigéd alxadži jowná. Örgyn tšölögöň őksöd jowná.

— Örimmini dzajátu yrimini addal šullum awátšisaň bolbása, ergjlyn őryšőxy tsagani bí bolbú? Gőxxyň sýgéň gódžulád, yrel xýmewi, edžitšini yxxylé, bijimini! Tymyň arđin dundúr xaňginaň uilád, edzeň xándá búrul gataň barálxawá. Edzeň xán aeldadži:

— Dzá, tőrin tyšimel, xarád ir. Tere exxener, xojjir xýxyđ awád irewý? Tőrin tyšimel ydzéd:

— Yre xýxyđ ydzegdexkyi baena!

Edzeň xánás dzarlig boldži:

— Tere exxenerin bar dewisgerini ab dorósoni, tőriň gurwun tylxýrig ab. Nandíň xaptağa, nandžiň xaptağa xojjir — týntni ab. Ar talíň orxul šiwerlegé, ara talni tagdağar lú, őwyr talni őwysyn lú xurá. Xaši erdeni tamgig naešini xyrgeđžire. Tőrtň ődős bitl xarúldži súłga, urušini xarúldži súłga!

Xamog jumini xuráğad irdži.

— Teňgeri edzemmini! Yrig gargasammimi ynem bilé. Erdeniň xaertsakta baegád, yremini ygyi bolbó. Örtin bijmini ergixtň synysyndy xojjir yreň göllöd, edzen tőrydöň barálxadžirejé bí! Enele tőrydöň gomodoxkyei bí. Ertelé dédtň xisen nygyl baegátši jymýdé, ene baegá bijimini teňgeri edzemmini tšöllyxiň jalig őryšéwés jamar boló?

— Ollon yggig bý xelle. Ene exxenerig tyrgyň awaitšidži, xyň allaxa gadžar tyrgyň allá! Tőrig ebdesen samúň emig tőmyr argig ulaesgadži, týnti dére xör-wölge! Širbem bátar xý, enýntig awaitšidži, bušú tsádzár ab!

Dzarligig xyléseň Širbem bátar, dzá! gedži xylégéd, dzurgá jámní ýde bygdig őňgoelgodži, edzeň saňgtň őrő gurwuň gerig őňgoelgodži:

— Mini ollon najjin tymyn tserig, amá tsaliňgáň ab!

Ollon tserigyđ xelletsedži:

— Jamar gadžar daenár jawaxa jum bol?

Arwa arwtn daraga, tawi tawin daraganarásá asúđži:

— Tšti meddewý bí meddewý? gedži.

— Xem meddek jim?

Xamok ollon tserigyđni doro doróň jariltsamoe. Edzeň saňgtň möňgig awád, erě morin déréň atšád, alstň xollíň dzamda jowuxxu jum baena gedži boddo-soňsoň, xariň edzeň xánás gatniňgáň tsádzár awaxa geseň jumsandži. Ollon tserigyđ nam xym dúgyi boldži, gaexašini tasartsagadži, jútši bolsoň, bátarin dzarligig dağadži jowuxása biši argagyi bolló!

Najin tymyn tseriktěň amã tsaliňgig talbidži baexig ydzywyl, allastãň jorydõ törig õmõryxy tsag bollox baexá! A, ollon tserigýd, olloň ygyy xelleltsedži dzoksdõdži baexiň yjidere xáni gatnig xaňgae tergende tégét, xara tossig butsalgát, xõwyňgi dzulát, tergen déreni tétšixidži. Džandžun tugini goldulát, búrul gatnig urdu uruldži xógód jowudži baená.

Xáni gataň, xaňgae tergende télgét, xamog ollon tserigte xoeši õddyrgidži tõryxñ jöröl tawidži jowuwá. Erë mori unugun dúgáň gargadži, ullustõrin tserigýt, xúrae ñydddytyi xymyň ygyi. Najjin tymyn tserig, naema yjñiledži, xáň gardiň šindžitei, xojjir téséň delidži, ollon tymyn tserigýd, búrul gatnig xoróxo gedži aptši jowná.

—Allak saexaň xojjir yřemini, edžitšini oddó allagdaxa gedži jowuná. Aňgir úruk sýgěň orxisoň xýxyt, xoetiň synysyndy iré, iré, xúrae, xúrae! Džaraň jõsyn nasig xyred, yre xýxdig gargád yxxydyk ali nasni nygylywe?

Dérésemini demdžilege bolxu xý, tyšillege bolson debdžid, yre xýgimini xaerlaxa jalá! Edzeň xáni tõrydeni bi ergixiň synysyndy xýgěň götlód iredži tõryné bi!

Aruaň xara, tawan nygylyg ene xáni tõry dére yildedži jowsan nygyly baená bi? Atši ixxe, yryn dzajáta edzeň xánig doromdžildži jawsan nygyly baená bi? Yre mini, yre mini, iré iré, xurui xurui!

Ortšiloňgin dzowoloňgi ene bijjéré ydzéd õňgyryxy bolwú bi? Exxe namaeg orxisoň xojjir xýmini, amidu baegá bolwú, yxxyxyntši jimý? Yre mini, yre mini, iré iré, xurui xurui!

Mandadži garaxa narni tujá, ene delxig gigýldži baegáni saexaná! Gõkšim bolson namaeg yre gargasnig ynemšilgyi, tsádzár abdak xõrxijõ!

Õňgyl õňgin tugni õntsygõň dagád baedagni xõrxí. Yre xýgésěň xagatsasaň búrul gataň bi xaňginaň uilád alxadži jowuná xõ!

Dallaň xojjir õňgin tuguni, džawar salxini aji dagád jowuna. Dzarligin tserig, dzamaň dagasará xõ, dzapsar ygyi darlagdasaň búrul gatni amig õmõryxy saná ýsét sagadžirxidži. Tsádzár awax gadzarni oertoló. Xodžigor xýxyň, gadzariň sudlár jowád iré. Ynyň allaxaniú, ygyijý? Ýnini ydzene gedži irewe.

Širbem bátar xý, ollon tserigñxén duudu býrygě tyšidži, boddolig bododžú jowun baetala, genette ñyddyni tatadži, ene jú bolowo? gedži emelni xéň býrygyn dégyr xurú nugulád ydzedži — é, xodžigor xýxyň, gadzariň sudlár iredži jowabi!

Širbem bátar xý, ubadis tarnig uňšidži, gadzariň sudliň onisig böglydži, xodžigor irdži tšadsaň ygyi.

—Ene jágád mini irdek gadzariň sudal xágdatšixawa?

Xodžigor, xoeši ergidži butsad, gadzar dére gartši, xurú nuguldži, xummus tólód ydzeseň — najjin tymyn tserigñ bátar, mini dzamig böglydyk jim baenšý! Xoeši negeň õddyrgidži tšamaegdá bi! Dzyrixitšini suguldži, ñydditšini xarwanadá! Xoeši ergét, xojjirdugár gatanda butsad gyidži.

viii

Ollon tserigýt, xyň alladag gadzar iréd, tugáň urukši xaruldži, xewérni dzakbaená. Širbem bátar xý, ollon tserigěň dúduň irýldži.

—Edzeň xáni dzarligig xyléseň ollon tserigýd, mini bije, edzeni dzarligig dagadžirsen. Araggyi búrul gatnig tsádzár ab gedži dzarlig bolsondoni bide oddó dagadžirsen. Jõry erte tsagás awád, negeň xojjir xyni mör dérésě ullus

töry ebderdeg jossu garsár irseñ udá olloñ bí. Tá byxyñ ollon tserikte amä tsaliñ oddó talbidžu olgosoñ ene bol, allasñ bodlogo negen téšé bolgoxxo gesnig ollon tserigýd bolgódži tolidowú? Ollon tserigýt, saná dzöritsöxxý xymýñ baenú gyijý?

— Biddende saná dzöritsexxe xyñgyi géd ollon tserigýt tugá ergýlét, xoešini xarúltšixidži. Ollon tserigýt xelleltsedži:

— Ene xáni törig möxónö!

Najjin tymyn tserik urwux dére xyrtšé. Texxelér Širbem bátar xý, ollon tserigñxéñ ömmyn sögyddydži mörgöd:

— Ollon tserik miné! Tyr toktodži, teñgerin tsagig xyléjé.

Ollon tserigýt xelleltsedži:

— Búrul gatni amig negen udá úšilai! Edzeñ xánt dzarlig nugulsunará najjin tymyn tserig bidnýd jalla xysyjá!

Búrul gatni délni taelád, ollon tserigýd, moddondo awaetšidži nomyrgöd gadágurni xöwyñgór nomyrgöd, gadágurni tosig tsutgád, olloñ amitni nyddyn dére teñgeride dzullu barisam meté bolgód šatasañ utan dunderni búrul gatnig möexýléd jowúltšixidžé.

Ollon tserigýd ergiñ butsudži, Širbem bátar xý, altañ buguiptšáñ suguldži, xá ölyssén gadzartá mini enýnig xuduldudži idérei gét, gatanda öktšé.

— Édé, xýmini! Ene bijmini xeregyi bolson tsakta, ene erdenértšini bí jáxawdá?

— Á, edžimini, gyñ boddolig jixéxeñ abbása gyryn törig tetgedži bolno. Gydzir mú setgilig ixéxeñ ollowol, gyryn törig tyiwýldži bolno. Bí, tani tšuxxuñ sýgiteni amsaná. Tani xojjir yre, jörtymtsydy baena gedži bolgódži mededži jowárae. Tsagáñ sýgitsini göxxysnörö bí nege josni yretšini šý!

Gatañ ýnig dúlád, ixxele ellig emertši, xañginañ uiladži:

— Dzá, xýmini, bí xarañxui šönör öddyron xidži, nartae ödyrör šönö xidži jowunašudá, xýmini, bí!

— Xoeši öddyrt teñgeriñ ixxe bajirár úldži. Tymyn tserigñ ague xytsyn syrér ergidži, xán törydéñ irexxin tsakta teñgeriñ ixxe typšin dzargalig ydzexxé, töwygyñ mú daesnig darát, tymyñ amogolañ bolloxin tsakta ergidži úldzaxiñ ixxe jöröl tawijjá.

Širbem bátar xý ergéd jowudži. Gatañ ylledži, öddyрни tarán dundu šurgudži, šönini jowudži.

Örgyñ golin ussig amsalgyi jowuná xö. Ölysxin dzowoloñ, tsañgaxin dzowoloñ tymyn dapxar bolowó.

— Eñger gadzar yre mini baegá bolowú, xadžú gadzar xaertae yre mini baegá bolowú?

Ollon xonog gadzar jowsár baegát, xöltñxeni ulluni tsórtši, maxxani urugdudži gatni.

— Yxxyxy gadzarmini ali orondo baegá bolowo? géd, ulluni maxxá barag-dasnása xoeši obdygöro mölxöd jobba gene. Negeñ ixxe últñ öwyrty xyrtši, mölxisör jowát. Öwysyn dotoro negen ollon dzyiliñ amitañ xañginañ oilono.

— Yremini tende baegátši jim bolbú?

Urdu urdunásáñ ilýxem mölxöt, xyred jowád otšisom bilé — dalan déreñ ötytšixseñ xarra noxae jössyñ gölygetei. Jössyñ göllygeni ölbýrtši yxxyxy dére xyrtši.

Añdzamani gatan, dotron boddodži:

— Jörtymtsydy xymyñ boldži törsynösy — mini bij, dallani ötöd, göllygyni ölbýrtši yxxyx gedži baegá ene noxae bidde negen addili bolowó! Jörtymtsydy

naddása ilý dzowolontoe amitañ ygye getele, naddása ilý dzowolontoe amitañ ene baena! Ene noxxoeg jáxa jim bilé?

Gedži báxañ boddodži, göllgyndyni gōxxyñ sýgēñ báxan allagan déréñ sádži, jössyñ göllgyndy jössyñ udá sádži, tere göllgy bygdig negeñ udá amordžúldži. Exxñi xaraxalár, bostši tsaddaxkyi xeptene. Ótini týjē getele — oty xōrxí, oty esse týjē getele ene noxxoe xōrxí! Gararáñ týjē gexxede, ene noxxoe, bijini dzyddyrx bolowú? Xumsaráñ týjē getele, otyni yxxytšixy bolú? Urúláráñ týjē getele, ug synysyndy totgor bolowú? Šydéréñ týjē gexxede amitnič iddeseñ bollox bolowú?

Urdu nasandáñ ene džišénē dzowoloñ amsasañ amitnič enerilexxe setgilgyi jowsammini, ene bijdemini ydžyldži baegá bolowú?

Džolyñ xumusig šydéréñ tastád, ótini týdži týdži gytséd, tólód ydzeseñ — jössyn džúñ jireñ jössyñ oty baedži. Šarxandani agnixáñ tsetsegig yñgét xitš-xidži. Tere noxxoe déšēñ bostši, urdu urdunásáñ ilý xōngyxeñ, jōsyñ gōlygōñ dagúlád, gatanda xelldžé:

— Bì, xoeši negeñ óddyř ixxe atši tusig xyrgyj!

Noxxoe, gōllygōñ dagúlád jowutšixidži. Gatañ, ótōñ xormoeloñ xotsortšidži.

— Ene ótīg oddó jáxa bilé? gedži bodód súdšésandži, á, jú xixew! Jössyñ gōllygētei gišé noxxoeñ dzowoloñgi negen tsagár bí útšildži ógsyndō. Oddó ótōñ xajjitišixina gexxede, ene oty xōrxijá! Tere arwañ amitni dzowoloñgi bí bijjéřēñ amsajá! géd — ummánibadmixumm! Ortšiloñgñ amitañ bygydē amogolañ baexa boltugae! gedži, ówdygōró mōlxydži jowsañ jim baena — urugdusañ ówdy-gnuxēñ šarxanda awátšát xitšixidži.

Dzá, tsásáñ tšingét tymyn dzowoloñgōñ tólód, ówdygōróñ jawai — oty xōrxí — sýdžéřém mōlxōd jowudžé. Miléñ olloñ xonog jowudži baetala, negeñ óddyř tuñ tesgelgyi — ellegéřém mōlxōd jowuxu jumú geseñ — xerwé xojjir xýxytteigēñ úldzudug jim bol, xojjir gōxōñ urutšixxu, xeregyyi jumúdá!

Tal gararáñ tyšét xarsam bilé — tere džyñ urdín dzygése dzes gušútae, tas xarra nýrtei, tal gartáñ sarañ syxxy barisañ, tal duguitae terreg dzytgýseñ, negge ixxe búřul ówgyñ irdžáwana. Týnés ixxe aedži, ówyssyn dógúr ullať ullať šurgudži xeptedži. Báxañ xeptedži baegád, déšēñ nege xarsaňsañ — oertodži jowana. Tere tal duguitae tergen déřeni guruw dōrwyñ jum bōmbyld-zedži xaragdadži.

— Allak saexañ yřimini awád irewýdē? Ali oronimini burxumbé? Óngō óngin, dzyil dzyiltn dzemsekte waen, óřyšōlty burxummini mōm bilý?

Gatañ, gurwuñ šyllyg dú dúlád, allag ñydēñ daradži, xaňginañ uladži, xaerañ yřimini irewý gedži goridoñ xaradži baetalá, tere ówgyñ, oerxoñ xyr-tširét,

— Tší júñ amitamba? Mini dzamáš dzaela!

— Bí dzaellaxiñ arágagyeyi, jadarsaň amitañ!

— Xem mededži baegá jimbe, tšini jowudži tsaddaxa ygyi xojjirigi? Xammá baedžú, tší dzamáš dzaela!

— Mini yxxygy gadzar xánawá? Tá naddada nege dzamimini xaerala!

— Xem mededži baegá jim tšini terigi? Yxxywyl yxxyňyl widžé! Tšini nerē xeñ gedegwe?

— Añdzamani geddegé!

— Tší, mini exxener bolloxkyijý?

— Á, bí törin tymyñ jošig ebdexkyi!

— *Á tímbi! Tši naddada ixéxeñ jum ögwyl, bi yxxyxy gadzaritšini dzádži ögyt.*

Gatañ, gaexxašán tasrád, bi oddó júgáñ ögdyg jim bilé? gedži boddosonsañ — ö! ynéreñ, allagdana gedži jowuxiñxáñ tsakta amimini útsilsañ Širbem bátar xygítñ altañ buguiptšini baenaldá. Terigéñ martatšidži!

— *Bí tanda altañ buguiptšáñ barijá!*

— *Tšini tere xara döñgör jádak jim?*

Gatañ ýnini dulát, gaexxašáñ baradži — bi oddó júgáñ örgydek jim bilé bi? Boddodži boddodži, gaexadži gaexadži, á, bi bijjéréñ öglige ögyjjo! Jirte tšulú aptši, barún gujniñxáñ maxxanása gurwuñ lañgítñ xemdzéti aptši, tere öwgyni ödösö mölxöd otšidži.

— *Gurwuñ mañgañ jörtyntstñ amitañ bygydñ amorliñgui baexig öryšö!*

Öwgyn, tere maxxini awád, jú gétsiñ ixxe saexañ jum öxxy jymbe! gedži bajirladži.

— *Dzá, tši, jútši bolsoñ bosód, dzoksód baedži bae. Yxxyxy gadzaritšini dzádži ögyt!*

— *Dzá! gét gatañ bossód, dzoksodži baedži. Tere öwgyñ xelldzé:*

— *Dzoksodži baegá xojjir xöltšini xarawal, xáñ xyni gatañ baesam baemár baexu jum. Xojjir nydditšini xarawal, xojjir yrésé salsañ baexa jum. Tšini yxxyxy gadzartšini tere barún xoeno! Naptši nañáni delgerseñ, naemañ öngítñ šuwú doñgudsañ nege ixxe saexañ úla bí. Nara šiñgexin náda dzaxxadani bí. Jowudži baegá dzyktšini burú!*

Tegedži xellšixád öwgyñ, dzá, bitši oddó jowlá! Tergéñ xödylgedži. Tergen déreni gurwuñ allim baena. Gatañ, týnini xarát, bassa negini naddada öxxy bolú? gedži goridodži. Öwgyñ, alimnása ögsyñgyi. Gatañ:

— *Á, atšitu degéde bakšimini, naddada allimnása negig xaeraldá, gúijá!*

— *Í, tšammaða öxxór allim biši. Damá xyndy xyrgydzí jouna. Tšamada öxkyé. Tši ixxele dzydertši jownúdá?*

Gatañ xelledži:

— *Ene dzowoloñgi bí dzowoloñ gedži sanaxkyé, džargalárañ jowuna gedži sanana.*

— *Dzá, tši, miní tergen dére sú. Bí tšamaeg nege báxan dzam döxxýledži ögyt.*

Gatañ xelledži:

— *É, bakši mini, bí súxkyi. Tá tergen déreñ sú. Bí araldatšini orod dzytgí!*

Öwgyn, tergen déreñ garát sútšidži. Gatañ, aral dunduni oród, atšitu degéde bakšimini gedži nege dzytgydži, awa edži mini, arwan dzygtšimini burxuñ gét xojjir dzytgydži, yregyi amitañ, yriñ xutugig ollox boltugae géd guruw dzytgedži. Delxidexini amitañ urtu nastí bolloxo boltugae gedži döröw dzytgedži, edzen torydy ergidži toryxin tymyñ jörölig tawijá gedži tawa dzytgewé. Xoñgor xojjir yreteigéñ úldaxiñ jörölig tawidži dzurgá dzytgywé.

Gatañ joxxó! géd, genettexeñ dzoksód öktši. Tsádda öwgyñ xelledži:

— *Néi-néi! Gantsaxañ alcam dutú jumsandá gedži amañ baridži.*

— *Gyé, bakšimini, bí oddó dzytgetšixidé!*

— *Gyitsesén, tšini dzytgedgítñ xemdzétšini, gyitsesén! Xojjir dzúñ xorin nastig ögyt geseñ jimsandá, xorin nassa xasagdaládá!*

Bakši, tergeneséñ bútšixidži.

— *Dzá, tši ene tergen dére sú!*

— *Dzá! gét gatañ, tere tergerúni otšidži jowudži. Öwgym bakšini negge allim awád öktši. Allimiñxáñ tallig bakšidáñ baritšixidži. Tal allimnásañ teñgeri*

burxundu örgydzí, amandá awát xine geseń, arwań ornı edzeń xáń sanagdadzi, edzeń xándáń örgydzí, amandá awát xıx geseń, tymyń arad, mańgań irgeń sanagdadzi, tıjndéń örgydzí, amıg útsılsan nojiń, tymyn tserıkté örgydzí, yre bolsoń Şırbem batar xıjdeń örgydzí, döwıyń ixxe, tawan dalaeda örgydzí, jowudzi baega dzyg, iredzi baega dzykté örgydzí, amandá awád xıxé getele — allak xojjir yreni sanagdadzi, — yremini úldzuxxa magadgyi! Xumsun tedyi allımáń xojjir xeseg bolgodzi, xojjir dzawadzındáń xaddagaldzi, tergen déreni garát sútsıxıdzı. Urdú urdıńxásáń ılıy, bijěni saexań bollodzi, tergen déreń garád untutsıxıdzı — jýtši meddexkyi! Untutsıxsań xoeno öwgyń gantsaráń jarıdzı súdži:

— Bı enýnıg sorıdži, jössyń göligětei noxxoe boldzi, dzam déreni xeptedzi baesaısań — ynyń dzurumtae xyń jim baena! Jössyn dzúń jireń jössyń ötlıg bıjındeń şıńgédzi jowuxıgi ydzywıly, ynyń saeń xyń jym baena. Bı dzes guşıtae boldzırelé, aessantıgyi, öwgyım bakşı gedzi waen!

Tegét, tere öwgyım bol Bogodó tsagáń öwgyń jim baená! Amma tarnıg aeldadzi, tsagán dalbág barıdži, Arijávalım máńıg şyllygledzi, assari teńgerıń úlig tatad-şirdzi, búrul gatnıg ýler awád jowutsıxavá.

Xojjir xýxydınni baega úlandani, dzýń suguduni aptsarát xajıtşıxıdzı. Gatań genettexeń sersem bilé — bakşıtı baedaggyi, tergenıtşı baedaggyi, negel ixxe últń joróldo xeptedzi baena.

— Dzá, bı jútši bolsoń, ene barıń götlig dawád, alsıń bará xaraidá!

Gatan tsaesáń negge götlyg dawadzi. Öńgy öńgiń şuwı dońgododzi, setgelde yre xýxyt sanagdadzi, ixxele dzowınidzi, oddó mini yxxydyg gadzar ende baexá. Örtıń bıjmini yre xýxydgyi, öntşıń bı ene úlundu xýryń bıjjeń orxidzi, xyrgygyxxy synysmini ali orondo xyryxy jim bol?

Bysén taelád, bydýń moddonós bómıldzi yxxyxér şidedzé gatań. Moddorıni dawadzi garát, xıdzýgeń boemıldzi ujjád, moddorıgáń dóşini búdži, gatań uxıaldadzi unavá. Últıń barıń sugudu baega xojjir xýxydése tusage jössyń xýxyt, tymyn dzılıń xara ynyg edde bygydė tsugará şilleń ger, şidzir altań tyńpeńgin dergede untutsagádzi baedzi.

Tawan nastae xýxyń, genette seréd:

— Nöxxydmini, tánar buşú tyrgeń bos! Ene últıń dzýń sugudu teńgeri jadzgúrtae xymýń öndyr moddonóso bódži yxxydzı gedzi bı zýjyılı.

Busud naemani xellđzi:

— Xeń ene manae úlundu xyrtşirdzi, bódži yxxydykjım?

— Ynyń xudlımini ydzi gewel, ýriń şönör jowád, öndyr úlig dawaidá!

Ýrin tsag bolldzi, ollonóro bosstşı, ynygtei mynygtei tsugaráń allasıń úlig dawaxár şidedzé. Xanı xojjir xýxydıg awád, allasın dzamıg oddoxór şidewé.

Jowudzil bolloxkyi jaşıl moddo, gişıgdzil bolloxkyi örgysty moddo, allım džimis ańkıldzi ynyrtysyń agúlig dawadzil jowana. Yril moeloni naegań gańxasań öndyr ixxe úlun dére baral irwestig unusuń batar dzyrixté xýxyń, xanı xojjir xýxdıg erdenıń xaertsaktae awád, örgyń úlig dawadzi jowuna gene.

Badmariján tsetseg naptşini narań sarandáń galbasár, busud olloń xýxdýń dzamıtıxanı ajıg dagád alxúldzi jowuna. Duruldžan duruldžan alxadzi jowuna gene, últın dundu xırteni ırelé gene. Öńgiń şuwı dońgodon dúgartşı, ýrin tsagár ýrni şuwıńud, ydeşıń şönör geptesér ýrel şönör xanıgan dońgodsór, xere galú dúgursár úlun modni naptşig, arıg dagasań altań gorgoldoeni xanıgan dúgursár, arwan negýléń úlun dére garavae.

Oktorgoen naran tujjá mandád irelé gene. Naptši nažá naegasár nariň seňgiň salxiň garsár, agú ixxe saexán ulá! Barún dzygí xarawása, dōtšim bérig neptele xaramár, dōrwyn dzygín dzyg dzykteni xarád baetala, ara talni xoňxor dotoro boddí tsagán gōrōsni jandzaga xaňginan dūgurwá.

—Gōrōsni jandzaganí dūgurtši baena. Jowái, jowutsagája, ydzyi! Órgyň xaddaráň exxele mete sanadži jowlá bidnǵd. Óndyr últg óriň etsege metel sandžil jowná bidnǵdé!

Ara talň xoňxorrú oród otšisoň bilé. Ydzygdexy jym ygge. Tsacšá negeň xotgorig óňgyréd, allim džimisiǵ týdžidéd baetala, yddín nara bolowó. Negeň ixxe moddotae eňger gadzar amortši súň baetala, déšéň xarád ydzeseň bilé. Negeň xymyň bódži yxxysyň xaragdana. Busud naemani, xáni xǵ Širbem mōndyr, Šidžir mōndyrig awan dzuktádži:

—Ene jú gétšín aextar . . . Xelle jýmeni dóšóň undžisaň, ñyddy jýmeni gölyrseň ime múxae amitni dergedeni bidde otšixkýé!

Busud naemani, xáni xǵxydtg teweréd, miléň xollo dzuktádži jowuna:

—Bidde aedži baena, bidde aedži baena!

Moddní joróldo yldeseň xara ynyg, bar unusuň bátar xǵxyň dúdudži:

—Tánúd aexa jimgyi, aexa jimgyi, naešši jowád ir!

—Dzá dzá, dzá dza, baejá, otšixú baexú? Ollonóro xelleltséd, otšiwolđ otšitsagájá.

Busud naemani xyrtširéd, —gge tši oddó ene yxxyň xyní dergede jágát súgád baegá jum?

—Tōriň ómnōsy tōrsym bij dzytgywyl, yxxyň xyní dergedte baexása, órim bijšisaň yxxyne bí!

—Oddó ene yxxysyň xyní jáxaw?

Barig unusuň bátar xǵxyň:

—Xariň oddó jáxtg tánaral xelldži óg!

—Bidde ósydó meddexe baetaláe tšamása asúgájú?

—Tegewele bí jarixú?

—Jaridžil baexgyijúdá!

—Ene xojjir xǵxydiň exxeni, ene moddondu xyrtširedži, bódži yxxysyň jum bišši baegá?

Texxelér busud naemani:

—Xánása xáň xyní gataň, úlundu xyrtširdži, bódži yxxydykjym? Tši bití xudlá xelle!

Texxelér, tawan nastae xǵxyň asúdzé:

—Enní oddó jáxaw?

Busudni xelldži:

—Bysini oktolód, gadzarta búlgatšixkyijý?

—Bysini oktolwol, amiň synsini oktolšixxdok jum bišý?

Busud naemani xelldži:

—Tegewele, ene urgá modni oktolšixi!

Tawan nastae xǵxyň xelldži:

—Tši bidde, óntšín órōsyň, ene úlundu súdži baegád, yndysty moddtg oktolbol, yre bujjiň xánás oldži tōrynew?

—Tegéd, oddó jáxaw? — busud naema asúdzí.

Barig unusuň bátar xǵxyň:

—Bí negge ygge xellexy?

—Xeldžil baexkyijý!

— Ene xojjir xýxyd, xán tōríg edzellexe, delxidexiníg edzellexe ynyñ xáñ xyn mōñ bolbola, xáñ tsádzíg dúdúdzí, ene úlundu edzentei lus bolbasa, dagadag lusú, dagadaggyi lusú — dagadag bolbasa, urgá moddo dóšóñ byxyidzi ōg. Dagadaggyi bolbasa bysyni tasar!

Xýxyñ, ene ygyg xelléd, xán tsádzíg dúdúdzí, lusiñ xánda lus bygdéréñ xelleltséñ boldzi:

— Tymyn džillñ xara ynygní dergedte teñgeri idzagúrtu xedde xeddyñ xymyñ baegá jum baena. Týni dumdása teñgeri xymyñ tsōlygdyxiñ jallig oldzi, ene úlund irdzi, bódzi yxsyn jim baena. Urgá moddíg bōxilgedzi ōg gedzi baena. Baríg unusúñ xýxyñ baxirtši baena.

Arwan negeñ xýxyt xarád dzoksodzi baetala, urgae moddo dóšóñ bōxyidzirdzi.

— Dzá, jammar beanaw? Moddoñ bōxyilé!

Bysníxeni ujjág taeldzi, gatni xýren bijjíg xōrysty delxi dére geptyléd, tawan nastae xýxyñ asúdzi, busud naemásá:

— Dzá, oddó ene yxsyn xyníg jána?

— Negentégér xýrym bijjini xōrysty delxidē orxidzi, xyrgygdexxē synysni tonilsonós xoeši, ene xyníg gadzartani orxixós biši, ōrō jáxaw?

Baríg unusúñ batar xýxyñ:

— Naddad negé uxáñ baena! Xellexy?

— Xelldzil baexgyijý tši.

— Ene labdú ene xojjir xýxydiñ exxeni baexá.

— Tši, exxe yre xojjiríg jádzi meddegjim? — busud naemani asúdzi.

— Exxe yre xojjiríg tani gewel amorxañ baena. Eñgerixeni toptšig taelád, dzámanixani toptšig taelát, xojjir eñgerini xojjir tšini delgét, xojjir xýxydini xojjir eñger déreni tawitšixi. Xerwé, garini dagadzi otšód, yxsyn xyni gōxxig gōxxydeg bol, ene xýxydiñ exxe gedzi tani!

Xojjir xýxydíg erdentñ xaertsagnása gargád, eñger déreni tawitšixidzi. Xojjir xýxyd exxixéñ garig dagadzi otšód, yxsyn xyni gōxig gōxxydzi. Jōsyn xýxyd, ýntni ydzét, xañginan oriloldodzi, ōntšni bidde tsugará ene mettē, idžiteigéñ yxsyn amidu úldzux jim bilý? Xañgintaláñ uilaldád olnóró, genettē tawan nastae xýxyñ xelledzé:

— Arga ixxete daesoñgñ garta exxe delxi édži xorlogdodzi, xojjir xýteigéñ úldzulgyi úlwn gadzarta bódzi yxsynni ynyñ bolbó. Jútši bolsoñ setgilig xúrťši, tá naemálan ene xyníg tyšéd bae. Bt, xojjir xōlñi eligendé xýjē. Ene yxsyn amidu xojjirtu tussig ōggyi geseñ oxin tsagáñ galú irdeg bol, ene gatañ amidartši bassa magadgyi.

Tawan nastae xýxyñ xōlñi eligendé xigéd, busud naemañ xýxyt tyšéd baetala. Bogod tsagáñ ōwgyñ, tymyñ xuwilgánaráñ medét, tsagán dalbá baridzi, dōrwyñ ōñgñ ýly xōlgyldzi, mattar tajjigíg baridzi, burú jawsañ olnígóñ temdegeldzi, burxun gegéni dzúñ xorin naemañ boti nomíg elligendéñ šarlúldzi, ene jōrtymtsig ergidzi jowá ōddyri ene jumsandžé. Tere jōsyn xýxydiñ oroe déreni iréd dzalartši baedzi.

Jōsyn xýxyt, gurruw gurwaráñ jireñ jōssyn teñgeride mōrgydzi, buššú, buššú iwélig xaerál! Sōxxyrtši mōrgydzi baexiñ tsakta asari teñgerinerte temdeg medegdedzi, jireñ jōssyn teñgeriñ oxxin tsagáñ galú genettexeñ sowin tatadzi, gurwuldziñ ōndygygy šildziñ xōddyldzi,

— Á, bt, erte negen tsagñ yjjide xyni xýxydíg ussunása gargadzi, ōrtñxéñ ōndyglg xagaldzi jowsañ ōddyri bt! Xagarsañ ōndyggimini bytyñ bolgodzi ōgsyn

ynyň atšitae erdemte xymýň bí! Tere gadzarta otšidzi bí tusig öggyxkyjym bol, teňgerinerte jalla olloxó magadgyi. Dzá, bí oddó jowuidá, dódo tywide bújá! géd, jireň jössyn tengerinerte otšidzi,

— Wandat teňgeri, xáni xýyň, dódo tywide Šidžir mōndyr, Širbem mōndyr xojjir xýxydig dzajágát, xaertu yreteigén úldzulgui yxxydzé. Týntig yxxyldzi bolloxkyi xyň jimá!

— Oxxin galú tši jowudzi örgyň ixxe tsagán teňgeriň ojjúň bumbulá aršánig amandán dzúgád otši. Dódo tiwíg ergidzi baegá, arwan naeman tamín daňšig éldžiň barsaň Bogod tsagán öwgyň, ene öddyř tere delxig ergidzi baegá öddyřó! Tere Bogod tsagán öwgynig — tere gatnig yxýldzi boloxkyi — oxxin tsagán galú otšidzi xelle! Dódo tywín dōrwyn dzún tymyn lusása tusig ydzýldzi baegá tymyn nastae ynygy bí. Gōxxy mōňkyň teňgeriň otgoň xýxyň, oxxin tsagán lú, tere oxxin dergedte baegá Šidžir mōndyr xýgiň exxener bolxo xōň. Teňgeri gadzar xojjir, urug sadoň barildaxxá, usni amisgalig awaltsaxá dōrwyn tywiň amitnig tetgeze utširtae! Oxxin tsagán galú, tši jowudzi, gurwuň erdenide bagtasaň gurwuldžiň öndygōn tere tōrydy tušádžire. Xoeši negeň öddyřiň xergig saenár daňsaldžire!

Oxxin tsagán galú, arašánig amandán dzúgád, asari teňgrinerés búdzirdžowuna. Ser ser salxi gargadzi, šiwereg boró orúllsár, teňgeriň altaň sawxa gerlig tatúlsár, xarā ýle tatúlsár, xamag amitnig tōrmōr bolgosór xōřysty delxi dere búgád irle.

Exxiňxeni bódzi yxxyšyň modni oroe dére iredži súgád, Bogod tsagán öwgyň tymyň xuwilgánará xyřširdži oroe déreni. Tsagán dalbágára oroerūni allagadadzi:

— Asar narništini genel ende baena. Allag xojjir saexaň yřetšini ende baena. Atšitu saeň beri xýxyntšini ende baena. Tōřitšini tetgyxxy tymyn teňgeriňjé ende waen! Yxxyxy tsaktšini bológyi. Xýreň bijnésé bitgi ae. Ene xōřysty delxide bitgi gomodo! Arwan dzygyn bodišadnar butsaltygyigér ergidzi baena!

Eňgéd Bogod tsagán öwgyň, déšēň ýlen dére garxada, oxxin tsagán galú xyřširdži, teňgeriň aršán amandani tsutgudzi öktiši.

— Gurwuň maňgaň jōřtymtsig arigútgaksaň gurwuldžiň öndygōn bi tšamadda tušádžiz óglōšy. Tši oddó bos!

Xellexté dzereg xáni gataň, xammok bijni amortši, xamar déreni xōllyřót, xōl bijjēni dulátsád, genettē nydé négét xarsaň bilé — olloň xýxyt toertšixsaň baena. Saná uxánni sarúl baena, urdu urdunása ilý baena. Elligerúgá xarād ydzeseň bilé — eňkerē xojjir xýxydni baedžiwaen.

— Nassu bujnišig olgosoň atšita bakši mini awiéd irewý? Asari teňgeriň oxxin tsagán galú, xýgtimini aptartši öggywý?

Búrul gatni bijē eňke typšin džirgadzi ene úludu xojjir xýxyttigēň, beri xýxyt-tigēň úldzudzi, xojjir dzún nasig oldži, negeň bōllyk tymyň amogolaň džargadzé.

Xojjir xýxydtiň bōllyk xoeši garaná.

ix

Örgyň úlň gadzar eňke typšin džargawá, öntširtši jowsaň arwan negeň xýxyd, agúlaň gadzar ammor typšin džargawá. Tere úlundur olloň xonog, dzudžán öddyř súgát, xáni xojjit xýxyř, tawa tawan nasig xyrywē. Negeň öddyř axxan degýň xojjúlán allim džimmisig týdži iddesén baetal, Šidžir mōndyr, Širbem mōndyr axxan degýň xojjúlá allim džimsig týgéd, algandán atgaxxár, ynygy týni atardži ögsyn tympendē xiwel jamar?

Axxan dýñ xojjúlá — bolnó! Tere altan tympende xij! Xojjúlxaná ulundu ténéd, allim džimisiťg týgéd xitelé, allaga boltšixód baexa jim! Arae tsarae xojjúlán nege dýrgydzí, idži bolód jössyñ ullustu awiétšidži õxxy gedži xojjúlá xellelséd baedži baetala, xorto mú daesoñ onogdowó.

Xojjirdugár gatní xodžigor xýxyñ, guá saexaň ydzysgylyntei dzyssíg xubilgád, bassa neggě altan tyňpyñ bařát, tere xojjir xýxydñ dergedte xyréd irdži, mende saeniť meddeltседži.

— Tá xánása xaešá jowá xymbě? — xojjir xýxyd asúdzí.

— Bí ene úlundu síduk xõñ! Bí togloxxo xyníg eridži jowná!

— Dzá, tegwele gurwúlaň togollojó!

— Enýxyñ úliň ara talda nege saexaň ussu bí. Tere ussní dzaxxada otšót togoloí!

Gurwúlaň jowád, ussní dzaxxada otšidži. Milén togolsór baegát, xodžigor xelledži:

— Oddó bidnýd milén togolló. Oddó õmnó jandzár togoloí. Mini ene tyňpyñ bol, alltä jim, tanixiři alltä jim. Texxelér, ene tyňpyňgě xõwýli. Saenni xõwdõkjim, múni dóšo ortšidokjim!

Xodžigor, tyňpyňgě ussundu tawisaň — xõwõd baedži. Xojjir xýxýť, tyňpyňgě tawád orxison bílé — ussun dotor allaga boltšidži. Axxa dý xojjúlá wilaldadzí. Xodžigor xýxyñ xelledži:

— Tá xojjir margáši ene gadzar xyréd ir. Bí neggě gargád õktši ydzyi.

Xojjir xýxyd, dzá! géd butsudži. Xodžigor — jútši bolsoň, negeñ udá bí tani tšaddá baen!

Geddergeň butsád, exxe déreň xyréd irdži.

— Dzá, xojjir xýxxydmini, erdnín tyňpyňgě jáťšixád irew?

— Á, bidde xõktei negge toggolsór baegád, ussun dére saenni xõwõd, múni orotšidok jum gene. Bidde xojjiriči mú jim baedži — ussundu ortšidži!

Gataň ixxe gaexaň šakširtši:

— Xaeraň tyňpyñ! Ene úlundu oddó bytyñ eligéreň súxiň araggyi bolló!

Tere dundása tawan nastae xýxyñ ujjin dúgartši wilaxtae, xaňginaň dúgartši wilaxtae:

— Arwaň orní asari teňgeri burxuň, altaň tyňpyňgěň aldasaň bidde!

Agúdzim jörtymtsin naran tujjándu súxuidu berxešélté!

Dõrwyn tymyn lusiň õgsyñ alltan tyňpyñ aldala! Ene bassa xõrzi!

Õrgyñ úlin džimisiťg týgéd, erdenig aldadagni burú bolbá!

Déšéň teňgeride dátgád, tere tyňpyňgi irexkyidy tymyň gašúd xigét, xýxyñl allag nydíg daradzí, negeñ böllyg wilád, ñolmossíg artšád, axxa dý xojjirto xelledži:

— Tá xojjir oddó nege doróň súwul, tõrydě ixxe xaršitae waená!

— Dzá, axxa dý bidde xojjiriň xeneni oddó endé súxuww?

Xýxyñ xelldzé:

— Dzá oddó Šidžir mõndyr aemxaegará endé baegdá. Tá, dzoriktoegóro xollíň gyyryndy jowudži, õry tõrig edzelledži, erdemig surťši baewal tármár baená. Manae ende džara xonogíň baeldáň nege, najji xonogíň baeldáň negge, jassaň owó, tsussun dalae, maxxan došši garandá! Xõlgyi dalae butsulludži, õndyr úli umuisodži, tõry ebderexxe tsak boldži waenšý! Širbem mõndyr dý tši, xerweň jowdug bol, egetši namaeg egýridděň bitgí martárae! Xá dzowosoň gadzar, gadzarta guruw depseedži egetši! gedži dúdárae. Őši samúň mú daesoñ onogdowol, agár teňgeriň

ódy xardži, egetši namaeg dúdárae! Týmyn tsergín dundu ordži, tórsym bijtšini mōxxyx dére tulwul, barúň garará tolgoenixón yssig baridži, egetši! gedži dúdárae namaeg gurruw!

Úluň gadzar bitgi untudži jowárae, ussu bolgonig bitgi údži jowárae. Utširsaň bygydig bitgi itegedži jowárae! Agúđzim narnae tujjág xaluň geměň, gantsa modni jorólđo bitgi untárae. Öntšix xynig bitgi darla. Öllystši jowá amitnig bitgi darla, dýmini!

Örgyn dallaen dzagassá, tsergtiň xyni xynysšý, xó! Tserlexiň gadzar olloňšý, tsewer arúň jowuxáň boddóroe!

Xoeto tywig edzelseň Naran Budáďá xáň gedži bi! Tšini áwatšini bol, erten tsagitiň yjjidě yndysyň syi tawisaň utšur bi. Awixáň atšitu gawijjáglig negen tsagár gargadži, xorto daesonig negentsagár darodži, elsegin ösig nexxedži jowárae, dýmini!

Ergéd ireteletšini, ene tory amogolaň baexa wiwi!

Dzá tegét, tawan nasig xyrsyň Širbem bátar xý, egetšixxěň xaeraldži ögsyň teňgeriň tsagáň unugig unád, alsin dzamig oddotšixiwó!

Erdeniňxěň unugig unudži jowá Širbem bátar xý, ug nutgásá garád jowná. Utširaksaň edži bolód awigá orxisór, xollitň gyryni dzamig uktudži jowna xó! Agárin naran tujjánda bolbola xó, awa bolód idžigěň martasgéd jowudži jowunadá!

Yddyši narig džargád irexxede, öwyrtyni baedag edžigé sanád jowudži waendá, xó! Šuddurgu dzamtšiggi gadzarár jowná xó! Yddyšitň šöni öndyr öwysör exxe mete nomyr xidži jowná.

Xörxi tsagáň unugu ydšitň šöni enzenixěň ara taldani geptéd öktši jowuná. Öddyrtyni bolbásu, edzenigé unúlát, telmen telmen džorólsór jowná, xó!

Olloň xonog, dzudzáň öddyр alsin dzamig dagadži jowudži, ael aelitň gerér daertši jowná!

Širbem bátar xý, negge öddyр jowsár baetal, negge ixxe xallin öddyр táraldadži. Dzamiň xadžú talda negge ixxe gantsaxaň saexaň moddo baedži.

Geddesminiťši ixxe öllystši waen. Ammaminiťši ixxe tsanğadži waen. Akta moriminiťši ixxe jadartši waen. Ene moddnt jorólđo tyr amorád mordidó!

Moddoni jorólđo oťšidži súgád baetala, genettexěň sanándani orodži:

— Ó! Axrimini exxener xelleseňšý! Gantsa moddoni jorólđo bitegi sú, bitgi untu gesem bilé. Jowujjá!

Alda aldár allxadži jowna, araň xormoeni degdedži jowwuna, dellim dellimér allxadži jowna, delitňxeni eňger degdedži jowna.

— Awiň xýgitiň adza meddeg, akta morini gyidel meddeg, edzeň xáni awarał meddeg, tórsyň oddyrin toryg meddek, garsaň öddyritň garak meddek! Gan tömyr xujjik mini gadzar tširexe dére xyrtši waen. Ere bijni tšaddal báxaň jadartši waen!

Ydiň gadzarig xonog bolgodži, xonogitň gadzarig ydde bolgodži jowudži, naemaň saexaň gandzagani lawir mete xitšiši, naraň saraň xojjir döröni nána tsánáň galaldzadži, gan tömyr xadzárni dzúdzeen dundá jag jag xidži, dzúřá dzamiň bodolgtg jaw jaw getele boddodži waená xó!

Allasin dzamig odó öktši tsaesá. Gašitu bergén dalaen dzaxxada xyrtširéd dzoksodži baetala, dalaen dzýň xoeto dzaxxás xó xara morig unusuň, allak erén núrtae, lantúň tšigné zamartae, gall uláň saxxaltae, gaxxae dörwyň sojjótae, xömyssygé nydyňi gurwaldžiň, xamarásani xara soloňgo tatamár, xamok amitaň aemár, dzúň xoriň xojjir džiňgtiň širmeň syxxig barsaň negge ixxe bátar xyrtširdži, gantikšik tsagán núrtae, ulbar ulán tsaraegtšini xarrawala, ullus torydy olloň baemárgyi saeň xyni yre, sýty gýni unnugu bololtae, teňgerin tsagáň unugig

unuksaň batar šindžitei bolód, бага džáxaň xý, eríň gurwun nádmíg ene bijjéré ydzymér, eríň gurwun tšadlíg ene bijjéré ydzymér xý waena tši! Awíxáň aldar neríg xelldži óg! Ene bijjiňxén neríg xelle!

Texxedéré xý xelldži:

— Džýň xoeto dzygiň xui salxiníg degdylseň, órgyn dalaen dzaxxár xōwyň xōwyň giškýlseň, xó xara moritae, mini bijjíg ereslen tsoaxxolodži ene dalaen dzaxxa dére úldzadak xerrek útsir júw?

Gall uláň saxxalaráň gerel xiseň agú saexaň bijjítšini xarawal, negeň baríň šindžitae, xó xara núrítšini xarawala, xyi temtertši allamár xýň xaragdadži waena. Dzamiň xyni dzawšimár, dzallixae xýň gedži sanagdamár tši, aldar neréň xelle. Esse tšamae xellewele, bi esse xelldži!

Tere ówgyň xelldži:

— Ene dalaen xoeto dzaxxada súduk bi — Bexxi Tōmyr ówgyň gedek bi!

— A, tši tímě nertei xymbi! Mini awin neríg xellewel, Barún tywíg edzelleksen Bodi mergeň xáň gedek! Órimmini neríg xellexe jym bolbol, Dzún tymyn tsergíň erdemté, tymyň baríň gytšité xýň bilé bi. Šyryň xujjik dúlugtae axxa bi, Šidžir mōndyr gedek. Órimmini bij bolbol, gan tōmyr dúlugtae, Galdzú Širbem mōndyr xý gedék! Xýxýň emín xý bololtae etsegegyi, egelgye samún daesoň tši laptae mōn. Tšamtae bi yxxylyň baeldanada. Tši naddatae baeldalgyigér nomxoň morini džoló boldži, doššigoň morinoe tšōdđyr bolnú gyijý?

Tsáda batar xelledžé:

— Xurún tšigné xý tši, arsalan tšigné bijjēté saná bassa bydýň baená! Džyrixtšini ixxe targam baena, dzyir ygytšini ollom baena. Dzyideltei déltšini niňgededži baena. Tši, xýreň bijjéň xōrysty delxi dér orxij gedži sandži waenu? Xyrgygydaxxy synyseň xá xyrgylí gedži sandži waena, šyddyndy orsom maxxá, nyddyndy orsom bug!

Ówgyň, tere ygig xellét xojjúlá baeldaxár boldžé, erin teňkég ydzydži.

Širmeň mōndyr xý, —džé xó, ówgyň tši! Gar garín teňkégeň ydzeltsexý, erdem saenig dzaraltsaxú xojjúláň, ene bijni teňké ydzyltsyxý, xojjúláň? Xōlgyi dalaé dére xōwydži jowád tulluxú xojjúláň, Xurmustu teňgeriň ýlyn dére tulluxú xojjúláň? Gar gariňxá dzemsegér ydzyltsyxxy xojjúláň, gadzar teňgeriň erdemér ydzyltsyxxy xojjúláň?

Tsáda taliň ówgyň batar baxirna: xae geméň baxirawa, xadda moddig xagaran nugurun dúgurwá! Xyi geméň baxirawa, yxxyrin tšignéň tšullúg oňkyrtyle baxirtši, gall uláň saxxalíg dóšóň guruw udá seksertši, dzán dōrwyň sojógón dōrwyn udá tsuxuelgadži, xamarásani xara soloňgo tatadži, xōmsygy nyddyni gurwuň mogoeň dzaňgilá boldži,

— Alil erdemín dzyilíg ydzeltsedži awai gewel, dutax dzyil ygge. Xý tši, teňké tšaddal xyryxy bol, ydzywyl ydžý, baewal bae!

Náda taliň Širbem mōndyr xý, dugrugúň saexan tsaraegá tas xyrym bolgód iredži waena. Duruň bolsoň xojjir nyddig gurwuldžiň bolgód irdžéna. Dun tsagáň šyddig jaraldzatalni xé-xe, xá-xai inégét, teňgerin tsagáň unugu, edzeni-xéň mōryň déreni gušú týnig tawidži,

— Dzá, mini edzeň, tši, бага garintšini erdem gyitsexgyidě xyrtši waen, бага unugu mini bij, gyidyl nemegdex dére xyrtšéne. Dallan dapxar úlíg dam xaraegád garna. Tšini bijtšini dáxú, gyijý? Tsawi sugun dundása gall uláň xui degdene. Dellen dégyr degdedži jowuxu tymyň ysyn degdene, tōrsyň bij, xamgaldži jowna edzenigéň.

Ami nasig dátgadži baedak arúñ sañgtg barádlá irelé genedé xý. Arwañ xurú bosgodži, asari teñgeride dzalbirtši irewe genedé — awlñ xýgtñ adza meddek, aktañ morinae gydyl meddek! Amidarax ygyi xojjir asari teñgerlñ garta, yxxyxy sexxexe xojjir, tórin tymyn syltlñ garta!

— Dzá öwgyñ batar tši, naddatae öndyr gadzarás tulnú, örgyñ gadzarás tulnú? Örgyñ úlig tatañ baeldanú, örgyn dalaedor xöwyñ baeldanú? Buššú xelle! Asari teñgeriñ erdem baewásu, týni tyrgyñ garga, ygyi baewásu garáñ dzöryldži naešáñ ög! Tymyn dzyilñ erdemig garganú tši, törsyñ bijjéñ xaeralnú gyijú? Etsege bijjini ös bijjú, ene bijjini ös bijjú? Tši naddatae juñ utšir dérés tulluna xeméwe? Erten dédlñ etsege yjjiñ ös bijjú, ene bijtei ösydži dzañgidasañ dzyil bijjú? Tši biddeñ xojjirig baeldaxtn tsakta örgyn dalaе butsulludži, örgyñ úlu gulussudži, gem ygyi eñgyñ amitañ yxxyxy bolno. Tši biddeñ xojjirñ selgilér bolloxú, gan tömyr xujjigtg gadzar gatgád irexin tsakta töryltei törylgyi niswánistiñ amitañ töryllig aldaxxú dzyil bolno. Ynyñ agui xytsyñ ixxetei öwgyñ batar tši, ynyñkériñ awlñ šes möñ bolwásu, allaga dýryñ dzemsegeñ mini ödös aptšir! Jañxañ emiñ šes bolbásu, tsaešáñ butsu! Ýdy dzamgyi tulluduk mini bij, oddó tessešigyi bolló, mini bijjé! Aktañ morinimáni dörwyn túraenas gal buturtši, delxidexinde toktošigyi xerek bolbá! Ullus tórtñ xergér baeldadži baegá bišši, ami bijjini xeregértši baeldadži baegá bišši, utširni tanigdaxxáñ baelae! Órimmini bij exxéséñ garád, dzurgán nasig xyrtši jowuná. Urud urdlñ utširig meddektši öwgyñ tši naddada utširig josórni gyitset xelle!

Tere xojjir batar, ýde xoemoriñ xirté gadzarás bij bijni ödös dzemsegeñ tulgudži dzoksodžé. Öwgyñ, tsáda talnásá ixxele úrani xyrtši, erte negen tsaglñ yjjedor, tšini etsege Bodi mergeñ xáñ, tawan dzuñ xorin dolón džillñ yjjide beletgedži tawisañ tömyr tsergimini ebdesen dzyil bi — ös neggé!

Mini ene súdži baegá úlñ eñger dére yddy xonoglñ bolód ami bijnimini arigún dalaegás olsoñ, naemañ saláta ewertei xara buxtmini xarwadžidseñ xojjir dzyilñ ös bi!

Örgyn dalaе dégyr xöwydži jowdak sal oñgotšimini ebdesen gurwun dzyilñ ös bi. Törsyñ ýréseni awal geméñ uktudži jowá bijmini ené!

Tši, ynyñkériñ xán xyni yre mön bol, xara buxtimini töllydži ög, örgyn dalaеñ salimini ewlýldži ög!

— Mini etsegilñ xiseñ xerek, teñgeri gadzardor baktasšigyi xeregig degdéseñ bolbotši, teñgeri gadzartor temdeglétei bi. Örgyn dalaе dégyr sallig tawidži, samúñ mú xulgaeg tsugládži, úlundu súduk mú xullugaetši tši ynyñkériñ möñ!

Tölyi getele, törsyñ bijjinde jýmgyi baena. Törlig aldasañ mú samúñ xullugae tšammađa törylitišini bi olgodži ögyjô!

Dzá, tere xojjir batar, dundá xelltseñ xelltseñ, xeryl boldži, baesár baesár baetala, baeldáñ bolxuidor xyrtšé. Dzoksód dzoksód baetala dzodóñ bolxuidor xyrtšé.

Tsáda talñ xara erén nýrtee batarlñ xó xara xujjigni xöp xöp, xöp xöp xödylsör:

— Dzé, xó, xojjúláñ erlñ saenáñ ydzylyty!

Baga džáxañ xý, xae geméñ bazirtši, xadžú taldani baesan dalaе, xojjir tišéñ xöddyldži, xýgtñ tsagáñ morinoe sugu tsaminásni gall badartši, teñgeri gadzarln dundu tyimyr notsomór boldži. Xojjúlá döró xaršúldži, xedde xeddeñ udá dzöryldódle irelé. Tsáda talñ öwgyñ batar, dam xara ildig baridži, dalaen dalaen dzoksodži baena. Örgyñ úlñ ujjiriñ ussunlúgá addili, xojjúlá xedde xedde dzöryltsöd irelé dé. Xedde xedde dzöryltsöt, xeñ xenéñ dilseñgyi.

Dzé, ene yjjidor xyni бага xý, Širbem mõndyr xý, ere morinini gyidel ulla
nemegdéd iredžéne, edzeň xáň xý Širbem mõndyr, ujjin maxxammoduni ulla
tšaňgarád iredžená.

— Dza, öwgyň bátar tši, úlundu súxáň baelú tši, ullus torydemini öxxý tši?
Tsáda talni öwgyň bátar baxirna:

— Xá-xá, xé-xé! Göxyň inéde xyryné! Dzołtoe dzajátae ollon tymyn tserik-
teigén tši irégyini boldži. Xuruzan tšigné xýxyttei baeldád dílexkyi baexa bassa
itšiwerteijá!

Dzá, xojjúla öndyr gadzarás ydzeltsexý, öndyr teňgeriň jylér ydzyxý? — öwgyň
asúdzé.

— Ötyldži jowá öwgyň, tši öró medde! Östši jowá mini bij júnástši gadžúdaexkyi!
Öwgyň, örgyň ixxe dú gartši:

— Xojjúla mořón xörysty delxide tawidži, jowgan negeň udá ydzi!

— Bollono! gét, xý, aktaň morinósó tas xitele búgát, tas dörwýň xormoegón
šúgát, xamtsuig toxoe xyrtly šúgát, xý, šyrryn džadtg bařat, xojjir guruw
ergildéd irdžé. Dzyn talni öwgyň, xó xujjigán degdýlyň, gan tömyr xujjigára
gadzarig dzurun tširesér, öldzyi tymyn dzaňgilgá xujjigá xojjir taldáň tširesér,
xasbariň erdeni dzaňgilgá gan ara nurin déreň degdýlsér, ara talni dadar šyxxyr
dolón dzyler degdýlsér miň xujjik, mandasaň xujjik, deň xujjik, dentaň xujjik,
dörwýň talni xoxi degé xujjig degdýlsér, damm xara ildig baridži dalačšidži
dzoksodži. Barún talnásani Širbem mõndyr xý, šarā gerlig tatúlsár, ulla ulla
úrni xyrryňne, ullum ullum šarani xörýne. Úšig dzyrixxeni delbeldéd iredži
waena — ydzyłsywyltši ydzyłtši!

Бага džáxaň xý, ene yjjidéré dawar dawar tarnig umšád irelé gene, ullum
ullum dátgád irelé. Gadzar ussuni xödlód irelé. Déšéň xarawá:

— Tymyn tengeri miné! Ene delxide xindére tessešigyi daesoň samúntaegá
úldzawá bí. Ami bijjig garxidor berxešélté bollowó!

Xedde xeddeň öddy baeldasaň — xeň xené dílegyi — teňgeri burxanaň dúdudži
baená! Xáň Xurmustu teňgeri, dére déreň xelltséň boldži, tymyň xuwilgántae
oxzin tsagáň galú tši bassala jowu! Dódo tywide tessešigyi ixxe samúň degdelé.
Asari teňgeriň dzönygdeseň samúň xara allag noxxoe, dódo tywide tessešigyi
dzowoloň xidži waen. Tši otšidži, ternig dará!

Oxxin tsagáň galú, dérešeni tymyň xuwilgánaráň xyrtšý iredži, barún talaráni
adžiglaň xarsaň bilé: бага džálxaň xý baena — Šidžir mõndyr xý mõň!

Baeň baeň xaraň baetala, baeldadži baexada, baedal daragdawa. Tymyň
xuwilgántae teňgeriň xuwilgáň oxzin tsagáň galú, bün xyrtšý, baedlig xaradžú
baetala, xojjir talni bátarnúd, ereg gadzarig talla bolgoň, talla gadzarig ereg bolgoň,
xedde xeddeň udá dzöryldód irlé! Xeddeň xeddeň arwaň xonogiň baeldáň bolowo,
xeň xenéň dílelgyi, negeň öddy xoeši tataltsawa. Yddy narni yjjide xoeši tatadži,
urguxxin narni yjjidére dörwýň ixxe, tawan dalaeg tuňgulug bolloxin tsakta ergiň
baeldi geméň xellełsedži, xeň xeneni amorsan dzyilgyi, tygymyl jörtynysiň ergixe
naraní tujjá mandád irelé — xojjúla ergidži baeldaxa bolowó. Tömyr döró xaršulun,
törsyň bijjéň ergildýldži, tsáda talni öwgyň, xara erén ñyrte öwgyň ögýlene:

— Tši bidden xojjir, bij bijjini baeldáni ydzylé. Oddó agár teňgeriň agárar, xara
tsagáň ýleni dzapsarár xojjúla negeň bölyg baeldá!

Širmeň mõndyr xý, örgyň dúgig gartši:

— Örgyň ýlni dzapsarár xara tsagáň xojjirón jalgúlajá, xáň Xormustár dzál-
gajá!

Öwgyn bátar déšéñ xarañ, xara dalbág aptši, xadžú téšéñ seksertši, xara dzygín tarníg uñšidži, xara ýlendére nisét gartši. Širmeñ möndyr xý, teñgerin tsagáñ unugig burú dzöp guruw tsoxxiñ, naemañ saexañ gandzagani lawir mete xisedži, narañ sarañ xojjir dōroni nána tsána galaldzadži teñgerin tsagáñ unuguni dallan déreni dá yssyk degdedži, xán déreni tsá yssyk degdedži, dellen dégjyr dzá dzáñ yssyk xorin dōrwy degdedži, xyni arisan džológ xantartala tatađži, barsiñ gurwuñ gyđulteí akta morinae magnaé déreni máñ yssyk, xamar déreni di yssyk, xarsañ xyni gaexxamár toddortši, aktañ mori déši degdedži, túraeni dōrwyñ udá tatšigi-nadži, tymyñ xuwilgátae oxxin tsagáñ galú tosson awalae. Tsagáñ ýlendére otšiñ súgát, xojjir bijjni ódōs xaraltsád,

— Dzá, bij bijjni ague xytsyñ ydzeltsexxý, asari teñgeriñ ague xytsyñ búlgal-tsxá xojjúláñ?

Öwgyn bátar öndyr dúgi gartšé:

— Teñgeriñ erdemig dzaraltsajá, xojjúláñ! Xán xyni xýgér urdár tši garga, esse gargawása, gar dzōryldži, xyryñ bijjēñ xyrgýldži óg!

Širmeñ möndyr xý, amman tarníg umšád irelé, wá tandžiñ yssyk umšád irelé. Asari teñgerés xara ýlig tataktši xán Xormustu teñgeriñ xósoñ agáriñ dallan tawañ teñgeriner tsuglurtširdži, ene xýde erdenig öggýne gedži xelleltsedži, xara ýlig dzaddalaxa, örgyn dalaeg butsulgaxxa, örgyñ úlig ulaesgaxxa erdenig gargai gedži. Xormustu teñgeriñ gañ tōmyr gōxxy dombo, xullusuñ xui dú torgo, tōmyryñ xú dombo dyñginét, xara ýlyndy xyred, iréd, irelé, ýlntšig ussig soród awalae. Xui torgini delgét xajjalae — delxidére baktššigi gall mandadži.

Tere öwgyn, tere dzyiliñ erdenig xyred irexedé xé-xé, xá-xá inégét, xulsuñ xui dú torgig xyred irexin tsagdére dolóñ öngin dadar šyxxyrer guruw yjji sekseréd irexdéré xarañxui manañ tatád irelé. Xara manan dotorós xagáñ Xormustu teñgeriñ xara dzygín xassarwáñar, öwgyn bátarig tussulun gemēñ, assarwáñar iredžé. Šyrýn teñgerin dúlugá adalá. Xammok amitanú tōrymōr bolód irelé gene. Barún taliñ oxxin tsagáñ galú, dōrwyñ ixxe, tawan dalaede erdeni bollox gurwuldžiñ öndygōñ amandá dzúsár, xáni xýgin dergedté xyrtširéd:

— Asari teñgerin tsagáñ ýlig tataxxá asari teñgerin tsagán dalbág bí tšammada ögyi. Ene öwgynig tši arae dilexygi bolbú. Jōrtymtšiñ erdeni, gurwuldžiñ öndygimini öwyrtylyñ ab! Bí déréstšini öddyř šōniñ arwañ xojjir tsakta xardži jowujá! Örgyn taliñ gadzar ōriñ bij meddedži jow! Óšōty xullagae, tšammada oerxoñ irépsý. Dére baegá ile daisoná daesoñ bišši gedži sana, daldár baegá daesoñ bišý!

Ýnig dúlát, Širbem möndyr xý daesoni dzyg xarrawásu, dzygýn tallás xara egýllig tataktši Bexxi tōmyr öwgyn bátar, begi begi xisér:

— Xurún tšigné xý, tši, xojjir gará dzōryldži ögný gyijý tši? Nom.xoñ morini nokto bolnú tši, doššikiñ morini tšōddyř bolnú gyijý tši? Gadzar teñgeriñ alil taldani baeldanaw xojjúláñ? Xōlgyi ussundére baeldanú, xui salxinár baeldanú? Sursun erdem ene ötšýxenný?

Širbem möndyr xý, erdeniñ bōmbygig öwyrtoñ öwyrtyldži, etsegiñ exxiñ déde déde dzásan tymyn dzáwrig dagadži jowád, ene samúñ xullagaeda dawagdaxxu utširgyei bí!

— Öwgyn tšini erdem tšaddal jýwei? Ýnés tšaešši jýmgyi bolbol, xojjir garáñ xoenoñ dzōryldži öggō! Xoeno xoetiñ synysén naddár lawlúla! Elligen saddoñ axxan dýgēñ xyrtýl naddada ból bolgodži ók! Gadzar teñgerin dzapsará xymyñ boldži tōrsni ynyn dzamini naddár dzálgadži ap, tši!

Xý eneň yjjidéréň alda xara numu sádagig delidži,
— Dzeň, öwgyn tši, ynyňkériň eriň gurwun teňkég ydzyi gedž baegá bol,
xeňkedgeň jaradži ök!

— Tši, ynyňkériň xáň xyniň yre bol, etsegin ösig nexxedži jowáni ynyň bolbol,
gan tömyr dzemsektšini, mint uláň gol dzyriximini tassalnabjá! Xuddul xúrmuk
xyni yre bolbásu, barisan dzemsek tšini, ireni moxxodži irene waegá. Dzorig
waegá bol, xarap tši!

Xojjir uliň eneté tentégés xelltsedži baegá xojjúláň, ullum ullum jariltsád irelé,
ullum ullum dapšiltsád irelé. Xýni, nummu sádagáň dellidži, dellidži tawád orxi-
soň bilé. Öwgyn uláň goll dzyrixini baridži xarwasaň sumuni jowád, öwgyni
dzyrixig onosoňgyi, tere öwgyni bátarin barún tšixxig setté xarwád gartšé.

— Negge udá xarbuxuidegeň tšixximini sette xarwadži baena. Axád xarwux
wol, law dzyriximini onno!

Širbem möndyr xý:

— Dza, öwgyn tši, agui xytsyň erdem baedak bolbásu, oddó bi eligéň jarád
ögyi. Tši manaeg xarap!

Tere öwgyni, tömyr gilberitě sumig baridži, ydde narni yjjidě tatád, nara šiňge-
tēle tatadži, xýgin ulán dzyrixý tawisanni, xýgin tömyr dōrōg tassa xarwatšixidži.

Xý sumini ergýldži awád:

— Dzá, öwgyni, bi tšamaeg oddó örintšini dzemsegér neggě xarwanadá!

Xý, tere gilbereň sumini alda xara numundéré tatadži baridži, ödyi tödyi xyrtyl
dzoksodži baegát tawátxasaň bilé — öwgyni elligen dundúr otšidži, tsédžim bijjini
nepte tsoxxidži, tšjns tsášini gurwuň ulig nepte xarwadži.

Öwgyni bátar, xýryň bijjini oetšidži baegáni dolóň xöllysen tömyr teregě, ga-
dzariň urú xōgyldži baexiň addili, xadda moddo xañgir tšingir dūgurtšiči, xammok
xujjik dūlgunudni oetšidži. Xý gyidži xyrtširéd:

— Eriň gurwuň boldzōndo ene öwgyni alađdalá! Dzonixoni aris xuludži, džoló
xixér bolló! Xoeši öddyer etsege teňgeridě otšixo temdeg bolgoxo — tolgoegōrni
molsok xigéd jowut!

Unudži jowsaň unágni uluň gadzartani tawitšixidži. Xujjig dūlugu bygdini
xadni jorólđo daratšixad jowutšidži. Xaddan déreni xumsará dzurudži:

— Širbem möndyr mini bij, örgyn dalaen xōwōndéré ödyi tödyi xonogór baeldalá.
Örgyn ulig nuráň baeldadžiči, ene ulá miléň sula. Öšijéten daesonántšiči daradžiči awlaé.

Xaertae bijmini xartiň gyryndy jowunadá bi! Xorto mú daesniđáň xojjir garin
ydzyrer daptan xarwád, úsig dzyrixini dellbelét, xýryň bijjini xōrysty delxidě
orxiló. Xoešin tymyn arad, maňgaň irgendě temdek bolgoxxo, jadartšiči baegá
xyndy dzorig orulax gedži, xaddandér xumsaráň já yssyk tawilašý! Doroni tawi-
saň wá yssyk — doromdžildži jowsan daesná ene ulundu darlaepšú. Xoešini
tymyn aradta medegdedžiči baegáni ené!

Örin nutgás garxuidu öntšiči unugutaegáň xojjúláň, örgyn uliň eňgerte öšōtyn
daesniđá darladá, xō! Teňgerin tsagáň unugigá unusár oddó alxulajá bi. Tawaň
xurúgáň bosgodžiči jowuná, dzajjan tawan teňgeriděň dzalbirtšiči baegád, ynyň sanáta
exxen etsege xojjirig terele tōrydōň orxisonđó. Tōrsyň axxigáň orxōt, tōrsym
bijjimini gantsaráň irsendé, xō!

Öndyr öwysōr geréň xigéd, yddešiči šōnōr öddyroň xigéd, öllysyx tšaňgaxxa
tymyn dzowoloň ene bijjindě ixxele baená!

Dan daňgán dagadžiči jowuwuna, dzowwoloň džargalaňgáň boddodžiči jowuna xōrxi
baga Širbem möndyr xý.

— *Erxe barisañ edžimini öndyr úlundu ságasaeda. Örtmini gantsa axxamini, altan törydöñ amogolañ baega bolúda, xö.*

Ergidži xarad, edžil awigáñ dursudžil jowuna.

— *Törimmini tymyñ ardút, tymyñ amogolañ baega bolbúda? Aglaga dzamdáñtši jowlá bi. Allagaxa baeldánda jowlá bi. Xujjuk guptsasañ taeladži negeñ böllük amorída!*

Erele morinae emél awád, ere mořón amaraxsañ! Amul bijjimini ammaní tsangá gargadži jowásae!

Töwyr töwyr allxaldži jowuna, tymyñ mañgant gadzar jowudži, xörxi Širbem möndyr xy dzowloñgón töldži jowuná!

— *Urtul tallig dagád jowuxudu tallñ unár dzergeleñe. Saexañ sanátae edžimini xoñgor namaegañ sandži baega bolú?*

Allag nydñi nilmasig bömbryjlyñ asgarúldži, adžigáñ jaridži jowná. Teñgerin tsagáñ unugu morini töwyr töwyr, edznigéñ ergidži xarasár, örgyñ úlundñ irelé gene. Öñgñ džimiseni gañgasañ, dzyilñ šuwánud doñgoddosoñ dzygéggyi ulá!

Öwyrin bijjěni eñger dčreni búgád irelé gene, erele xynť džargalañgñ orondo emél tyné awlá gene, xujjig dzemsegeñ búlgalá enelé bulundu gene.

Xurduñ gyidylyty teñgerin xyllyk, öwysnť sergeleñgi týdži, ussunť twīgullugig ugád, ullum bijjěni amortši gene.

Öriñ bijjñ bysse delig taelád, exxeñ etsegtñ xaeraldži ögsyñ dörwyn nom, tawañ bitšigig xarádla súlae. Öddyrdundin narañ džargaxuidu xyrylé gendé. Xörxi бага xáñ xöwýñ untád öggywé gene. Xojjir xonog untuwá. Xojjir xonogñ bijjindere dzygyñ urdn dzygés šimriñ šimriñ borón orúlsár, serýñ salxintg degdésér, gadzarin suddulig dagasár samún daesoñ xullugae irelé. Talla nydėñ aniptšisar, saexañ xygig allaxár irelé xö!

— *Dzygýn dzygés xorton daesoñ irelé, xoñgor edzemmini! Xojjir xonog untusuñ edzemmini, bosód all, guijj!*

Tšixxindčreni otšód intsagála — serseñgyi. Xadzád awat — maxxini tassalax jum bolbú edzenigé. Tsaptšád awat, jassini xugullux jumú, jáxjim bilé, edzemmini!

Gadzarig tsaptšád erig bolgodži, edzenigėñ öñkyrylšėñ — serseñgyi, ammandčreni turgád ydzelé — serseñgyidė.

— *Tymyñ idžilésėñ öntšyryxy tsagmini bolowú, ug edzemmini yxxyx tsag bolowú? Naptšila nažán dundula gantsarañ bolloxo tsagmini bolbú? Xaňgintala intsagágát, xorto daesná dzuktáwá. Allasiñ xolós otšidži, edzenigėñ ergidži xaradži.*

Teñgerin tsagáñ unugu, delxidexindė ygyi tymyñ gašútu boldži, xagda öwsig iddelgyi, xara ussig úlgyi, xaertú edznigėñ xaradži, dzoksodži baena. Tynť dzapsarta, dzyñ dzygés xodžigor brėliñ ötyñ šollum, xygtn dergedte xyrtširét, xamog baedak xujjig dúlug bygdni xuráđawát selmėñ xygtn dérés dalaedži, oddó tsaptšixdéré xyrtšė. Xodžigor, dorón xelledži:

— *Exxe etsege bolód ene bijjtšini xyi temterixxe tsagani oddó bolson jumsandžė. Teñgeride ile allaxgyi bi tšamaeg, dalda allana!*

Xodžigor, tšši tšėñ xardži ydzysyñ bilé: barún taldani millėñ ixxe byddjñ tšulú baena. Tynig örgydzė aptsarát, xygtn dčre xajjtšixidži. Xodžigor, tšaešá jowád öktši: daragdaššigyi daesná negeñ böllüg darlá, oddó xoešó ergidži butsudži, töritšini möxxondó!

Xodžigor jowád öktši. Unugu xoenósoni dapxidži xyrtširéd, ene xaddan doro baega enerilte edzenixėñ amtni jádži aptši garax bilé?

Ergin toeriň tšulúg ynyryldzé. Xaňgintala intsagádži, ujaňgatae unugun dúgáň gargadži, edzenigéň toeriň, jádži amida aptši garaxxa bilé? gedži bodód, á, jútši bolsoň, bí ene xaddig óšigylđi ydzyi! Xoeššini xedde xeddeň allxamitň gadzar uxžirát, tere tšulúg óšigeldži. Negge óšiglód dilseňgyi, negé xólóň xugultšixidži. Negé xólóň xugulsunása xoeši geptét, xaddani dzapsarár xaertá edzenigéň ynyrléd baedzé.

Barún tallásani xaňgir džiňgir xaddúr syxxin tšimé xaňginadži, neggě jáxa-raggyě ixxe nastae ówgyň, xaddúr syxxig bařsaň, gaň xetig xawirsaň ixxe búrul ówgyň, išši tišéň saeň saraptšilát xardži baesaňsaň — neggě xadní joróldo negge tsagáň jum geptene. Ene jú jum bol? Bar tšononi baegá jum bolbú? Gyidžiréd ydzeseňseň — neggě unugu geptedžiwaen! Tere unugig déšéň órgyđži ydzéd, á, enetšini xólni xugurtšixisaň jum baenšú! Byséň oxtolót, xólini bógóđ ókštš.

Unugu déšéň bosót, xaňgintala intsagágát, xaddin dzapsarta xošúgá orúldži negé ynyrléd baexig tere ówgyň xartšixidži:

— Ene xaddandoro law negge jum baegá waexá. Bí jútši bolsoň, gan tōmyrigóň xawirtši, gaňsa tamižáň tatád, ene tsulúg xopxolui, baedza, ene óddyriň aň gōrō jōry allaga!

Gaňsa tamižáň tatatšixád, ówgyň bostši ydzyx gedži baetala, tšulúni jú júgyi xóddyldži. Ówgyň týnése tsotšidži bossót, ene xaddandor burxum baedak jumú, bug waedak jumú? Xormoegóň šúgát, urdásani xoešó óšigyltšixidži. Xariň, texxeléreni, dorósoni negge xjxyt sunágád bostši waená.

Ówgyň, doró ixxe bajjirladži, doróň sōxxyrťši mōrgōđ, arwan dzygim máni burxudmini allak saexaň yre xaeralwú? Amitaň xyň bolsnósó xoeši bí bujjiň xtsen dzyilgyi, nygyl ixxe yiledseň, arwan naeman nasnása exxiledži, dallañ xojjir xyrtlé óddyrtý amitni amig útsilsan dzyil ygyi bilé. Oddó bí ýnés xoešši amitaň allaxig baij. Ynysyđži jowuzxu yretei bolló. Ennése xoeši jōryđō amitaň allaxig baejé! Namantšiladži dzalbirthé.

— Xjmini, awa edžltšini bijj? Ene xaddani joróldo xitšinin džil xepťesembe? Jōry, tšt órinxéň bij baedlig meddexj?

Xj — naddadá jōrdō meddesen dzyil ygyi! Unugurúgá xaradži, xj báxaň uiladžé.

— Xjmini, tšt bitegt uilá!

Xj uilaxaň baetšixád, déšéň bostši, unugaň tyšéd dzoksodži.

— Dzá, xjmini, oddó manae geritň gadzar otšij. Bi bol, jútšigyi xósoň xyň!

Xjgig aptši ówyrťylód, unugini barúň sugundá gaptšúlad, óriňxéň ger ódy jowudži. Ówgyň, dére dérel giškidži jowuná xó, teňgeri burxundu dzalbarsár óriň ger ódy bōň bōň, bōň bōň gyigéd jowuná xó. Arwaň xonogitň gadzarig arwan tsagár toptšildži jowuná xó! Dellim dellimér allxadži jowuná xó, déliň xormoeg óddyini okšúldži jowuná xó! Órgyn talldá óndyidži jowuná, órim bijjimini yretei bolló géd bajjildži jowuná xó!

Óriňkeň geritň xajjándá iréd,

— Á xó, tšawgantsá! Garádir, tšt! Múň ówsyň owóxoedóň xówyntei ómydímimi deweséd óg ene xówýndé.

Gōkšitň ixzele úruldži:

— Alil gadzariň xyni yrig awád irewe tšt? Buššú tyrgyň jnigéň dalda xi!

Ówgyň xellđé:

— Xyni yretšit jalgalgyi, óriň yretšit jalgalgyi, gōkšitň, tšt dúgae sú! Yggy dúgyi, ene múň ówsyň owóxoegóň tsewerel, tšt!

Gökšín, dotokšón oród, ixxelýň úrtae, ówsysň owóxoegón tsewerléd baetalá, ówgyň, xýgig awád ordžirlae. Xýgěň xoettaldáň súlgád, ówgyň, óndyr dúg gartši:

— Tši bitxojjir ertení negen dzožžól baexuitši magadgyi. Aňgtní maxxár amí-dartši, ael ger bolson negen tsakta gygi, ollon džillín nyglig yildeseň miní bijjě yretei bolloxo ene ódgyr tára bolbú?

Xara togógón tawi, xósoň bolsontši, xarrá ussíg butsalga buššú tyrgyň!

Gökšín týnini dúlád, unugu týntig tewertširsendorwol, jandzaga allád tewertširextšini jásamba tši? Xyní yrtig tewertšý irsendorwol, xyryně allád, awád irseň baewal dère ygyjý?

— Á, gókšín, tši bitegi úrul. Ene xýg saexaň xaddagalád bae. Bí aelúdas otšód, jim guigád irei!

Ówgyň garád jowutšidži. Órgyň gudumdžár jowudžé jum guidži.

— Órgyn tymemmini, óryšóđži xaeralá! Nege nasanda nygylyg xtdži djyrylé bí. Gantsa arwan negen nastae xýxyntei, óry jum gygi jumsaň. Órgyň últń gadzar gartši, aň gōrō xíxé gedži jawatalá, atšita saeň xýgěň olló. Tymyň olommini, yre xýdėň iddexy jum aptši óggyt mōňgy baedaggyé. Tymmolommini, jum xaeralá! géd bazirtši. Ollon amitaň xelleltsedži:

— Nygylyg namantšildži baexini ydzywyl, ynyň baexa magadgyi!

Ollnóro jum xym óktši. Olsoň jumáň boddód ydzysyň bilé — arwaň laňgtń óltyktei jum oldži.

Xýgixén doró dewistši óxxy negé ammä torogo aptši, nege bexxě, neggě bār, negge jantae, arwaň amma tsása aptšé xýdėň. Xýxyndėň šyryň xōwōtei bidder erdeniň émek aptši.

— Džá baedžá, manae múxae ášitae tšawgantsada jú awaxxa bilé? Bodód bilé — tšiň baň arriž awat baedža!

Gurwun džiň guril, džiň baň maxxa, allim dōryw, xydži guruw, alltan tsása xojjir, ternigé awát, xyred irdži.

— Xój, exxenér! géd gaddanáđň dúdudži.

— Tši jý géd dúdúw? Ajjigáň dýrexčé xólgyi, xósoň gujjá allagadadal ire widžé!

— Tši jútši bolsoň garád ireldé!

Garád otšidži, ódósōni. Ýrseň jumini xartšixát, tšawgantsa milén dzumbugun-udži inėdži, gertėň ordžiréd, ówgyň jýmén dzadaldži. Gókšín, bār jantae xojjirtni xarad, — ene xojjirór jú xíxe gedži baegá jum tši?

— Xýdė ógdyk jim biššý?

Gókšín xellđži:

— Etsgintšini xý, exxintšini xý!

— Tši dúguí sú! Bí meddedži waena.

Šyryň xōwōtei bidder erdeniň émgig gargád irdži.

— Enýgér jáx gedži baegá jim, iddexé jim ataraxkyi?

— Tši bitxojjirtń bujjiň biššý, ene xýgtń bujjiňšý!

— Xe-xe! Gókšín, mú inėdži, ene émgig xý jý xíxe jim?

— Ene émgig xýxyndė óx jim!

Gókšín ixxe bajjiladži.

— Dōrwyň allimár jáx gedži baegá jim?

— Jáxxatši bollok, tšammadá jamar xamá baesaň jim?

— Ennege sawataetšini jú jim?

— Arižžá, arižži!

— Jáx gedži baegá jim, tši tegéd?

— Tši tégellexygi jy, xaggas yryxygyjy?

Gökšini týntni dúlatšixát, xýj, jáxa bilé! gedži, öbgyk tyšidži súdži, naešan naladži.

Öwgyň, gadá gartši negeň allimig golórni xuwágát, xýgñňéň baesaň gadzarta xagasini örgöt, xagas allimini unugunixaň amanda xidži ögöd, unugu ömyr ömyr dzadžıldži baena, urukšáň xarád epšédži baena. Öwgyň ordžirét, xýdén xojjir allim öktši. Tšawgantsa ixxe žalaldzadži. Xýxyndé nege allim öktši,

— Dzá, gökšoň, tši oddó arižžá ú!

— Xojjúlá újǎ!

Öwgyň, dzá! géd negeň xojjir xundugig úgát, tšawgantsig miléň soktód irexler, ajjiganda ussu xidži, tawidži baegád, öwgyň ussá úduk jim baena, tšawgantsa arixini údak jim baena. Öwgyň tegedži súgád, gökšindöň xelledži:

— Tši bitxojjir oddó gantsa xýxyntei. Negge xý oldodži baexxa — labdú xýxyñi-máni dzajžáta baexxa magadgyé!

— Bilé xýxyne öxkyidé!

Öwgyň tegéd,

— Tši náda arižžinásá ú, ú!

Gökšini úgád, miléň soktódži. Öwgyň axád asúdzi:

— Dzá, tegét, xýxyne öxkyijy?

— Öwgymini, öř medé!

— Tši ýnés xoeši butsux ñutsuxxu jowdal ygyi bidz?

— Gyé gyi, xánás!

— Bí xadúrará xaddadži allanašú butsudži baexxa bol!

— Tegé teg!

— Xýxyne öxkyi gedži xelledek bol — allaxaň syxéré allanšú tšamaeg!

— Tegé teg!

Tegéd, xojjúlá aptširsaň xydzé asádži, xojjir tsása, xojjir xýxydytý nege negini barúldži, xojjir xýxyde ýdyndéň sōxxyrýldži súlgudži, xarra yssini xagaldži, xán teñgeride mörgýldži, boro yssini xagaldži, bogod teñgeride mörgýldži, awixáň galla mörgýldži, etsegedé mörgýldži, exxede mörgýldži, xojjir altaň dzósig galla örgydzži.

Xáň xý, déše öndyidži bossód, etsegti ömmyny öbdyk sōxxyrtši, ölmí nuguldži:

— Xaddam etsege, Tá ene bijjig júgár taniwa?

Öwgyň xelledži:

— A, xýmini! Naptši nažá delgertši, namaeg бага baexiň yjjide Barün tywig edzelseň Bodi Mergeň xáň gedži, idder бага nasandá manae ene gadzar jowsaň. Xašil núrni xōwōndéré úldzun taniltsadži, erté urdunižáň xerek utširig jariltsadži, ere bijnižéň teňkég ydzylytsydzži, xojjir bijjindé xýxydén öggylytsyný awaltsana gedži öndygyň syi tawisaň ertení negen týxé bí! Bodi Mergeň xáni bijjēni baedaltae arwaň yssygyg tawisnišini xarawala, ynyň Bodi Mergeň xáni xý bololtae.

Džáddá, gökšimini, bí oddó alitši bolgoň jum guigád jowuxuwdá. Yretei bolsoň xyň, yretei noetoň moddíg oktolód jy xixewdé, xúrae moddíg týdžirij!

Džá, gökšimini, tši, mini ene guidžirseň mõñgōr namaeg irtelē ene xojjirig tedžédži baegárae. Xoešiti öddyř namaeg irexin tsakta xojjir xýxyd ime timē bolód baedak xirtei baewal, oe moddondo barisaň syxéré ygyy dúgyi tolgogitšini tsaptšinašú bí!

Öwgyň, jawaxin tsagderē:

— Bí milēñle uddaxxa baenšú!

— Öwgyn, tši udduxdá xedyi uddunaw, udduxgyidé xedyide irenew?

— Udduxdáñ bí xori xonono, udduxgyidéñ arwan tawa xonog jowuna.

Öwgyn jowád öktšé. Öwgyni jowusnása xoeši arwa xonog boldži. Arwa xonotolo exxeni jútši amsúlšangyi, xarra ussutši ögsyňgyi. Xý oddó setgiliñ öwtšiñ bolód, bitšigéñ bitšét, súgád baedži. Xý dotoróñ boddodži:

Öriñxón torydytši baegásaedá, edži awin dergedetši baegásaedá! Eňgiñ gadzar iňgedži baegád, elberil mútae xyni dergedte ölbyrťši yxxyxy gedži baegámini, mini yile baegádá!

Boddodžé sútala, xý uxxáldadži unadžé, ölbyrxydére xyrťši. Xáñ xýg unatšixád baexedé exxenerni ordžiréd, — ene labdu ölbyrťši yxxyxy gedži baegádá! Ammanixáñ šyllystg tsutgudži ögytdó! Amandéreni xyrťyly, gaddanása exxeni xaratšixidži. Exxeni xarsaň tšigéréñ ordžiréd, galíñ šiléweri moddíg baridži, xýxyné dzoddodži:

— Tši enýni géñ buššú tyrgyñ, yxxyxéseni urdu, dewistši ögsyñ amma torgóroni oródži, moddondo ýrtši awaitšidži xajji!

Xýxyñ xarúduni xellžé exxedéñ:

— Á, edžimini! Baga namaegañ boddód ydzywylé, ene xynig baragdaššigyi ixxe dzowolondo orúlád jú xixewdé! Ene bijteimini džiššidži bolgóxkyi jú, edžimini! Addagiñ náda dzaxxani, amini džiššégéd awaitšidži xajjiasandá, edžé, bí!

Exe ullum ullum úruni xyrťši, dzoddodži, exxener, nōxxyrígó ýrét, xarañxui šōni úlundu gartšé. Nōxxyrígéñ tawixxú gesen — tawixxu gadzar oldodži öxkyi, nege moddoni joróló gadzar uxxád, bijníxeni xemdžégér tárúlád, öllym tsagán öwysig dzulgádži, nōxxyrixén doró dewistši, amma torgóro nōxxyrťñxó bijjini byrxydži:

— Á, mini nōxxyr! Namaeg ergéd irewelé amiddalá baexig quijdá! Öró jy xellexew?

Exxener, nōxxyrōñ geptyłtšixéd, erdentñ unugig dergedeni ujjatšixát, gedergé butsudžé. Öriñxéñ gerté xyréd irseñ bilé — edžini gertén geptedži baena. Deren dógurni gará jowúlád, awłmmiñi orxisoñ mōňgy baexa magadgyi géd temterseñ — oldosoňgyi. Edži sertšixewel, namaeg jawúlaxkyi magadgyi. Gudumdžár jowudži jum quixu jum bilý? — geréseñ garád, örgyñ gudumdžig öksydži, örgyñ tymmini jumx aeral! géd baxirtši. Nara garaxťñ yjjidé jum quigád jowsaňsaňydde öňgyrxin xiri xyrťyly jútši ollšoňgyi.

— Yddy narani öňgyrlédé. Örimmini bij xósoñ, örgyn tymmini öršódži xaerlaxig jálae! Bum tymnišéñ olni gadzar budduntae manan tatadži baedak. Burxum bolsoñ awa mini butsušigui bujjinig dzádži ögsyňsyñ. Dzádži ögsyñ awamini ergidži irexéñ jálaedá. Ene mú xýxyn tšini eňgyi ixxe dzowolondo oroloedó. Elberil mútae edžimini, ene mú bijjimini dzowóloedó! Eňger gadzar baegá nōxxyrimini edži awanitši baegásaedá. Ene bijjimini ergéd otšitoló ere nōxxyr mini amida baegásaedá!

Tegéd, negge xojjir alxamtñ gadzar jowád, örin dotróñ boddodži:

— Bí ene jörtymtsydy xymyñ bijjig oldži töród, jáwal ere nōxxyrígōñ bosgodži awaxxa bilédé?

Boddodži boddodži, — á timé baena! Ömyssyñ délnésé xudduldujá! Dóšó xarád ydzydži bilé — örtñni dél — örmýge tandzan dél — enniť xeñ apxawdá! Tolgoetae ysséñ barád ydzydži gentexéñ — xormoedó tuldži baena. Tolgoentxó yssig dzulgádži xugulduwul — gantsa xojjir allim magadgye! — ysséñ dzulgágád, örgyñ gudumdžár — amidu xyni yssé apxa xym baenu? géd baxirtši jowudži. Guddumdžini ullusúd taraldát, xen tšini tere tsusstae ussig awdak jim? Tsaešá jowu! gedži.

Xýxyñ, tsaešá jowádlá baedži, amidu xyni yssy apxu xym baenú? géd. Tere gotín dötšin dörwyñ pýdzeni dandžáda, gaddá ýdenderé tšín tsaešá tšiledži údži súdži, dergedteñ gurwuñ dzaratsigán dzoksódžiržád. Nege dzaratsani xelledži:

— Ende negge xyñ jum dúdudži jowuna. Ternig asúgád iri!

Tere dzaratsani gyidži otšót, xýxynés asúdži:

— Tši jú xudduldudži jowá xymbe?

— Á, bi amidu ysséñ xudduldudži jowuna! Óriñ ger gadzar jadú géd, amidu ysséñ xudduldudži jowuná bi. Awamini úlundu jowsaň. Órimmini bij xósoň, órimmini nōxxyr, moddo úlundu bilé. Oddó yxsyn amidig meddexkyei! Argáñ jadartši ysséñ oddó dzaradži jowuna.

Tere dzaratsa otšót xelledži:

— Tšini ene yssy jamar ynytei jum?

— Mini ene yssy nege maňgaň laň!

— Tšini ene yssy — maňgaň laň biti xelle, xojjir soxxor dzós xyryxkyei. Bi tšammada jútši bolsoň, xojjir dzós, xojjir soxxor dzós, iňgéd dörwyn dzós öggyt, ögný tši?

Xýxyñ xelledži:

— Jáxawdá, araga jaddasan tsakta öggyidó!

— Tši endén dzoksodži bae. Bi geriñ edzenés dörwyn dzósitšini aptsardži ögi.

Xýxyñ dzá géd doróň xotsoród, yssini awsaň xyñ ergéd butsád jowudži. Tere dzaratsani, geriñ edzendéñ xyrtširét xelledži:

— Bi ixxe žamdaxaň jum awlá!

Gerin edzeñ ydzéd:

— Naeši avédír, tere yssitšini ydzi! — Ydzéd, — tši ene yssig jádži awawa?

— Bi bytyñ xojjir dzós, soxxor xojjir dzós, eňgéd dörwör awsaň.

— Tši ene yssig xarañxui baešinda ölgót, xarád ir — jamar jandzatae baenaw?

Tere dzaratsani xarañxui gerte ydzseñ bilé — yssni goll dundásani genel gartši, xarañxui ger dýryñ genel boltšidži. Gedergé ergéd:

— Önó yssitšini gerér dýryñ genel tatád baedži baena!

— Dzá, tši ene yssig jamar sanátae awsamba? Tši ene pýdzyndé awsanú, amindá awsanú ene yssig?

Dzatsani xelledži:

— Bi amindá awágyé, pýdzyndé awsimá!

— Á, teggewelé, manae ene pýdze, ene yssig meddedži awxig bitgi xelle, xedde xeddeñ gyryntši bolsoň, meddedži aptši tšaddaxgyi ene yssig! Tši tere xýxynigé dúdád ir.

Tere xýxynig dúdád irexede,

— Dzá xýxyn, tši — awa edžitšini bijý? Axxa dý, amrak sadon tšini bijý?

— Órimmini awa edži baena. Ynyn dzajjata nōxxyr mini, örgyñ úliñ gadzar yxxyxy sexxexe xojjir meddexgyi. Delxidexindor xosgyi dzowtontó xymyñ bi! Tymyñ xarra ysséñ xuddulduksaň bi — yneň!

— Á, xýxyñ, tši, edži awatšini jallanda orowú, erě nōxxyrtšini jallanda orowú, tši? Yxsyni xoenós bujjiñ yildi gedži sanawú tši?

Xýxyñ xelledži:

— Ene bijmini ý? — delxidére naddás xósoň xyňgyi, edži awa mini nasstae bilé, órimmini nōxxyr baltšir бага bilé.

— Tšini yssig bi xudaldadžú apxu órim medelgyi. Tšini yssig manae ene dötšin dörwyñ pýdze meddedži apxás baetrugae, dötšin dörwyñ gyryñ meddedži awxkyei!

Ímin tulda, xýxyn tšini yssig bi xadgaldži súj. Xoeštñ negen öddyř teňgeri gadzartor xerrek degdexñ yildor temdeg bolgodži ydzýlyjé! Ene baegá döštñin döřwyň pýdzetši, pýdzig xamağalaksan tawaň maňgan tserik, tere bygydē tšintxi bollono. Oddó ene baegá jumig bi tšamada tušadži öktši, öriň bij ene geritšini xaddagaldži súji. Xoeši öddyř xedyidē awanaw ene jumá — ösydöň medde! Xýxyn tši, jú durtaegá awá. Tšintl jum ene!

Xýxyn ixxe gaexadži — ataga dýřyň ysséré negeň gotlg edzelleň súxás ullum gadana, yi tymyn tseriktei bolloxig dúlawa — ene bassa gaexaltae!

— Á, owgyn tši, jýmendēň edzeň súšará sú tši! Dzün džillñ nasgyi baedži, arwaň xonogñ xólg beldene gedek mini muňxagá! Arwan džillñ xōryňgtg xysdyk mini burú!

Naddada ögyidó gewelē, arwaň amma tsása, arwaň allima, negē bexxe, neggē bár, negge jantae ögdó! Negge amma torogo ali! Öry tanaexása xereglexe jumgyi, xó! Texxelér gerñ edzeň, xellseň amandani jumini öktši, ataga dýřyň yssñni xaddagalát súdzé.

Arwaň allimáň dzúgád, öndyr agúlarúgá jowlá. Gyiséré gyisere, jowsárá jowsárá ydšin šonini bolowó.

— Xaerta, dzajjáta nōxxyr mini, yxé bolbú, amidu bolbú? Amidu baewalla, nōxxyrťšini irelé!

Ersér jowlá, ersér jowlá — xarañxui moddundu tōritšixiló.

— Ynyn dzajjáta nōxxyrmini xánawé? Oddólo oertó bolowú? géd negē allimá xagaldži, amandá úsgai géd, alimá xagaldži baedži. Amandá úsgád jowsár baetala, oēň öndyr modduni jorólbs negeň jum syr xñe. Týnés tsotšód, amandáň úsgadži jowsaň allimnae ussig alddá asgawa.

— Ynyň utširsan dzajjáta nōxxyrñeň undlg gargád jowul getelē, jamar erte tsagiň yile mini onogdowó? Atšitu ynyn nōxxyr mini, amiň golloni tasrát, xýřyň bijjēni tši bolsoň jumúdá, xó! Elberilteixēň etsegē teňgerimini irētši bolbú? Elige ekšñ uilát, xamtsuigá neptereň uilád, negeň xessek uilád, moddunt joróldo sítul, xōřzi edzentxini unuguni bōm bōm džorólsór edzentxēn dergedte iréd, bōm bōm, bōm bōm, edzenigēň šörgönó.

Xýxyn, týni ydzéd bajjiladži:

— Erē nōxxyrimini xyllyg mori iredži baena: edzemmini yxxégyi, namaegá xylédži waenú?

Xýxyn, unugaň dagád jowudži, nyxxyni amsardéré xyrťši:

— Nōxxyr miné, nōxxyr miné! Nōxxyr miné, amidú, dúgarátšé!

Nōxxyrni tsánasa mú dúgarna:

— Á, nōxxyr mini, bi dutú amitae, dutú golltoe waená!

Texxelérni, exxenerni tala allimnixa ussig úsgadži baegád, amandani tsutgudži öktšé. Tsutgudži ögsynösy xoeši xý ixxe amirlidži, urdu urduntxásá saexaň boldžé.

— Dzá, tši nadda jú aptsaraw?

— Aptsarsaň jum bagá! Arwaň amma mútú, bár, bexxe, jantae, negeň amma torogo, öry dzyilgyé. Amandatšini iddexe allima aptsarsaň!

— Tši ene dzyilig jágát aptsarsaň bilé?

— Guidži baegád, ollód irsēň!

Tolgoerúni xarád:

— Xae, xó, tši xuddul baegá! Tši júťši bolsoň, tolgoe déreň baegá altšurig aptšixi!

Exxener boddodži: — tolgoenixó yssig aptši xuddulduwu gedži lab burúšáxa baexa. Bí oddó jádag bilédé? Arga jádag, altšúrá aptši ydzýldži.

— Tši ene tolgoenixó yssig jásañ jim?

— Á nōxxyr mini! Ussuni urtu, úlni ōrgyndy utširsañ dzajjátu nōxxyr mini ōllyn tsagán ōwsyndére geptedži, yxsyñ amidni meddexgyi. Urgudži garax narig šiñgetelē guigát, toñ argagyidē tymyñ xara yssēñ xudduldusañ bí!

— Á, tšini ýntg bassa meddedži apxa xyñ baedak jimbí?

Xý, ixzele úruni xyrtši:

— Tšini yssig apxadá, apsañ xyntšini xelle dza:žá baená gyijý?

Eñgeaxléré exxener, nōxxyriñxēñ ōmynē sōxxyrtši mōrgōd:

— Mini ýntg apsañ dōtšin dōrwyñ pýdzenť dandžáda, yssimini aptši, xarañxui gertē urulád, ōndyr ixze gerel gartši genē. Dōtšin dōrwyñ geriñ edzeñ bí awaxig bitegi xelle, dōtšin dōrwyñ gýrnér meddedži awaxkyi gessēñ! Xoeššiñ ōdđyr teñgeri gadzar tulumu xerrek degdexede temdek bolgoť gedži yldésēñ. Ene baegá pýdžē, tserigiñ bygydíg ōgsōñ. Bí xeregelseñgyi.

Xý xelledži:

— Tši ynyñ jossig saxidži baegá xym baena! Bí oddó eñgéd uddaxkyi tōrydō ergidži butšuna. Texxín tsakta mini tōrsyn dý, ene gadzar irexē magadgyi. Dzá, tši, mini ene morini tašán dégyr xará, jamar jum baena?

Xýxyn, doró nōxxyriñ yggyndy oród, ōptšýndógurni xarsañ bilē — bé yssyg baena, tašándógurni dí yssyg baena. Sýlyndéreni ñá yssyg baena. Xawirgandéreni tsá yssyg baena, dellendégýrni dzá yssyg baena. Magnae déreni meñ yssyg baena. Tere yssyg bygydíg ydzetšixxád, nōxxyrtēñ gyrtširdžé xellžé. Xý xellžé:

— Dzá, bí bolbol, Barún tywig edzellekseñ Bodi Mergeñ xáni xý. Urdu urduñasáñ bí tšammada ynyñ néréñ keldži ōgōgyi. Oddó bolbolō, bí Bodi Mergeñ xáni xý Širbem mōndyr gedék! Naddás xoeši tšini bijnés yre xýxyd gardag bolbol, Šilleñ erdeni bátar gedži nere ōgōrei. Etsege mini nerig saxúldži jowárae. Etseste úldzuxiñ jōrōlíg tawijjá!

Xý, erdentñxé xyllyg morig unád, exxeneriñxēñ dergedte dzoksodži baetala, exxener xelledži:

— Údžim naranaexán tujjándá xō, uddulgyi úldzuxiñ jōrōl tawijjá xō! Sarrañ erdentñ xyllyktei saen nōxxyrteigō sátagyi úldzuxiñ jōrōlíg tawijjá, xō!

Ene ygig xelledži dýrsenése xoeši, xý xelledži:

— Dzá, exxener tši tōrydōñ xarád, ergéd iretelē jossig aldadži bolloxgyá tši! Namaeg gutšin džil bollód irewelē, džargalgyi gedži boddóroe. Džaran džil bollód irewelē, džargaltae gedži meddérei tši!

Xý tsaešáñ allasin dzamig oddodži ōkšé, ōrtñ tōrydy. Xýxyñ oddó nōxxyriñxēñ ygig geddesendēñ xadgaldži, gertēñ butšudžé. Negeñ bollyg šoptortši tōgyšwō!

x

Xýxyñ gertēñ xarád iretelē, exxē ōdōsyni dzagnád:

— Etsege ygyi xýgín tolgoe ixxē, exxe ygyi xýxyni bōksyni ixze! Eriģēñ saxidži, edzegyi ōndyr úliñ gadzar ōdyi tōdyi xonogór ygyi boldok utšir jiw?

— Á, edžimini, dzag moddoni sýdyrty džálxañ amortši súgád irelē, džálxan dzajjata nōxxyrōñ dzag moddoni jorólđo xajjád irelédé.

Uddu moddoni jorólđo udáxañ súgád irelē, utširsan dzajjata nōxxyrōñ uddu moddoni jorólđo xajjád irelédé.

Örimmini dzajjáta nōxxyr, negen nasig tōgyswó!

Exxeni öndyr ixxe dú gartši, xýxynig uddawa gedži ödyi tödyi balban dzoddodži. Öwgyn, tylégéñ ýréd, gerin xajjánda xyréd irseñ bilé. Neggé dú teñgeri, neggé dú gadzar! Öwgyn, tylégéñ tawitšixát, saen tšagnadži baesañ bilé. Xýxynlé gantsáranñ uiladži súnu. Öwgyn, tylégéñ tawitšixád, barin gartañ sarañ syxéñ barát, gaddá ydyn déréñ xyrtsíréd,

— Xae, exxener, tši bijjú, ygýijjý? Manae xyrqyñ xý xá, jásamba? Mini xýxynñ júnda uilawa?

— Tšini xyrqyñ xý, mini xýxynimini dagúlád, öndyr úlin gadzar jowudži, öddyi töddyi xonog allaga bolód, addak sýldyni xýryñ bijjeni xörrysty delxide boldži gene!

Öwgyñ ixxilýñ úruni xyrtsi, syxxé tyrindéñ gurruw niledži,

— Arwañ tawañ xonogin gadzar jowadzú, arzagae moddig ýréd iretele, atšitae yrimini jásam tši, gökšín? Tši bitxojjirto tusstaegás ullum gaddana, tymyñ arad, mañgan irgende tusstae xyn jim! Xýxynñ gökšín tá xojjir, buššú tyrgeñ jim xellé! Essé xellewésý, xýxyn tá xojjirig oddó bi tolgoegitšini tsaptšina!

— Á, awá! Mini edži bolbása, tanig alsin dzamig oddód jowuxxinñ yjji déré ammandani xólogyi, ami bijjindeni ussugyi gatádži alsañ utširig awa, bi tandañ aelatgadži xelli! Saen exxé torywésý, sañsúwariñ saexañ ýlé mete, saksagar moddoni tsetsek mete saexañ! Öriñ yrig jalgalgyi sanasañ bol, etseginñ yre gommodoxú, awá?

Öwgyñ, enen yggy dúlád, ynyñ mú sanáta exxenerig ysstydži awád, öriñ ýrtširseñ tylén déréñ tolgoegini daradži baegád, neggeñ böllyk tsaptšidzé. Gökšínigéñ allasnás xoeši, xýxynigéñ ysstéd aptši:

— Dzá, xýmini, tši mini xyrqyñ xýgig jásañ jossórni xelldži ök tši! Esse xellewésé, öwyrýñ bijjé gantsáranñ bi tšamaeg allana!

— Á, awá! Yre xý mini bijjé, ynyñgéñ aelatgaja. Ölbyrtšý yxxyxin tsaktu ýrtši gartšú, örin tymyñ xara yssig xudduldudži, yryn dzajjáta nōxxyrinñ amig orošúlád baetala, mini nōxxyr, edžidemini gomodód, alsin xollin dzamig odsoñ bilé, awá!

— Tši júndu teggewésý, xyrqynimini yxxylé geméñ xuddul xellesembetši?

— Á, awá! Asara naraní dundu xymyñ boldžý jörtymtsydor töröt, xósoñ busig oldži toryxy negeñ muñxak mú sanág ýsgedeg negeñ yile. Mún törlig xalladži, saen törlig olbású, teñgerinñ iwegél tere!

Öwgyñ, ýnini dúlát, syxxéñ xoešoñ talbidži,

— Dzá, xýmini, tši tymyñ xara ysseñ xuddulduxuidu öroñ sanawú, ere nōxxyršini xellewý, tši?

— Öröl xyni yggy dúlsañ utširgyi, öriñkén nōxxyrig amidurúldži awai gemén negeñ öddyj jum quigád olsoñgyin tula, tymyñ xara ysseñ dzulgádžu, tørsyn nōxxyröñ amidurúldži awxinñ arga bodsoñ ené!

— Tšini yssig bassa apxa xymyñ, ene xörysty delxide baedzé, xýmini!

— Tere xymyñ, mini yssig awasañgyi — dötšin dörwym pýdze, tawam mañgan tsereg tere bygdigéñ öktšý, xoešin teñgeri gadzar niledži baexin negeñ öddyj temdeg bolgoi gedži, tørsynñ bijjéñ xyrtyly tyššidži ögsöñ, áwa mini!

— Dzá, xýmini, tšini xiseñ xereg, asar narní gerellugá addáli, altan törig tetgexxe negen tsagin dzammig xidži tši, xýmini! Awatšini, bi oddó tylé ýryxig baeji. Ene aptširsan najjin xassak tylégé xoešin tsergin negeñ ydñ tylé bolgojjá!

Gökšiniǵeñ gadzar maltadži bulád, xydži dzulla šatágád orxidžé. Öwgyn negeñ ixxe gaptagae xaddig aptširdžýj, syxxéré tere tšullún dére dörwyñ ixxe, tawan dalaedor aldar nere ökxy xoešiñ öddyrtymyñ arad mangañ irgeni ydzyxxy gyñ uxántú ogót bilikty öwgyn, tymyñ aradta, mañgañ irgende xoešiñ öddyrtý ylygyr bolgodži, neréñ örgydzitawijjá! Erligin dañsig bařsañ Bogod tsaǵañ öwgyñ, bořog bugig xölgylđži, burú manig temdegeldži, burxuñ bakšiñ dzúñ xorin naemañ boti nomig eligen dundáñ toliladži ene jörtýntsig ergidži toertši jowuxása ullum gaddana, ene öwgyñ déreni irdži táraldadžé.

Bogod tsaǵañ öwgyñ, tere öwgyñi dére irét: gökšini synysig tatañ aptši ergiñ butsađ, burxuñ bodisadiñ orondor dzalartši. Öwgyñ, burxuni dzalarsanása xoeši genette uxáldadži unuťšixidžé. Xýxyn, dergedteni oťšód ydzyseñ bilé — awaiñ synysy tonilsoñ bololtoe xaragdana.

Etseǵig notsodžú xojjir nydni ñulmusig asgarúluñ:

— Áwa mini, oddó ene nasig tögysxyni ený?

Xýxyn, etšigixeñ tolgoegini tyšéd, etseǵiñxeñ synysig dúduwá:

— Atšitaexañ awamini! Yre xýxyn namaegá orxivú, jáxani enewe? Elberil-teixeñ awaminé! Xoñgor xýxynťšini ende waena, iré, xurui! Nassani xemdžéle bolowú, enele jörtýntsós uiduwú, awá! Amrak xaertae yrigéñ orxiloe, awá! Atšitae aba mini, iré ire! Iré ire naešá!

Öndyr nassig nassalsañ aba miné! Yre xýxyn naddañ ergéd iré, aba miné! Añgaldzañ xotšoroxxo allak yretšini gantsará bi! Awiñxáñ bijjig dálgyi, tymyn dzowolondo oroxxoni baensú! Dérés teñgerimini demdžixeniťši jálaedá! Dergedése debdžidminiťši demdžidžil öryšöxyni jálaedá!

Arwan dzyǵiñ burxud miné! Awartši öryšöxó jála xó! Tymyñ erdemig sursuñ bolbásá, töršyn bij mini gantsará bolba. Törin ali gadzar gantsará tenedži jowux jim bilé, awa mini, awa mini? Yre xýxyn namaegáñ elbertši öryšó!

Örgyñ últñ oroe dére ujaǵun tsetseǵni delgerneré xó! Salá buluǵinni exin dére saexan dzambagani delgerneré! Saeñ utširsañ awamini, yre xýdeñ iredé!

Tymyn tsergiñ syldeťšini ende xó! Tymyn aradťšini ende baena! Etsege awa mini, yre xý naddadá iré! Yred tawisan tyléťšini, törin tsergin tylleši jym. Töršyn yretšini ende waen, bossó, awá, quijjá! Tymyn tymyn džil boltol temdeg bolgodži ögsyn xadni temdeťšini batá!

Baga džaxañ xýxyn, ene yjjidé etseǵiñ öbdygnós addis awlae, exiñxeñ xýryñ bijjindé mörgöd, dešéñ bosxiñ dzapsará etsege dešéñ öndyidži bosód:

— Á xó, xýmini, bi asar aǵulanda jawuxwudu aržagar moddig ýred unadžu jowsan dzyilgyi, atigar gökšiniǵeñ tsaptšidži alsan tuldu, unadži geptedeg mini jowu. Altan törin gadzar töršyn etsege xý bidde xojjirto teñgeriñ jallig onogdúlsañ exxener alsandáñ dzöb bolowo.

Dzá, xýmini, xojjúláñ yssig xudulduksuñ gadzar jowui!

Öwgyñ, xýxynéñ dagúlsár, örgyn tšölög öksód, allxád jowlae. Örgyñ tymyñ olnt dundúr xýxyné götlöd jawná. Döťšin dörwyñ pýdzeni ýder alxaldži jowná. Xamǵin tsátaldani garát, xarád dzoksód baexiñ yjjidér döťšin dörwyñ pýdzeni terigýlexé gartšú irét, xýxynig xarád, genette dzoksowá. Bajjiñ saedšú xyrtšý irewe. Öbdyg nuguldži:

— Axxa tant aldar nere xembé?

— Mini nerigý xelldeg bolbás, tymyñ olondo aldaršisan nerimini asúwalá, Böxxy togóťši öwgyn nertei bi!

Ene bajjiñ saedžú öǵylene:

— Dzá, manae gertor moriladži bú!

Xýxyň etsege xojjirig öriň gerte dzalladžú, negen tsak xólig ögöd, xaraňxui šöni bolgöd, negeň ixxe xaraňxui gertur dzallaxár šidedži baená. Öwgyň, ene yjjidegere zelleseň ammanixán josór negeň ixxe xaraňxui gertor orowó. Oród, déšén xartala, negeň ixxe ğalagar gerel. Tere bajjiň saedžú asúná:

— Ene dére baegá gerelg tá taniná, gyijý?

— Örimmini jumtg ölgöd, örösmiňi asúdzı baedak, jásaň samúň xymbe tši?

Ene bajjiň saedžú, enntg dúlád, á geměň butsudži, öwgyntg dzaladži, örtň ger gadzar örgyň širé dewisger dewistši:

— Tá öriňkeň jimendere iredžé tá! Dötšin dörwyň pýdze bolód, ene bij, arwaň xojjir džaň baesň, möňgy, xojjir maňga tawan dzún tserik, ene byggydg tanda oddó tušadži ögnó bí!

Öwgyň ene yjjidére:

— Olloň gyryndy meddégyi, ene bijjéré edzelledži súxu teňgerin tsag bológyé!

— Jú gené? Dötšin dörwyň pýdzenı edzeň boldži súxu tsaktšini boldžé!

Xýxyntg oddó gurwun dapxar lý gerig baridži, Širbem möndyriň gataň gemén nerig aptši, xojjir maňga tawan dzún tserigtg tussalaň öktši, Gyryni ixxe delxi gataň gemén nerig öktši, tymyň arad, maňgaň irgeň örgymdžıldži ene nerig ögywó.

Erteni ulsın týzele gene, Boddi mergeň xáni xý, Širbem möndyr xý, tymyň exxitei maňgaň gašúdalın dzowloňtg amsadži jowlaedá. Altan torydöň butsudžu amor typšın džargaxxa tsag bolowó. Tymyň xara ysěň xudduldusuň xörxi бага gataň, elberiltei saexaň exxigěň eňger gadzar tyššýlseň ene gataň xörxiájá!

* * *

Xammok ollon ardúđ tekši tuňgullug džargaxxa tsagani boldži genedé. Tere xáni tory dére salbari dzammár jowwuxu saemmiň amitaňšiggyidé, saexaň xánae torydor xammak amitan džargadžédá! Ýlý dálú náđaxu xyňgyi, yxsyni gadzarig oňkitšixxu xyňgyidé! Erigěň doromdžilloxu eme xymýňgyi, ere morini dalrú tsoxiwxu xymýň ygyi eňxe typšın džargadžé, xán gyrynerěň! Saglagar moddunı napšini delgertši, šádzage šuwúni doňgodoň baedak tere saexaň tory, eňke typšın džargaxxa tsagani boldžé.

Ere mori emelgyi, ere xymýň bysěgyi džargaxxa tsagani bollobo tere xánae tory dére. Tariján tologoeg tassalaxa xymýň ygyi, dzapsariň samúň xullugaegyi, ene xánae torydér amogoloň boldže. Töriň olloň akta morini, úla gadzar džargadžé, ullus töriň ollon tserigyđni eňke saexaň džargaxxa tsagani bollowó. Urgá tařđalandor tyimer tawixa xymýňgyi, ullus torydy samún tawixa xymýňgyi, töriň ollon dzemsek, xán saňdán dziwexér, örgyn dzéltň gadzar élyr ygyi, urtulu gudum-džindor xullugaegyi, xán tory amogoloňgár džargadžé.

Tymyň arad, maňgaň irgeň tekši jostg ydzydži jowá ynyň idzagırto Širmem möndyr xý, xán torig edzelledži, xammog ullustg amordžúlawá.

Örgyň ýltg degdedži irexe, xui salxár degdedži irexe sanámıtaňgyi, byggydéréň amogolaň, örgyn dalaeda buliňgirgyi bolgodži, ynyň edzeň xán tory typšın džargadži, úlaň gadzar aň gōrōgyi baedži, ullus torydy xaršixa daesoňgyi amogolan!

Gurtsu dzemsegtg bij bijjinde barixu muňxuk xullagaegyi, xán torydor ammogolan!

Örgyn dalaeg širgéd irewele, dalaē amıtaň amogolanú? Edzen tory gyrynés samún daesoň urabdak bolwás, ullus tory amogolanú, xó? Erten tsagin negeň

yjjiň ulstň ylygyr, dotorósň samúňgyi, daesoň garaxky bol, ylygyr xánás ýsynwé? Saem mú xojjirig šalgadži medexky bol, ulsín tōry xánás toktonow?

Tōrig samúrúlux, šiwineň jarixa samún daesoň, samúndsán garná. Ene saexan tōrig mōxōji geméň saná tōrsyň beréleň ōtyň šulmuň xýxyň, xoešiň bōllyg dére garanadá!

Xúrťšinar manae xeldek ylygyr xúdu xúmuqae baexawi!

Bodimed mergeň xáni negeň gadzar tuňgulak tōrig ussu metě túlád irexe daesoň ygyi, tekšile saexaň džargadžé. Arigúň saexaň arad olnóro amogolaň saexan džargadžé.

Ajjilaga bá egešilege tōgysxyidor xyrylé. Tōriň ollon džandžin tuguni tōriňxéň gadzarta typšin džargadžé, tymyň olloň akta adúni, aqúliň gadzar amor typšin džargadžé. Tymyň arad, maňgaň irgenig tetgedži baegá ollon tserik bygydéré, muň-bygydy džaksálig ydzylygy džargadži suná. Ōntšín bá ōlylskeleň amitaň ene xáni tōrydy amogolaň. Saexan tōrsyň Širbem mōndyr xýgin tōry gyryň xoešiň bōllyg dére mandanadá! Ene saexaň bōllyg déreni dzoksujjá. Xoeši bōllygini xoeši ōddy egešiglejjá! Xōňkyr xúrťšín negeň bōllyk tōgyswō.

xi

Šidžir mōndyr xý, edzen tōriň gadzar tymyň amogolaň. Negeň ōddy Šidžir mōndyr xý, ōndyr úliň oroe dére gartši, arwan dzygig adžiglaň xardži, allas xollo jowuxig dotoróň bododži, exxiňxéň dergedde ordžiréd, ōbdyk sōxxyrtši,

— Á, idžé! Ene bij, garmini gandzaganda xyrtši, xōlmini dōrōndy xyrtši, tōrsyň axxamini tōrōň edzelledži, tymyň amogolaň džargadži baena. Tōrsyň mini bij, tengeri edzeň etsege xánae tōrig tyiwýlsyň samún daesoň bygydig xutn džaksál beletgedži, ōrgyň úliň yndysy tólodži, teňgeriň tymyn džaksálig beletgedži, eriň gurwuň nádmig engin talla dére ydzydži jowuxu tsagmini bōló! Awimmini xaeraldži ōgsyň xurdun dátu xun tsagáň galúšik xurdun tsagánigá unudži, eriň gurwun nádmig ene bijjéré ydzyxé jowná bí! Doruna gadzariň adda múň šulmiň džaksálig bí ebdene!

Exxe asúdzi:

— Xýmini, adda múň šulmin džaksál xitšinen dzyil baedak jum?

— Á, idžémini, urdu dzygiň ynygyň šulmun džaksál, barún dzygin dzagassaň šulmun džaksál, oeň gurwuň bullugig orgidži butsulguduk, xoety dzygiň šulmun džaksál bí. Džyn džaksál — tymyn nastae gadzariň edzeň bōgtyr ōwgyni bytéseň, xyni tulmuň arsan džaksál, ulun dérés nistširdek jamán tulmun džaksál, dzún tymyn tserikte iréd dildedekgyi džaksál, džyn dzygin džaksál, aňkxa ixxe getsý džaksálni dollón džaksál bí. Dolón tōmyr abdar dotrós dolón tōmyr tserik gartši, xōlgyi dalaeg širgédži, ōndyr úlig nurádži, yin tymyň amitnig jassaň owó, tsussun dala, maxxan dōši bosgoddok má džaksál, tere džaksál bygydig ebdexe xymýň ene tōrydy ygyi.

Exxe asúdzi:

— Týnig oddó ebdexe arga oddó ali dzygéseni?

Xý ōgyledži:

— Á, ene džaksál bygydig ebdexe teňgerin tymyn džaksál gedži bí!

— Tere oddó jamar jamar džaksál baenaw?

— Xurduň gyidylytly tullumun džaksálig ebdedek dádi oddon džaksál geddek, tere negge ebdene. Tōmyr džaksál týnig ebdexe dallan tawan teňgeriň otgoň xýxyň, altaň ysty ysní gilberégér xaeladži urussuxu gurwuň bullugiň ussig déšini oeň

butsulgudug džaksálg xoetu dzygtñ assarinarás daradži öggýne. Busud džaksál bygydē, Širbem bátar, Liddar setseñ xojjirós, öwyrýñ mini bij, bidde gurwás xá xollodódžú!

Ýni dzapsar xaraxxa nyddyndor xaragdadaggyi ixxe samún daeson negge bi. Tere daesoñ bolbásá džaran džiliñ urdu saná tórsyñ, urdu dalaeda tórsyñ bréleñ ötuñ šullum, teñgeri xyníg teñgeriñ ósorto ölgýddek tere ixxe mú šullum, xur boró orúluxu, ymxi dalaе butsulguxxu, ulán dalaе oelgoxo samún xullugae, manae etsege xánt dunder gatni ajjigatšni boldži baegád, manae torig möxxöxy gedži agui xysyñ oddó iredži. Etsege teñgeriñ össig ene bijjéren darná bi!

Arigún sañgá tawilae gene, tsogdzali sañgáñ úlundu tawilae gene. Mörin sañ gene, dzam dére gene, dzaibiraxu sañgini gaddá gene, arwañ gurwuñ sañgini tawilae gene, áwiñ össig nexxexé mordló gene.

Ug ugiñ ug mútae samún xullugae xodžigor bréliñ ötyn týnig darná géd, úliñ edzeñ bolsoñ xara eréñ baráñ götyldži jawná gene. Arwañ gurwuñ sañgin dergedte xó xujjigini arúlad iredži, nañ gadzarin torgoñ xujjik, ny gadzartñ šyryñ xujjik, gañ xujjik, garixañ xujjik, galwariñ erdenin šantsamini xujjik, gal erdeniñ xussuruñ xujjik, tymyñ sumundu dágdadaggyi mandasañ xujjik, asari teñgeriñ xui salxinda nisteggyi tsasañ xujjik, džarañ xojjir džiñgiti širmen dúlugu, bariñ xydzýñ ujjátae dúlguntxani degýr degdýldži xiseñ, ará talni taqdagav lú, öwyr talani öwysyn lú, öldzyi gurucun dzañgilagá, tymyñ öldzi dzañgilagá — tere dúlgun dére tártšé.

Nañ dzañgilgá, xasbú erdeni dzañgilgá, teñgeriñ ýlig tatadžirdek tymyñ öldzi dzañgilgá, xui salxi degdedžirdeg dallañ gurwun dadar šyxxyr, dalaeg déšéñ oex xöddylygdži baedak norow erdeni dendemini, narni ýlig jarradži baedag dzá dzáñ yssyk, xuidá torgoñ xujjikni dörwýn taldani — barún taldani baedak wá yssyk, xoeto taldani baedak xuñ yssyk, dzýn taldani baedak dží yssyk, urud taldani baedak ná yssyk, barún taliñ wañ yssyklei utšir, martsañ bygydig sanúldži baedak wañ yssyk, xoetu taliñ xuñ yssyk — Xormustiñ xui salxinnugá degdýldeg ysyg, dzýn talin džin yssygtñ utšir — dzyg byrin daesoñ bygydig dzýñ garará daraxa, urdu talini ná yssyk — örgyn dalaeg šýrdyx, örgyñ úlig samnaxa, mú bygydig daraxa, ullus torig tetgeze, dörwýn talin dörwýñ yssyg, delxidexini tymyñ arad, mañgañ irgenig tetgedži awaxa, delxidexindor xosgyi ene Šidžir möndyr xýgin džaksál, tere ollon dzyliñ xujjik bygydig dapxar dapxar ömyštši, xujjig dúlugig terigýn déren tawiñ ydzýdži, barún gartáñ dam jyldig baridži, dadar šyxxyren degdýldži, ere xýgtñ bijjéñ guptsaldži baextñ yjjidé dörwýñ ixxe, tawan dalaen dörwýn dzún tymyñ lus bajjladži, erin gurwuñ erdem bygydig šalgadži meddexe teñgeri edzeñ xáni xýdén xaeraldži ögsyn teñgerin tsagáñ unugu, edzenixén dergedte iredži, örgyñ sañgig toertši, erxelen togoldži waen.

Xý gyidžirét, tsagán dalbágaráñ dalaldži. Mori, edzendén xyrtširét, xý, mañgañ lañgin xadzárig amman dunduni tar xítele dzúlgád, amma dörwýldžiñ isegig džón dunduni xajjidži gene. Tymyñ lañgiti emélig gargadžirdži gene, xöwýngör artsidži dzylygdži gene.

Dzó nuründuni dzógód irdži gene, buguiñ arsañ göllymíg eterteleni tatadži, gutšin džilliñ baeldantši bolson sáraxgyigér tatadžé. Bumun lañgtñ xuddurugu gene, xoriñ xojjir dzyliñ öngin torgór tymyn teñgeriñ syr, xi morig degdékšti xuddurguntxini xellen dzalgá dzurgá, baragún dašan déreni teñgeride tyrgyñ ilē xaragdaxa šon yssyk doló dzergetsedži, dzygýn tašan déreni wé wén yssyk jössö! Jireñ jösýn teñgeride tyrgyñ xaragdaxxa yssyg baedžé tere. Xyni arsan džológ

xantartalaní tatadži, xyní yssyñ moltsoktoe delen dégyr dzá dzáñ yssyk degdeseñ, magnaé déreni mañgiñ erdenin tarni bytsyñ, xojjir tsaminásani tsagáñ gerel tatadži, tsogdzali, xi mori ynyn degdedži, xojjir sugunásani gōxxyñ eréñ gal degdemér, ynynłši xáñ xýgiñ xi mori degdedži, dallañ lañgiñ dašúr gene, öldzyi gurwuñ lúgiñ dzañgilgátae gene, dá tōmyr xujjik gene, dapxar týnig dzýłšixidži gene. Nañ dzañgilá, nandañ dzañgilá, utsuñ gurwuñ xujjiktae, gutšiñ gurwun teñgeriñ iwegéltei nañ dzañgilagá, mañ dzañgilagá, mandžá dzañgilagá, naeman dzyg bygydiñ burxuní iwegéltei, barin taliñ gandzaganás baeñ erdeni, dalaen dundúr xōwōd jowdak, teñgeri gadzariñ ussuñ baeldánig ōñgyrōdži ōgdyg lusiñ erdeni džindžiminýñ toli, dzýný gandzagandani dzyg dzygiñ mín džaksálig dzaeluluñ xōñ gujiddak šyryñ erdeni toptši jōssyn dzuñ jireñ jōssyn gadzariñ tylxýrig barsañ onison toptšisandžé! Urdu xojjir taliñ gandzagandani urdásani uktudži demdžidžý baedak tymyñ arad, mañgañ irgeni iwegédži waedak sylđiñ gandzaga jumsandži. Tañ xtn dúgurduk xadžú taliñ xojjir tōmyr dōrō, tymyñ lusiñ xádiñ tyšilege boldži, akta morini dōrwyn túrae, gadzar teñgerig bajisgadži, ōnoñ arsañ ollontsok, oktorgoēñ oddoni gerel mete tymyñ amogolañ!

Ere bijjinił eñgiñ gadzar jowuxuidor ujjá bolsoñ altañ gadasnás akta morig ujjidžé. Allak eréñ barig dzýñ gandzaganixáñ ydzýrés ujjidži, exxiñ ōmyne xyryn otšidži:

— Dzá, mini edži! Mini tōrig ebeseñ xojjirđugar edži, aldar tšimé surugini dúlad baewal, Bōmbyñ úlundu urubsañ meté dúlduna. Xojjir bum šaxú tseriktei Bōmbyñ úlig ergin toeroñ xaeši xaešáñ najjiñ alda, dóšō najjiñ alda, ōrgynōrō najjin alda gú maltadžé. Getšinełłši tymyn tserigñ erdemtei xymýñ bolsontši, tere úlig garaxada berxe. Gantsaxañ baruñ urdásani orocho gantsaxañ ýdytei, tere úla. Tere úlundu baegá ollon daesonig eriñ gurwuñ xytsér daraxa tsagmini oddó irewe.

Agúđzim narani tujjanda bijjé týnéñ džaksádži jowui, sarnixáñ tujjanda samuñ bygydig temdegledži jowui. Sanamsargyi jowuñ baegád, samuñ mú daeson xullugaeg neggeñ ýdžereni orót, xyi temterij bí!

Arwañ gurwuñ sañgáñ axidži tawidži, allasin dzamda oddoxodo xyrywe. Awíñ xýgiñ adzala meddek, aktala morini gyidyl meddek! Šidžir mōndyr xý, saná šidéd, alsin dzamig alxúldži jowuna. Tymyñ arad, mañgañ irgenixé ōmmynōsy tōrsyñ bij géd tawisar jowná, xō! Tōriñ ōmmynōs tōmyr dōrōgōñ dyñginýlsér, aktan túrae déšéñ deb dep xixyidy xyrylé gene. Aragatšigy, gōkšiñ exxe, xýgém mordoxuin tsakta, salbari dzamár oroxuido samuñ mú sanátig ereseldži oroxin tsakta ynyñ atšita edži namaeg sanadag bolbolá, šyryñ xujjigáñ gadzar guruw sekserérei. Xara tsagáñ manañgin dzapsarár xaerta mini bij ydzygdyxig magadgyi. Xaluñ gašín dzowoloñ tulád irewelé, xaerta edžigéñ dúdárae! Bulluk ussuní ajuł bolbol, burxun teñgerin tymyñ iwegélig sanadži jowá, xýmini, tši!

Ōrgyñ gún dégyr yssyryxin tsak bolbolá, exxe namaegáñ dúdárae, eñger tyšixig boddonošý bí!

Ōntšiñ xynig elberildži jowá, xýmini, tši! Gassalañgún dzowolonto amitanig dzowoloñgós añgidžirúldži jowá, tši. Urun dútae šuwinae ōndygyg týni bitegi xaggala, xýmini, tši! Ōlbysyñ amitnig ōriñ bijnéstši ōxyig boddodži jowá, xýmini tši! Asari teñgeriñ xaeraldži ōgsyñ gurwulđžiñ ōndygyg dzýgéd jowá, xýmini tši!

Tymyn džillíñ xara ynyn, jōsyñ xýxytteigéñ bí ene úlundu asari teñgeri burxundu dzalbirtši súji. Ōrgyn dalaeda sal gyilgyi, ōrgyñ mōryndy gýr tawij,

ygyitei xósondo öglig ögyi. Gañ gadzarín tařág mañgañ galaptán dzalbirtši, tymyn džilñ xara ynygnú agui xytsyndy tymyñ lusiñ erdeniñxé tymppyngér xur boró guidži, tymyñ arad, mañgan irgeni tařág dádzí sújá. Xoešin negen öddyř teñgerin tymyñ šatar tymyñ amogolañ úldzujá.

Dzá, exxiñ böllyg, jösýñ xýxydñ böllyg, xoešixiñ böllyg dére garná.

xii

Tymyn tymyn dzyiliñ xujjik xammok bijjindéñ aságád, awiñ össiğ nexxene géd alxúldži jowná xý. Erdentiñ xyllyk tsagañ mori, sara džilliñ gadzarig toptšildži jowunadá, xó! Aldár aldár alxúlad jowna, ara xormoeg degdýldži dzalbirát xagañ xöbegýñ, alsin dzorigig negen tšé boddodži jowuná.

— Törsýñ edži bolód tym tymyñ ardiñ ömynös törsýñ bij gantsará bolowo bí. Daragdašigyi daesoñ šullum, xojjir tymy šaxxú tseriktei, manae törös urwudži jowsañ. Örgyñ úlig gú maltadži, dzam ygyi úlundu súdži baemár dúlduwá. Allas allas dzamiñ ulsás úlundu urwusañ samúñ xullugae týntig suruguldži jowuna. Olloñ xonok, dzudzáñ öddyř allasñ dzamiğ dagadži jowuna.

Xáñ xöwýñ, örgyn dalaeg toersór öšijjéteñ xullugaeg ali dzygdor baexa bol? — dzam dzamiñ gadzarár šúgánda xonodži jowuna, dzapsargyi etsegin ösig apxwig tymyn dapxar sanadži jowuna.

Xáñ xöwýñ, öddyř ixxe úlan dére garád, arwan dzygig xaradži baetala, genetlé akta morini túraegará gadzar tsaptšidži, edzeniñxé ödös teñgerin tsagañ xyllyg mori guruwñ udá epšélgét, tömyř xadzárig guruwñ udá dýngynýldži.

Ene xý déšé bossodži, gañ xujjik, galbiriñ xujjik, tšantšimini xujjik — xumaxin tósini gōwōd,

— Mini mori jagún utširta mini ödös xaradži, bij šilibéñ xödyłgedžy, tömyř xadzará xaršúlabae? Bijjēdemini dzowoloñ irexe bolowú, tymyñ arad, mañgañ irgende dzowoloñ irexe bolowú? Mini mori jampar utšir dérés temdek ögsýñ bol? gedži xurú nuguldži, xummus tóldži ydzylé. Gardašigyi xullugae daesontae oddó yxxylyñ baeldaxa dzygini xellebel, oddó endés tšaňxa xoeto dzygty xojjirdugár šullum gatan, dörwyn dzygín džaksálig beletgedžý, namaeg irexig xylédži waegábí! Xollo oero waegá xojjir dzyilini taní gewelē, ere morini tšixxin dégýř xaraxa tsagani boldži, xorto mú daesontae kolliltsaxa tsagmini boldži oddó! Neggeñ xojjir xonogondor úliñ gadzar öriñ morig amarádži súdži baexiñ tsag dére, xollñ gadzarás naemañ lý arixig téseñ xedde xeddeñ xymýntig iredži jowuxig xaradži, xý boddodži:

— Iredži jowá dzyg xarád ydžiwésé, xaerta törig ebdeseñ xojjirdugár exxiñ gadzarás jowá bolbú?

Ene ulsiñ ödös tosodžú xyréd otšitalú, tere olloñ ullus, dzamiñ xadzú talda gartši dzoksodži öktši.

— Alsiñ xollós irsen tánariñ aldar neretšini xembe? Ene arixig xánás tédži jowunaw? Edzeñ bollox axmad xyni nere xembe? Ali xáni aradau? Ali dzygñ ullusuw? Eñgiñ xyni iredeggyi úluñ gadzar irseñ utširá ereseldži xellé!

Tsáda ulsúd doró doró ögýlene.

— Biddeniñ xánitšú nerig xellewése, dörwyñ ixxe, tawan dalaeg edzeseñ Boddí mergeñ xán. Biddeni edzeñ bollox gertñ edzeni nere xeñ gewelē, Boddí mergeñ xáni zottodor súdag naemañ deñgi gargaxa dzam dzamiñ bómton dére ene arixig xyrgedži jowtala, ene öddyř gadzarig tártši, ene úlundu xyrgydžé.

Ene úlundu xyrtšy iresen tula, бага дэхааһ баатар тандор dzamiň amma xynysig barijǵá! gedži, naemaň lýtei arixinás xidži óxy gexylér xý ógýlewe:

— Ósydõň ú, teňgeriděň órgy! Naddada xeregyi. Arixini edzeni nere xembe?

— Arixini edzeni nerig xellewésy, Boddi mergeň xáni najjin tymyn tserigín baatar Liddar setsen nojjiň. Ene dzygig xellewésy, jampar gadzar orosnig medexky. Edzeň xáni xojjirdugár exxener, xojjir tymy šaxú tseriktei úlundu baena gedgt dúlád, ýndor ene arixig xyrgedži jowá bilé bidde.

— Arixinás óry dzyilíg bellek xyrgedži jowá jum ygyijý? Ýntgé dzaddaldži ydzýle!

— Óry dzyilíg meddexky geméň, asúxuidor nege lýgini dzadlúlát, xáň xõwýň ydzeseň — tawan džin tšintsae, nege xyni tala tšixxi baesam baena.

Tere tala tšixxenizeni doró ergýléd ydzexedé gurwuň salá toňgorok, irini déšini xarúldži, Šidžir mõndyr xýgin nerini bitšéd, ene bellegt Šidžir mõndyr xýde ógõdir gedži ene xorin dõrwyň ulsig jowúldžiwaegá jumsandžé.

Xý ixzele úrludži, ene xorin dõrwyň ulsig asúdži:

— Liddar setseň jowúlsanu, xeň jowúlsamba? Ynyn nere utširá xellé! Xellexygi bol, xorin dõrwyň ullus tánarin tolgoe tsaptšina!

Xorin dõrwyň ullus ýnini dúlutšixát, ixzele aedži, õlmi nugulun, terigýň bõxyidži.

— Xojjirdugár gatanda xyrgydzži jowá belleg biši, naddada xyrgydzži jowá bidzé! Tá xorin dõrwyň ullus, ullus tõrti gadzarás urwudži jowá samuň xullugaí ilette mõň baena!

Xorin dõrwyň ullus:

— Agui xytsyndy aptagdadži, urwadži garsan ymyntei bilé! Xojjirdugár gataň, Liddar setseňgin nerig dzádži, tanae gadzar ene bellegt xyrgydzžir geseň. Xáň xõwýň tanda bidde xorin dõrwyň ullus, nomxoň morini tšõddy boldži, došigoň morini džoló boldži, xurduň morini tsulbúr boldži, xáň xýgiň aeldasan dzarligiň josór dagadži jowux gitši noxxoe moriň addili dzytygdži jowu!

Xý, ene ygini dúlád, esse xylédži,

— Xojjir tologoetoe mortg unusaň, xojjir sanág ýsgeseň xorto mú daesoň xullugae, xojjirdugár gatni súdži baegá gadzartiň baedal jamaraw?

Xorin dõrwyň ullus xelledži:

— Tsagnada tsagáň últiň oroe dére xojjir tymy šaxú tserikté, Bodi mergeň xánue tõrig mõxõxy gedži xojjirdugár gataň, tsereg elsýldži, ymyxi xoron dalaeg beletgeseň, dõrwyň dzygtiň mú xorto džaksálíg beletgeseň.

Xagáň xõbegýň:

— Tšixxi bolód gurwuň salá xuttugu, dzae bolód tšixxir, ene dõrwyň dzyilíg õgsyň gaexamsiktaijá! Etsege xý bitxojjirig teňgerin tymyň jallandor unugadži, manae tõry mõxxyxy ygyi xojjir, teňgeriň erxen doró! Xojjirdugár exxiň oddó õgsyň bellegt xarúgini xoeštiň õddy gyitsédži óggyi, xorin dõrwyň ulsin tolgoeg awat getele, amma šyddig aldadžú, ynyňkerin tánuđ mint sanág dagaí gewele, nomxoň morini džolló, došigoň morini tšõddy, noxxoe mori addili gytsyň ógyi gewelé, mint bijjindé xorin dõrwyň tserik bi boldžé, namaeg dagaá.

Tere xorin dõrwyň ulsúđ doró dorõň jariltsadži:

— Bellekté xyrgeseň arixig doroni asgaí, lý sawini doroni xajji. Oddó xoešó boddõxi boddolgyi, bidde, xorin dõrwyň ullus, yxxyxy sexxexé xojjir, teňgeriň garta. Jowujá!

Bátar xýg dagád, xojjirdugár šollum gatní baegá úluñ gadzar tšigledži jowuna. Allas olloñ xonogiñ gadzar toptšildži jowsár baegád, adda šollomtñ gadzar araggyi oertód iredžé. Oddó adda šollumíg daradži allaxa araga júw? gedži xorin dörwyn tserigýd xelleltsedži:

— Bidde xorin dörwýlěñ jowudži, belleg týni gyitsédži irelé. Baegá gadzarini ydzéd irelé gedži xuddul otšijjó!

Ýnig xuddul xeléd otšino gezeñ ygini dúlát, Šidžir mōndyr xý tánád oddó doró sanág sywekštšilen, tere xojjir tym šaxxú tsergiñ aktig xuráđžiré!

Ene xorin dörwyn tserigýd, ene ygini durtae xylégéd, adda šulmiñ gadzar dergedě xyrťši, gatondor xeldžé:

— Bidde, xorin dörwýñ ulsúd, arae tšarae ammi bijjíg ögylygi irelé. Örgyñ últñ gadzará manae ene džaksáltae baegáni, manaxaň ilý baena. Tyrgyñ ordžirđzi, manaxig mōxóxy gedži baena. Ene ygig xellexedy xamok olloñ tserigýd doró xelleltsedži:

— Šidžir mōndyr xý xyréd irexe jým bol, tši bidnyđ ammi garxíñ araggyé! Boldžil ydzywyl, ene örgyñ ixxe gúg amma amini aptsi, alstñ bará xardži súwul, negen tišé bolú?

Íngexin dzapsar xojjirdugár gatañ, šollum gatañ:

— Teñgeriñ ixxe tymyn džaksáltae gene. Týnini bi ebdene! Šidžir mōndyr xýg dzyrxini úduldži dzóntxini maxxig dzósoñ sywér suwudži, dzowoloñgiñ ixxyg ydzýlędži allanadá!

Saná negen tišé eresledži, xojjirdugár gatañ, bij xujjigaldži. Belleg xyrgeseñ xorin dörwyn tserig xelledži:

— Mōddy xojjir negeñ xonoktó irexkyi bolowú? Xojjir negeñ sarin dzapsar baegá bolú?

Gatañ ýndy ixzele bajjiladži, xorin dörwyn tserigíñ dzereg gawijjalini depšýldži, xorin dörwýñ ulsíg xojjir tymyn tserigíñ aktin dámal bolgodži. Xorin dörwyn tserig jowád, xojjir tymy xojjir mañgañ aktig dáđži aptši xarúldži baesañ ullusig bygydini butságát, xorin dörwýlěñ tere aktig edledži, örgyñ úlundu xorótoe baegá olloñ aktúd, úlunitši öndyrdýñ, ussunitši gatúdadži, uríñ salxinda gargadži, örgyn talada gargadži, tañganañ erxelyldži, tymyn tserigíñ aktig tyr negen tsak bij tenúgedži baejjá! Olloñ tseriktén dúlgát, Šidžir mōndyr xýgtñ iredži jowá dzygrý aktini xógód jowutšixawá!

Ollon tymyn tserigíñ aktig xurásnás xoeši tōry manaxi bolló! gedži tymy tymyñ aktig xógód iretelé, Šidžir mōndyr xýgtñ akta moriñ xañginañ intšagáđži, xorin dörwýñ ulsúd, ynyñ saná ýsgydži, xojjir tymy xojjir mañgañ aktig xógód irdži.

Aktig aptšarsanás xoeši arwañ xedde xonód, alaldañ baelaldaxiñ temdeg bitšig öxig šidedži waená, Šidžir mōndyr xý. Šidžir mōndyr xý, neggeñ amma tsášan déré bitšigig bitšidži, xorin dörwyn tserigés negeni otšidži, ene bitšigig šullum gatní gadzará ýr šónin dzapsarta xyrgéd ir!

Negen tserig jowudži, bitšigini awád. Xáni gatní ýdyn déreni xyrgyđži tšadsaň-jowutšidži. Tere tserig gedergé aen tsotšidži butsudžiréd:

— Byri gatní dergedě öktši tšaddágyi bi, öndyr moddoni eligende nátšixád irelé bi. Örgyn tymyn tserigni ydzyxxy baegá!

Dzá, Šidžir mōndyrtñ böllyk xoetoxiñ böllyg dére garná.

xiii

Gataní ollon tserigýd, gadá gartši, ujján dére otšidži. Negge bitšig nágatae baena. Ene juñ bitšigwe? gedži. Bitšigig awátšidži, arua aruani daraga, tawi tawig dásañ gadzará öktši, dam damá déši déšini depšýlsér, šollum gatni gadzará xyrtši. Gatan, týnini ydzéd,

— Ene bitšig, jamar xyni bitšig bol?

Ysyk týntni xarsár baetalá, Barún tiwig edzelseñ Bodi mergeñ xáni yssyktei addili.

— Labdú, ene Šidžir mõndyr xýgtñ garíñ bitšig mõñ baezá!

Týnés tsaešini daptúlád xaradži ydzeseñ bilé — xariñ, örgyñ bullugiñ ussig tasalsañ, edzen törig ebdeseñ, eregyi mú eme šullum, örgyñ úlixáñ gadzarta ami bijjéñ xyrgydzí ögný? Tymyn tsergíñxéñ aktig töríxéñ gadzar butsanig meddewý? Xyrgýldži ögsyñ bellegnitšini xarú ene neggè dzyilér meddedži ollowú? Gemgyi baesañ xynig gemetgedži alladak samúñ mú daesoñ emme šullum tši, xara nyxxyñ úlunásáñ saladži, xær tšulúgyi, xadda moddogyi örgyn saexan tala dére yxxylyñ baeldaxin tsak xemdžégé ögný? Xojjir tymy xojjir mañgañ tserigé naddada ögný ygyijý? Geríñ xerekte tymyñ aradig dzowósni xeregyi bolbú?

Ene törýdy emme xáñ súdži jowuxu teñgerin tsak bológyi. Temtsešigyi mú setgelén teptšiny ygyijý? Etsegin xý Šidžir mõndyr bí, etsegedor xý boldži törýdži, etsegin ösig nexxedži, xojjirdugár gatañ, tšini exxe nerig ene öddyx xussuwá. Törsyñ bidnyd, bij bijjéré ydzedži, tymyñ aradár ydzýlyxxy uširgyi! Xerek bišši! Ollon tserigéreñ baeldaxa bol, tugáñ bōxyilgedži ög! Ene bijjéréñ baeldaxxa bol, tugáñ gedilgedži ög!

Gatan, týnig dúlád,

— Jowgañ ollon tserigýd, gadakšáñ tyri. Šidžir mõndyr xý, xedyi olnóro irene gedžé! Gaexaxxadála xorin tawúláñ irene bidze. Ergin toeron uxxusuñ gú džallaga dégyr ollon tserig ergin toeron džaksá! Ýdendéré bí gantsará džaksana.

Xojjirdugár emme šullum gatañ, ene yjjé dére dzýn dzygiñ ymyxi dalaen tarnig umšidži, dzyg dzygiñ xortoñ múgin tarnig umšidži, gatan, džaksál bygýdigé gyntšégét, xylégéd baedžé. Tugá ene yjjidě xoešóñ gedilgedži džaksádži.

Šidžir mõndyr xý, xorin dōrwyn tserigéñ xeregelseñgyi, xojjir tymy xojjir mañgañ aktáñ xadagaldži bae. Ölyssyn tsañgasañ amitañ baewal, týndor ögligé öktši bae. Teñgerin tsaganí xyllyg morini barún tašárú xojjir gujjidadži, dzýn tašárú xojjir gujjidadži, örgyñ xui salxilugá addili nyddyni ydzýr dzerew tatád öñgyrywó! Xorto samúñ xullugaeñ baegá gadzar oród irewe geseñ bilé — ergin toeron gú maltadži, oroxiñ aragagyi, burú negen toertši, dzōw negen toertši ydzeseñ bilé. Xariñ, šullum gatañ, úliñ amanda tugáñ geddergeni bosgoñ baexig ydzét, xý ixxele úruvi xyrtšé. Gatni ömmyny xyrtšireñ, aldar nerini asúlgyi:

— Xarrá mú dotorto xargis samúñ xullugae tši, xojjir tymy xojjir mañgan tserigé naešini tsuwúldži garganu ygyijý tši?

Gatañ ögylene:

— Dzá, bí xojjir tymy xojjir mañgan tserigé esse gargadži, xojjir bijjéréñ ydzýltsyjjá!

Gantsa negeñ yjjédegeñ amman tarnig umšidži, xýgtñ ödōsy xarra manan tatúldži, xojjir bijjigé oeroni tulád iredžé. Xojjúláñ ene yjjé degére — emme šullum, tsussuñ ullán dzérde morig unudži, dzergelé mete tatád iredžéne.

Dzé, xojjúláñ ýdě, ýdñ xoemorin xirtei gadzar dzemsegni ydzýr ydzýrig dzō-ryltseñ baegát xelleltsewe:

— Öddyŋ šonitšigyi baeldanú, öddyŋ šontni öňgyrgöd baeldanú? Xojjúla xel-
leltsejjá!

Xaň xöwýň xellene:

— *Xalún narandatši xamágyi, xarañxui šonidetši xamágyi!*

Ene ygíni dúlsuň eme šullum, dzajjáň guruwun dzáadal yssy déšéň bosgodži, dzédý mogoerň guruwň šullmuň byssyŋtei, ellipse dagasaň eléňg uruwň öddy mete, arni dagasaň áldzaň šullum guruwun džaksál, ara taltni dásaň xojjir bijjéni ödösy xariltsaň xariltsaň xelleltse xerýl boldži, baeň baetalá baeldáň ýséd irelé. Xellel-
seser xellelteser baetalá xerýl bolloe. Xedde xeddeň udá xojjúla dzöryltséd irelei. Doló xöllysyn tömyr teregě, gadzartiň urú xöglydži baexa mete, gadzartiň xörrysig urwutul xojjúláň baeldadži waen.

Dzé, xojjir bijjéteigěň xedde xeddeň xonog baeldád ydzewe — xeň xenigé dílseň-
gyi! Argagyi bolsoň gataň, negge udá bijjé džaksálígá tekširédži uwaŋ geměň boddodži, tug týni urukšini böxyilgewe. Xojjir tymy xojjir maňgan tserigig urukšá tylxidži, ollon tserigýdni yjji yjžiléd, yjjiriň ussunlugá addili iredžé.

Šidžir mõndyr xý, ýntni ydzedži, ullum ullum úruni xyrtši, ullus törin tserig šaxxád irelé.

Dzé, allagdaxun-alagdaxkyi xojjirni teňgeri meddegé! Xojjir tymy xojjir maňgaň tserigín dzemsek, nariň gurtsu ydzýrni tárád iredžé. Šidžir mõndyr xý, barún tallanásani ollon tserigín talár dzöröd irlé. Xojjir tymyn tserigeni bitý bitý, dógúra xelleltsedži:

— Šidžir mõndyr xýdeň orodži ögyjő biddenýd!

Ene ygig xelleltsedži baeziň yjjide Šidžir mõndyr xý. dzýn tšéň dzöröd, negge dzú, barúntšéň dzöröd negge dzú — xojjir dzún tserigig allád, óriň allagan dére barisaň dzemsegněseni tsussu ursudži, ullum ullum tšaešini allád jowuxuduni, ullum ullum allamár sanagdadžána. Öndyr negíni eňgeldžýrér, bogini negini bağaldžúrár, dallá mõrini dallab dallab, dawassazgáraní gallab gallab, urgá modđtini xugur baeldadži, böxyidžirseň bygyđtini bökšyn dundúr, xadzaedžirseň bygyđtini xaldagan dundúr xaňgir tšingir xigéd, gaň xujjignúdni xaňginaň iredži waená, xamok ollon amitnúdni tessešigyi boldžána. Ýlyn dundás lú búdži waexa lúgáň addili, öndyr úlin naptši nažáň bulguruwň yssyrtši, yxxyrín tšignén tšulúň bömbýrtši, xyn tšigné xaddaň moddoň, xadžútišéň xöđdýlđži, úlu gadzarni dorgilmór, ussuň gadzarni širgemér boldži. Šidžir mõndyr xý baeldád, ollon tserigín dundás negge maňga xojjir dzúg allatšixidžé. Xojjir tymy naeman dzún tserik urukšáň urwád irelé. Šidžir mõndyr xýgíň ömyně ollon tserigýd oddó öbđyk söxxyrtši, ölmé nugulád:

— Dzá, bidde, saná negen tšé atala, addala mogoerň šullum gataní argala gy-
tšyndy aptagdadži, óry óriň meddel ygyi, ene emme šullumtň arganda orson bidnyjt, Šidžir mõndyr xýdeň orodži öxxy teňgerín tsak bolló!

— Dzé, miní ollon tserik, sanátšini ynyň baewalá tugáň ergýl!

Ene tugtg ergýlaxtň yjji dére xojjirdugár šullum gataň ydzéd:

— Dzé, miní ollon tserigýd báxaň urwatšixawá! Oddó bí, dörwyn dzygtň addala šulmun tserigěň xöđdýlgedži, tere ollon urwusun tserigig jasaň owó maxxan döši, tsussun dalae bolğonó!

Šidžir mõndyr xý, ollon tserigín ömyně akta morinósó búdži:

— Awtmini arad, ollon tserig mini! Altan tugtg ergýledži, ammi bijjig saxíj geměň, ynyň saen džurumtu, ynyň saen tserigýd miné, altan tugtáň mörgýté!

Tuktu mörgyne getele, ollon tserik xelldzé:

— Adda mú šulmun džaksálin őrtxenü xisen tugá! Ýndor mörgydzé ylly bollono!
Ýnigi Šidžir mõndyr xy dúlsanása xoeši — tymyñ arad, mañgañ irgeñ, sanáni
nyñ jumsandzi. Ýnderés sanágti tanivá.

— Mint ollon tserigé! Ene tuguné iššini golóroni jössy tas tsaptšidži tylé. Dallañ
xojjir őngtn tuglg ősy ősynúxéñ sanágár xidži, yddy narané yjjide tere tugig bossogó.

Ollon tserigyđ, tugntxañ goldor jörtymtsiñ gurwuldžiñ őndygygy dzurudži, Šidžir
mõndyr xygiñ aldar nerig bosgodži, asari teñgeriñ tymyn narné gerelig dúráñ
gatgadži, gal erdenig guruwun dzyilér bosgodži, ydde narané boldži, ynyñ sanátu
ollon tserigtn tug bostši, allastñ xollós aktan túrae tatsiginadži, xorin dörwyñ ulsúd,
aktáñ xógót, xojjir tymy naeman dzún tserigiñ őmyné xógót, xamok ollon tserig,
aktáñ baridži unudži, ollon tserigiñ gol duudu Šidžir mõndyr őgýledži gené:

— Mint ollon tserigyđ, ene úln őerxoñ súdži boloxkyi, őšijöteñ samáñ xullugae
degdenepšý. Xollo gadzar jowudži, amidžirtši súxtn argig boddolgyi boloxkyi.
Ammi bij gantsará amidarax ygyi xojjirtg ene bijjéréñ ydzene bí! Mini ollon
tserig, dzamtn xynig bitegi dzapši, dzalixae múgár bitegi jowu. Dzamtn tařanda
tologoe bitegi tasalá. Dzalixae xyné ygyndy bitegi oro. Örgyn tařanda tyimyr betegé
tawi. Eregyi emtg bitegi darala. Örgyñ goliñ gýrtg bitegi ebde. Ebderxi symig
bitegi nurá.

Mint ollon tserigyđ, šonidrtñ tsakta xortoñ mú samún daesoñ xánástši otšixxig
magad. Xartae saná sanadži jowu. Xorto daesoñ xedyidé irexig ygyi bolgox gadzar
ygyi. Temdeg nerétei xyntei bol, xylyñ baeldadži bolno. Temdeg nerégyi xyntei
yxxylyñ baeldadži bolloxkyi. Asarinariñ galú mete xañginañ irexe galú šuwú
magadgyi, xamok ollon tserikmini, ami saxixa galú irexé magadgyi. Erdentñ
őndygygyi ene bijjéñdé jowá. Ýnigéñ tseriktéñ őggyt. Tuldžirsen daesontaegáñ
užurtši bolloxkyi, tánar! Xeñ xymyn dzörtšixé bolbasu, bitšik tserigiñ xuili bí šý!

Urtulu dzamtg urúduxuidu ullus törtn xereg negepšý. Törsyñ mint xereg bol,
gertn xeregepšý! Darlagdadži baegá mint bijjig elberleñ őršöxy ygyi xojjirtg ollon
tserikté dátgá!

Ene ygtg xelléd, tuktu mörgót, xedde xeddeñ xonog boldzé. Ollon tserigiñ baeldáñ,
xoeštn böllykty garná. Šidžir mõndyrtn tuláñ oddó exilné!

xiv

Šidžir mõndyr, aktan túrae tatsiginúldži, allastñ xolltn dzamtg dzoridži, őrn
tseriktén dzalbirañ, örgyn dzamáñ dagadži, őndyr úlanás allastñ bará xaradži,
őndyr gadzar dérés irexxe daesoñ jýwei? Örgyñ bulluk ussuné gadzar xorton daesoñ
jýwei? Dzyg dzygrý xarád, őry xaragdasáñ jumgyi, ullum tsaesáñ dapxidži, adda
mú šullumtn gadzará ýryñ šöni xyrtšé. Önó örgyñ ixxe gúni barugúñ urdu gantsa
xálgan dérené xyred iretelé, garaxtn gadzargyi, oroxo gadzargyi, ýr sōtn dzap-
sarár mōxxyxy sexxexe xojjirtg teñgeridén dátgadži, ýrtn tsag degére dzoksodžú
baetala, xojjirdugár gatañ emme šollum untágyi baetala dzegýdýldzé. Ene úln
aman dére teñgerin tsagán lú gartšý iren dzoksodži baena gemén dzýdýldži.

Tere dzýdynésé tsošin seridži, déšéñ bostši, ene xerek múxae bolowo. Bij xujjik
dzemsek xōdýlgeñ, aktala bolód ollon tserigén aldasañ gantsala bij bí ene dzýdý
dzýdýlxig ydzywyl, ami garxa maši berxe bolló! Adda magúñ šullum ixxede
gunixarañxan dzowinidži, ene bij gantsará ődyi tōdyi adda múñ šullum džaksáltae,
getšinén tymyn dzyilin džaksáltae bolbotši, ene törig edzellexe ene Šidžir mõndyr

xýg dílexés òňgyrwò. Altantši töròsò garxuido xojjir tymy šaxxú tseriktei bilé. Altan töròsò garsanása xoeši alagdaxa xuwi ene bijëdemini onogdowúdá? Baragún tivig edzelektši xáni törig, ene udá dílseñgyi, araga ixxitei Šidžir mõndyr xý, ami bolód amisgalimini xuráxa tsagani bollotšixadži!

Eligén dagañ nulmus òňkyryñ uilsár, allagandá baegá dzemsegé barisará xò, argatšigyi, ammi bijjèni tuluxuida šidelé xò! Tymyñ gašúd, ñañgan dzowoloñgi tólót sútalá, narani gartšixadžé. Òndyr òndyr ağılan dére gartši, alstñxá dzamig xarlae. Garxiñ aragagyi òndyr dére garát xarlá — ene bijjèñ òrtšillexiñ aragagyi bolló! Ere teñkéğ ydzyi getele, xedde xedden dzyilín džaksálig xaraídá bi! Ène dzyilíg boddód súdžil baetalá, ene yjide dzýñ xoeto dzygés ymxi xara xoron dalae butsuldzí orgidži, tere úliñ ararú ene yjji degére ymyxi xara dalae oeñ butsuldzírét, xojjir xóltei xyñ amitañ bý xelle, amitañ bygyde yxxywe.

Xamogín tyrý ussu tsagáñ òňgín tatadži, dará òňgini xarád iretele göp gòpxy òňgín dalae butsuldzí, addak sýliñ golíni xarád ydzytelé, tas xara òňgytei bolód, gurwuñ dzyilíñ xoro šñgesen, tygesen òňgytei dalae, dzygyñ urdín dzygés xòxy manan tatadži, òňgy òňgytei nilexkyi, sáral òňgytei sáral ynygyn džaksál dzýñ urdu tallás irewe gené.

Xorin dörwyñ jamán džaksál genedé, gutšiñ xojjir xyñi šullumuñ džaksál, yjji yjji degdedži, dan tòmýr džaksál bolló, yxsyn xýryn apsan dzaksál irelé.

Urdul dzygés dörwyñ xólýni tekši gyidži, delxidexinde baešigyi, lú mete dúgurtši, gadzar delxi dolgilmór, òndyr úlu nurrumár, örgyñ ussu širgemér, xadda júmá zaggarmár, õxysyn tolgoe xuwxaxeramár, òňgíñ amitañ xordomór á xorxoe šullum genedé, áldzañ xorxoe šyllsýñ dzalá genedeé. Tere ollon džaksálúd delxidexindé djýrtši, temé unusuñ áji xoroxoe urdu dzygés irelé genedé.

Gurwun dzygíñ addala muñ šullum, gurwun tallásá xyrtši irewe. Tere xýg bysselen aptši. Baragún dzygésemi tas tas xiñ xañginadži, ene júw? gemen ujjiñ saexan dúgurtši, ujjiñ salxi degdedži, ujjiñ ujjiñ dúgursunduni ulusulu bygydéré ujjiñmár.

Šidžir mõndyr, týnini dúludži, ullum úruni xyrtši, ujjiñaxa bý xelle, õvsyn tolgoe gañxuñ, urgá tsetseg naptšín òňgy xuwirmár ene júw? gedži xarád ydzylé.

Dzagasañ šullum, ynygyñ šullum xyréd irelé. Tere xýgíñ bijjig bysseléd irelé. Dzyil dzyilín džaksál. Tere xý:

— Dzé, òriñ bijjé gantsa! Xedden udá ene džaksáltae dzöryltsöd ydzidé bi.

Ymyxi dalaetae déšini dóšini, gol duñdúruni tulluñ ydzedži erdeniñ džaddár — dílexiñ aragagyi! Xýgíñ ynyñ teñgerín tsagáñ unugu, genetté xañgintala intsa-gádžé:

— Örgyñ ymyxi dalae xörysty delxidexinig byrxémér, örgyñ últg nurámár, bollošigyi bolód irexin tsakta teñgeri burxud bygydéré xelltsedži, ene xýde esse tussulwásu, teñgeri burxud bygydéré jallíg ollono! Xurduñ gyidelíg ydzyx tsag mini boldžé, edzemmini!

Edzenigén guruw šiligén, dörýw epšijédžý, ullum ullum gyidyl nemegdedži, dalae degýr niséđ ögywò. Teñgeri burxuñ bygydéré, tere xojjirig iwegédži öryšówò. Teñgeri burxuñ, dére dére zelleltsedži:

— Añxa tyrý geríñ xerek jýséd, oddó töríñ xerek exilledžé. Déde teñgeriñ jireñ jössýñ xujjuk bóm bóm, Xormustu teñgeriñ nágúr nissedžilé waena. Uruñ bullugíñ ussig unturtala ylédék sansariñ salxi xyrtširdži, xara tsagáñ jlyn dzapsarár xamog burxut xiluiñ xaradži. Xarañxuigi dásañ xara dzygín teñgeriner, dzapsar ygyi daerañ xòddyldži, ollom ygyi orgilom dallaegi getelgeñ öryšóktši Bogodó

tsagáň owgyně imijěň iredži, saxxalá xōddylgyně baedži, saeň xyni yre, sýjty gýjni unugu tetgi geměn teňgeri burxut xyrťširedži, owgyně burxuň gantsaráň ygyldži jowuna:

— Ymyxi dalaen ynyrer ene xý sokturuň unaxxa magadgyi. Ene xýgiň báxaň baeldaxini xaradži baegád, Šidžir mōndyr xý xedde xeddeň udá unan dapšidži, ere morině gyidel tarád iredži, dáda yssyk, didi yssyk xorin dōrwy degdedži, бага džáxaň xý báxaň ixxe sandartši, xamog bijjěni medėgyi bolxolór, ará šyddyni džúmar, amisgá aptši bollošigyi, ullum ullum bijjěni jadartši irdži. Bogodō tsagáň owgyn, týnig xarád, ene xýgiň amig omōrtši dzendzemini erdenin tajjigá guruw sekseréd, Arijáwalador dzalbirtši, agui tarnig bisalgadži, tsagáň guruwun dalbág aptši, xojjir tišen deldedži, xorto dalaе xojir tišé xagartši ođťši. Naema udá deldedži, jōssy udá seksertši, xorto dalaen amiň širgewe.

Šidžir mōndyr xý, negen udá bij sexxeň, xoešō xarad udzyseň bilé: adda mún šullum džaksál xyréd irelé. Ondyr gadzarás ondyidži xaradži urtulu gadzarás sunuň xaradzé Šidžir mōndyr xý. Xaradži baexiň yjji degere teňgerin tsagáň unugu intsagádži.

— Mini mori, jūndor xaňginatala unugun dúgáň garwá? Gadzar nurudži, oriň bij syidexe tsak bollowú? Ere mori jūndu intsagáwa?

Ere morini ođťšynés addis aptši, xáň xōwýn dzoksodži. Dōrwyn dzygés tōmyryň abbaran džaksál tyr tyr, jamán tullumun džaksál par par, xyni arsan džaksál pyr pyr pyr, yxeriň guruwň apsan džaksál, ondyr ulin oroe dérés tyr tyr, tyr tyr orđžirdži.

Breliň otyň áldzaň šullum nitě nilseň arwaň guruwun džaksál, adda mún džaksál, xýgiň bijjě bysseléd awlá. Ene xýgiň amig saxisaň — doro talin aktala mori genedé, dōrwyn dzygés dōrwyn dzygiň burxuň genedé, dérešeni tymyně saxúlsuni xyréledži.

Enedé, tere xý! Delxidexinde toktošigyi xereg mandád irelé genedé. Xaraňxui manan tatád irelé, xamok saxúlsuň xōdlōd irelé. Dére doru xojjir xomoroldōd irelé. Teňgeri gadzar xojjiriň adda burxuň xojjir temetseléd irelé. Adda maguň šullum xariltsan temetséd irelé. Allitši dzygiň šollum tanigdašigyi, ollon dzyilitiň xortolá daesoň bij bijjideň tullád irelé. Tōmyr tserigni, tōmyr sellem baridži, nyddy ergildexiň amdžilgyi xyréd irelé. Maguň džaksál bygydiň xytsyn nemegdéd iredžil genedé. Xōrxá бага Šidžir mōndyriň aktal morini gyidyl nemegdéd irelé genedé. Xáň xōwýni agui xytsyn ullum ullumár nemegdéd irelé genedé. Barún tašanixáň dáň yssyk degdýldži baegá gene xáň xōwýň: Séren déreni gyрни sylđeni degdedži genedé.

— Džé, axxan dygyň xojjir, xojjúlá negeň exxés garád, exxésēň xojjúlxaná ondyr bugtň ewer mete idžil baesaň bij mini ošōsyň bollox ygyi xojjirni teňgeriň garta!

Ene dzyilitg boddosór baetalá, teňgerin tsagáň unuguni axidži dapxidži jowuna. Xojjir tšixxēň sertilgesér, sýlěň širbesér, addala šullumitň baraguň urduľu dzygés gōxxy galani mandád irelé genedé. Baraguň xoetňxoni dzygés šara genel tatadži, šara genel garád irelé.

— Ene jūni galawá? gét, xarád ydzylé. Gadzar teňgerig xuixullux Xormustiň gall biššé, adda šullumitň galljum baena!

Dzygyň xoetin dzygés gōxxy nogóň genel gartšé.

— Ene jūni gerelewé? Gōxxy mōňkyn teňgerig budzurdulux, delxidexxini amita-nig budzurduluxu, tōrsyn bijjimini tymyně gesek tsaptšixu gōxxy tōmyr tserik

irdži jowná! Oddó dzyň urdín dzygés jumtaejjú, jumgyijjý? geměň xarsaň bilé.

All uláň gall nissér, jamán tullumun džaksál iredži jowuna. Mori ögyľexyi inú: xaňginatala ygýrsewé. Xörxyi moriňi, edzenigěň unuťšixuwei geměň xojjir nyddé bömbygynýlyň dapxidži jowná. Xörysty altan delxin tósó, teňgeriň unár xojjir dzyilér nildzé. Dzé, xáň xōwýň ögyľene:

— Dzá, mini mori, ullum ullum daesoň nemeđdéd irexedde unuguň saexan dúgá gargasaň utširni jýwé, morimini, morimini, morimini!

— Dzá, mini edzeň, bi eriň saenár yssyryt, mini edzeň, eriň saenár gaptšidži jowárae! Törsyň bijmini, gandzagaň tyššidži jowui, törsyň saexaň edzeň mini, tōrińxěň saexan dzemsegi xōddylgedži jowárae!

Dzé, ajjúł daesoň xyred irelé, teňgeriň tsagaň xyllig mori sumuň mogoe mete xarwaň yssyrtši, Šidžir mōndyr xy, olon dzyiliň adda maguň šullumtae tulád irelé. Dzyg dzygiň gallanixani dōllydnyi báxaň bij jaddaramár bolód irelé. Xáň xōwýni morini dollón dapxar ýlig neptereň yssyrtši, déšěň dōtšin bére, dōšo dōtšin bére yssyrtši gene.

Šidžir mōndyr xy, morini teňkéđ ydzydži, ere bijjěni ullum baxxadadzé. Ullum ullum urumšidži — unsum morimini xurdunda. Ullum ullum ullus tōrig tetgedži jowuxu bijjimini ullum ullum širýň xōddylýt!

Mandasáň xujjigaň déšén degdýldži, numu sádagá xáň gardiň šindžitei deléd irelé:

— Naeman dzygés tulád irsen daesoňgi xarwadži allana bi!

Nummu sádgig guruw aksadži, nará mandaxiň yjjidě tatád, dolón tōmyr tserigiň gol dzyrixxerý xarwad orxisoň bilé. Ene yjjě degére dolón dapxar xyn tserigiň dzyrixxi bygyđini delbe delbe xarwád, dolón dapxar úlig neptě xarwát, guruw ixxe dalaen dzaxxa dére baedak bréleň ötyň šullumín nyddini soxxo xarwaň allatšixidzé!

Xy, sumiň tawitsan dére thyi! — Edzentei jobbú, edzeňgyi jobbú, mini sumu? gedži šylsěň xajjidži, daxin nege numu sádagáň aptšé.

Dzygiň urdiň dzygrý xarsaň — xyni arsan džaksálda tawisaň bilé — tere sumig tawisnás xoeši ere mori guruw šillegěň, dōryw epšedži, xaňginaň intsgáđzé.

— Dzé, mini mori, tši jún dérés intsgáwá? Eriň sumig aldaxadá, ere mori tessešigyi bolód intsgáwú? Edzeni ni olloxodo intsgáwú?

Dzé, tere summu jowudži, gurwún xyni šullumun džaksálin dzyrixxerýni orodži, guruw úlig dapxar xarwadzé. Gurwun dapxar úlig nepte xarwasnás xoeši, gyn dalaeda baedak dzagasaň šullumiň emegeň exxiň barún nyddig šopto xarwát gartšé!

— Oddó jú bol, jú iredék jim bol? get xarsaň bilé: jamán tullumun džaksál barúň xoeto dzygés argalaššigyi, bijjini dílexér waen!

Xaňgir giňgir, xaňgir giňgir, xadžú taláraní šúgiň iredži, tymmy tymyn tserigiň syrlugá addili, syrexí iredži jowuná! Tere dzykty numu sádagá delin delin tatát, tawidži genedé:

— Ali sanasaň bygyđimini bytédži ali! Awiň östg aptši jowsan naddada, saxúsu mini! gét tawitšixidži.

Guruwň maňgaň jōrtyntsig ergin tolidoktši, arwan dzygiň amitnig amordžuluktši saexan narni tujjan degére saeň miň amitnig ilgan tollidoktši Burxuní gegén, teňgeriň tawaň öňgtiň ýlig xōllygelsér dzallartši jowná. Arwaň xara, tawan dzapsar ygygi tonilgodži jowá Bogodó tsagaň öwgyň, Burxuň bakšín dōdolo talárni xōrysty delxiť ergidži jowná. Bogodó tsagaň öwgyň, ene yjji degére — ene delxi-

dexiní xerek múxae bolowa. Exxe, yre bišteigéň baeldadak urdu urdiň amma taňgarig tawisaň, ene törös urdu džiran džilliň yjjide tawisan taňgarik ene öddyř gartši. Burú sanág ysgysyň adda mú šullumuň exxeneriň, burxudniň iredži jowá dzamíg böglyxy tarníg umšidži, burxuň byggydydor dzam böglyxxydor,

— Ene jú bolowa?

gedži burxud byggydy úrsudži, ennele adda mú šullumíg bidde esse demdžiwése, ene xý dilexkyi!

Öwgyň burxuň ögylene:

— Adda šullumín dégyř xyryň ullán džaddaň xöddylygyjýá bi. Dallan déreni daddar šyxxyrén delsejá bi, ene adda mú šullumíg darajýá!

Ymxi xyryň bijjín džaksál, gatni bijjíg dagadžirdži. Dášigyi ixxeň öndyr, gutšiň xojjir aldiň xemdžétei awarga mogoe, byssytei, sumuň gyidylytei mogoeň, tašigür baragúň gartá baridži, gurwuň udá dalaedži, döwryň udá delidži, delleň gōxxyňi deruweldžéd irdži, dellim yssyni sekseldžéd irdži. Ará šyddéň tatšiginuluň, ýdyň šyddéň xawiraň, ynyň múxae dzysséň olsór irdži adda mú šullum.

Xagaň xöwygyň, ene yjjidor ixxede úruni xyrtši, xujjik byggydíg seksereň, bijjéň gurwuň udá suňadži, döwryň udá šilegedži irdže.

— Ollon dzygiň xorto mogoen džaksálíg ebeseň mini bij — oddó xojjir gurwuni yldedži, ýnig darrax ygyi xojjirni teňgeriň garta! Ene bijjimini tetgeň awaxá tymyň arad maňgaň irgeň, ene bijjimini demdžidzil örysōxy bolbú? Arrae gantsa bijjérené ene adda šullumíg darašigyi boldži! Dilexe dildexxe xojjirimi, delxi-dexiníg ergin tolidodži jowá burxummini bolgó!

Enný ollon dzyilig xellét, teňgeri burxundu dzalbiralgig xigéd baetalá, dzýn dzygés, Boddi mergeň xáni dzygés tymmyň xuwilgántae Širbem bátar xý, xormoe degdýldži, xoriň gurwun nasá xyrtši, tymyň xuwilgánará Šidžir möndyr xýg tymyň exxitei dzowolondo oroxo magadgyi géd, asari teňgeriň xöwýň Širbem bátar xý ammani tarníg umšissár iredži jowuná!

Gantši xujjik dére dére degdýlédý, teňgeriň ýlér naesa iredži jowuná xó! Xai! geméň baxirtši jowuná, xaddig bulguldži jowuná. Xyi! geméň baxirtši jowuná, yxxyriň tšigné tšullúg oňkyryldži jowuná Širbem bátar.

Öndyr gadzarás öndyidži xaradži jowuna, ynyň assaralta Taesuiğ jamar gadzar baenawá gedži xaradži jowuna. Gadzarin onisig taeldzil jowunadá Širbem bátar xý. Neggen tsagar ýly tatadži, neggen tsagar xōrysty delxi dére gišgilsér, allas dzygig adžigaldži xarlá: narran džargaxin dzykty neggeň ixxe tósó xöddylywé.

— Ennelé júní tósow? géd, errel morinós bógád, bijrgén tyššidži, morini tšixxin dégyř xarsaň bilé: — Manae gaexal xojjirdugár gataň, samúň byrin džaksálíg beletgedži, manae törig mōxōxy gesseň jumsandžá!

Baragún urdu dzyk tósig xarad ydzysyň bilé — xení tósig tanisaňgyi bilé.

Širbem bátar, ammanásáň gōxxy gall, xōmysgynōsō tsagáň soloňgo tatúldži, xōmmysyğ nyddyni dub dugurik, xamok bijjini dzars! Xamarásani xara soloňgo tatasár, Širbem bátar xý,

— Gadzarin tymyň onisig awsaň adda magúň šullumiň manaň byrxydži, týni dergede tsagáň gerel tatadak ene jýwé?

Tere tsagáň gerelig xarad baesaň bilé — Šidžir möndyr xýgtň tóso mōn!

— Tere xýg tetgedži esse tšadawásá teňgeri burxundu törsyň bijjimini tymyň jalltae! Etsegése enele bijjimini enele öddyř garalá. Öndyr ulundu jowá bijmini enele öddyrtó arwan dzygtň ajan dagadži, atšitae tymyň arad, maňgaň irgení ömnōs jowá ene bijjimini dzytgxy tsagani bollotsagádžé!

Örgyn núrín dzagasstg ölbyrewe gemén dúlággi, öndyr úlín xorton daesoňg ene bijjéren darana bí! Dzygyly dzygín teňgerimini, dzygyly byréséň tetgérei! Dergedte baegá lusiň xád, enele bijjimini tetgérei!

Aldala aldala alxadži jowuna, altan dzamár orodži jowuna, ara öwyr xormoegón xui salxi mete šúgúluň, atšitu Xormustu xándáň Širbem bátar xý dzalbirtši jowuna. Baragún taššanás dzyjsyn najjin džiň sellem, öriň xuinás oksídži jowuná. Xorto dallaeg širgeň baeldaxu, xorto šollum xojjirdugár gatni bijjig tymyň gessek tsaptšixu jöröl tawidži jowuná, Širbem bátar xý.

Allasiň úlunás xaralae gene, alaldád baegá daesoň xaragdawa gene. Ullum ullum urukša alxawa gene, Širmeň bátar xý.

Dzé, ene yjji degére Širmeň bátar xý, úruni xyred iredži jowáni xoešiň bölykty garád irené.

XV

Šidžir möndyr xý, šullum gataň xojjir, xedde xeddeň udá dzöryltsöd irelé. Dörwyn taladán dagúluň, dörwyň adda magún džaksálíg dagúluň šullum gataň, xui salxi addili ergeldéd iredžé.

— Exxe etsegtň xojjir dzyilň ösyn dérés mini bij yxxyxy sexxexe xojjirig teňgeri meddeg! gét xáň xöwgyjn dotokšini šurgád orolae. Šidžir möndyr xý, xyi! geméň xydzyn déreni xyrtši, ulán džaddíg ergüldýlyň iredži, dóšo najjin džaň, örgynörö najjin džaň gún dégyr xl yssyryň baeldadži, eňger gadzarín moddíg nuráň baeldadžé.

Xedde xeddeň udá dzöryltsöd irelé, xeň xeniğéň dilseňgyi. Tšingidži baetalá, dzýň urdás Širbem bátar, negge dú teňgeride, negge dú gadzará, damm xara jýldíg baridži, dámagae ixxe erdemtei xara šullumíg daradži bollomór sanagdadži jowuná. Tere xojjir ullusiň baeldadži baegá gadzar jowád irelé.

Örgyn úlig toersoň gú ydzýdži xi yssyrylé geméň, akta morini baragún taššáru neggen taššigúr jawugúl xuidor, mori dzogos xidži dzoksodžé.

— Mini mori dzok xín dzoksodok jú bilé? gét, xarád ydzeseň — negge ixxe gú waen. Ödyi gúg ydzéd dzoksoň baedag ere morlg esse itegedžé. Daxxin neggeň udagú taššúrár tsoxidžé.

Širmeň bátariň mori, gurwuň udá dapšidži, najjin džaň gúnti dégyr xl yssyrét, garád jowutšidžé. Tsánani gartšu, ulun dérés xarsaň bilé xojjir xyni baeldáň — baxxatae saexaň baeldáň boldžána. Ere mori ýnig xarát, tsusará šédžé, tšixxil jýméň daraná, syl jýméň gatganá. Širmeň bátar xý, ene yjje degére tawan tótoe jum neggeň bölyk, gantsa xymyň negeň bölyk xaragdaxig ydzýdžé. Barún xoeto talni xarád ydzysyň bilé — jamáň šullumun džaksál, tere xyni baeldadži baexig xaralae. Öriňkéň bijjig iredži jowág medegdi gedži, teňgeriň jlig tatadži, xyni tolgoen tšigné möndyryg orúladži, dzýň urdín dzygéseni irexiti yjjidě šullum gataň, mini ollon džaksálin negeni iredži jowá bolú? geméň goridodžé.

Týni dzapsar Širmeň bátar xý, jamáň šulmun džaksál ödösyni nummu sadagán dellin dellin tatadži, gurwuň udá delidži, dörwyň udá tatadži, tawaň udá amisgá tatadži, gol tawaň ullusn dundúrúni goldúlát tawisaň bilé — šullumuň gatani barún xöllini xugu xarwád, barún xoeto talni jamán džaksálin gol dzyrixxeréni tass xarwát, xaptagae xaddan dére ošidži, šá yssyg dzurudži, xaddan dotoro šiňgedžé. Šullum gataň, barún xölö tširesér Šidžir möndyr xýtei dzörydži, xoeši uxurtši.

Širmeň batar xý, ene yjje degere xó xara mori unudži, gol dunduni oród iretelě, xagán xówygyň, teňgeriň oxxin tsagán galluni gurwuldžiň öndygig amandán dzúgát, xojjir ullusiň baeldán dére xöndyleň orosoň xó xara morini xórxyň dzáxaň бага xý, xómmysyg nyddén dzaňgidsaň, ulláň xyryn tsarae tas xyryň bolsoň, dam jýldig dalaesaň, mini daeni urdás jundá irewé? — Tere batar xýgiň urdás eresleň iredžé. Aldar neréň asúaltsalgyi, xedde xeddeň udá dzöryltsewe. Naemaň saexaň gandzaga lavir mete, naraň saraň xojjir döro náši tsáši galaldzúldži.

Širmeň batar xý, damm xara jildy baridži, Šidžir möndyr xý, šyryn džadda baridži, xojjir bijjini ödös irelé. Teňgerin tsagán xyllygyg unusuň, šyryn džaddig barisaň syryxi džáxaň xý, ullum ullum baxadmár, eriň gurwuň boldzón xellelsemér saexaň xý sandžé! Xojjúlá, xörystiň öddyр šöni meddel ygyi baeldád irelé — arwaň xonogtň baeldáň xidžé. Arwaň xojjir xonogtň baeldáň xidžé, bij bijjén taňagyi.

Arwaň gurwuň xonogtň yjjin dére, ydde naraní xiride xojjir bijni ödös — aldar neréň asúaltsaxú, allagdaxa negen dzamáň xóxy xojjúlá?

— Ydde narnás exxiléd, ydešitň šöni xyrtele ydzyltsi. Týnés xoeši ygé jariltsi!

Xojjúlá dzýň barún talás dzöryltsöd iretele, teňgeriň xojjir unugu xošúgáň dzöröd nyrylywé. Dažád dzöröd irexede, xojjúlá xañginaň intsagáwá.

Xojjir mori, bij bijjénigéň nyrylydžé. Širmeň batar, Šidžir möndyr bij bijjén xarsaň bilé — dzemsek byrixeni ireni moxxodži šantartši, xojjúlá amará amor mendig meddeltselgyi, alagandá baegá dzemsegére taniltsád, morin džoló tataltsát, xojjir bijni ödös ama ammáráň amogolaňgáň depšýleltsedžé. Dzéi, Šidžir möndyr,

— Amor tuňguluk jowunu? Ajúl daesná dardžil jowunu? Darxan tsollig oldžil jowunu? Ere bijšini mendele jowunu? Ene úlundu xedžé irsembe?

— Xonogtń tó baksálwal, dallaň jösyň xonok bolbú?

Xojjúlá ene ygi jariltsadži baetala, dogoloň šullum xyred irelé. Tere xojjir xýxyd úldzát, xedde xedden tymyn tsergin tsaddal, agui xytsyň ullum ullum nemegdedžé.

— Dzé, xojjulanú daraxu daesná darád, amoraxu negen öddyр bi bidžé. Xojjúláň, xojjir talásani tulujá!

Xojjúlá akta morin dére barisaň barisaň bagadžáň soliltsowá. Adda šullumiň xojjir taldani garlae gene. Dolló xöllysyn tömyr teregé, gadzariň urú xögyldži baexú lúgá addili, Širmeň batar xý, xó xara morinósó yssyryň búdži, adda šullumtugá jowgaň baeldadži,

— Boddí mergeň xáni šullumuň gatan tši labdú möň bidžé?

Širmeň batar ögýlene:

— Bí, tšini dzyrixitšini tsaptšini aptši, yddy xonogitň xólondo tsaptšini iddene!

Adda šullumiň bijjig toerson olloň šullumun džaksálig daradži, dunduni Bogodó tsagán öwgyn dapxidži jowuna. Agáriňxani ýlyni arildži jowuna.

Širmeň batar Šidžir möndyr xý xojjir, arwaň xojjir xonok adda šullumtae baeldadži. Šidžir möndyr xýgiň barúň gujžini šarxatúltšixidžé šullum. Širbem batar xý, ýnini ydzydži, ullum úruni xyrtži, dzölyň gujžini šarxatadžé. Dzögyi gatgád awsaňluga addili sanagdadžé.

Širmeň batar xý, zemxerteleni xeddeň udá nydéd awlá. Barúň gandzagandá jowsan tömyr dýgyr awlá. Útu moddig naráň ergildýléd irelé. Bogodó tsagán öwgyň, gadzariň onisig dán dzoksodži, teňgeri burxut, tere xojjir xówygyňig xyréléd iredžé. Šullum gataň aragagyi daragdaxada xyrtšé. Dzapsar ygyi dagaň jowá dzajján tawan teňgeri, tere xojjir xýg tetgedži, dergedte baegá dörwyn dzún

tymyñ lusiñ xát, tere xojjir xýg tetgedzé. Addala magúñ šullumín dzaksál dǎldedzé. Xorto šara dalaen ussuni, tuŋguluk aršáñ boldzé teñgeriñ xærár. Xagán torig tetgexxe Širmeñ bátar xýg dallan tawan teñgerini tetgedži, xó xara morinini syl-dyni degdedži, gyidylni ullum byri nemegdedži.

Širmeñ bátar xý daerád öngyryny getele, xó xara morini, addala šullumín tolgoe dégyr xú yssyréd öngyrsyñ bilé. Nygylté samún daesoñ xullugaen ñyddini xó xara mori syléré soxxoloñ gujjidatšixidzé. Širmeñ bátar xý, jyni ydzyñ, xé-xé, xá-xá inijédzé. Oloñ ullusig tyiwýlyksyñ samúñ gataníñ xojjir ñyddyni okto soxxorowá. Xojjir ñyddéñ soxxor bolsontši, barugúñ gartá gañ xwetšig baridži, dzýñ gartá šöwygig baridži.

Širmeñ bátar xý, akta morinós búdziredži:

— Dzá, tši, mú samúñ šullum xullugae! Gariñxáñ ydzýrty waegá gañ xwetšig xajji! Dzýñ gartañ baegá šöwygöñ xajji!

Širmeñ bátar, šullum gatanig barina géd waetala, šullum gatan, tarnig umšidži, gañ xwetšig nisýldzé. Tömyr xujjigini šar šar xwetšilamár tórsyñ bijjini xargamár. ullum ullum širýdéd iredzé. Širmeñ bátar xý, gañ xwetšitaeni xedde xeddeñ udá dzöryltsöd iredzé.

Šidžir möndyr xý, tsáda talásani erdeniñ bömbygig amandán dzúgád, xáñ xöwygyñ, amman tušijjalig xelledzé:

— Daragdaššigyi daesoñ xullugae tši, tsádziñ jossig dagadak šullum baenú, dagadag ygyi šullum baenú tši? Dagadak bolbása, oddó dagadži ög, dagadaggyi bolbol, buššú xelle!

Gaň tömyr xwetšini Širmeñ bátar xý damm xara jyldéré xedde xeddeñ gesek tsaptsiláñ xajjilae. Širmeñ bátar xý, xormoegón déšini šúgát, xojjir xamtsuigáñ toxxae öngyrtele déšini šúgád, addala šullum gatanig ara tallanásani guruw namnadži, öwyr tallanásani guruw dapsidži, damm xara jyldigý baragúñ gartá baridžu, šullum gatanig baragúñ garásani šýryñ awalae gene. Daragdaššigyi daesonigá barád awalae. Sértni sendžildži, bořbini seteldži, gartani gawa, xöldyni döñgy, dzóni maxxanásani dzósañ nyxér negge böllyg šoptortšé.

— Tšini nōxxyr, ullusin torig tyiwýlseñ xodžigor samúñ xullugae xánaw?

Gatañ ögylene:

— Mini nōxyrlekseñ nōxxyr xodžigor, ene yjji ali orondo jowudži jowusniğ yly meddene! Tere xodžigor xýxynig okto meddesen dzyil ygyi. Jowsan dzygini xellewésy, xoeto dzygig dzygylyñ boltoe dúlduná. Getiñ gadzar, jamar gadzar otšisonig todorxeloñ meddexgyi! Ene bijjig tyrgyñ alladži öryšó!

Širbem bátar xý ögylene:

— Enýnés olloñ jum asúsun xeregyi. Boddi mergeñ xáni torydy awátšidži, dötšin dörwyn gyryndy maxxini tygéne!

Dzá, tši bitxojjir, enele daesonig daralae. Xoetolo dzykty jampar ullusiñ gadzar, ali orondor xodžigor xullugaeg xá baesandani darujá. Liddar setsende ene gatanig jowúldži, eréñ bitšigig bitšigledži, öry öriñ etsegede amogolañ baedlig jowúlidá!

Assarú teñgerin dzáwarár tórsyñ Šidžir möndyr xý, negen tsagiñ daeniğ darawá xó! Ere bijjeñ amoraxa tsak bollowo edzegyi úlundu. Uruñ bullugtñ ussig undu xidži amoraxxa tsagani bollowó. Ullus torig edzellexy Šidžir möndyr xý, ug nutgás garaxiñ yjjidor ömyssyñ xujjigáñ oddó negeñ böllyk taeladži amoraxa bollowó. Ere morini emélig awaxxa tsagani boldzé. Edzenšigyi úlundu ere mori, ere xymyñ džargaxala boldzé.

Teŋgerin tsagáñ xyllyk morini gōksirexe tožólŋi xyred irđzi. Edzeledži jowsañ Šidžir mōndyr xý, arwan naeman nasig xyrewé xō! Awala bolód edžin ōssig nexxéd, ajuł daesnañ darád, ōndyr úlundu džargawá.

Urtulu dzamiğ urúđla bi, ullus moŋgoló tetgi géd, ujjixañ setgelte edžigé oržód, urguxu narni tujjánañ ōrimmini bijje irsendé bi! Ōrgyn xaddan dére ōrgō bolgoŋ súla bi, úlni džimisig týgéd, ullus tōry xojjirin džandžuŋ, eñke typšin džargawá. Xoešši xoeššiŋ xorin dōrwyn bōllyg, xoešši xoeššiŋ bōllyg dére ydžyné!

Xojjir xýgiŋ bijjindé xortolo daesoŋ xullugae tymyŋ amogolaŋ. Daragdašigyi xullugae daesoŋ, ene xojjir xýgiŋ bijjindére daragdawá. Ōrgyn dalaeda salani ewlek, edzen tōry, xáni tōrydor tymyŋ amogolaŋ! Ōrgyŋ goldu gýr ewlek, ene xojjir xýgiŋ bijjindére yxxylyŋ daesoŋ ygyi amogolaŋ!

Dzamin tařanda tymyr ygyi, dzalixae samún, xán tōryde negeŋ ilý ygyi, tōriŋ aktani úlundu džargadži, tōrin tymy tymyŋ aradni tymyŋ amogolaŋ!

Ullus tōrigō xamagaldži jowá xojjir xýgiŋ bōllyg negeŋ saen džargawá. Xoeššiŋ xorin dōrwyŋ bōllykte xoeššidōŋ garanadá! Ennele ylgyriŋ salbari xōŋkyr xúrťši dutú mōšit xurdusuŋ magadgyi, xuwisgaltši ollon nōxdýt, xoešši xoeššidōŋ dzassaŋ awnú! Xelleseŋ ýlgyrimmini negeŋ bōllyk tōgswo!

xvi

Dzá, Širbem bátar xý Šidžir mōndyr xý xojjir, olloŋ xonog, dzudzaŋ ōđdyr ōndyr úlundor džargadži súdžé. Akta moriğ amorádži, ammi bijjig amorádži, allim džimisig týdži súdžé. Xojjúlá negeŋ ōđdyr xelltsedži:

— Tšit bitxojjir iŋgedži súsnit xeregyyi. Xodžigir samún xullugaeg xá társaŋ gadžarta yxxylyŋ baeldadži, erdem saenini ydžyj. Tšit bitxojjir negedor jabbásu, xojjir bijjindéŋ xarši bolox magadgyi. Xojjúláŋ allas dzamiğ dagát, xoeto dōrwyn dalaeg edzelleŋ súsuŋ Uran teŋgeri xáni Gan tulgutu xáŋ xōwygýni tōrydy otšijjá! Law lawdú, xodžigor, tedni xyrgyŋ boldži, eme xymyŋ, ere boldži, Gan tulgutu xáni xōwygýni tōriğ ebdexiğ otšó bidzé! Tere xáni tōrydor otšisoŋ baewásu, tšit bitxojjiriŋ gartor amorxaŋ barigdaná!

Tere xáni dý boloxo bysgyi, Šidžir mōndyr tani dzajjáta nōxxyr boloxo ertenit ōndygyn syitei! Tšit, tere ōndygýŋ syigén nexedži ab. Nogōŋ xurguni arisu, waŋ erdeni, dōrwyn dalaeg utguŋ aptši, túluŋ gardak xyryl šanaga oldži ab. Baragdašigyi dalaeg tere šanagár utguwása, tšammada dalaeg bygydē tasartši ōgynē. Ōndyr úliğ dawadži garaŋkyi bol, nogōŋ xurugni aris nōmyrwesy, úluni oroe naxxis gežé tymyŋ xuwilgántae tere ariss oldži apxiğ boddóroe!

Širmeŋ bátar xý ōgýlene:

— Bi baragún dalaegár jowudži, bij tšerigiğ elsedži jowujjá. Teŋgerin edzeŋ xán tōriğ edzellexe taisš amogolaŋ jowudži jowá! géd, ōndyr joso josolót, xojjúlá dzamaŋ dagawá. Xojjúlá uđdulgyi úldzuxuđor gurwun džil dotor úldžuna. Širbem bátar xý, allasín dzamiğ oddudži ōgýlō. Šidžir mōndyr xý, Gan tulgutu xáni tōrydy jobbá.

Xojjir bijjéni dzemseg, bij bijjindé soliltsolō. Dzemseg byreŋ solliltsót, salwari dzamár oród ōgywē gené. Širbem bátar xýgiŋ bōllyk, xoeššiŋ bōllyg dére garaná, oddō Šidžir mōndyr xýgiŋ bōllyk exiléné.

— Awitŋ ōstyniğ daralae, altan tōrōsōŋ xollodowó bi!

Aldala aldár alxaná, araŋ xormoe degdenedé, altaŋ šara dzamá dagalálá! Tōwyr tōwyr alxúlád jowuná, tōllyb maŋganit gadzar dzorigoldži jowuná, xō! Ōrgyn gadzar ōndyŋ tsogidži jowuná, ōwyrin ger oroŋ géd dzaibirtši jowuná, xō!

Déde xormoe okšúldži jowná, dörwyn dzykté dzalbirtši jowná. Getin dzamá dzoridži jowná, teñgeri burxundá dzalbirtši jowná, xó!

— Törsyn nutugás garaxin dallan naemañ xonogñ baeldañ xilé, dalae bygydíg túluxudu xyrylé. Dallan tawan teñgeré! Awartši namaegáñ öryšögörei! Sara xonogñ gadzarár saexaň sarani gerelér sarawtšilaň sarawtšilaň jowuná bi!

Öndyr úlun dére gartši, allasiň bará xaradži jowuná, amila nasá asari teñgeride dátgadži jowuná bi. Awala edžigéñ sanadži jowuná bi, sara džilñ gadzartor amida irexe yxxyxy xojjir — teñgeriň gartoró! Ówyrtyldži ösgygseñ edži minú, namaegáñ sanadži baega bolbúdá? Elligen dundá tewerseñ edži miné, yre namaeg sanadži-waegá bolú? Daroni unusun dýmini, axxa namaeg sanadžiwaegá bolbú? Atšita saexaň edži awamini, namaegáñ sanadži deňšidži baegá bolúdá?

Tymy tymyň ardúd mini, töry gyryň mini amogolaň baegásaedá, törsyň bijjig ergidži xaritala! Dzam dzamín nogóni dzamitñ xi salxinda naegadži gaňxanadá, xó!

Dzamár jowudži jowuna Šidžir möndyr xý, dzamín dundu ygyldži jowunadá, xó. Xonog xonogór xolododži jowuná, xorto daesni orsoň gadzar aragatšigyi šulúdawá bi. Bulluk bullugaň toertši jowunadá, burxun teñgeridé dzalbirtši jowunadá bi!

Xán xöbegyň, allasiň dzamig dagadži jowsár, sariň gadzarig negeň xonogór toptšiladži, negeň xonogñ gadzarig negen tsagar toptšiladži, Gan tulgutu xáni törydy otšód, örgyň tšölög öksydži, örgyn dzélér guilgutšin dýrig oldžu gesét, tymm olonú ardín dundása negeň šöni xonoxo gadzarig öryšö geméñ guidži jowuna.

Xedde xeddeň öddyre tere xáni gotodor örgyntši gašani joróldor xonodži jowudži, ene xý, xedde xeddeň öddyre tere gotodo jowudžiwaen. Ýni dundás negen salbori garaná!

Baragún tiwíg edzelektši Bodi mergen xáni xojjirdugar gatané ajjigatši jowsan xodžigir xýxyň, ere xyni baedaltaja órtiň bijjéñ dzasádú, Bodi mergen xáni ertenté ixxe öndygyň syty bitšigig xulúdzhi awád, órtiň bijjig xán xý geméñ xúrtši, edzeň xáni xýxyň bolbasu, Bodi mergen xánida otšiwása, mini egetšini xiseň xerek, sanasaň saná bytyzkyi bolowú? gedži, xáni xý geméñ órtiň bijjig xeledži, xýxynitig awád, öndyr úlaň gadzar sula öwyrtyldži allawal, xán töry mintxi bollono! Xullugae xigéd awsaň bitšigig edzeň xáni bitšik tsergiň dzurgáň jámní ýdyn dére delgedži súna, tere xodžigir.

Bitšik tsergiň saed tyššimed ydzéd — ene gatšini bitšiktei xymýná! Déde déde erdemteňgyd doró dorón jariltsadži, Barún tiwíg edzelseñ Bodi mergen xáni garin temdek, manae Gan tulgutu xáni gariň bitšik xaragdana. Déši déšéñ, teñgeri edzeň xánda medýlyjá! Dam damáň oroltsowo, dam damá xelleltsewe. Edzeň xáni olloň bitšik tserigýn tyššimed, dotokšóň orodži, edzeň xánda imé dzyiltiň bitšig baena geméñ depšýl.xedde — ygy dúgyi tere bitšigini orúldžiré!

Törin tyššimel ergiň gartši, xodžigor xýxyni gar dérés tere bitšigini aptši,

— Aldar neretšini xembe, aldar neretšini xembe? — asúna.

Bitšigig awasnás xoeši:

— Xáni nere xellewésé, Barún tiwíg edzelleseñ Bodi mergen xáni xý bi ene orondor iredžý, erdem nomig ydzyjýá, tymyň erdemig tögyzyi geméñ aglak xollós dzoridžirseň xergé!

Ene dzyiltiň ygtig asúsnás xoeši, aldar neretšini xembe? gemén törin tyššimed asúwa.

— *Mini nere bolbasu, Šidžir mōndyr neretei bilé!*

Tōriń ollon tyšimed, doró doróń xelleltsedži:

— *Delxidexinde imé mǎxae dzysteı bolód erxeten dutú, delxidexinde xosgıyı xymyń baex jum baedzé! Saeń jadzagúrtu xymyń mōń magadgyı, edzeń xánda ene dzyılıg déši déšini depšýléd bitšigig orúlsań bilé. Edzeń xagáń ýnig ydzydži:*

— *Baragún tiwıgıy edzeleksenýń Bodi mergen xáń, mini xydži barısań aaxıń bitšik jowuná! Ene bitšigig yrıń gre sado xōwegıyń aptsarxása bišši, eńiń xymyń aptsaraxa jossotšigıy, argatšigıy! Laudú, mini xyrgyń xý xyred irdži. Jagúń bolbotši, xedde xeddeń xonokto xyrgenig irewe gedži ollon arduđu naer xurimig ögyjjo! Arwan dōrwyń xonogıń ögligig ögyjjo, xori xonogın naer xıj, xollıń amitnig tsuglájá!*

Tere xýgıg barún talın gurwun dapxar lıj gerte súluga. Ögligig öktši, naerig öñgyrōsnōs xoeši xyrgyń orúlná.

Tōriń tymyń arad, mańgań irgen, ollonóro xelleltsedži:

— *Manae xánae xyrgyń ireléšý!*

Gadagúrni dzoksodži baegá ardúđ xelleltsene:

— *Delxédexinde xosgıyı mǎxae ene néné, xyrgyń bollowásu, xáni aldar nere, ollon tymyń arđın nere gutámár xymyńé!*

Ollon tymyn tserigıyđ xelleltsene:

— *Júndutši enniđ orúllae, byri saen tańúlád orúluxunitši jálae!*

Xodžigir xýxymıg gurwun dapxar gerte súlgadži, ene negeń böllýk ere xyni baedallae súdžıwaegá böllýk!

Edzený xáń sańgás ögligě naer öxxy tsag boldži, ögylgig öktši xedde xeddeń xonog boldži. Ónō Šidžir mōndyr xý, negge depter nomig aptši, tymyń arad mańgań irgeni dzajjág bododži jowuná bí! Xamok ollonı xamogın doró, xánae ýdyn dére súdži baewa. Tymy tymyń ardúđ xelleltsedži:

— *Ene xynı baedal ydzywyl, law lawdú, bidde olnı dzajjági boddómór xyń xaragdana!*

Ollon ardúđ xelleltsedži:

— *Ollonóro dzajjá dzajjágáń bodúlui! Xısen nygyl bujjiń, irexe nygylig boddúlui!*

Artšiksın tolilugá addıli, xý tólodži ögyně. Olsoń mōńgy dzogósıg öriń bijjendor šińgéseńgyı, jaddagú xogósondor öktšý, xojjir gurwun öddyriń ögligig ollonı dzajjágý boddosóru öñgyrgōđ, jōssy xonogıń bijjin dére boldžu, Gan tulgutu xáń gatan-taegá xýxynteigěń urukšá xarsań ger déreń súdži, tymyń aradig xaradži baedži.

Ińgexın tsag dére Gan tulgutu xáni xýxyń Ańdzámani tsetsek, tymyń xynı dzysıg awsań, mańgań xynı dyrig awsań xýxyń, xáni awaxae, etsegedor ögýlene:

— *Ene ollon xonog dzudzáń öddyř ögligě öktši, naer xidek utšir jýwé, awá?*

— *A, xýmini, Baragún tiwıg edzelekseń Bodi mergeń xáni xý, mini xýxynı dzajjáta nōxxyrni iredzé, xýmini!*

Xýxyn, týnıni dúlád, durumsxań inıjžedži, exxiń.xén talda otšód,

— *Ae, idzé!*

— *Aeń, xýmini, tši jý xellewe?*

— *Ene baragúń gurwun dapxar gerte súdži baegá ene xýdy namaeg öxy gedži baegá jumú?*

— *Teńgeri burxunás iššitei, tymyń jadzagúrtu xý jymšý, xýmini!*

Xýxyń ýnig dúlád, burú xaradži uılaná.

— *Á, idžé, bí tanda negen ygig depšjlyjá! Idžimini namaeg ene baragún dapxar lý ger dére súgá xýdžé ōgsyndorwol, ene urdu tymyň amitni dundu xól guisuň xymýndé namaeg ōgót, xojjir xálgár xojjir tišé xósyn dére!*

— *Xyi, xyi, ōlyktšin, tegedeggyi jum, dúgae sú!*

Xýxyn ýnini dúlád, baragún ger dére súgá xymýnde otšixkyi, tere olloni dundu súgá xymýné otšixo saná tymyn dapxar.

Tere negen ōddyriň ōgligě ōňgyrtšé. Tere šöni Šidžir mōndyr xý olloni dzajjág boddodžú, olsoň mōngō ygyi xósando tygédži, ōriň bijjede yldéseñ jum negetši ygyi.

Yddešit šöni oroe boldži, ene xý, xonoxo gadzarig eridži jowudži olsoňgyi. Ujjiŋgatae dúgurtši:

— *Tymy tymyn teňgeriner miné! Negeň šöni ōňgyrōxydy xonoxo gadzarig xaeralá!*

Tymyň ardás orúlux xymyň ygyi:

— *Tši mú, tsaešá jowu!*

Ene Šidžir mōndyr xý dotrón boddodži:

— *Ene xonoxo gadzar oldoxkyi baexada ōrimmini bije jásaň ixxe nygyltei bolowo? Júťši bolson, xáni ydýndy, xálgatšinás asurtae xálgan doroni xonód jowui gedži guij baedza!*

Xálganixani ollon tyšimelde xelledži:

— *Bí negeň šöni ōňgyrōjō!*

Tere gurwun tyšimel xelledži:

— *Tši, bidni dzajjág boddodži ōg. Ōglō erte bosód endés jowárae tši!*

Xáñ xōwygyň bitšigigén dereldži, xalgan dorono negeň šöni untadžé. Gan tulugutu xagán, tere šöni, šöni dundiň yjjide, nege ixxi saexanú dzýdy dzýdyldži. Dzýdýlsyn dzýdy jagú gewése, teňgeriň šara lúnt dzuldzugu xálgandoroni iredži, tawaň ōňgiti soloňgo degdýlyň erzeledži doňgododži waen geméň dzýdeldži.

Edzeň xáñ, tere dzýdynésé tsotšidži, déšéň bosodži, deň lágáň asádži súdži. Ýni dzapsar negeň bōlygōsyni edzeň xáni dzók týni beletgedži baedag najjin tawan nassātae negeň ōwgyň, ene yjji degére gadá gartši tši tišéň xaradži adžiglawá — xaragdaxa jum allaga. Xodžigor xýxynýdý šöni dundu butsulgá ussig ōktši, ōwgyň, ergiň butsudži, asar xálgani maná ergi géd, xyréd otšitolo, negeň xymyň untana. Tere xyni xamarás xojjir ōňgiti soloňgo tatadžé. Ōwgyň xarád, dzall xiň tsotšidži, dergetdeni xyryň otšidži.

— *Xae, tši ali gadzartiň xymyň, ende jú xidži xeptenewe?*

Xáñ xōwýň — dzá! geméň déšéň ōndýiň bosód, amor mendig eriltšéd, ōwgyň boddodži:

— *Ene lawdú egel xyni yre biši bolwú?*

— *Á, xý, tši bosso, manae gadzar otši. Negge šönig ōňgyrō, negeň xojjir ajjiga tsae ú!*

Ene xýdžé ōwgyň, ajjiga tsae xidži, ōrgyň širé tawidži. Ōwgyň asúdži:

— *Xýgiti aldar nere xeň gedegew? Ali xáni aradaw? Awa edžimšini nere xeň geddegew? Getin dzorik xánaw?*

Xý xarú xeldži:

— *Manae tōrig xellexe jumbol, Barún tiwlg edzelseñ Bodi mergeň xáni tōrtiň arad, бага nasandá edži awa xojjirósó ōntšiň belbesertši xotsorsoň bilé bí. Ōrtiň etsege exxin nerig meddexkyi, ene orondo erdemig ydzydži surxig irseň bí!*

Ōwgyň, týnini dúlád, dotorón boddodži:

— *Á, ene xý, naddada ymynéň xelleseňgyei!*

— Xýmini, tši naddada nege gantsaxaň yssyg dzurád ali!

Xán xý gantsaxaň yssyg tańád öktši. Öwgyn ydzeseň bilé — Barún tywíg edzelseň Bodi mergeň xán garıñ ysyktei addıli — ene lawdı naddada ynyne xelęyi!

Garıxani ysygér tańád, edzeň xánda negeň udá dzógiñ ussu orúldzi, ergidzi butsudžiréd, xýgiñ gedzegge yssig šýrdydzı öxy boldzi. Gedzegini šýrdydzı baegád, gantsaxaň širxek yssini aptši, amandá xígéd, gedzegini šýrdedzi öktšixód, dotoróñ boddodzi:

— Ene jory, xáni xyrғыñ baedzi bollox jum. Mõñ biššini soridzi ydzyi, géd, xáni xýxyni dergedeni gyigéd otšidzi, ene gantsa širxek yssik tanidag bolú, ygyi bolú, xánae xýxyn? aptsarát, á xýxéñ! Awıntšini gantsaxaň saexaň saxxal bi jumsaň — teremáni õnõ šoni unutšilae!

Tere ysséñ xýxyny öktši. Xýxyn aptši ydzéd, mú, durgyi inédzi, awa tani saxxal biši, eñtšini xyni yssy waen! Edzendeni awétši õgõ!

Öwgyn, týndéreseni medét,

— Xýgimini barúñ gar dére baegá bidder erdeniñ bögydzitsini õñgini gargád irei, xýmini. Nadda sugulád ali gedzi.

Xýxyn, bögydzõñ şulugád öktšixidzi. Öwgyn aptši otšót, xán xýdē xelledzi:

— Xýmini, geriñ ýder jowád baesaň — gerel tatád waedzi. Ene jú jum geseň — ime negge bögydzi baedziwaen!

Xán xöwyygyn, týnini aptši ydzéd,

— Awá, to olsoñ bišši baegá, xynés apsaň baegá. Edzendeni ergýldzi õgnõ waegá, ta!

Öwgyn, týnini meddetšixád:

— Á, enetši imē ullus wı!

Öwgyn, ene xojir ulsig tanitšixát, tere xewéré gyidzi otšód, edzeň xanda baráxadže. Edzeň xanda baráxát súdži waetala, edzeň xánás yggy xelledzi:

— Dzá, öwgyn togótšé! Bı, ene negen šoni dzýdy dzýdylwá!

— Dzá, jagún dzýdyldzi bolgósoñ jumbol?

— Bı, dzýdylsynni bol, manae enen xálgan dére teñgeriñ lún dzuldzugu, amanásani gall degdedzi, déšéñ dóšõñ degdedzi waena gedzi dzýdyllé!

Öwgyn — Á, tere wassa, delxidexinde ygyi saexan dzýdy waena. Teñgerin temdeg medegdedzi baegáni tere baelgyidé!

Edzeň xánás dzarlig boldzi:

— Margášiñ ydē naranı yjide xyrgeň xýg orúldžirene, tymy tymyn ardada bitšigér dzarladzi, tymynı amitanıg tsuglın, naer xıne!

— Bı wassa edzeň xánda nege aelatgai! Ollon džıl, nasig öwgyrtele edzeň xáni dzóg beletgesér edyi xyrtši, öwryñ bij exxener awágyi edyi nasaldzi, delxidexinde xosgyi gantsa xýtei bolsoñ! Minı xý bolbolá, erdem tšaddal byrin tögyssyn, timē saexaň xý. Tegéd bı, xýtei bolson bajjir edzeň xándá aelatgadzi, medýldzi baená!

— Á, tegewelē, xýgé awád ir, bı negge ydzyi!

— Gyé! Xán, xýgimini bulágád aptšixa magadgyi!

— Tšini xýg bı awaxkyei, tši nadda nege aptsarád ydzýlštixa!

Öwgyn xelledzi:

— Dzá, jáxaw, bollono. Xáni xyrgeň baráxadžirsen tsakta bı xýgēñ baráxlúldžirej!

— Dzá, tšini xýdetšini, xamogın tyrýndy guilin džıñše šagnaı!

Ówgyñ guilin džińsıg aptši butsat, xıgın dergedte irsen — xı, dóšo xarad bitšıgıg bitšıdži súdži waena. Ówgyñ ordžirdži:

— Xımini ólystši waenu, tsańgadžiwaenu? Gan tulugutu xánas xı tšamada óndyr dzerigig šagnasañ!

Guilin džińsıg gargád irexede xı bumus xıdži inédži:

— Teńgeri edzeñ xanı tymyñ öryšöl bolgodži xaerlasañ ene džińsıg ótšıjxıñ bı dádži dzıjdi jowuzıñ gytšın tšaddal baedaggyi. Eńgexyidére ówgyñ xelledži:

— Xáñ edzeñ xaer xiššik jum baena! Ammañ gegén dzarligig bitegi dzöry. Dorósoni depši!

Ene ygıg xylédži xı malgae dére xaddadži teńgeride jossoldži mörgöd, ıj jymeni tsaedži, ullus jumani bosši, xodžigorıg ówgyn togóšši baráxlılux boldži. Ówgyñ, edzeñ xanı dergedte aelatgadži:

— Teńgeri edzeñ xanı xyrgyñ xıg orúldžirexede törin tamagıg ile dzaladži edzeñ xanı törin döwıyñ baganas dzarligıñ selemıg xuiladži dıjdzılı! Edzeñ xámmıni, burıg aelatgadži, dzöwıg xyléj. Edzeñ xanı xyrgyñ möñ jumbol, törin tamaga óró širén dére šildžidži xödyllıxé, samıñ xullugae xóronósoni irewele, törin baganas dıjdzilété sellem óró ódö okšıxo baexa!

Yddy narani boldži, ollon tserig dzaksadži, ónó örgyñ bysetei xodžigorıg ówgyn togóšši dagúlád, edzeñ xanı ıjdyn dére tuldzirdži. Edzeñ xánda dotokšini medé orúldži, xyrgyñ xı ordžirlé gedži.

Xodžigor xıjxıñ, gurwuñ xálgıg ordžirdži, xaši erdentıñ šallan déreni söxxyrtši mörgydzı, dotokšini altañ bossogtını alxád orono getele, törin döwıyñ baganasa dıjdzilété baega sellem, xuinásá okšıdži, törin tamaga xödylsyngyei! Xán dzarliggyei! Ówgyn togóššido tušádži, ene xynıg awátšidži, ınyñ mön dzöwıni olló!

Ówgyñ, ene xodžigorıg aptši, bitšik tsergin dzurgán jámonda medıjldži, dolón dappzar tömyr abdarta xılgedži, allagıni tömyr abdarta barıdži xaddadži, eligıni eléd ydzyxıñ bilé — xojjir góxxıni öbdygön tulsuñ bysygyi xıñ baedži.

— Delxidexinde ygyi xorto daesoñ, manae törydy irseñ jim baedži!

Xojjir dzın tawın tseriger óddyř sönıñ arwañ xojjir tsakta tsagúldži baega jum baená! Daragdašıgyi ixxe daesoñ, Gan tulgutu xanı törydy daragdawá!

Tıynı dará ówgyñ, edzeñ xánda aelatgadži:

— Mú xullugaeđ edzeñ xanı törin tamaga, dzarligıñ sellemér tanıdži awlae! Tere samıñ xullugae wol, Baragın tywıg edzelekseñ Bodi mergeñ xanı nerıg dzélıdži jowsañ mú xorton daesoñ jum boldžé! Teńgeri edzeñ xánda örgydzı awsañ xırae xıgéñ baráxlılı!

Edzeñ xánas ixxele saešádži:

— Darui tyrgyñ orúldžire!

Xıg guilin džińsıg dzıjlgedži, edzeñ xanı ıjder baráxlıldži. Dotokšón xojjir medé orodži. Edzeñ xagáñ:

— Yggy dúgyi, ówgynı xıg buššı tyrgyñ orúldžire!

Ówgyñ, xıgéñ götlöd barálxadži, dallañ xojjir jošıg josolodži, öbdyk söxxyrtši, ölmı nuguldži, xamarıñ ydzıřıg xaradži dzoksodži. Teńgeri edzeñ xanı altañ bossogıg alxád iretele, okšısañ sellem óron xuidáñ orodži, törin tamaga širén dére tyr tyr šıldžıdži xödyldži. Xáñ, širén dére óndys óndys xıged, súdži tšaddaxıy boldžé.

Ene bassa gaexamšıktaijıá! Ene xıg edzeñ xagán dergedteñ súlgadži, allas nutug, aldar nerıg asúdži. Šıdzır möndyr xı, neréñ xelledži:

— Mıni nere Šıdzır möndyr gedek. Bodi mergen xanı ixxe xı bilé bi. Xojjirdugár edži xorto saná ısgedži, ullus törıg móxxöxy gedži, örgyñ últıñ gadzar dalla xonogıñ

baeldáň xidži, ollon dzyilín džaksáliq ebdeđzi, ene tōriň gadzar barálxadži irseň bilé. Erte déde etsege yjjiň xaeraldži ōgsyň ōrgyň ixxe gawijáliq ōrgyđzi medýldži, temdegleđzi ōgsyň bitšigini mini dý aldadži, oddó boddowoló, xodžigor samún xullugae, agui gytšyň xōđđylgyđzi, xojjir gyryndy xariltsaxa bitšigig xulagúđzi apsaň jum baena!

Ynig edzeň xán dūldži,

— Atšitu saeň xyrgyň xýmini ynyňkériň mōň jum baena!

Edzeň xánás dzarlig boldži, ynyň jadžagúrtu xyrgen xýg irsende najji xonogin naer, džara xonogin džargal xidži, jaltaň xullugae bygyđig tawidži, aktaň moriné emélig awád, arad ollonigáň amorádži džargaxxa teňgerin tsag boldžé.

Arwaň xojjir asar ordig baegúldži, xyrgyň xýgeň tere orondo súlgadži, gyryničéň talig ōkťši, teňgeriň gol jossig ydzýleče jōsyn dzotšillig ōrgyxy, gol teňgeride mōrgýlečé oň sara olloň ulsár ydzýleđži, eriň guruwun nádmig náđúldži, ere emme xojjiriň xylyg morig uruldúldži teňgeriň jossig tekši bolgodži džargaxxa tsag boldžé! Neggeň böllýg toptšilladži tōgyswó!

xvii

Teňgeri edzeň xánás tymyň ardada tymyn dapxar xyndy dzarligig búđzi, Barún tiwíg edzellekťši Bodi mergeň xáni tōrig urdu erten tsagás awád džaran džillíň yjjes exiléđ tōrig mōxōxy gesseň samún xullagaeg dōťšin dōrwyň gyrynde laň laň, tseň tseň maxxini oktoldži, dōťšin dōrwyň gyryndy tygéné. Manae tōryđy xúr muk xudlar iresniq, dzónixani maxxig dzóson nyxér suwudži, xojjir gōxxini iradži, tōmyr aragig ulaesgadži, týni dére xōrwōlgedži, ullus tōrig tyiwýlseň samún daesoň xullugaeg tymyň ardad dzarladži, dōťšin dōrwyň gyrynde tuňxuk bitšig jowúladži, ene maxxani ōgligé ōxxig dōťšin dōrwyň gyrynes xariň medde iresenes xoeši jassaň gelčé naeman dzyilér ōlgyđzi, Baragún tiwíg edzelekseň Bodi mergeň xándor tyrgen garúň bitšigig jarwúl! gedži daragdašigyi daesoň bréleň ōtyň šullumig ene orondo dolón dapxar tōmyr abdarta xigéd, olloň gyrynes medde irelé gene.

Baragún tiwíg edzelekseň Bodi mergeň xáni tōriň gadzarás tere xullugaeg bariwa geméň, manae xynig amidáraní manaeda buššú jowúl!

Tōriň gadzarás tere bitšigig iresnes xoeši xojjir maňgaň tserigér xodžigor xýxyntig xyrgyxy bolowo. Najjin džiňgin tōmyr dōňgy dzyđđi, tōmyr abdarta džáň xaddadži gene. Xojjir maňga tawan dzún tserigyđ, tere mú xullagaeg aptši, altaň šara dzamig ōksyđzi, tsak tsagarani tsagdadži jowuna.

Tymyn dapxar xuwilgántae xodžigor xýxyntig aldawása, xojjir maňgan tserik tolgogó ygygy dūgyi tsaptšúlux bolloňó! Yddy xonogitň gadzar, xi tōmyryň ósor dére ōlgyđzi, xojjir maňga tawan dzún tserik allasin dzamár alxalúlád, araga ixxete samún xullugaeg aldalád aptšila jowuna, aldala aldár alxaldži jowuna, ollon tserigyđ, altaň šara dzammár dagadžila jowuna gene. Daň daňgár gesseltšéň jowuná gene. Xán tōriň gadzartáň oertowo gene, xammok ollon tserik ullum ullum urukšá, ere moriň gyidýlig tárúladži, edzen tōrig ebdesen samún xullugae, toxxoe bijjitei xodžigor xýxyň, sérigé sendžýléd, urúl jumáň setelýléd, najjin džiňgin tōmyr dōňgig xyzdýndéň xilgéd, dōťšin dōrwyň gyryndy maxxán tygélgeče bolowó bi!

Ōngyle ōňgtn tugtn doró ōriňlé dzowoloňgó tólód jowná bi! Ollon dzyilín dzowoloňgi eňgesgéd orxlj. Ylgyr bolsnós xoeši, ōgyldži xellexyidor sátnú, sar džillíň jowudlig toptšillij!

Baragún tiwíg edzelleksen Boddi mergeñ xání torydy Gan tömyr tulgutú xánixás daesoñ xyrgýldžirewe gedži bitšik xyrgýldži, öddyty bitšigñ ivesnés xoeši tossodži garxa tserik xojjir tymmy xojjir maňgan tserik tossonó. Tere tserigíg dádzí jowšaň dagýldži, allas dzamíg tossodži jowná. Arwa arwaň xonogíñ gadzar tártšé. Xojjir gyryni tserig, bij bijjéñ ydzydži itegeškyi, arwa xonogíñxá gadzarás tawa xonogíñ gadzar, tawa xonogíñxáň gadzarás guruw xonogíñ gadzar, guruw xonogíñxó gadzarás nege xonogíñ gadzar oertód, xedde xeddeñ öddy r xór xórondo bij bijjéñ xardadži.

Širbem bátar xý, negeñ öddy r úr ixxe xyrťši, törin tserig bolbásu, temdege jalgýlxá jásaň jum? Bí dégyreni temdege jowúlu!

Bij xujjigá ömysód, etsegíñ xó xara moríg unudži, öndyr úlundu gartši, xó xara morinósó búgát, xöndylyn dzoksodži, gurrub baxirtši, tekši dzoksodži döryb baxirtši.

Tsáda talñ ollon tserigýd, Boddi mergeñ xání tserig bolbú, úlundu xullugae jum bolbú? — dotokšini tyridži. Širbem bátar xý, öndyr ixxe dú gartši:

— Ali xání tserigew? Xá dzorigoldži jowáv?

Enne ygíg asútalá, tsáda talin daruga tserig nar xařú baxirtši:

— Gan tulgutú xání törós xojjir maňga tawan dzún tserig džaksálig beletgedži, Bodi mergeñ xání torig ebeseñ samún xullugae amidáraní xyrgýdži jowuna.

Xó xara morig unusuň, xó xara xujjig ömysseñ bátar džandžuni nere xembe?

Širbem bátar öndyr dú gartši:

— Etsegín nere Liddar setseñ. Órin nere Širbem bátar. Xání aldari xellewel, Barún ixxe dörwyn dalaeg edzelseñ Boddi mergeñ xání törin arad bilé bí!

Daragdašigy daesonig dádzí jowá ollon tserigíñ tymyñ amogolaňgi eridži, ysstei tolgoeg böxyijó! Ullus törin ollon tserigíg ulsiñxá gadzar dzaladži uruk sadoň barildaň xojjir ulsiñ tserik jalta mú samún xullugae manae gadzar tušádži, ollon tserigýd, tánud, tyrýledži, manae gadzar dzamíñ xörystig tassalalgyi, beletgeseñ ollon dzyil bí, tere ollon dzyilig xeregledži, ullus törin gadzar otšó, ollon tserigýd!

Tug böxxaxidžé, ollon tserig. Širbem bátarin tserik, xodžigor xullugae xylédži abbá. Öddy rni örgystei moddór najji najji samnadži jowuna. Xojjir gōxxynéseni tömyr ósorig xidži, törin ollon tserigýt xyledži aptši, torydōñ butsudži, ajjúl daesoní maxxig dōtšin dörwyn gyryndén tygédži, törin tymyñ arad, tymyñ amogolaň boldži, torig tyiwýlsyň xojjir daesonig daradži, eňke typšin boldži, Baragún tywig edzeleksen Boddi mergeñ xagání torydy xaršixu daesoňgyi, torydy amogolaň boldži, xodžigoriň bölyk tōgystšé, xýryň bijjig xörysty delxide orxidži, xyrgygdyxxy synystni teňgeri burxunud ömyne dalaeda tsölydži, tawaň mangan džilig boltolo tere dallaegás gartši bolloxkyé! Begrid nerig öktši, tere dalaeda tsölytšixidžé. Xodžigoriň bollyk tymyñ amogolón!

xviii

Gan tulugutu tömyr xání bollyk.

Šidžir möndyr xýg assar dapxar gerte olloň xonok xaddagaldži súgád, neggen öddy r teňgeri edzeñ xáñ ueldadžé:

— Tymy tymyñ aradig negeñ gadzar tsugládži, ögligé bujjiníg öktši, xyrgyň xý irsende tymyn tserigíñ gawijál mandýldži, daesníg darsaň gawijál mandýldži gyitsedgi! Öwgyn togótši, bí ene xyrgyň xýg guruwuň udá sorino.

Öwgyn togótsi asúdzí:

— Gurwuñ sorilto jamar jamar sorilto baegásambol?

Edzeñ xánás xelledzi:

— Ene xýgíñ unudzirseñ aglak zollo gadzarás irsen akta moriñ xer jumbol? Ene manae xýxyni murduñ šarga, ene xýgíñ teñgerin tsagáñ mori xojjirig uruldúldzi, mini xýxyni mori tyrýldeg bol, xýxyné ene xáni xýdē òxkyi! Xerewe, xýgíñ mori tyrýldeg bol, ögynó!

Xáñ xōwýggýnig dúdudzi, eriñ gurwuñ boldzó tawixax boldzi:

— Gurwuñ sariñ gadzarás xojjir morig tawidzi bolxú?

Xáñ xōwýggýñ xelledzé:

— Gurwuñ sariñ gadzar oeraxon, tussygyi. Dōrwýñ sariñ gadzarás bolwol, ide gyidyl nemegdexxe bilé!

— Jútši bolsoñ jowúli géd xáñ, xýgíñ ygyy xylédzi, xýxyni mori soloñgo tatúllad ygyi boltšixidzi. Xýgíñ mori öwys tšimxileñ idedzi baedzi. Xýxyn, gurwuñ sariñ gadzarta otšót xardži baedzi. Xui salxi degdýldzi, Xurmustín dógúr xýgíñ mori gurwun sara xagasiñ gadzar otšitšixidzi. Xáni xýxyn ýnig ydzydži, lab mini mori tyrýlexe baexa. Arwan tawañ xonogiñ gadzarig tawan tsagár toptšil-dži, Gan tulgutu xáni xýxyn xyréd otšidzi.

— Dzádda! Moñon tawixú?

Xáñ xý — eriñ boldzó waen gét tawitšixidzi.

Xáni olloñ albata, ali morini iredek jumbol? géd xylédzi waesañ — bariñ xoenósó soloñgo tatúladzi, xeni moriw? géd xarsañ bilé — xáñ xýgíñ mori mōñ!

Xýxyni mori xedidē irdek jum bol? gedži xarsañ — xonogiñ gadzar alaga! Xáñ mōryi aldadzi. Xeddeñ xonog boldži baegád, xáñ bassa xyrgené soridzi.

— Manae ene gotiñ bariñ urdu dzaxxada Gatšič Boroldzoeni eñger dére dōrwyn taldán dōrwyn dzandañ moddig urgúlsuñ gaši tsagán dewisgerté galbáraksan dzandañ moddon tulgúrtae, ojjun déveri, šyryn dogtae gurwun dapzar öndyr gerig gurwuñ sara dotor gyitsé! Tegedeg bol, xýxyné ögyné.

Xý, ýnig dúludzi, ixxe gaxaxañ aldadzi:

— Edzeñ xáñ awa, nadda jásañ öndyr dzarligig öryšöxy bolbá?

Eligeñ bijjini epxeldzen dzowodži, šöni noergyi, öddy rólogyi, boddolgoñ boddodži súdži waexin tsakta Bum togó xýxyn xyrširedži,

— Boddolgo boldži súsuñ utšir júwé? Oron nutugá sanawú, édži awañ sanawú? Utširsan naddada ögyldži ali!

— Á, xáñ awás namaeg ollon dzyiliñ erdemté symy duguñ gurwuñ sarada bari gedži tušasañ. Ýnig bi oddó jaxa bilé?

— É, tšl jásañ tenek xymbe? Týni tölö dzowoxxo utšir baexkyi. Tšl, olloñ araddor najjin nege xonogós xoeši negge ordig baegúlna gedži dzar bitšik tawitšixarae!

Tere ygér dzar tawitšixidzi.

— Dzá baedza, ene xyn, jössy xonogin dotor jádži baegúlduk jum? Ydzexe jum! gedži xáñ xelldži, najjin negen xonog gyitsexed, oddó jáxini ydzyne gedži xáñ xelldži gene.

— Dzé dé, oddó jána? gedži xý, xýxynde xeldži. Xýxyn, öriñxó dzendemeni erdeniñ xaertsagig awád:

— Dzá, xojjúlá tere Gašič Boroldzoeni eñger dére otšij!

Elligeñ xyryñ xadni dergede otšód, xojjúlá negeñ šöni tawañ öñgin tawañ amma torogo týnig delgéd, xojjúlá untád öktši. Gadzar lusiñ xád, ixxe gütšid irewe gedži

ixxe bajjirladzi. Ydšitň šonós untusuň xýxyň, šoni dundu seredzi, déšeň öndyidzi bossód:

— *Edzeň xáň awiň jú xelleseň bygydíg dzendemeni erdeni xaertsak, ene šoni bytédzi xaeral!*

Dátgan dátgan, dzaibirtši dzaibirtši, xýxyň öňözi dzendemeni erdeniň xaert-sagitň amini oňgoelgód untutšixidzi. Ýr šoni boldzi, ali sanasanni bytydži, bum narni tujjá mandaxás urdu xý, setgel dzowód xarsaň bilé — gaššiň erdenin dewis-geret, xanaň badarún tšulúň xeremtei, dörwyn taldá dörwyn dzyilín dzandaň moddo urgusuň, dörwyn dzyktéň dörwyn togos erdeni degdeseň, ojjún déwerte, šyryn dogtae, xáň xýgtiň aptši jowsaň galúni gurwuldžiň öndygygy, oroe déreni toktodži.

Xamok olloň ardúd gaexaň šokširtši — dzow ergiseň gurwuň goltoe, burú ergiseň gurwuň goltoe Nandađ Berdid erdeni dalaerú tsudguduk dzurgáň goltoe, tere golin dundu baegúldzé tere ordo!

Tawaň öňgin torogo, tawan tiwín dewisger boldzi, örgyň ixxe saexan dörwyn buguň xylyktei, dzámari erdeniň sentktei, xáň xöwygyň untudzi waena.

Tym tymyň ardúd, edzeň xánda medýldzi. Tere meddeg sonosód:

— *Najjiň xojjir xonogitň bijjendére delxidexindé ygyi ime saexaň ordo baegúlsaň ynyňkériň mint xyrgyň möň!*

Edzeň xánás ixxele saešádzi, tymy tymyň ardúd, ordíg ydzyne gedži gyultseddzi. Teňgeri edzeň xáni öwgyn togóšči gyidži otšiltsodži:

— *Erdeniň ordodo edzeň xánig dzaladzi, bolgólgojjo edzende!*

Edzeň xán dzalartši, ollon tserig dzaksadzi, erdeniň xojjir xylyg mori, ene šine baegúlsaň ordoni ýdyn dére arún saňdani bijjéň arúludzi, xojjir bijjéň ximelen togolodži, saexan torig gilgedži baegág Bogodš tsagáň öwgyn, teňgeri dére ergiň ydzydži.

Barúň xálgan déreni badmid erdeniň šigitgétei, dzijň xálgan déreni dzymbyd erdeniň duň xálgatae, urdu xálgandani gašši erdeniň xöwótei, asarinariň dörwyn sojjótae toli toňgorog, dörwyn dzyilér ergildeksen tímé saexaň ordoň baedzi. Džún naemaň bodisado, džuradiň synystg tonilgaktši öwgyň burxuň, gol dunduni dzalartši.

Edzeň xáň xyrtširdzi, öwdyk söxxyryň ölmí nuguldzi, Teňgerin tymyň ordo gedži nerig öktši, gan tšulún tulgig tawidzi, öldzyity öddyri ene öddyri! Xýxyňt-géň tymyň xarra yssig xagaldzi, teňgertň jossig saxúlux tsag boldzi!

Törin širen dére súdži, tymyň jossini gyitsedgedzi, bideri erdeniň xálgan dzapsar dére tsádzani gurwuň sellemig dzörýledzi, numnu sádagig aksan tawidzi, törin džandžun tugig ýdyn déreni bosgodži, törin dörwyn egšilgig örgydzži, törin byrxýlig xidzi, teňgeri edzeň xáni tory tymyň amogolaň negeň böllyg dzargawá!

Džara xonogin džargal xidzi, xuttugu tawilgyi maxxa iddedži, xundugu tawilgyi arixxi údžijire xonogitň ši dúldzé! Olloň xonog, dzudžan öddyri ixxe bajjir boldzi!

Daenigán darsaň xáň xöwyň — bí xaertae awa edžigéň orxidzi, xariň gadzar iredži, xaerta nōxxyrig olsoň bí! Öndyr últg dawadži, öšönön darsaň mint bijjé, ene torydy eňke amor džargadži waená!

Ymyxi dalae öksöd irexiň yjjiđé örtiň bij táramár baeldládá bi. Törsyň gadzarásá gartši tymyn dzowoloňgi amsaládá bí!

Xoešitň böllyg dére xáň xýgtiň eňke typšin džargaxxa tsak garná!

Xáň xöwygyň, torig edzelledži, dotšin naeman nasig xyrtšé! Negeň öddyri xáň xöwyň boddodži súgád, xáň Xormustu teňgeride dátgalig xixé tsag boldzé. Örin nutug gadzarás axxa dj, etsege exxiň olloň udá bitšik aptši dzörydzé. Xáň etsegtin

törös xojjir tymyn tserik jowöldžé. Tere tserig, dzúrá džara xonok xöndylyn daesontae baeldadži, daesonán daradži, xáň xýgiň amogolaňgig depšýledži.

Xojjir tymyn tserig, tere gadzartáň súdži, törin nege böllyk šoptortšú, amogolan džargadži, Gan tulugutu xáň, gadzar teňgeride dášigyi öndyr nasig nasaldži, öriň sanal boddol ollon dzykty satsaraň boddodži öňgyrtšé.

Negeň öddyр xáň xöwygynde Gan tulugutu xán törin širé šildžidži, törin dörwýň baganin byrxyl xidži, xuili dzarligin sellemig dýdžilen džaksádži, gašši erdenin tamagán gol dunduni dzaladži, arwaň xojjir sarin xorin dolóni öddyр tymyn iwegélte öddyрig gargadži, törin širé šildžidži, lú tsagin yjjide xáň xöwygyň, xán törig edzelledži, eňke typšin dzargadžé!

Arwan dzygin xalagá mete asari teňgeri Šidžir möndyr xý, altan törig edzelledži eňke typšin džargawa. Xara morindor xadzár ygyi, xán törýdor xaršixa daesoň ygyi džargadži, enele xagán xöwygyňni törin amogolaňgin xolbó ygě, xoešin böllyg dére garná.

Buliňgar súsuň ussu bygydyni tuňgullug boldžé, tuňgulluk uxxáň ixxité Šidžir möndyr, törig edzelledži amogolaň džargadžé. Xoeššin böllykty ýnig delgereňgyi xellejjá, öwyl namrin dzapsar ylgeréň gyitséjé, oddó toptšilasgedži xellejjé!

Arwan dzygin xalaga metě asari teňgerin dzáwartae Šidžir möndyr xý, ene törig edzelled džargawá. Aktala morig tawidžil gene, aqúla gadzarta amortši baeg gedži. Törin ollon tym tymyn ardúd, džaran džillin džargal, naji xonogin naer boldžé!

Ynyn džurumig saxisaň Šidžir möndyr xý gene, enele törig edzelledži, gadzarin tóson daragdád, teňgerin unár tarád, tiw tiwin amitan, tymyn amogolaň edlen džargawa.

Šidžir möndyr xýgin böllyg, džaraň jössydygér böllyg dére garná. Erteni negeň ullustin yligerin negen salbor tögyswe!

Molxi byddýlik ertení ballar tsagin báxaň xudalluň salbori yligerig báxan toptšulasxidži xellé bi. Tymyn erdemteni xurulduksun Suddur bitšigin xyréleňgin gadzar báxaň xuddul ygig demí ballae doňgoswó. Arwaň yggyni toptšig bellegelexe asar erdemte nõxxyd endé bolgódži, tymyn erdemten nõxxyd dsasadži apxig guijjá! Xoeššin böllyg öwyl nammар gyitsédži xellejjá!

*

La continuation du récit, c'est-à-dire les deux tiers du texte ont péri à la fin de 1937.

ii. Önts'in tsagán bottogo

Urdu negge dallan teméte Xaldzan taedži gedži jowsaň jum baexa. Xollin gadzar dallan temégéré atšá atšidži jowuxu boldži. Tegéd, tere dallan temén dundás negge gökšin tsagán inge baedak jum baena.

Xaldzan taedži, tere džiňgěň atšád jowudži waesaň, — tere inğeni möňgyň builatae jumsandži. Negge maňga xojjir dzún džiňgin atšatae waedžé. Édzen taedžini inğen tawidaggyi — došigin inge jum baedži genedé.

Tere gökšin tsagán inğeni xelité jumsandži. Xelitégini jory medseňgyi edzenni. Dallan tawan temén dunder maňga xojjir dzún džiň atšatae xörxi gökšin tsagán inge jowádla waedak waedži.

Negeñ šöni jowudžiwaegád temégén dzoksódži gene. Terele šönini gökšin tsagáñ iñgěñ Xaldzan taedži sulu tawisañgyi, bottogoldži šaxxasañ gökših iñgen, örgyn dzamin tallada öntšin tsagáñ bottogo týnig unugadži, urtul dzamitñ ajjig dagád jowulae, atšágáñ ýréd . . .

Xörxi öntšin tsagáñ bottogo, örgyn tallada exiñxéñ xoenos möröroni jowux géť tšaddaxkyi, xañginañ builadži, dzam dére geptéd.

Exxiqěñ ergidžirex bolwú géd xojjir guruwñ xonok tere gadzar geptéd waedži gene, tere öntšin tsagáñ bottogo. Tege tegesér öndyiñ bossodži exiñxé xoenos gyidži. Ödytšigyi böñ böñ, urútšigyi böñ böñ, örgyn tallig túludži, örgyn nárig toeroñ öntšin tsagáñ bottogo gúššúgá džorwoelgoñ ödytšigyi böñ böñ, urútšigyi böñ böñ, örgyñ úlig dawañ böñ böñ alxúluñxan túludži jowwuná!

Örgyn nárig toeroñ gyiné, örgyn tallig doptoloñ, exiñ mörig xögöd gyiné, öllyn tsagáñ öwysšig amma xyrylgyi gyiné!

Adžigáñ mömöseidá! Böñ böñ böñ, ödytšigyi böñ böñ, urútšigyi böñ böñ, öntšin tsagáñ bottogo builañ xañginadži jowwuná! Xojjir nydñt ñolmošig bömbýldžýléd böñ böñ böñ jowwuná!

Xoñgor xojjir gujjañ xölyrgesér, xoñgor xojjir nyddéñ byllytgnýlyñ, örgyn dzammig dagád böñ böñ böñ, öntšin tsagáñ bottogo gyidži jowuná xó!

— Adžimini, adžimini, ergidži xarád builásae, dégyr nisseñ xañginaxa galúñ addilá íresei.

Urúl ammañ šilmeldzesséré, öwwys nogógóñ dzulgája gewele, urúl mini gadzar xyryxkyé!

Öntšin tsagáñ bottogo, ödytšigyi, urútšigyi xañginataláñ builadži jowwuná! Öwwyr úliñ ajjig dagadži böm böñ šokšidži, örgyn tallih ajjig dagadži böñ böñ šokšidži jowwuná!

— Örimmini adžimini baegásae! Gatasañ elligén deptéxe jumšan!

Öntšin tsagáñ bottogig ödytšigyi böñ böñ, urútšigyi böñ böñ jowudži waetala, úliñ edzeñ gōxxy tšono, dzam déreni geptedži baelá gene.

— Júñ saexan dzölyn maxxani xyred irewé? Ýnigi baridži iddiť! géd dzam déreni otód waena. Öntšin tsagáñ bottogo, xojjir böxxoñ xajjilañ gyigét, xojjir nyddéñ bömbýldžýlyn, ñolmošig unugát:

— Dzam dére mini negge borol jum geptene. Örimmini edži xylégét geptedži waenu?

Böm böñ böñ allxadži jowuná xó! Úluñ gadzariñ manan tatasár, öntšin tsagáñ bottogo xañginañ builat, gōxxy tšonitñ ödös xyred irrewé gene.

Úliñ edzeñ gōxxy tšono ödösyni öndyiñ bossót, suñán dzoksodži, urúl jumani irdzaegát, šyddý jymyni tadžiginád irewe genedé!

— Bottogo tši, naddada geptedži ög! Bt tšamaeg oddó iddené gemén tšono xellewe.

— Úluñ gadzariñ edzemminidé, tši! öntšin namaeg öryšōxkyijýd? Añgir úrugimini šimýléd iddexeni jáwa, edzemminé!

Xoñgor nyddéñ byltegnýléd, xydzýgěñ sunágát, xörysty delxidér geptéd ögylló, öntših bottogo, ýrygé gadzar tawád ögló, xañginañ builád:

— Urdásmini iddeť gewele, urtu saexañ xydzýmini waena, xoenosomini iddiť gewelé, xojjir xoñgor gujimini waena! Dallanásmeni iddeť gewelé, xojjir xoñgor böxxymini waena!

Úlimmini edzemminidé! Edžiteimini úldžulad idéseidé!

— Ujjin dútae šuwitñ ajjalga metě ujjiñxan dünduni bollód, öntšin tšammaeg baridžil iddesendorwol, öriñkéñ beltergig baridžidsen dére!

Adžixáñ xoenós jowá tší, adžítaegáñ otšidži úldzá tši!

Öntš'ň bottogo ýnini dülád, bajjirlád, adžimini! géd, bõñ bõñ, bõñ bõñ bõñ gyidži jowuná xõ! Ujjağúñ saexan dúnduni úluñ gadzaritñ añgir šuwú, togos šuwú, bygydéréñ doñgoddowá, xadda moddo xañginan dugarwá!

Ódytšigyi bõñ bõñ, urútšigyi bõñ bõñ, öntš'in tsagáñ bottogo gyidži jowuná.

Exxitñ gõxxin sýgéné sanád, urútšigyi bõñ bõñ, ódytšigyi bõñ bõñ gyiwé.

Úluñ gadzaritñ bodi tsagáñ gõrõsy, tugulán dagúlád, öntš'in tsagáñ bottogotae táraldadé. Öntš'in tsagáñ bottogo, bodi tsagáñ gõrõsig ydzéd, adžimini mõñ jumú? gét, xañginañ builád otšiló!

Bodil gõrõsy, bottogoni ódõsy tugul týnigén dagúlád:

— Xañginañ builád jowá öntš'ň tsagáñ bottogo tší, xánás irew, xõ?

— Mõñgyñ builatae adžimini xollin dzamda jowsáñ! Xarañxui šõni exxésé unusañ bí, ellige bijjěmini gatadžil jowuná, edžimini, edžimini! géd xañginañ builawá.

Bodi tsagáñ gõrõsy, xojjir xoeto xõló xoesó džigéd oğlõ:

— Xoñgor tsagáñ tugultaemini negeñ addali! Öntš'in tsagáñ bottogo, tši namaeg negen tsak gõxxód jowudá!

Ör nimgentei boddí gõrõsyni sýnés gõxxód, örgyn tallig dagadži bõñ bõñ bõñ, örgyn núrigo toeroñ bõñ bõñ bõñ, ódytšigyi bõñ bõñ, urútšigyi bõñ bõñ gyidži jowuná, öntš'in tsagáñ bottogo.

Örgyn dalaeg toersór jowutalani ódõsyni — jún saexañ dzõlxyñ maxxal xyred irewé? Ýnig iddene! géd bar, xummus týné núgát, xojjir ñyddyl týnéñ byltilgéd tossow genedé.

Öntš'in tsagáñ bottogo, örgyn úlñ gadzar allak eréñ amitañ baená, adžimini mõnyjé? Xañginañ builsár, baritñ ódõs gyi gyisér irelé.

— Xánás ireseñ bottogowé, tší? Minilě amanda oroxó irewý tší? Tší, dzamár bitegi jowu, dorõñ gepte, bí tšamaeg iddené!

Bottogitñ óbdygtig alagadád súlgañ geptýlewe gene, xõrxí tere bottogig.

— Exxéséñ öntš'ň gotsossoñ bottogo namaeg öryšó! Xaelasa maelasa modni.xõñ namání amtig ydzégyi, xara ussuní amtig amságyi, xagdala õwysig dzulgágágyi namaeg öryšó, barmini!

Miní adži, dallan tawan temén dundula, mõñgyñ ujjáni aldúldžirdži tšaddaxkyi baena, öntš'in namaegá öryšó, bar miné!

— Tší jú jarisantši tussugyi, bí tšamaeg iddené!

— Úlñ edzeñ barmini, barmini, öntš'in namaegá öryšó, öryšó, guijjá, guijjá! Añgir tsagáñ úrugimini šimýléd baridži iddexeni jáwá, bar miné!

Altañ gorguldán dú metě xañginañ builád, geptéd ögywó!

— Iddeweltši iddedé, bar mini, tší! Urdásmiñ iddti gewele, urtu saexañ xydzýmini waená! Dallanásmiñ iddtig gewele, xojjir saexañ bõxxymini baená xõ!

Baritñ ódõs xarád, xojjir ñyddéñ byltygnýléd, ammañ añgaegád, bariñ ódõs xañginañ builád ögywó!

Barni oddó bottogig iddene géd, sýléñ bosogód, bosód irelé xõ! Bariğ bosód irexitñ yjjidé botogo xañginañ builsár, añgir šuwuní dú mete xañginañ builád irelé xõ!

Ujjixáñ saexan dúnduni bariñ eligeni emteréd, ñyddyní ñolmusig meltegnýléd irle.

— Dzá, öntš'in tsagáñ botogó, tší, elberille edžíteigén otšidži úldzá tši! Öwyr úlundu óritñ bijmini agui xytsymini ixxé! Öntš'in tšamaeg baridžiddexxeñ baij. Öntš'in tšamaeg baridžidsendorwol óritñxéñ irwissig baridžidsen dére!

Öntšŋn tsagáñ bottogo, jnŋni dúlád, bŋm bŋm bŋm, bŋm bŋm, ödytšiggyi böñ böñ, urútšiggyi bŋm böñ alxadži jowuná. Urútšiggyi bŋm böñ, ödytšiggyi bŋm böñ,

— Adžimini xá waegá bolbó?

Öntšŋn tsagáñ bottogo, örgyñ ixxe dalaeg toertši bŋm böñ šokšidži, dalaen barŋn taldani möñgyñ ujjágáñ aldúlsañ gökšŋn iñgé, xŋ! Bottogonixŋn dúgŋni dúluwá. Bottogo, exxiñxén dúgtg dúlád, ullum širryñ böñ böñ böñ! Örgyñ dallaeġ xojjúláñ ioeród, túluñ garxiñ araqaggyi!

Version a:

Negeñ ixxe möryñ golŋn dzjñ barŋn taldani bij bijjŋleigŋñ úldzuwá, xŋ!

Öntšŋn tsagáñ bottogo, örgyñ möryñ golrú, edžigén tšigléd oroloe. Örgyñ ixxe ussunŋ ajjig dagád, urusád ögywŋ, xŋ! Gökšŋn iñge, bottogonixŋ xoenós ussun dundu gyigéd orowó, xŋ. Xojjúláñ, exxe xj xojjúláñ ussundu urusád, gyixen gadzarni garád irelé. Iñge, bottogŋn olowó. Örgyñ úliñ gadzarta bottogotoegŋn amor saendáñ džargadžé.

Version b:

Bottogo, edžigŋñ xarád, urúll tynŋñ šilmeldzesér waegád, úšig dzyrixenŋ xagarwá. Gökšŋn iñge igreñ igreñ builsár, xojjir göxxynŋsŋni sŋni gŋdžisŋr, bottogo tynŋgé unád yxxyxŋni xarád, iñge dorŋñ geptéd ögywŋ! Bottogŋñxá yxxyxŋg ydzéd, exxiñ dzyrix delberewé xŋ!

Xaertaxañ iñgeñ aldasañ Xaldzan taedži, iñge bottogo xojjirŋn bij bijjŋñ xarád yxxysenŋg ydzéd, unudži bossodži, dallan tawan temŋñ dundás dántši iñgemeni builád baessañ jímá. Ajá, dántši adžiggyi jowládá bí! Edzeñ boloktši Xaldzan taedži ene dúg dzorixŋn dúluksañ geddek.

iii. Jargae tšargae xojjirŋ yliġer

Erte urdu tsakta negge Awa šagae mergeñ xj gedži baedžé. Oe úliñ gadzar gantsará súduk jum baena. Tjyndy baegáni — oddŋ gantsaxañ xullusuñ šarga moritae, öry jútšiggyi.

Öndyr úliñ oroe dére garád arwan dzykty xaradži súdži. Dzjñ xoettŋ dzygés xara manan tatúlsañ dzurgáñ xara moritae ulsúd iradži jowá bololtae xaragdadžidé. Tere xj, xullusuñ šarga morŋn dére mordodži, saraptšiladži xaradži.

Tere dzurgáñ xara moritae ullusúd xyrtširéd,

— Ene ixxe úlundu ulláñ xŋlŋi xyn toxtodži baedži boldoggyi gadzar, tši jagád baedži waegá jumb?

Texxelére, tere xj xelladži:

— Ene úlundu bí arwañ gurwun nasnášá awád xoriñ gurwun nastg xyrtyl súdži waena! Urguxu narnŋ ulláñ gerlér añ gŋrŋ xidži jowdág bí. Awa edži baedaggyi, xullusuñ šarga mori — xojjúlá!

Öriñ bij jútšiggyi xŋsŋñ, ene úlundu baedak. Allastñ xollós dzorigoldži irseñ axxa dŋj ullusúd, tá dzurgúla — eñgŋñ ullusúdí? Axxalaktši ullusŋn nereni xembe? gedži asúdži.

Xamogŋn déde taldani dzoksoson negeni xelledži:

— Minŋ nere Tšargae xj geddek!

Daráxŋni xelledži:

— Minŋ nere Jargae xj!

— Dzá, tá dzurgúla, ene úlundu dzorigoldži irseñ xerek júwe?

— Dzurġań xara moriġ unudži, dzúriń amitanig xuddudži, dzyry gurig aldži iddedži jowuná bidde! Őndyr úliń oroe dére gartši, tsok dzali xi moróń sergédži, arwań gurwuń sańgán tawidži sádag numáń arúldži jowuná biddé! Tši ene gadzar gantsárań xerekgyi, biddentei niléd, olúláń boloi!

Tere xý dzá! géd, xurduń gyidylyty xullusuń šarga moró unudži, dolúlan nilédži, őndyr úliń oroe dére gartši.

— Dzá, bidde oddó xaešú jowuxaw? gedži xelleltsesér baegád, barúxań xoeto tywig edzelleseń Agarburdzid xáń gedži bi jim genelé. Tjýni xýxyń Agamid lińxuae gedži nege saexań xýxyń bi genelé. Tjýniġ aptši, Tšargae xýdé xani bolgodži őggyi!

Texxe mőrtó őnőxyđtši jowád őktiši. Gyndzygyi ussig gataldži, urtu tallig túludži jowsár baetala, nege ixxe adú daeraldadži. Adúni dére xyréd otšison bilé — jamán daxxa nőmyrseń, jadarsań őwgyń súdžédzé.

— Dzá, őwgő, ene adúnása negig ali!

— Őron durárań baridži idé!

— Bidde durárań baridži iddexkyé, taní dzádži őgysniťšini idđij.

— Mini amini adú biše, Agarburdzid xáni adú. Bi ene adúni tolgoe meddexkyé!

Dzandań úrgutu xý xelledži:

— Tere xánitši adú jum bol, bidde xellelgyi iddené!

Dolúláń nege baedasań gýġtńi baridži idé, őwgyndy jútši yldéseńgyi, gantsaxań širtni yldédži. Őwgyń orildži baxirsárta, širėń gandzagalád, xánida xyréd otšidži. Xáń xelledži:

— Jáwa, jáwa? Tši júnda, adúni xýń, ińgedži orildži baxirtši irewe? gedži.

— Džýń urđiń dzygeše dzygėgyi dolóń ulsúd irdži, nege baedasoń gýġ baridži iddelé!

— Jásań samúń xullugaetšinaraw? Xori garan tserek garga. Tjýniġ baridži awedir!

Tserigyđixini barisan dzemsegni syxxy munu, toeworgań moddo, sur argamdži, dőró tőmyr baritsagádži. Xoriń xedden tserik, xá waenaw? géd adúni xán dunduni xógód orson — dolóń xullugaetšinar untudžil waená. Dolóń xullugaetšásá — xaldadži tšadsańgyi, xaltirtši milėń xoešó ergidži dzoksodži, syxxy munu, moddo toeworgań gadzar tulludži dzoksotsagádži. Dollóń xulugaetšinar déšėń őndyidži bossót, Tšargae xý xelledži:

— Dzá, ene Agarburdzid gedek Ardza Burdza xáni adúġ suiráraní xógód jowut-šixi!

Dzandań úrgutu xelledži:

— Baedak adúġini xódži jowád jý xixewe? Xýxyni xini naemań ġúrsutu džoró šarginil abbal bolowo!

Džoró šargtńi barixa géd Dzandań úrgutu mordodži. Otšód, barád aptše tere morini. Tšonoń xojjir tšixxen dérešeni barád aptši. Džoró šarga mori idžilrýgé xarát, guruw intsagádži. Texixeni xiridė őnő xaradži waesań xoriń xedđýń tserig — dzá, enetšini bolxig baelae. Xánimani ali gantsaxań sodđini awád jowulae! Xoriń xedđýń tserik, alaldax géd otšidzé.

Dolóń xullugaetšinar dolúláń mordód jowutala, őnőxi tserigyť táraldatšixidzé. Dzandań úrgutu xý xelledži:

— Doló naeman tymyń adúnáe tóndo xyrėgyi baetala, xorin xeddeń xýń, adúġtńi xarúldži baedagni xaešixanála jumbe? Ene xoriń xeddeń ullusúđini xógód jowúltšixij!

Golóroni daerád otšixotoeni dzergele öñö xoriñ xeddeñ tserik, uxxáñ amigyi, syxxy argamdži, munu moddo, toeworogo bygydyġ xajjalatšixád dzuxtádži. Öñö dolóñ xullugaetšiši jowád öktšé. Miléñ xollo ulundu otšidži, xedyłéñ xellełtsedži:

— *Dzá, tši bidnyđ oddó nege doró jowád xeregyyi. Bidde oddó xánae xýxynł jádži xullugae xínew? Xeneni jowunaw?*

— *Jargae bí jowuí!*

Dzandañ úrgutu:

— *Bí jowuí:*

Xullusuñ šarga morito xý:

— *Bí jowuí! gedži.*

Dzá, oddó xentši jowsaň xamágyé! Tere xánaeda otšód, jú xidži jowdagaw, jamar adžil xidži jowdagaw? gedži asúxu wí. Aldúlig olodok, xollig oertúldak — iñgedži xellexe jymšýdé. Ödđyi tōdyi alta mōňgy dzóstg ögył gexxe magadgyi, týnyġ aptši bolloxkyišý! Adú malg ödđyi tōdđyi tógóroni tassaldži öxxywí — bití awárae. Mini džoró šarga morig olód irseň xyndy xýxyné ögyne gexxe magadgyi. Xáñ xyn negge ygytei baedak jim. Xýxyné öggywel bolno gedži xellerei gedži Dzandañ úrgutu.

Tšargae xý jowuxxu boldži. Tegéd Tšargae xý:

— *Džá, bí oddó tere mořó oldži awád ir gedži xáñ jowúlwala, tánar öxxy ygyjý?*

— *Tši urdar jowád, xýxyné öxy öxkyi xojjortni dúlád iré!*

Tšargae xý jowád, Ardza Burdza xánaeda otšidži, xojjir guruw xonog baedži waedži. Teddeni aelani jōrdō xereglexxegyi. Tegesér baetala adú malini ullusúd, gadúr dotúr baedak tyššimelni xellełtsedži baena:

— *Xánae džoró šarga morini aldatšixidži. Jádži xánda aelatgadag bilé? gedži adúnini xyň, argagyi otšidži, iñgedži dolóñ xullugaetši xyrtširéd, buládžiwád jowutšilae gedži aelatgadži.*

Edzeň xáñ ixxele úrludži, ixxele gašúdadži morinixáñ xoenošó:

— *Bušú tyrgyň oldžir. Aldúlig olox xyň baewala, naddada jōrdó jum xaergyi.*

Baegđ ollon tyšimedni, dzá, oddó jádag bilé? Xeni jowúlaxa bilé? gedži xellełtsedži. Gadúr xynġ eridži jowsár baetala Tšargae xýtei daeraldadži.

— *Dzá xō, tši ene gadzar jú xidži jowá xyň bilé?*

— *Á, bí aldúlig oldok, arga ixxete xullugae xynġ baridak Tšargae xý gedek! Texxelére öñö ullusúd:*

— *Dzá, enele xýg jowúlaxxa jumsaň, xánda aelatgał gedži ordži jowutšidži.*

Edzeň xánda aelatgasaňda —

— *Buššú tyrgyn tere xyné oldžire!*

Tere xýg orúlád irdži. Xáñ, aldar nerini asúdži:

— *Arga ixxete xullugaeg baridak Tšargae xý gedek tši mōňý?*

— *Mōň!*

— *Maňgaň laňgłñ ynyty mori jumsaň mini mori. Tši, mini morig olód irdeg bolbolá, tšamada bi xýxynéñ ögyné! Oldžirdekgyi bol, bí tšamaeg alaxa jalanda unugána.*

— *Dzá, bí tšadná!*

— *Alta mōňgy apxú, addugúsu mal apxú? Tši oddó dzamitñ xynnysyndy jú xereglexew?*

— *Bí jútši xereglexkyé! Bí gunuň yxxyrtñ maxxa idene.*

— *Xýdé yxxyrtñ maxxa ög!*

Yyxxyrtñ maxx gargadži öktši. Xý iddedži dýréd:

— *Dzádda, xáñmini, tanae džoró šarga mori Gunu gurwuñ úla, gurwuñ Šara tala, Gurwuñ Boroldzoe, Gyn Gurwuñ xuddug dére bí. Xöp tsagan núríg daerád gartšixíjád! ged jowudži.*

Dzá, xý mordód jowutšixidzé. Xáñ ixxe bajirladži:

— *Ynyñ saeñ ere waená!*

Xoenósoni xaraxada — baríñ xoešó dapkáđ, báxañ ixxe soloňgo tatalae.

— *Bátar šindžítai xý waena. Magad olód irenedé!*

Geríñxé jdyndére xáñ, negge bar olbok tawitšixád, týndéré sōxxyrtši sūtšixád, jössyn nyxxyrteí tsatsulíg baridži, tsaę dedžig örgyđži súdži baedžé.

Tšargae xý, nōgōđ dzurgá dére dapkáđ irdži.

— *Dzá, tšint jowsaň xerektšini bytywý?*

— *Bytylé! Byri saeñ, sanágár bytylé! Džoró šarga morimini olód irdeg bol, xýxyné ögyne gedži baená!*

Texxelére Dzandan úrgutu xý xelledži:

— *Dzádda, bidní xereg bytylé. Dolúla otšidži, Tšargae xýdé exxeneretni aptši öktši džarganadá biddé! Týní dzapsar, enýxyñ xoeno Gunuñ Boroldzoe öwgy-níxi — negge ixxe bajjñ ael bí. Tedníxig öno šoni déremdedži otšij gedži.*

Tere Gunuñ Boroldzoeñxi gedži, negge gantsaxaň uláñ yxxyrére ussu tédek jum baena. Tere yxxyrére ussá téxéñ oroeni jowsaň — yxxyrni ussun dére xyred, jowuxxáñ baetšixidži. Ussundu jowusaň ullusni xajjatšixád, xyred irdži. Šoni dundíñ aldada sara gartši. Negge yxxyr ussun dére geptédle baedži. Dolóñ xullu-gaetši dergetení xyred irdži, ussunásani údži jaridak jum baena:

— *Dzá, ene xoeno baegá bol, Gunuñ Boroldzoeñxi gedeg mõndó. Teddenile yxxyr mõñ baexa, etseseñ yxxyr baena. Teddeníxe bidní xyred irexede, ýdēñ örgyđži, širé širdegēñ beletgedži, örgyñ saexan daeladži xyndylywyl, bidde déremdexkyi. Teddenide ýr šonide otšixxo jumšýdé gedži xelleltsexede yxxyrni bossóđ jowudži. Geríxéñ baríñ urdása arwaň guruw uksurtši mõrōđ, xyrtšireňgýt gerēñ guruw šörgōđži, xajjándáñ baetalni, geríñ edzeñ seredži, yxxyréñ mõrsyndy:*

— *Xýxéd! Ene jamar yxxyr baenaw, gartši xarád ir! gedži.*

— *Ó, ussuní mú ulláñ šar baena.*

— *Jú mú uláñ šar gedži? Mú ulláñ šarármini dandá ussu dzōđži baedagni jú bilé? Ömynó yxxyr jásaň jumbe? Tánúđ, miní yxxyríg mú gené, xó? Ussun dére geptedži waegád dúlswñ jumá irdž xellđži waen. Dollóñ xullugaetši iréd, Gunuñ Boroldzoe öwgyñixig ýrtñ šönör irdži déremdene gedži baena. Nariñ saexaň xylédži, xyndýlđži baewala déremdexé baej gedži waena gene. Buššú tyrgyñ baríñ geríg tsewerledži, širé širdeg dewístši, xoni maltg alla!*

Jym bygyđig beletgetšixád baetala, urdása negeñ ixxe dú tšimé gartši, dollóñ ulsúd xyred irdži. Gunuñ Boroldzoe öwgyñ ödósyni gulgudži tašidži, axidži dōxxyđži, otšidži sōxxyrtši mõrgyđži. Dollóñ xullugaetši, ilý gertení ordžiréd:

— *Dzá, Gunuñ Boroldzoequae, tá biddenígí irene gedži jágád meddeseñ be? Jamar xyñ xelleseñbe?*

— *Xelleseñ xyñ baexkyei!*

— *Xelleseñ xyňgyi bol, tá jáđži meddek jim?*

— *Miní negge ussu tédek gantsaxaň uláñ yxxyr bí. Teremini irdži, nadad xelđži ögsyndó!*

— *Tšé, yxxyrtñ xellíg meddek jumú?*

— *A*, *bi*, *yxxryriñ xelle bitegi xelle, aŋġir šuwú, galú šuwú, byrgyd taḡá, ulundu bolbol, xoelog, gandi gaŋgar tere bygydiñ dūgár xellini meddek!*

Texxelér dollóñ xullugaetši ixxe gaexañ ujjirtši:

— *Bidde dollóñ ulsúd, jördó xullugae xixig dzoksuí! Xullusuñ šarga morito xý, tši oddó xullusuñ šarga moró allád, jnése xoeši amitanig alaxáñ bae!*

Gunañ Boroldoe öwgyñ xelledži:

— *Xullusuñ šarga morig bitegi alla, naddada ög! Bi sanágtšini moxóxkyi.*

— *Dzá, tegewe, bi tšammada xaertae moró ögyjjó!*

— *Tánar, axxa dý dolúlánú? Önödýr tánar, manaeda öndžó. Bi tánarta nege dolóñ jamá aldži ögyjjó gedži.*

Tšargae xý xelledži:

— *Dzádda bi, xyni morig xyrgydži ögyjjó. Bi oddó eŋgéd jowuť gedži.*

Texxelér busud dzurgáni:

— *Biddenti jowudlig öngyrögöd tši jowá!*

Tšargae xý:

— *Dzá, bollono! gedži.*

Öwgyn, dollóñ xara jamá bařad ujjitšixidži. Allaxa géd, urduni utugañ bilýdeđži. Gerté ordžiréd, gará ugáđžiréd allái géd utugá eréd olsoŋgyi. Dolóñ jamáni, utugini gadzar maltád bulutšixsañ baedži. Önó dollóñ xullugaetšida otšidži xelledži:

— *Bi tánarta negge negge jamá aldži öx gedži boddosoñ jimseñ — utugumini baexkyi boltsidži.*

Dollóñ xulugaetši xelledži:

— *Biddenti alladži iddexe xemdžé tsagani oddó öŋgyrtšé. Öwgymmini, tši tere jamágá bitegi alá!*

Texxelére tere öwgyn jamágá allaxá baedži, dolóñ jamáni amig teptšidžé. Dollóñ xullugaetši, öwgynteigé niledži ixxe bajjir naer, nege öddyriñ džargal xidži. Tegéd Tšargae xýd dzurgán nōxydni xelledek jum baedžé:

— *Dzá, tši, bidde dzurgáñ ulsúdliñ amma tsaraeg xarasni xeregyi. Tši ene tšigéré jowu! Džoró morini awétšidži ögöd, tendé amor saexan džarga! gedži.*

Tšargae xý, gerliñ edzen, dzurgán nōxydtōn:

— *Tánar, dollóñ ullus, jáxgedži iŋgedži namaeg gantsáraŋgtmini jowúlaxxa gedži baegá jymbé? gedži asúđži.*

— *A, bidde oddó gerliñ edzenteigēñ, irsen dzurgátaegá nyggylé namantšildži, burxun bollox gedži waen!*

— *A, tegewelé bi ene sanág ebdepxkyi, bi jowujjá!*

Tšargae xý jowád öktši. Tere dzurgáñ xullugaetši xelltsedži:

— *Dzáda, bidde oddó nege öddyriñ ixxe naerallá gerliñ edzentei. Ene urdu ussuní dergede baegá öndýr xadda dére gartši báxañ sútsaganadá!*

Gerliñ edzeñ öwgyñ xelledži:

— *Bitšisañ, otšidži súj!*

Dolúlán jowád öktši. Elligeñ uláñ xaddani oroe dére gartši, tsugará egnéd súttšixidži. Xamogin tyrý Jargae xý:

— *Mini dzorigig dagax xyni baenu? géd xaddarú nisetšixidži. Xoenósoni:*

— *Baená!*

géd dzurgáni oetšitšixidži.

Tere öddyriñ bolbolá, arwañ xojjiriñ sarliñ šintiñ gurwuni öddyriñ jum baena. Burxuní gegēñ, tere öddyriñ delxidexinig ergidži jowsuñ öddyriñ jim baená. Tere dolóñ xyn,

nygyllig namantsıldži, saná erisledži, burxuní xutugig olxig xyssyň ullus jim baena. Burxuní gegéň, synysini tatadži awétsidži, burxuní orondo törýlwé.

Tšargae xý, xánaeda otšidži, xánixá xýxynig aptši, xamok aradini edzelledži, ed bujžinini byggydig meddedži, eňke typšin džargadžé.

Tögysxyni teré — Jargae Tšargae xojžiriň jlygyr! Bogodó gegénde ene ylgýrig aelatgadži baesaň jumdá!

iv. Geser xáň

Urdu negge öwgyň gökšiň xojžir baedžé. Nogó taradžil amidardak jum baedži tere xojžir. Tegeseň, negge öddyur öwgyn, nogógó xuddulduxig jowsuň jum baena. Nogógó xudulltšxád, arixinda durtae xýň, gerté jútši awsaňgyi, daň arixi awád irdži. Tegéd öwgyň, oroe bolgoň öňö aftširsañ arixáá údži súdži.

Gökšiň, ilý öró gertei baesaň jim baena. Tere öwgyni arixáá úgád súdžátalá tsoňxór:

— Arixáinásá ögötši!

gedži nege xýň guidži. Arixáinásá öktši. Tsoňxonini arada xi dú gartši, arixini baexky boldži. Bassa džiktetxeň jumá!

Margášinixani šöni bassala arixáá údži súdži. Bassala tsoňxon déreni arixáinásá ögötši! gedži guidži. Ajjagatai aráá öktši. Bassala alaga boltšidži.

— Ene bassa džikteji jumá!

Bassala margášiň šöni arixáá údži súdžádžé. Bassala, arixinásá ögötši! gedži guidži.

— Tši jásaň džiktetxeň amitamba? Úxu duratae jum bol, ordžiréd ú!

Tsát tsoňxoní joróldo baegá xýň xelledži:

— Bí ene jörtymtsydy xymyn dyrsig aldád, arwan džil bollox gedži waen. Ene urdu ixxe dalae dotor súdág bí! Mini bijženi baedal — tolgoetoe yssy sekseger öndyr, xojžir tšixxi ygyi, xojžir urúl seterxi, talla nyddy soxxor — imě múxae xõň bí! Tá naddása aena baexá?

Öwgyň xelledži:

— Bí tšamás aexkyi, tši naešá ordžire!

Tere tšödkyr ordžirdžé. Arixig údži. Tegéd öwgyndy xelledži:

— Bí tšamtae xydži bartj, axxa dý bollui. Bí bolbol, yddyšiň byryňxyi tsakta teňgeri orxisoň timě xynig bolbol, aptši tšadná. Týnése busudigi bolbol, tšaddaxkyé! Öwgyň axxa, bí tšammada nege saen tussu xyrgyi gedži boddodži waená.

Öwgyň texxeléreni:

— Tši jádži tussu xyrgydyg jym?

— Tanig bí nogógóň xudduldád jowuxin tsakta dotódo xormoedotšini ordži, naemá ixxe xilgexig tšadná bí!

Öwgyň tegéd, doró axxa dý bolloi gedži xelseň jum baena. Xojžuláň axxa dý boltšixád, nogógó xuddaldaxá jowudži. Öwgyni nogó, urdu urdásá öňgy dzyssé ordži, ullum saexaň bollód, amitaň xýň, ilý negge xojžir möňgy öxy džišetei baesaň jum bidzedé! Tegéd, oroe gerté xarád irdži. Tšötgyr xelledži:

— Bí oddó jowulgyi boloxkyi bolló. Tolitiň gadzarása namaeg arwan džil tere dalaeda súdžádžir geseň. Bí oddó jowux bolló. Axxásá núxu jú baexaw! Ene xoenóso tawan nastae xýxyd, yxxyr unád naešá irdži jowá. Tere xý bolbol, ene ussuní tsáda dzaxxada baegá bakšidá otšidži, nom dzalgaxá jowudži waena. Týnig bijžentxé orondor súlgatšixád, bí tolitiňxáň gadzar butsui gedži boddodži waená!

Ůwgyn, týníg dúlád, gadá xaradži baesaňsaň — ynerěň yxxyr unusuň xýxyd ygyldži dúldži jowuna,

— Xý, tší xá otšixoniw?

— Bí bakšidá otšidži jowuna.

— Tší, xaraňxui šöni bitegi jowu gedži ůwgyň, ödösyni dzoddodži nyddydži xögöd, xý wilád xaridži.

Margáši öglöni tšötgyr, ůwgyndy iredži xelledži:

— É, axxa mini, tší namaeg iňgedži allax gedži baexú? Bí tere xýxydigi dalaeda orondón súlgatšixád jowuí geseň juma.

— Ő, dýmini, tímě jumú? Bí medseňgyišý!

— Dzá, axxamini, oddó ene xoeno negge xara xyň exxener xojjir xereldedži baena. Tere exxenerni salád, ene ussuní urüđ dzaxxada gartši, öriňxón gerte xarixa jum baena. Týníg bí bassa tere dalaeda orondó súlgád jowunadá!

Ůwgyn týníg dúlád, bassala garád jowudži. Xarsaňsaň — dzýň xoenos barúň gartá ömydó bařsan, tolgoetoe yssyni seksiseň, ammanásáň tsussu xösy gargasan, dzyň gará xugulúlsan, tymyň exxitei dzowoloňgi tólsoň xýxynig ůwgyň ydzéd dzagnadži:

— Tší jú xidži jowáb? Ergidži butsu. Iňgedži jowudak josso baedaggyi jum!

Dzoddodži nyddéd, geddergeni xögöd jowúltšixidžé. Exxener gyigét xaritšixidži. Margáši öglöni dý tšötgyr gyidžiréd:

— Axxamini, dánší jágáwadá? Tere xynig júndu butsáwa?

— É, bí medseňgyišý!

— Dzá, axxamini, ene dzýn dzygés arwan naemaň šarxatae, alsín daenda jowsan nege xyň irdži jowuna, gerté xarix gedži. Gerni ene ussuní barún talda jum. Týníg ene dalaeda orondó súlgatšixád jowudži ydzenedé, axxa mini. Bitegile tere xynig xoridži ydzérei!

— Dzá dza! Bí xánás texew? Tší xariň jowudži ydzyxigéle boddo!

Ůwgyn, tere xewéré garád, dzýn tišé xaradži baesaňsaň: dzyil dzyiltn dzowoloň tólson, dzygérnyi dzowosoň amitaň irdži jowuná. Ůwgyn tostší otšód:

— Tší xá otšix xymbé?

— Bí xaridži jowná!

— Tší, ene usstg šöni dundu öňgyrtele bitegi gar. Šöni dundás xoeši gar!

Tere xyň ygyndyni oród:

— Dzá! get xotsortší

Öglöni bolód önöxi tšötgyrni bassa ordžirdži:

— Jösyn džilín dotoro araldžá naemágitšini saeň bolgodži, alta möňgtg ariw-džúldži, asar xojjir bijjítšini tedžédži jowusár baetalá, gurwuň udá axxa mini, jowudlmini xorisóň! Tolitň gadzarás arwan džil bolód ir geseň oddó arwan jösyn džil bollá. Bí oddó jáxaw, axxá?

Axxa xeldžé:

— Tší, ene tšigéré tolitň gadzar otšó, orondó xyň súlgulgyi.

Tere tšötgyr, tolitň gadzar otšidži. Tolitň gadzar dansáň söxxydži ydzydži:

— Öriň bij dalaeda súgád, arwan džil bolód ir gesér baetalá, jösyn džil ilý boldži, tere jösyn džil dotoró amitni ami gurwuň udá teptšidži, ygyité xynigé ed bujjiňni arwidžúldži. Oddó tšini bijjig urdu ixxe dalaeda jowúldži súlganá! gesen baedži, tere tšötgyrtn dzajjánt dansanda.

Tegéd Geser burxuň boldžé tere tšötgyr. Geser burxuň bolsonósó xoeši tere ůwgyndy dzýdžé öktší. Geser burxun, dzýdy öx gedži otšód, tere ůwgyň axxadá:

— Ōwgyn, tši ōgligě bujjiníg yildedži gyitseseñ, gurwuñ amíg teptšisen, tšōtgyr dýg tolitiñ gadzar jowúlsañ. Oddó bi Geser burxuñ bolsoñ, tšini atšár. Axxa tšini ixxe atšig xarúldži, tšamaegá bassa burxuñ bolgono. Xojjullá burxuñ bolujá!

Ōwgyn dzýdléd bostši:

— Dzá, gōkšōñ, xydži dzula ōrgō! Tolitiñ gadzarás dūdúldži. Bi oddó jowulgyi gorigy!

Xaetae gōkšīñ gantsará yldedžé. Xalamdžītae bol, xalan tšōtgyr xamágyé! Ýnig xoešidó ylgyr bolgodži tawijjá. Xōñxyr xurtši mini biǰé ene ylgyrig Dzajjiñ xyréni Geser symede nege ōwgynós sonossoñ bilé.

v. Bawú taedži

Awaga dá wañgtñ xošúnae Bawú taedži gedži negge xyñ jowsañ jumbiddé. Tegsen, tedenixi dolóñ xére moritae jum gene. Dolóñ xére mořó nege ōddyř aldatsidži. Eréd jowudži waedži. Xoni xarúlsuñ nege xyñ úldzudži.

— Manae xeddeñ morig ydzywý?

— Tanae dolóñ xére morig ydzyxés, bi ōrōñ dolóñ xoni tšonodo bařúltšixád-waen!

Bawú taedži úrlád, tsaešá jowutšidži. Yddyši xarañxui boldži. Negge xoñxor dotor negge gerel gartši.

— Aelīñ gerel jumú, aimiñgtñ gerel jumú? gedži boddodži, morinósó bígád, emélēñ dzassadži waedži. Tegét, tšagnadžī baesañsañ — xodžigór, tši dúlal! gedži waen. Texxelér Bawú taedži dottoró boddodži:

— Ene tšōtgyr baetala, mini xodžigori jádži meddé jum? Ene galín dundúr bi dapkád, gardag bol, jádag bol?

Dapkadži ōñgyřód gargañsañ — jōry tšimétsigygi boltšixidži. Milén tšagnád dzoksodži baetala, xodžigor baexkyi, xodžigor baexkyi! gédle tendéñ jariltsád baena.

— Namaeg xellé jum bilý. Ynyñ xodžigor baesañ jum bilý?

Aru tišéñ xarád, xodžigór gexxelér, dzá! gedži tsátaldani dúgurtši. Texxelér ōnōxitši aegád, mořó gujjidád dapxidži. Nege šōni, nege ōddyř dapxisañ jum baena. Tegéd, oddó baexkyi bolsoñ baexá gét, xodžigór! gedži. Ōj! gedži ōdōsni dúgurtši. Ullum aegádla tsášáñ xara xurdár dapxidži.

Dapkidži dapkidži, bassa xodžigorlá gedži, bassa ōjlé gedži baena! Tege tegesér negge ixxe olloñ aelín dundu orotšixodži. Negge ixxe olloñ ullus dúgaraldádla baena. Tere ullus dúgaraldasañ gadzar otšidži. Urdásani negge xyxyñ gartširdži. Bawúg:

— É, taedžiguae, tá xojjúláñ biššisný?

— Jamar ellentsektšini xojjúláñ baedak jim? Gantsará irextši bilé géd gertení orodži Bawú taedži. Oród otšisoñ — nege ixxe xurim xidži baena, tere aelni. Xýgěñ gereldži baesañ ael jum baena. Negge exxener bostši:

— Bawú taedžiguaeñ amogolañgtg aelatgat!

géd, ajjiga arixi xigéd baridži. Taedžiguae jōrōl xellđži:

— Sama šime byřildedži,

Salxiñ xí degdedži,

Saj Dzamiñ toktodži

Baexín negen tsakta,

Dōrwyñ ixxe, tawan dalaeg

Toktoxín negen tsakta
Teñgerés iššitei,
Gadzarás yndysytei,
Saeñ utširaltae
Xojjir xýxydǵ xolbodži,
Xara yssíni xagaldži,
Xán Teñgeride mörgýldži
Baegá jum baena!
Boro yssíni xagaldži,
Bogodó Teñgeride mörgýldži,
Burxun teñgeriñ atšár
Etsegede yre boldži,
Edzende ból boldži,
Urtu nassatae,
Udán džargaltae
Džargadži jowuxiñ
Jöröl tawijjá!

Aru tišéñ xarád, xodžigór! gedži. — Ój! gedži. Šulmusig dúgurxalártsošidži, xundugutae arišá asgadži. Geriñ edzeñ exxener bostši:

— Tañsak idéni ene aelñxi,
Tá, jundu dzógololgyi asgawá?
Bawú taedži xelledži xarúduini:

— Dollóñ xére adúgá aldád, dolló naema xonogór tenéd, ellipse bórymini bem-beldzéd, úsig dzyrixmini doktoldzód, dóšóñ xaraxiñ amdžilgyi, xundugutae arišá asgadžé!

Exxener úrludži, Bawú taedžig allagadadži:

Asari teñgeriñ idég
Amandá ú gesný,
Asaga gesný tšamaeg?

Ówgyn, tere xewéré dzoddúlát, gadá gartši, mořón unád dzuktátšidži. Báxañ jowudži baegád, xodžigór! gedži. Ašigyi, tšimégyi boldži. Báxañ jowád, bassa nege dúdudži. Tšimégyi baedži. Gerté xarád irdži Bawú taedži. Xojjir xýxyndéñ úruldži:

— Ónó jasan talxi xá otšisombe?

— Jú xeldži baegá jum, awa ta?

— Exxešý jumitšini xelledži waen! Dollóñ adúnae xoenóso dolló naema xonok jowulá. Dogoloñ xurugu gargadži bolsoňgyijý?

— Áwá! Xuruguni maxxá baexkyi. Tá, jowuxásá urdu dollón tarwaga alsañ-šýd. Týni negeni bi.

— Dzá, tegewel, týntgé tšanád, awád ir!

Maxxa tšanúlád baedžádži.

— Xýxéñ, gar! Jý irewe?

— Á, nege xýxyñ irelé!

Nege xýxyñ oród iredži. Orodžiréd:

— Tá saem baenu? gedži.

Ówgyn taedži xelledžé:

— Saeñ, xýxéñ! Nutuk xánaw, neretšini xembe?

— Mini nere Májúrdae gedegé!

— *Tši xy jumá xyxyný?*

— *Bi xyxyn xõň!*

Tegét, tere xyxyn dotoró boddodži:

— *Bi, mõň ere xyň baellá, xyxyn xyni baedaltae jum baensú! gedži. Oroe boldži. Gõkšiň iredži.*

— *Dzé, xó! Jamar xyň iresembe manaeda? gedži.*

Õwgyň xelledži:

— *Májúrdae gedeg nege xyxyn irsěň! gedži.*

— *É, xó! Saeň bolló. Xanaň xadiň symede xojjir xyxynyteigé tsamda mõrgyxy geseň jumsaň. Õnõ šõni tá guruw nege délig bossogo! gedži.*

Májúrdae, dzá dza! gedži. Tere aelixi, xojjir xyxyndé negge ilý ger baridži õgsyn ium baena. Tere gerte gurwúlá otsidži, délé esgéd ojjidži. Ýr šaxxadži, déleň gyitsédži. Tegéd gurwúlá untudži.

Nara oroe boldži. Õwgyň:

— *Jassan talxá! Tere gurwúligá dúduxkyjú? gedži.*

Gadanásani dúdusár otsidži gõkšiň. Otsisoň — õnõxi xojjir xyxynini xojjir taldá õwyrtylõd untadzádži. Gõkšiň gedergé ergidži iréd, õwgyndõ xelledži:

— *Eme xymýň geseň, ere xyň jimeldé! Elldeb dzylixini jymeni gartši baena!*

— *Dzá, jassan talxi, tši bití xudlá xelle, dugae sú!*

Gõkšiň, xojjir xyxyné dagúlát, tsamda jowutšidži. Õddyrdundin xiride õwgyň nytsygylytšixát geptedžásaň — untutšixasaň jum baena. Gadana negge burgusuň gerté jum baena. Tere burgusuň gerte širi arisa xuráltatae jumsandži. Terenixini ýdini Májúrdae oňgoelgotšixidži. Tegét, gerixeni ýdyn dére:

— *Õwgõň, õwgõň! Xará, noxxoe orodži, xamok širitšini iddetšixilé!*

Õwgyň texxelér:

— *É gollomtó, é xaralá!*

Burgusuň gerté gyigéd oroxo gesen — déde xojjir gadasandani egeméréň šálga-tšixadži. Texxeléreni õnõ Májúrdae, õmydini šuptuldžágád, bõryňki moddo bõksyrýni šátšixadži. Tegéd, õwgyň mori unád, bosód jowutšidži. Õwgyň orilóllo dzoksód baedži. Tegedžátalá gõkšiň, xojjir xyxyné dagúlád irdži oroe.

— *Ýj õwgõň, õnõ Májúrdae jásamba?*

Õwgyň texxelér ixxe úruldži, baxirtši:

— *Etsegintšini Májúrdae, exxintšini Májúrdae! Xojjir xyxynitšini májurdád, namaeg bassa májurdád, xére moritšini bassa májurdád, xeddeň laň mõngitšini májurdád, bassa xeddeň xére adúgitšini májurdaxá jowsandá, teretšini!*

Emegeň, õwgyňigé burgusuň gerésemi salgadži awád — õwgyň bij baratšixadži. Naemaň adúni xyred ireži, óró. Naemaň adúgini oroň symdy õrgydzhi, bujjiň amaladži, amor saendaň džargadžé!

vi. Bõmbyd õwgyň

Erte urdin tsakta Bõmbyd õwgyň gedži negge õwgyň jowudži. Tere õwgyň bolbol, xojjir xyxynitei jum baena. Tere xojjir xyxydin nasa bolbolá, negeni arwaň guruwtae, negeni arwan dolótae. Tere arwan dolótae xyxynni ixxe uruň xyň baedži. Dallaň xojjir õňgiti utusár amma torgon dére ađaň erdeni tsetsegig gatgasaň jum baena.

Tere tsetsegig dýni aptši baegád, salxinda aldatšixadži. Nege õddyrd egetšini:

— *Dý tši, mini tsetsegig jásamba?*

— *A, egetšé! Añgaldzan dúgurax aňgir šuwú, amandá xigéd jowutšisaň! Argae xérin talda Andarwáñ õwgýni dollóñ xonindo otšisoň baexá, tere aňgir šuwú! Dý bi jowudži, tyníg oldžirij!*

Egetšini xelledži:

— *Xojjúlá jowut!*

Egetši dý xojjir, xojjúláñ, aňgaldzañ baegá aňgir šuwúni nisseñ gadzar xyrtši otšód, argae xérin talda arwan dzygrý xardži dzokšodži baedži.

Dzýñ urdín dzygés naemañ aldiñ õndyr bijjetei, gaxxae dõrwyñ sojjótae, gall ulán ñyddytei, gadzar teňgeri baktasigyi dútáe, barúñ gartá dzúñ xorin dzúñgíñ širmeñ lantú barisañ, urun erdeni šyryñ šigitgértei, naeman taliñ gandzaga mete dzýsyñ, naeman dzygig adžiglañ xarsan, naeman taltáe byndžé erixig guruw guruw šupturtši, xojjir xýxynájdig xardži, ereseldži irdžé. Xyrtširéd, xojjir xýxynés asúdzí:

— *Aldar neretšini xembe? Awintžini aldar jýwe? Xeñ xyni yrewé? Gette nutuk xánaw? Tuxae neré xelle!*

Xojjir xýxyñ úruluñ bossodži:

— *Érem tsagán taladére eregyi emíg ere dzepsegé bosgodži irseñ xerek utšir júw? Aldar nerig dúluí gewele, aragata õwgýni xojjir xýxyd bilé, Argañmidok, Ontso-billik. Tymyñ šuwúni džigýrtení ajjár agui ixxe tala dére aksarlan džandartši irseñ gal uláñ saxxaláñ bosgodži, gadzar teňgeri nilýlexér baxirtši ireseñ xerek utširjógán buššú medýl! Aldar neretšini xeñ gedegew? Allaganázná ussig gadzar sekserseñ xymyñ baena tší! Ene bijjetei sanátae irewý, erdeni dédesiñ õs býjý? Xýryñ bijjéñ xõrysty delxide oržúluxá irewú? Xyrgygdyxxy synyséñ tonilgozó irewý?*

— *Dzýñ urdu tywtig edzelsen Tymyn dzýty xáni tymyñ bariñ gytšintei bátar gedeg baena bi. Eriñ teňkégy ydzyi!*

Texxelér, tere xojjir xýxyñ yssyrtši bossód:

— *Egetšé, tši tulunú? Bí tullunú?*

Egetšini xelledži:

— *Bí tullú!*

Xýxyñ, barúñ xantsuig amandáñ xyrgydži, barúñ gartáñ xaetši xuruptši tyníg baridži, xojjir õňgin durdungu aptši, xojjir tišén tolgoegó dzaňgildži, salxiñ urú xisgedži, xõndylsydži xyréd irexdére, Tymyn dzýty bátar, xõ xara morig unudži, naemañ saexaň gandzaga lawir meté xisgedži, naran saran dõrög nána tsána galaldžúldži, eriñ saenig ene õddy ydzyxxy bolló!

Tõmyr lantúgy baridži, guruw udá ergildedži irdži. Xýxyñ barúñ urukšáñ xaradži,

— *Baegañ erdeni dalaé mete, sonor tšixxité aňgir šuwú, awétšisañ erdnýn tsetsegig bušú tyrgyñ atardži ök!*

Tegét, xojjúláñ guruwñ šõni, guruwñ õddy baeldadži, xadda moddig xagalañ baeldadži, urgá moddig xuguluñ baeldadži, ussig dolgilúluñ baeldadži, olloñ xonog, dzudžáñ õddy baeldadži, xeñ xenén dílexky bolxuidor:

— *Eriñ saenig ydžylé. Xýxyñ xeldži waegá jymšýjdé! Ene xynér bi nõxxyró xine. Esse mini nõxxyr bolbol, dollón dapxar úliñ joróldo dogolon dzáni xól doró darana. Terýntei addili gytšyn nemegdýldži, daraldži allana!*

Ene ygig dúlád Tymyn dzýty watar, xõ xara morig tyššidži ergét xaratala, xõ xara morini dellen dégyr dzá dzá yssyk, xorin dõrwyñ yssyg degdedži xaradži:

— *Ene byssygyig dílexé baelae!*

Gan tömyrig xawirtši, gall gargadži, gańsa tamixxi tatadži, milén amortši sítala, baruń urdtń dzygés xańginan dúgurtši.

— *Ene jýw?*

géd, ergéd xarsañ bilé — dallań xojjir õńgiń utusár torgoń begdžid erdeńyn tsetsegig amandań dzusuń, aqijjań erdeńyn tsetsegig xadžú taldá dzýsýń ańgir šuwú xyrťširéd:

— *Tá xojjirĩń agui gytsynig ydzylé. Xõrxyń boro šuwuńi dũń addili xõrxyń dýgén daguluń, xõńgyxyń bolót xõwyń mete, õrgyń ixxe dalaeda gýr bolsoń, gyryń gyryndy aldar tšimeg bolsoń, allasiń xollós ireseń ańgir šuwú mini bij ańgaldadži, gatgasan tsetsegitšini arigun dalaeda ugágád irelé. Ere emin teńké ydzysýń ene tala dére tõiń gurwun tšulun tulugu tawidži, tõiń tymyń jossig gytsé!*

Tymyn dzýty bátar, ene ygig dúlád, ixxele aedži:

— *Xyni xytšér oddó exxener apxa bolló!*

Xýxyń bossodži iréd:

— *Tši, mini nõxxyr bolnú, ygyjýjý?*

— *Dzá dzá, bolloł, bolloł, bullugan šańxae malgaegá gadzar aptši tawi!*

— *Buluguń šańxae malgaetšini gadzar dére bolsońšý. Oddó butsaltugyi bolsońšý!*

— *Dzá!*

gét xylédži Tymyn dzýty bátar.

— *Nõxxyrtšini unusuń morini sýlyndy mörgydzı, sylde teńgeride dzalbirajá bí!*

Tymyn dzýty bátar, gartá barisań lantug aldadži, gar xõlmi tšitširtš, tuńguluk saexán tsaraendani dzowolonto baedal medegden, dotoroni doktoldži, nyddy galtirtši:

— *Ertenés awád mini dzyssy delxidexinde múxae. Ugiń xara, ug mútae xara!*

Burú xaradži dzoksodži baegád tarixirúgá šadži. Exxener, týńig xarát:

— *Tši naddás bítegi itši! Tõrylxiń xara, tymyn džiliń xara bolbotši, sursuń erdemťšini ene bijjetei en tšitsú! Gyn nuriń ussulúgáń addili boldži, boginixoń setgilig urtu tawi. Muńxugiń setgilig zollo tawi!*

Nõxxyr Tymyn dzýty bátar, ene ygig dúlád, dotoroń boddodži:

— *Enedé! Namaeg xirtši baegádla, baruń gartáń barisań xaetšárula namaeg xaetšildži allaxa jum baexa.*

Oddó dzoksodži baetala, exxener xelledži:

— *Tši, mini xuruptšig awanú, xaetši awanú?*

— *Xaetšitšini abbal, jú boldog jum, xuruptšitšini abbal ju boldok jum?*

— *Xaetšig abbal, xaldadžirsen daesondy xerektei jum. Xuruptšimini abbal, xuwın džargalda saeń jum!*

Xuruptšini aptši. Setgilde saeń exxener géd, eńgerixén toptšig aptši õktši, ere emme xojjir boldži, eńke typšin džargadžé.

vii. Alá Dzandá

Urdu negge tõwyd gegéń baedži. Týńi šawi bolxo negge lama baesań jum baena. Tegét, tere gegéń sańgás negge tsõxyń adú aldatšixadži. Gegéń õnõxi šawi Dzandá geddeg lamig adúgá erýlexig jowúldži.

Jowudžátala, negge xońxor dotor xyni tolgoe baedži. Tegéd, tere xyń, morinósó búgát, tolgoe déreni šédži.

— *Axirtši baenú, xorostši baenú? gét šétšixedžé. Tegéd mordód jowutšixidži. Nara oroxín tsakta:*

— *Azirtši baena, xorostši baena! gét, radžú taláruni ōnōxi ruururæ tolgoe ōňkyrōd irdži. Ōnō lama xelledži:*

— *Džá, tši! Xojjullá aelda otšij.*

Boktsondó awát xitšixidži tolgoeq. Nege aelda otšidži xonoxo boldži. Tere aelín xyň xelledži:

— *Tá, mořo argamdžixkyijj?*

— *Adúnás sajjixaň barisajimá, ōnō šōni ujjidži xonnó! Tunaexi nadda nege dél ali. Mini dél böstydži.*

Texxelér tere ael, negge dél ōktši. Délini nōmyrtši untád, ōnō tolgoeqo ōwyrto aptši xigéd, ullusig unbulát, tolgoeđo xelledži:

— *Bí šégéd iri, tši ene dél dotoró baegáre!*

Tegédle garád jowutšidži. Margáši ōglóni ōnōxi aelixini bostši:

— *Ýi, lamá! Ōnōxi moritšini baexkyi gedži guruw axidži dúdudži. Yxxyň jumú, amidu jumú? géd, délini tatád ydzysyň — xyni tolgoe gartširdži. Tere ael ixxe sedžigledži, týnés boldži gerér djyryň ōwytšitei xyň boldži. Geriň edzeň xelledžidé oddó:*

— *Ene barúnté Matá gegěň gedži bí. Terjyndyly otšidži awaral aelatya.*

Tegedži baetala, ōnō ōwysyn tawaň xyň yxéd ōktši. Šōni bygyde amitni aelgád, dú tšimé bolód baexalár, jory oeroni amitaň xyň ygyi boldži. Geriň edzeň, gottonós míleň xollo negge ger baridži, šōni byri nege xonini maxxa tawidži ōqdyg baedžé. Tegéd, tere geriň edzeň, Matá gegénde jowudžirdži.

— *Manae geriň gadzar tawaň xyň yxxylé. Bug bolloe. Gegěň lama tani dzaladži, tere bugig darulujá!*

Gegěň lamani džá! géd, jumán tōxōrtši, jowuxu bollowo. Ōnōxi adda barisaň lamatši tere dotor baedžándá. Gegěň lama:

— *Džandá, tši tsádúltgá guptsusá ōmys gedži xelle!*

Džandá gyidži jowád, busudtá otšidži xelledži:

— *Manae bakši, bassa, dzowolontæ jumdá. Ōwylíň xyityndy bandzal tsamtsá ōmys gedži baena! Dandá nomitšōň guptsusár jowu gedžiwaensj, tánarig!*

Tegéd, oddó jowudžidé. Šawinarni nomitš guptsusár jowudži baegád, ixxe dártši:

— *Bakšé! Bidde oddó jowudži tšaddaxkyini, dárád baena.*

— *Tánarig ene nomitš guptsusig xeň ōmys gesembe?*

— *Džandá ōmys gedži xellesěň!*

Džandágás bakšini asúdzi:

— *Tši tegedži ōmys gedži xellesnj?*

— *Bakšila guptsusá ōmys geseňledé, délé ōmys geseňgyi, texxelér bakšitš ygyy, ōni garágyi jymyldé!*

— *Džá, tánarig dársaň ullus xari. Bakši bidde xojjir otšidži, bugán daratšixád iri!*

Tegéd, bakšitaegá xojjullá jowudžidá. Džamín dundu xyrét, geriň edzende xelledži:

— *Bakšimini saexaň aptši jowáre. Bí tyrjldži otšód, balliň taxilini xidži baej!*

Tyrjldé jowutšidži, Gadáni xyrtši otšód, ōnō aelda:

— *Ene barúň urdu gertšini jymí ger jim?*

— *Tšötgyr daedžiwaená!*

Tere gerte negge dewisger tawitšixa, negge xonini maxxá bolgód tawitšixi, negge xonini gujji týxigéreni tawitšix, bí dotorni ordži geptene!

Geriň edzenixini exxenerni xelldži:

— *Á, lammamini! Tá jádži boloxou? Syid bollono!*

— *Dzygér, dzygér, bí meddedžiwaen!*

Önöxi Dzandátšini orót geptetšixidži. Oroe, nara šiňgexiň yjjidér bakšini iredži. Xaraňxui bolloxin tsakta dzijn xoeto dzygés xaňgir tšingir xiseň, uiladži maeladži, dú tšimé gartši, olloň amitaň irexešig boldži. Dzandá, nyddynixéň bulluňgár xarád geptedži, tere xaraňxui gerte. Nyddytei nyddygyi, tal bijtei, eldeb dzyiliň amitan nyddyndyni xaragdadži. Gol dunduxi maxxan déreni negge olloň amitaň toerót sútšixidži. Xamogtň barantae súsun negge týxyň:

— *Xýi xýi, ene dzýnté negge yxsyň xyň baena! gedži.*

Neggeni bostširéd, Dzandágás:

— *Xój, tši yxsyň xyný, amidu xyný? gedži.*

— *Bí yxsyň xõň!*

— *Tši tegewel bostši, ene maxxanás idde. Tegéd dzamdá xamta jowui!*

— *Dzá, tegi! géd bostši, maxxanásani idéd súdži baedži. Bakšin damar dúgurtši, gandaň baxirtši. Týnig önöxgdtši dúlád, dzá, tši bidnýd oddó oroxintši gadzar ygyi bolód, jowuxutši gadzar ygyi bolló, jáxaw? gédle yimytšixidži.*

Yimexiň xamta önöxi Dzandátšini, xonini xó týxyi gujji awád, nyddyndé xarsaň jumá xamágyi, geriň xana tolgoe, önöxydé nyddéd baedži. Bakšini tere tawaň xyni tšötgyr bolsnig darát, sýltxdéreni šawigá meddedži:

— *Mini šawi baegá jum baenšú! gedži.*

Önöxitšini jútši xaraxigá baedži, nyddéd baedzé. Gaddá garsaň jör nam bollód jowutšixidži — tšip tšimégyi. Bakšini nomó taeltšixsaň baedži. Tegéd, bakšidá ordžiréd xelledži:

— *Bakši, tšötgyr daraxatši jú baexawdá! Byddýn damar bařadla pyň pyň gexxe jum, tegédle dilexkyi jum. Bí týxyi gujji bařadla, bygydi tsoxxilód alatšixsaň. Bakšida бага baritsa ögöre, naddada ixxe baritsa ögöre!*

Dzá tegéd bakši šawi xojjir, tšötgyrõň darád butsudžidá. Tegéd, bakšini xelledži:

— *Tši nege džálxaň ixxenšér baridži jowá!*

Texxelér, önö šawini dzamiň xadžúgárla jowád baedži. Gerenitši oero boldži. Tegedži jowád, negge xoňxor dotrós teméni gurwuň gelxé jass oltšixodžé. Sugup-tšilád jowudži. Ujján dére xyrtširéd búdži. Bakšini asúdži:

— *Ygyi, tši jádži baegá jymbe, ene xuwuxae jassa teweréd? gedži.*

— *Á, jú baridži jowuxuwdá, bakši. Tá namaeg ixxenšér baridži jowu geseň, eréd jowsaňsaň — oldodži öxkyi jumdá. Xari, negge teméni šir olson. Terenés ixxen šir ygyi jumdá. Tegéd enni baridžirlé!*

Bakšini:

— *Bí tšamaeg tomótae tymbyň jowu geseň bolxós biši, teméni jassa oldžir geseň biši!*

Texxelér šawini:

— *Bakšič yggyni õni garágyi baena önö xyrtyl. Bakšičxá xojjir genégini gargalá! gedži bakšidá, ýnés xoēši tomótae jowui gedži mörgód tögyszyni tere dé!*

viii. Ūwgyň emgeň xojjir

Urdu negge ūwgyň gōkšīñ xojjir, gantsa xýtei jum baedži. Xyndy ōgsyň xýxyň negge baesaň jum baena bassa.

Negge ōddyŕ ūwgyň gōkšīñ xojjir, dzygér jaridži sūgát, xereldetšixodži. Xojjúlá tšanax déré xyrťši. Gōkšīñ bol, bí dōnyñ xara jamágá awana gedži. Ūwgyň bol, bí gantsaxaň xyrýkťši ynégé awana gedži. Tegéd, margáši ewéré salajá gedži xell-tsedži,

Ydzymťšin Tšimid béle gedek xyň, Bédžiñ oroxór jowudži. Džasá lax gedži jowsun jum baedži. Dzamdá tere aelíg daertšildé. Tegesen, tere emgeň, beilede tsae tšanaxdži ōx gedži ussurúgá jowudži. Ussuntáxán déxen talda saeň adžiglád xarsaň bilé, dollón jamántáxá dergede. Xara erén tšulúnt dergede xara nogóň jum bōm-bygynydži xaragdadži. Xara nogón tolgoetoe tšono baedaggyi baegá. Ene júw? — gyigéd xyrťši. Xyrsyň — xaddíg nepte urgusuň negge guá baedži. Oktolód aptšixj geseň — báxaň xaeraldži. Ussá awád, gedergé ergidži butsudžirdži.

— Nojžón, nojžón! Ydzégyi saexaň soniň jumtíg ydzylé.

— Á, tá jú ydzywé?

— Xara erén tšullún dére xara nogóň guá urgusníg ydzylé!

— Á, jásan džiktšexň jýmbe? Bí otšidži ydzyť gedžé.

Tere nojjiň otšidži ydzéd, tšawugantsada xelledži:

— Dzá, tá ene guág namartin dundu sariň šiniň dolóndo oktoldži awád, xaddagal-dži baegárae. Bí tanda maňgaň laň ōgyné!

Tere nojjiň jowád ōkťšé. Ūwgyň gōkšīñ xojjir, bassa salád, xýni etsegeteigé negge doró baedžé.

Amdú arwaň gurwuň oronós iredži jowá saňgas lama iredžé. Ūwgyñ, tere lamada xelledži:

— Á, lammamini! Mini ene xýdy nere xaeral.

Texxelérni, tere lama nere ōkťši. Teneg Mundú gedži nere ōkťši. Tere lama jowád, ūwgyñt gōkšīñ exxenerinde otšód baedži. Baesár baegád, ūwgyñt exxeneritei setgil negdedži. Negge ōddyŕ ūwgyñi xý xellđži awadá:

— Awá, bí edžígé negge ergéd irex jum baegá?

— Tegé tege, xýmini! Tší oddó jú awád jowuxuwdá, xýmeni?

— Awamini jy ōgywel, bí teríg awátšijá!

Awani dollón túruň bówo ōkťši. Túruň bówo ōwyrtyłťšixád, edžidéň gyigédle xyrťši.

— É xýmeni, tší saeň irewý? Awatšini jy xeldžiwaen?

— Á, edžé! Saentší jú baexawdá. Bí ixxele setgil dzowodžiwaen.

— Tší jágád setgil dzowodok jum?

— Manae awa, taníg tōwyd lamatae xaniltšixsaň gedži, irdži alna gedži baena. Edžimini, eňgéd uduxkyi mini xoenós otšóroe.

Dzúrán ixxe úruldži baxirtší, dzamtň xadzúgás ixxe tšulú týdži jowárae!

Xý tyrylét gyitšixidži. Exxedéň ōgyne gesen túruň bówtíg ōgylygi, geréň oertoxo dére dzamtň xojjir talár butrúlát xajjítšixidži. Gertéň gyidžiréd, awadán xelledži:

— Oddó awamini syid bollódó!

— Dzá, jáťšixáw?

— Byri, jáxigátší aldatšixád baena!

— Gyi, edžitšini jú xeldži baenaw?

— *Awa tanig xyrykŕši ynéteigé baedak jum gedži, iréd allaxa gedži baena. Oddó uduaxkyidé, dzamiň xadžúgás tšulú týgéd irene. Tši xardžil baegárae!*

Néren, xarsár baetala. dzýň xoenósó baxirsárla, dzamiň xadžú talás jum týsér irdžil jowuna.

Ŗwgyň aegád, exxeneriňxé ödós gyigéd otšidži. Ŗwgyň irlé, namaeg alaxné géd, exxener tsaešá dzuktádži. Ŗwgyň, xoenósni xógódlé jowád baedži. Tere xórondoni Teneg Mundú dottoróň boddodži:

— *Bí oddó awa edži xojjirig xudlá xelléd xereldýltšixseň. Oddó negge dzyggyitexe jum baegá!*

Xý jowád ókŕši. Ŗwgyň gókšini xojjir, gerté oród, xojjúlá ewledži, xuddultši xýgé baridži aptši dzoddoxór xelltedži. Tenek Mundú xý dzamár jowudži baesaňsaň — negge xuwuxae sýdži daeraldadži. Týnig awád, šyddynixé tsussig gargád, sýdžinde tyrxidži. Negge aelda otšidži.

— *Tanaexi nadda togó ali, bi maxxá tšanadži iddexemini!*

Gertiň edzeň exxener xelledži:

— *Édé, ilý togógór tši jáxaniwe? Manae ene togóndo maxxá tšanadži baena. Nilýlét tšanaxakyijý?*

— *Tanae maxxatšini, miní maxxig iddetšixewel jáxá jum?*

— *Jý geseň ygyw — maxxá maxxá iddexe gedži! Tanae maxxig manae maxxá iddetšixidek jum bol, negge saeň xoni ógyt.*

— *Dzá, tegewel jáxaw!*

Xólo gargax boldži. Gutgád ydzytyl — nege xósoň sýdži baena.

— *É, maxxá iddene geddeg džikteixeň jýmdé. Oddó negge xonó aldadžidá. Dzá jáxaw! Ói, lammá, bostši xólo idde.*

— *Jó jo jó! Sýdžimini maxxá boló bolú, ygyi bolú? géd bosód irdži.*

— *Néré, tanae maxxig manae maxxá iddetšixidžildé!*

— *Édé, tógyi jum boldžidé. Tanae maxxanás idédle, ógló xonitšini awád jowuxásdá!*

Óglóni bosód, negge xonini awád jowudži. Oroexon negge aelda xyrtši.

— *Tanaexa naddada negge xonini gašá ali, bi xonó gašidži xonoxmini!*

— *Manae xonitae nilýltšixildé.*

— *Tanae xonitšini miní xonig iddetšixiwel jáx bilé?*

— *Jý geseň yggyw — xoni xonó iddex gedži? Manae xoni, tšini xonig iddetšixewel, ojjidži baegá ene bullugá ókŕšixij gedži tere aeliň edzeň awagae.*

Tere šonidó xonodži. Ullusig untúlád . . .

La fin de ce récit péri en 1937.

ix. Dallaň xudultši

Barún dzúgás irsen Balđžid tšawgantsiň xý Báxan Dzundui gedži, dégyr geddegtiň sanátae, dellim šanam malgaetae, Dérxini gegéneš demil ixxe dutuxkyi Demberil toeň gedži jowudžé.

Ŗriň etsegig garágyi baexada, ówygě etseginde temé xarúldži gene. Taelak temé šilirýléd aldatšixidži gene. Terýni xoenósó xurduaná noxxoeshik, targanárá gaxaešig, ynygy xarwal xóŕšixideg gene, bassa! Nogó xarwala xadzatšixidag gene, ynysy xarawal busgatšixadag gene, xeňgergin tšigné gedestei xére moritae jowudži gene.

Gywéni tsána pud pad xigéd baena: tarwaganıxañ uñgusá sawadži baena gene. Tarwaganıxañ tawañ sawá uñgus aptši gene. Mõndylide mõntšigyi, xojjir gurwıg aptšixidži gene.

Iddexe jum ali gene. Gertšim orómog öktši gene. Dzá, tegesen, dzam dére otšód untudži gene. Nege serseñ — utugu xui xojjir notsoldotšixidži.

— Ene jádži baegá jum? gedži uttugunásá asúdži.

— Xuini omogdodži gedže — utgára orómog oktolúlád, naddár oktolúlsañgyi gedži.

Dzõptıgıni guruw šádži, burítaegıni dõryw šádži aptši. Tegéd untudži baesañ — gutul uttugu xojjir notsoldotšixidži.

— Ene jádži baegá jumba? gedži asúdži.

— Negendeni uttugıni tyrıljldži, negendeni tyrıljılseñgyi gedži gutulni notsoldodže.

Mordód dapxitšixidži. Aelda xyrtši otšód mořó argamdžix geseñ — argamdži baexkyi gedži. Tolgoegóro munu xidži, garára gaddas xidži, öllyñ gedeséré argamdži xidži mořó argamdžidži xonód, ögló mordód dapxisan — tolgoegó martatšixidži. Ergéd otšitol, sýdyr talani sýmıdži tsartsád, naran talani nalaeñ xarád, nag nag inéđži baedži gene.

Tolgoegó aptši dzalgatšixád dapxidže. Dzá, negge bölyk gyitsedži.

x. Jamága xarásanni

*Tsak! gezxede
Tsaešáñ goddogo!
Tsarasan toeworogo
Úldzúltae goddogo!
Ságád úxudu
Saexañ goddogo,
Salxında múxae goddogo!
Yssyni šiñgkeñ,
Ytygyni ilexeñ goddogo!
Xaddáru dawád baedagni
Xaergyı múxae goddogo,
Xardžıwaegád bultınil
Alád idjštei goddogo!
Alád iddexede õxyıni saexaň,
Ógló bossód xardžıwaexada
Ódgyı múxae goddogo!
Éwer dundá señkeldžéd,
Órgyn talın salxında
Ódry sémeldžéd,
Yrı saxxaláñ sámaldzád,
Ódgyı múxae goddogo!*

gédle negge xyň úlundu gyiseñ jamága moddo bařád xõđži jowsaň bilé. Týnıg bı tšagnádla dzoksodži baesaň. Tere xyıni jamága xarásan ygyni mıni tšédžinde šiñgetšidži.

xi. Saņ

*T'soenom aranšiņ
 Budzuriņ saņ!
 Tsokdži dzalwá
 Xí moriņ saņ!
 Gyry araktšá
 Moddoní saņ!
 Gydzyr yggy
 Dzargiņ saņ!
 Lammín tawidak
 Namdak saņ!
 Manae tawidak
 Tamižziņ saņ!*

xii. Seriņ lama

*Sérin dzamár alxadži gene,
 Sambae xadgig týdži gene.
 Xapšik ýrgeni mōryn dērēņ,
 Xojjir šawini xadžú taldá,
 Xyņ xara gōrōsyn tuńrátáe,
 Xyni tšōmygyņ gandantae,
 Xyrylyņ moddon damartae!
 Ixxe tšōtgyrig xylidži gene,
 Baga tšōtgyrig tyšidži gene!
 Saeņ lama bol, tuši xa xeregyi,
 Tukturuņ gyitsedek!*

Serte negge tím lamma baedži genlé — Šarab lyidžintši geddek — xýxydín dóg bolsoņ. Terníg xýxyd iņgedži dógildok jum genelé.

xiii. Ēdirgentei yggy

Ergi dēre elé, xeré, galú guruw.

* *

*Áwiņ boro dága,
 Edžiņ xara dága.*

* *

*Já jáņ xulu,
 Deņ deņ xulu,
 Saeņ eríņ xelleseņ
 Xorin tawaņ xulu!*

Negge xulu, xojjir xulu, guruwņ xulu, dōrwyņ xulu . . . gedži negge amisgalár xorin tawaņ xulu xyrtēle xenkedeg úšig saetae xyņ xelledek jum.

* * *

<i>Tõnõ taglá</i>	gall
<i>Tõmyr taglá</i>	tulugy
<i>Bat xara taglá</i>	togó
<i>Bassa nege taglá</i>	Tagni
<i>Badmid erdeni</i>	bumbu
<i>Bassa nege taglá</i>	Gyši

* *

*Džún naeman dzug dzug,
Džuň jamá jag nag dak!*

Ene bygydíg tyrgyn tyrgyn xellđzi ydzě. Tšaddaxú, tšaddaxkyijý?

xiv. Baddartši

Urdu negge baddartši jowudži gene. Dzamđani negge ael daeraldadži. Tere aelás asúđži gene:

— *Ísé oddó bajjítšúl baenú?*

Iššidá méreň gedži bíde. Ixxe bajjiň aelá!

Badartšiň gyigéd xyrtši gene. Iššidá méreň baedži baena. Asúđži gene:

— *Dzá, baddartši, xánás xeašá jowudži waen?*

— *Dérésé dóšó jowudžiwaená!*

— *Nere xeň geddegwe?*

— *Xamtšin nagwín dogdžir geddek!*

— *Jú xidži jowdagaw tši?*

— *Xaňád tomó tygédži jowdák!*

— *Nutuk xánaw?*

— *Namaeg garxada xawardžán dére baesaň. Oddó xá baegá bol — meddexkyé!*

— *Tši namaeg jú gedži sanadžiwaen?*

— *Bí tšamaeg xyň gedži sanadák!*

— *Tši, ene mini bõksyn doroxig jú gedži sanadagaw?*

— *Xoniní uňgus, tawaň oňgín budduk gedži sanadák!*

— *Tši, mini tologoe dérexig jú gedži sanadagaw?*

— *Ene xánae džinse,*

Erlík xáni dõňgy!

— *Ene bandi tsonó bandi baena. Tsae ú! Dzamad nogó saeň gartšú?*

— *Saeň gartšé! Malň xamar gatgaxxa jum baexkyi, malni saeň yxxydži, noxzoeni saeň targaldžiwaen!*

Tegedži jariltsadži baetalni, tere aeliň xýxyň xyrtširéd, badartšin taňgadta awiňxa gartasnig meddedži,

— *Lamá, tá aeliň mal xarúlú? gedži.*

— *Tanaexig xarúlná, xynixig xarúluxkyi!*

Tegéd gurwuň xonog malni xarúlád, dõrwy xonogixini bijjédere malni gotoldži, gašidži waedži. Mérení xýxyniní ydzéd:

— *Bí tšamtae noxóldowol bolnú?*

Xýxyn texxelér dotoróň boddodži — Mini awig jum jaridži ixxele awsaň baddartšin tšamaeg bí negge saeň awai, baedza gedži boddód,

— *Dzá, lama, bolnó! Bí, xól iddesnés xoeši, sara garxíň yjjide xyryktsi ynení tende baeji. Tá garád irerei!*

Narixaň ollos, bitý goktsó gargát, xýxyň, xyryktsi ynéni sýldy urtu ujját, sédek sywen dére goktsógó tawád, beletgéd baedži. Önöxi baddartši uxáňgyi iréd, déreni garát geptetelé, xyryktsi ynénixé gujjirú xýxyň šöwygöro gatgád aptši. Lama orilód bostši. Töwyd lamıñ šédegini önöxi bitý goktsó goktsódód awtsısaň jum biddé! Lamıñ oriloxod xyryktsi ynéyrgéd dapkidži. Lamma xoenósonı basa orilód, olloson dérezeni barád, goddогоeród dapxidži.

Xamok amitaň yimedži:

— *Xöj, ene xara taňgad, tši jádži baegá jum?*

— *Jáxa jú baexawé?*

*Xyryn töwydtsini
 Xyryktsi ynénde götlygdód,
 Xynı xýxyntši geddek
 Uxxántaeg xellexy?
 Xyryktsi ynénini
 Došigonıg xellexy?
 Oñé, oñé!*

géd dapxidži. Tegetele önöxi ósortši tasartši, töwyd lamatšig tere tšigéré bossód jowutšidži.

Önö xýxyň xelledži:

*Xara taňgadıg xarin xarlúllá,
 Xamok amitni eleg bolgoló,
 Xaerta awıñxá óssıg awlá!
 Tögyşwó!*

xv. Öwgyň beri xojjir

Nege öwgyň baedži. Negge xýtei, negge beritei gurwúlaň súduk jum baedže. Xére adzarga adútae, Xé gaxal últıñ eňgerte súduk jum baedže.

Xére adzarga adú, tere úlundu baesaň jum baena. Tere öwgyň, bumunı xonito Búdžidae öwgyn nertei. Xýgıni nereni Altaň xý. Berıxini nere Begmidžidmá nerté.

Xére adzarga adúg negeň öddyр aldatšixadzé. Etsege, gurwuň öddyр erlé. Olsoňgyi. Xyréd irtele, xý exxener xojjir janaglaň geptedži baelá.

— *Arwa tawaň adúg ali dzykty jowusntıg meddexkyi baedak. Tánar iňgedži baedak. Mú ere gerıñ bug, muldzugur moddo últıñ bug!*

Xý, tere ygıni dúlád, adúgá erixér jowád öktši. Jowsaň xoenoni etsege, alda tsagán durdum beridéñ öktši:

— *Awani bı xalagún tsédžinde xaertae bı, gedži xelledže. Yddyši bolgód, máni dzalbiralá uňšina, xýmini untu gedži berıge unıúlád, untusun xoenoni berıñxé öwyrty orox gedži. Berini xelledži:*

— *Tymyň yssıg xagalđži,*

Teňgeri burxundu mörgýldži,

Xara yssımini xagalđži,

Xán teňgeride mörgýldži

namaeg awsaň awalı nõxxyr xyrtši irewele jánawá, awá?

— *Dzygér, dzygér! Negen tsagıg öňgyrödži alé!*

Beri, gytšindě aptagdadži untuwá! Ūwyrty orsonós xoeši xojjir gōxtni baridži:
 — *Ene jýwé?*
Asúdži baetala, xý xajjándá xyrtsíréd tšagnadži baedžildé!
 — *Xolbó xojjir ōndyró!*
Geddesini ilidži asudžé:
 — *Ene jýwé?*
 — *Xyisín talá!*
Tere dódoxi jýwé?
 — *Najjin negeñ burgastu ymyxi xara šanda, awá!*
Awani:
 — *Xyryñ adzargá ussulxú?*
Beri, dzá! géd xylédžé. Xý ixxe ūrludži, jossogyi etsegig tymyñ gelxé dzósór
maxxtni suwudži allawal dzoxixo xym baena!
Awitńxá gerte otšód untuštixidžé. Ūgló ýr tsaexin tsakta ōwgyñ:
 — *Tsolmoñ xedyi gartšiw?*
 — *Tsóxor morini ñyddyšik,*
Tsútu awitń odzogoešik!
Texxelér ōwgyñ xelledži:
 — *Beriñ xelleseñ belgetei waen,*
Böldygni ydzýr norgoltae beana!
 — *Awitń xelleseñ ajatae beana,*
Arisaň buxúr teléte beana!
Ūgló xýni ordžirdžé.
 — *Á xý! Adúnduštini surug baenú?*
 — *Negge múxun suruktae: endés garxadá, xolbó xojjir ōndyrig daerád, xyisín*
tallig urúdad, najjin negeñ burgastu ymyxi xara šandan dére xére adzarga ussu
úgád gartšé!
Etsege, xýgé negge alagadd gartšé. Arińxá ūitń ara xoñxor dotor šara burgasnás
šodoegóñ gargadži ujjád, šara moddoň erižéñ gargadži,
 — *Jó jó, máńébadmíxum!*
Xý, etsegigé eréd, aritń ūlundu dúgárni oldži.
 — *Áwa, tá jádži baena?*
 — *É, xýmini! Jáxa baxaw?*
Burú xiseñ áwatšini
Burgasnás jalaldži baena!
Burxuň bolsoň áwatšini
Máńáń tóldži súna!
 — *Jó jó, máńébadmíxum!*
Xý, etsegigé aptsarád, gertení orúldži, ōritńxéñ gerte orodži, exxenerté ixxe
ūrludži, gan tōmyr dōrōgōr gantsa tsožžód alatšixadžé.

xvi. Xolbó

Sandžlygylág meddexkyi bolbol,
Sańgáñ tawixig bitgi járá,
Damar xoñxóñ tšaddaxkyi bol,
Dá lama suxáñ bitgi járá!
Oe tsańgáñ baridži tšaddaxkyi bol,

Undzud súxáñ bitgi járá.
Úšig dzyrxíg meddexkyi bol,
Xoni allaxáñ bitgi járá!
Dzurugin nomíg meddexkyi bol,
Dzurxaetši bolxíg bitgi járá.
San ñan surgúliggyi bol,
Dansa barixig bitgi járá!
Xúr šandzaní xóg meddexkyi bol,
Xúrtši gedži jowuxig bitgi járá!

* *

Öndyr öndyr gedgig
Ýnig júgár taelaxaw?
Gurtsu gurtsu gedgig
Ýnig júgár taelaxaw?
Öndyr öndyr geddeg bolbol,
Teñgerés öndyr jum bíjý?
Gurtsu gurtsu geddek,
Xuili tsádzanás gurtsu jum bíjý?

* *

Jamar xuduktu ussutaeb,
Jamar xudduktu ussugyip?
Jamar ussundu dzagastaeb,
Jamar ussundu dzagasgyip?
Ýnig júgár taelaxaw?
Xúrae šandanda ussu bíjý,
Xuddugi ussundu dzagas bíjý?

Dörwyn dzyilín toptšig
Xojjir xúrtšín xolbó
Xariltsadži xelledek jum!

xvii. Dzalxú exxener, adziltæ noxxyr xojjirín xolbó

Yddyl xyrtyl untusuntæ
Yxxyr malani biltšisen.
Nóxxyrín öwyrös bossót,
Gertxéñ gaddá garát,
Geddes gydzégé xyr xyr mádzád,
Owótae ynysyn dére otšód,
Yjjir boltol šégéd,
Loñxon tsigné gadálát,
Syryger noxxoe tsuglúlát,
Xyr xyr xereldýlét,
Ger ödön alxalá
Galtxani xaetši
Galtxán dzaxxada xugurxae.

Ynyséñ awád garlae —
 Ýdenéséñ awád ynysén
 Ynysen owó xyrtyl gódzúlád,
 Nõxxyrton úrudak:
 Iddený, tégelny?
 Tarlañ yné
 Talg toeród jowutsixidzi.
 Yné oldžiráži bolsoňgyijý?
 Exxener, urdu engeréñ tširéd,
 Eñger déreñ giškéd,
 É delý, gedži xarádži,
 Xoeto xormoedón giškidzi
 É bómoto gedži xarádži,
 Tarlañ yné, talg toertši xódzi,
 Gertéñ xyréd irdži,
 Gullxáñ uertuni unultšiantæ,
 Úr jumani xyrsyntei,
 Geddes jymeni ölyssentei,
 Tšonín xólo, tsordžtn baritša!
 Náltár xyxéd, nadár öptsylsýn delý!
 Gulltn tyrítg temterlé,
 Surúlgyi muxxur tolgoe,
 Šilini tsórxe gaňsa!
 Amma džryn utá
 Amisgádadžiréd tatna.
 Doňkor xara ajjigá awana,
 Doló naemár tulgutšixalá,
 Idžý šara tsaega awlae,
 Jiren xeddér tulgutšixalá.
 Gantæ xætsšini gadá gene,
 Gantsaxan dzýni xog dére!
 Gantsa dzýgeñ ersér baegád
 Öddyrtñ xagasig baratšixidzi!
 Gantæ xætsšán ersér baegád
 Negge öddyrtñ baratšixidzi.
 Idžý naemág irexedde
 Jiren baktša szýg abdak,
 Ere nõxxyrni dzagandak!
 Saen exxeneritg abbása,
 Saeli tsagán idéni ewlek,
 Sawa mutæ exxeneritg awaxad,
 Gassn uludán dzöbgyi!
 Xellšér baegát
 Xojjúláñ xerýl boldok,
 Xereldesér baegád
 Xojjulan dzodón boldok!
 Ere nõxxyrtnxõn ódõs
 Bi tanaeda súxkyi!

Urúl ammani šalbaldzadak,
 Urukšáñ xoešón dzuktádad
 Mú emme — gerín bug,
 Muldzagar moddo — úlin bug!
 Mu emme, oddó bušú jowu!

Dandar dzangig xereldedi baexada dzoxóson xelbó. Luwsun xúrtši ýnig dzoàówo.

xviii. Arwan xojjir dzil

Tsak tsagig aldalgyi dúgurduk
 Amma tsagán xulgunu.
 Amitan bygdyndy sowin bolsoñ,
 Öndyr gadzar öjji.xigén xurásañ,
 Ýr sönin tsakta
 Yné malás aedak,
 Arwan xojjir dzilín tyrý,
 Burxuñ bygdyñ ömyne
 Erdenér böldžisen
 Erdeni ixxite
 Amma tsagán xulgunu dzil!
 Xonxor gadzarig xokšúlsun,
 Xolbó xojjir öndyr ewerté,
 Talí toeród gyidyk
 Tarlan yxxyr!
 Úruk saexañ sýgen bolbotši,
 Unagadži ögsyn tuguldáñ göxyldék,
 Báxan xyndor xysel bolson,
 Bajjin xyni bardam bolson,
 Ölyn tsagán öwysig iddedži,
 Órin edzen géd möröd irdek
 Yxxyr dzil genedé!
 Dörwyn göxxón sarwaelgád irdek
 Ýnig ýýgér taelanaw?
 Öwyl namortig bolxuidu
 Ölysgylyn tsagani daeraldana gene.
 Tarlan yné targanú, turankaejjú?
 Xydzý sérig illin ydzydek,
 Ollon idželés salgád ujjidak,
 Gantaexan tergenés xanginan ujjidzi,
 Xanginan möröd baedak yxxyr gene!
 Gerín edzen, ulán nyddig ergýldži waen,
 Ullán sumun iššité uttugig
 Džölyn gadzarín šyryn bilý xawirtši waen
 Yxxyr, týnig xarát,
 Xamar jagúnár ynyrlét,
 Xaertae edzemmini!
 Dántši namaeg jáxani enew?

Ynyséñ awád garlae —
 Ýdenéséñ awád ynysén
 Ynysen owó xyrtyl gódžúlád,
 Nõxxyrton úruldak:
 Iddený, tégelný?
 Tarlañ yné
 Talig toeród jowutsixidži.
 Yné oldžirdži bolsoŋgyjýj?
 Exxener, urdu engeréñ lširéd,
 Eñger déréñ giškéd,
 É delý, gedži xarádži,
 Xoelo xormoedón giškidži
 É bómoto gedži xarádži,
 Tarlañ yné, talig toertši xóžži,
 Gertéñ xyréd irdži,
 Gullixáñ uerluni unultšisantae,
 Úr jumani xyrsyntei,
 Geddes jymeni ölyssentei,
 Tšonín xólo, tsorážin baritša!
 Náltár xyxéd, nadár öptsylsýn delý!
 Gullín tyrtig temterlé,
 Surúlgyi muxxur tolgoe,
 Šilini tsóræoe gañsa!
 Amma dýryn utá
 Amisgádadžiréd tatna.
 Doñkor xara ajjigá awana,
 Doló naemár tulgutšixalá,
 Idžý šara tsaega awlae,
 Jiren xeddér tulgutšixalá.
 Gantæ xaelšini gadá gene,
 Gantsaxan dzýjni xog dére!
 Gantsa dzýgéñ ersér baegád
 Öddyrín xagasig baratšixidži!
 Gantæ xaelšán ersér baegád
 Negge öddyrón baratšixidži.
 Idžý naemág irexedde
 Jiren baktsa szýg abdak,
 Ere nõxxyrni dzagandak!
 Saen exxenerig abbása,
 Saeli tsagán idéni ewlek,
 Sawa mutæ exxenerig awaxad,
 Gassín úludán dzöbgyi!
 Xellšér baegát
 Xojjúláñ xerýl boldok,
 Xereldesér baegád
 Xojjulan dzodóñ boldok!
 Ere nõxxyrínxón ödós
 Bi tanaeda súxkyi!

Urúl ammani šalbaldzadak,
 Urukšáñ xoešóñ dzuktádad
 Mú emme — gerin bug,
 Muldzagar moddo — úlin bug!
 Mu emme, oddó bušú jowu!

Dandar dzangig xerelledzi baexada dzoóson xelbó. Luwsun xúrtši ýnig dzoòówo.

xviii. Arwan xojjir dzil

Tsak tsagig aldalgyi dúgurduk
 Amma tsagán xulgunu.
 Amitan byggyndy sowin bolsoñ,
 Öndyr gadzar öjjiwigen xurásañ,
 Ýr söñin tsakta
 Yné malás aedak,
 Arwan xojjir dzilín tyrý,
 Burxuñ byggydín ömyne
 Erdenér böldžisen
 Erdeni ixxite
 Amma tsagán xulgunu dzil!
 Xonxor gadzarig xokšúlsun,
 Xolbó xojjir öndyr ewerté,
 Tali toeród gyidyk
 Tarlan yxxyr!
 Úruk saexañ sýgen bolbotši,
 Unagadži ögsyn tuguldáñ göxýldek,
 Báxan xyndor xysel bolson,
 Bajjin xyni bardam bolson,
 Ölyn tsagán öwysig iddedži,
 Örin edzen géd möröd irdek
 Yxxyr dzil genedé!
 Dörwýn göxón sarwaelgád irdek
 Ýnig ýjgér taelanaw?
 Öwyl namorig bolxuidu
 Ölysgýlyn tsagani daeraldana gene.
 Tarlan yné targanı, turankaejju?
 Xydzý sérig illin ydzydek,
 Ollon idželés salgád ujjidak,
 Gantaexan tergenés xanginan ujjidzi,
 Xanginan möröd baedak yxxyr gene!
 Gerin edzen, ulán nyddig ergýldži waen,
 Ullán sumun iššité uttugig
 Džölyn gadzarin šyryn bilý xawirtši waen
 Yxxyr, týnig xarát,
 Xamar jagúnar ynyrlét,
 Xaertae edzemmini!
 Dántši namaeg jáxani enew?

Tömyr syxxig gerel magnaе dundumini
 Tsoxi:xxo tsagani bolóju?
 Biltšéd jowsan idžilimini xoенós
 Enele bijjimini tawásae!
 Tymyn ollon idžilésmini salgád ujjidak
 Oddó argatšigyi alakdaxa bolbó ene!
 Edži gexłši byxydy
 Edži bolson bi,
 Elligen úrugan góxxjłsın bijmini!
 Xalun örimini tsóloxor, edzen mini,
 Unugád ögsyn tugul birúgłmini
 Aris sewsen dere mini
 Ynyrljłyn ynyrljłyn,
 Yrjgimini déšén örgyló!
 Alag ñydén tormildzúlád
 Alxan syxér tsoxúldži baedak
 Yxxyr džil genede!
 Ýrel šönin dzapsarta
 Džakšal byggyđın ömyne
 Tašúr boldok tere jýwe?
 Allak erén bijjité gene,
 Amitan xyni aelgasan
 Egýni júgár taelaxaw?
 Urun uxáta erdemte xyndy
 Uná bolson enniğ júgar taelaxaw?
 Maňgan xyni syriğ darsan
 Terni júgar taelaxaw?
 Batar dzorigiğ barád irdek
 Sawar xöltei erén barığ
 Arwan xojjir džilde orúlawa xó!
 Dersen dégyr degdéd erxeldeg
 Delden tsixxitei tere jýwé?
 Öndyr gadzarig öndidzi xarád,
 Örgyn tengertın saran tujjágár
 Erxelen baedak ýniğ júgár taelaxaw?
 Xullus maelas xojjir moddondo
 Ergin ergin erxelen baedag,
 Dégyr nisxy elé šuwúnás
 Dzyrixe jagúnán doktoldzi baedag
 Džólın setgilte týniğ jagúnár taelanaw?
 Tögrig núrtn xöwygé dagadag
 Naeman öngtn tsetsgin dundu
 Erxelen togoldok tere xörxi —
 Xurdun gyidelty túlae gene.
 Tymyn džigýrteni yndysig idsen
 Tengeri gadzarin erdenér böldzidži baedak,
 Bygyde xyni toglom bolson oxin tsagán džiliğ
 Arwan xojjir džilde baktáwa!

Örgyn tengerin xajjá dagasan,
 Jambata bygydín tyšileg tulgúr bolson,
 Göxxy mongyn tengerin xajjagá dagasan
 Syr xytsyn ixxete arsalangín dúgás
 Aen tsotšidži allak erén gorxoi bolson
 Déde tengerin arwan xojjir džilin negge!
 Dédel tiwin göxxy erén gorxoe bolson
 Xoksin lú dzillig jörówó!
 Enger gadzarig eréléd geptedek
 Ýnig jygér taelaxaw?
 Allak erén bijjini xaraxyido
 Amítan xymynig aelgadži baedak
 Ýnig júgár taelaxaw?
 Mú ollon maňgan tsuglánig irexyidy
 Öndyin örgyn déšéň bossedok
 Ölyngeddeslúgán addili xöwydži baedak
 Ölgyitéxen xýxydes aen dzuxtádži baedak
 Allak erén mogoe džill,
 Arwan xojjir džilden baktawá xó!
 Xollo gadzarig oertuldžirdek,
 Oero gadzarig xoldúldži ögdyk,
 Xojjir gyrynig nilyldži ögdyk
 Xórxi tere jýwé?
 Xojjir setgilteni nilyldži ögdyk,
 Xyssylig xangúldži baedak
 Terni júgár taelaxaw?
 Murui moddonós ujjád baexada
 Gomdód gomdód súgád baedak
 Terni júgár taelaxaw?
 Šalbákteaaxan ussig úlguxudu
 Tamšágád, dológód ögdyk tere jýw?
 Tekšile saexan dörwyn túraegará
 Gadzar delxi, xymyn bygydíg
 Bajjisgadži baedag molor erdeni
 Tere jýwe?
 Elligé tašan dundúr
 Tömyr xyрэ bolson dörönös
 Aegád baedak tere jýwe?
 Urun saexan dúgára
 Ullusin segtel bajjisgadži baedak
 Tere jýwé?
 Dzagar Töwdiň ornós
 Burxuň bygydiň seter bolsoň,
 Bussudiň bijjide erdeni bolsoň,
 Tomoldzon toroldzoň xarád baedak
 Allak saexan ñyddytei gene.
 Amrak xaertae edzenigé
 Šörgódži erxeldži baedak

Ennt júgár taelaxaw?
 Xara xilin tóstg bolbotši,
 Asar bijjindéñ xyrgydyggyi,
 Arigúñ ixxe bijjétei gene.
 Erele xyni tšimeg bolsoñ,
 Eñgtñ xyni xysyl bolsoñ
 Mollor erdeni morin džillig
 Arwañ xojjir džildeni maktana gene.
 Talla gadzarig tsaalgád baedak,
 Óllyñ yséréñ óñgytšé jörtyntstñ
 Dewisger bolsoñ egjni
 Júgár taelaxaw?
 Byrtyidži baegá bijjini xaraxuido
 Delxidexini byrxysyn baedak
 Týni júgár taelaxaw?
 Edzenixén ódós
 Xiwen xiwen gyigéd irdeg,
 Úrug saexan sjléré
 Enele jörtyntstn bujjin xišigig
 Dallanxan iredek.
 Xojjir tšixén delben delben
 Gyigéd, maelád irsen gadzar
 Mangan tymyn tógtñ dúdsan,
 Almas tšötgyr, xorton bygydyde
 Óglige bolson ýnig júgár taelaxaw?
 Ówgyn göksin ulustu élel bolson
 Enel xórxyt, dörwyn xölön déšéñ džigéd,
 Enel xórxyt, dörwyn xölön déšéñ džigéd,
 Ulán sumun utgár órig tsóhúldzi baedak
 Xaertae edzemmini jáxaniwé, xó!
 Elige dzyrixe xojjirín dzapsar
 Altan goliq gógodúlun irdek,
 Xirtei gararáñ bijjimini xorsúlun aldak
 Xaertae edzemmini, namaegá elberxeni jálá!
 Ólyn xobdogig óxóró tsatgadak,
 Órgyn últn tšonondo bolbotši
 Šudurgár xólo bolson
 Xaldzan tsagán xonin džilig jöröwó bi!
 Barún dzegýn úlár gyidek,
 Bášila ixxete miššin dzil genedé!
 Allak tsédžintixen urtulu bodolgór
 Amitan xynig xúrsun,
 Alá dzantae miššin dzilig jöröwó bi!
 Tsak tsagig aldalgyi dúgurdak
 Tsagáñ allak tačá džil
 Órgyn taráni yrig bolbotši
 Óndyg bolgodži gargadak
 Tere xórxt džigyrtén!

Ýrel šonín tsagig aldalgyi dúgurduk
 Tsagán allak tažá dzilg jöröwö!
 Xyr xyr dútae gene,
 Xyder nerte noxxoe gene,
 Dzölyn bygydíg edzendé orxisoň,
 Dzygyl dzygin dzamig xarsan,
 Gotol mandalíg xaran súdak
 Tegýnig júgár taelaxaw?
 Šara tarání xogig dolóson,
 Saexan edzenígé xaramlan xaramlan
 Xyr xyr dúgurduk
 Xyder nerte noxxoe džil!
 Dzán dörwyn sojjóg dzýsen,
 Dzambutiwtén tymyn yrdžilgén
 Delxidexinde tarásan
 Týnł júgár taelaxaw?
 Gadzarín xörsig ergýlyn ergýlyn idedek
 Egýnł júgár taelaxaw?
 Xuiguň xuiquň ulusta
 Šýstéň bolson gaxae gene.
 Džangyide maimai nagatsani bolson
 Butun dunder oród, burú tešen xadarsan,
 Xuigui xuiqui ulsín
 Tymyn saxigúlsuni bolson
 Gaxxae džillín jörölö,

xix. Xýxyň xutuktin dú

Xýxyň xutuktu gedži negge ixxi xuwilgán xyn baesan jum baena. Terni dú:

Boro boro bildzúxae
 Boson súgád džirgene.
 Bollošitae bollošigyi
 Xellegdesen Xýxyn xutuktu
 Barún xoešón dzorilö.
 Bajjin Burgín adú
 Barún xoešó biltšértei.
 Xotogoedtn maná —
 Jásan getsý manáw?
 Xojjir šöni otód,
 Xoetln šöni xólé.
 Xósenken adúmáni —
 Gutsin gurwun šarga,
 Gurwás bišideni džoró.
 Unusuňxan mori mini
 Usun tolbir džoró!
 Toxxosoňxoň emél —
 Toxxoe dzandan býrgytei,
 Barisaňxaň tašúr —

*Baximxan bolód dzandañ
 Tširseñxeñ úrgumini
 Yilger bolód xussu,
 Dörölsenzen dörömini
 Dötsiñ langin džidzý!
 Byssylyksyn bysímmini asúbal,
 Byxxyli xamba jumšú,
 Xambantmani ydzýrtý dzangilsan
 Dzangilgámmini byxxyli jymbýj jymsý,
 Noer mútaen gaddúr
 Norgilúldži garló,
 Noxxoe mútaen gadúr
 Dorgilúldži garló.
 Dagaksan dagúlímmini asúbal,
 Dallan tawan Maxagala jumsý,
 Uktusun uktuwurmíni asúbal,
 Urun Mandzuširišú!
 Alaldaksan gadzarímmini asúbal,
 Allak tšulunás temdekteišy,
 Šarxadaksan tarxímmini asúbal,
 Arwan gurwuñ šarxataešú!
 Arwan gurwuñ šarxímmini
 Awal edzímmini ydzésé!
 Nartín šaňxímmini xarabal,
 Saexan xýxyn gedži xaramáršú, xö!
 Sadák numímini xarabal,
 Saexan erín baedallae!
 Sansaň ollon šawinar mini
 Šambalín ýdyndý úldzujjá!*

géd yxxydzä!

xx. Tsagán sarín jöröl

*Arwan dzygýn burxuní arašán,
 Awaraltae galto tengertín giššik,
 Aelatgadži barix naertín bellek!
 Otšir degéde lamígá
 Oroe déréň šytydži,
 Ganga möryny dalae metý
 Galwargasan dzandañ moddo metý
 Ydzýrésén delgertši,
 Naeman Namsaraešik bajjin metý,
 Naedan dzyddykšik önyr metý,
 Tymyn öldzei byritgedži,
 Tygémelty tsagán saríň
 Šinín negende
 Xamogarán tsuglurtši,
 Inderi sangáň bosgodži,
 Teňgeri burxundáň mörgydzí,*

*Tebereltsedži, dzolgodži,
Šini dzillín bellege,
Šini déltengýdín giššik,
Sara šinín belleg,
Saxxaltangúdíń giššik,
Ime saen belgig
Endétse mörgýdži aelatgajjá!*

Naeman nastae xýxydín naerhúldži xtsen bellgé!

Sarwá mańgálam

A

- agamidliñxue (xýxyñ) 85
 Aǵarburdžid xán 85
 Aǵáñ erdeni tsetseg 93
 Agmiñ (xýxyñ) 10, 11
 Ájı xorxoe, temé unusuñ — 64
 Áldzañ xorxoe šyllysyn dzulá 64
 Altañ xý 103
 Altan ysty, dallan tawañ teñgertñ otgoñ
 xýxyñ 55
 Amisgal maxxammod 20
 Añdzamani tsetsek (xýxyñ) 73
 Arđza Burdza xán 85, 86
 Arǵañmidok (xýxyñ) 94
 Arijávala 65
 Arijávalñ máni 33
 Asarinartñ galú 63
 Awa šaǵae mergeñ 84

B

- Badamliñxua (exxener) 3, 4, 5, 8
 Badmariján tsetsek 33
 Baldžid tšawgantsa 99
 Barıǵ unusuñ batar xýxyñ 34, 35
 Báxan Dzundui 99
 Bawú taedži 91, 92
 Begmidžidmá 103
 Begrid (mo. Birid) 78
 Bédžiñ (mo. Begejing) 98
 Bider (bidder) sėn, nom du tróne 1, 6
 Bimı ówys 26
 Bodi (Boddi, Bodimed) mergeñ xán 1, 2, 6,
 9, 39, 40, 47, 51, 55, 58, 59, 61, 67, 69, 70,
 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78
 Bodi tsagáñ görósy (Bodi görósy) 83
 Bogodo gegėñ (Jebečundamba viii) 89
 Bogodo (Bogodo, Bogod) tsagáñ ówgyñ 2, 8,
 10, 33, 35, 36, 53, 64, 65, 66, 69, 80
 Bömbyñ úla 24, 57
 Búlla, terme chamanite
 Asari teñgertñ — 18
 Jösyñ lúntı — 18
 Bum togó (xýxyñ) 79
 Bum tsagáñ erdeni úla 1
 Burxud, burxuñ
 Arwan dzygtıñ — 2, 4, 8, 10, 12, 21, 53, 112

Burxunt gegėñ 66, 88, 89

Burxuñ teñgeri 72, 92

Berzu — 90, 91

Tymyñ — 4

Bumdziñ (Bymdziñ) erdeni úla 24, 25

Burga, bajjın — 111

D

- Daddar šyxyr 56, 67
 Dá lama 104
 Dam jyldy 56, 69
 Dandar dzangi 107
 Debdžid 8, 10, 12, 29
 Demberil toeñ 99
 Dendemeni 56
 Dérxiñ gegėñ 99
 Déseñ goto 6
 Döñgy 102
 Najın džiñgın tömyr — 77
 Dörwyn nom 5, 6, 21
 Dörwyn nom, tawañ bitšik 5, 6, 21
 Dúluǵu 18, 56
 Dzagassan šullumtñ emegeñ exxe 66
 Džajıñ xyr 91
 Džambaga 53
 Džambutiw 111
 Džamliñ 91
 Džamdá 95, 96, 97
 Džandañ úrgutu 85, 86, 87
 Džañgilagá
 Mañ — 57
 Mandzá — 57
 Nañ — 56, 57
 Nandan — 57
 Óldzyi gurwun — 56
 Óldzyi gurwun lúgın — 57
 Óldži tymyn — 56.
 Tymyñ óldži — 56
 Xasbú erdeni — 56
 Džún naemañ bodisado 80
 Džurgáñ
 Birtın — 1
 Bitšigtın — 1
 Jantaen — 1
 Jamba törtın — 1
 Džurxaetši 105

Džadda, šyryn — 18, 19, 69
Džagar Töwdtñ oroñ 109
Džaksál, džassagál
Adda magún šulmín — 70
Adda mín — 65, 69
Adda miñ šulmín — 55, 63, 65
Adda šulmun — 11
Barún dzygtñ dzagassañ šulmín — 55
Dádł oddon — 55
Dan tömyr — 64
Dolón — 55
Džýn — 55
Džýn dzygtñ — 55
Jamáñ — 64
Jamáñ šullumun — 68
Jamáñ tullumun — 11, 55, 65, 66
Magún — 65
Šáral nyngyn — 64
Sullumun — 64
Teñgerin tymyn — 55
Tömyr — 55
Tömyryñ abbaran — 65
Tymyn tsergtñ — 11
Urda dzygtñ nyngyñ šulmun — 55
Xoetu dzygtñ šulmun — 55
Xorto mogoen — 67
Xuin — 55
Xurduñ gydylyt tullumun — 55
Xynt ařsan — 65
Xynt tulmuñ ařsan — 55
Xynt xýryñ biñtñ — 67
Y xértñ gurwuñ ařsan — 65
Y xýryñ ařsan — 64
Džindžéliñ džéli goto 1
Džindžiminýn toli 17

E
Edzeñ xagáñ 1, 2, 3, 4, 12, 26, 73, 76
Edzeñ xáñ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 23, 25, 26, 27, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 86
Erdeni
Agáñ — (tsetseg) 94
Aqijján — (tsetseg) 95
Badmid — 26, 80, 102
Baeñ — 57
Begdžid — (tsetseg) 95
Bideri (Bidder) — 75, 80
Džámari — 80
Dzendemeni — 65, 79, 80
Džymbyd — 80
Gašši — 80
Lustñ — 57
Nandad Berdid — (dala) 80
Norow — 56

8a

Tšandžimini — 1, 6
Erlig xáñ 102

G

Gadzrtñ suđlár jowux 11
Gan tulgutux xáñ 71, 72, 73, 74, 76, 78, 79, 81
Garag, garsañ órtñ — 18
Gašitñ boroldzaeñ eñger 79
Gašitu bergén dala) 38
Gatuñ, gatañ
Añdzamani — 30
Badmaraja) 2
Baga — 2, 15
Búrul — 29, 30
Daginiñ erdeni — 2
Dunda — 19
Edzeñ xánt — 10, 13, 14, 21
Gyrynt ixze delxí — 54
Ixze — 2, 10, 11, 15, 17, 26
Ojañ oddo — 2
Xojirdugar —, šullum —, mogoeñ šullum —, addala mogoeñ šullum — 11, 16, 17, 20, 26, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 68, 69, 70, 74
Gatšitñ Boroldzo) eñger 79
Gú, šyryñ erdeni doktae — 18
Gunu gurwuñ úla 87
Gunuñ Boroldzo) ezi 87, 88
Gurwuñ Boroldzo) e (gadzar) 87
Gurwuñ Šara tala 87
Gúši bitšig 14
Gýñ Gurwuñ xuddug 87

I

Iššida) meireñ 102

J

Jáma (mo. yamun) 1
Jargae xý 84, 86, 88

L

Liddar (Lidar) tsetseñ 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 26, 56, 59, 70, 78
Lindžiñ wañ tsetseñ 3
Lú 10, 62, 63, 64
Tagdagar — 18, 28, 56
Ówysyñ — 18, 28, 56
Lus 8, 20, 35, 56, 58
Lustñ xád 68, 70, 79
Luwusuñ xúrtši 107

M

Májúrdae 92, 93
Mandžuširi 112

Mata gegéñ 96*Maxagala* 112*Moddo**Dzag* — 51*Džigil* — 16

N

Naedan džyddyk 112*Naeman dapxar wañ dzerge* 9*Naeman Namsarae* 112*Nañ gadzartn torgo* 10*Narañ Dudada xañ* 38*Numu sádag* 66, 68, 81*N ý gadzartñ žyry* 10

O

Ontsobilik (xýxyn) 94*Ordo**Asar* — 77*Erdentñ* — 80*Teñgeriñ tymyñ* — 80*Oxxin tsagáñ galú* 19, 22, 23, 24, 35, 36, 41, 42, 69*Öndyg, guruldžiñ* —, *erdentñ* — 19, 35, 36, 42, 63, 69, 80*Öndygyñ syity bitšig* 72*Öwgyñ**Andarwáñ* — 94*Bezxi Tömyr* — 39, 42*Böxxy togótsi* — 53*Bömyd* — 93*Búdžidae* — 103*Gunuñ Boroldzoe* — 87, 88*Tymyn nastae gadzartñ edzeñ bögyr* — 55

S

Saedzú, bajjiñ — 53, 54*San ñan surgúli* 105*Sañ**Amiñ* — 18*Arigúñ* — 56*Arwañ gurwuñ* — 56, 85*DzalbiraXu* — 56*Morin* — 56*Mörtñ* — 18*Tsog dzallñ* — 18, 56*Xí moriñ* — 18, 101*Sowin tata* 19*Sudur bitšigtñ xyréleñ (mo. Sudur bicig-ün küriyeleng, nom correspondant au nom chinois Ouen chou iuen = Academie des Lettres (... proposé par Kičiyenğüi sayid Čeringdorži pour L'organisation scientifique, fondée par M. Zamcarano ...) 1931**reorganisé en Šinjileküi uqayan-u küri. yeleng)* 81*Syldiñ gandzaga* 57*Syldy (syldy)**Gyrni* — 65*Morini* — 70*T'sergin tymyñ* — 20*Tymyñ* — 28*Šambaa* 112*Šarab liydzintši* 101*Šillen erdeni bátar* 51*Širbem (Širmeñ) bátar* 9, 14, 15, 17, 19, 20,

21, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 38, 56, 67, 68,

69, 70, 71

Širbem (Širmeñ) möndyr 13, 26, 34, 36, 37,

39, 41, 42, 43, 44, 51, 54, 55

Šidžir möndyr 13, 16, 26, 34, 36, 37, 39, 55,

56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67,

68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 81, 83

*Šullum**Á xorxoe* — 64*Adda magiñ* — 63, 64, 65, 66, 67, 70*Adda* — 65, 67, 69*Brélen ölyñ* — 56, 65, 66, 77*Dzagasañ* — 64*Ynygyñ* — 64*Šulmus* 92

T

Taesyi 67*Tarni* 20, 61, 65, 67, 70*Mañgiñ erdentñ* — 57*Ubadis* — 29*Tawañ bitšig* 5, 6, 21*Teneg Mundú* 98, 99*Teñgeri* 10, 12, 36*Agár* — 8*Asar* — 2, 4, 5, 8, 19, 21, 33, 35, 36, 37,

40, 41, 42, 56, 57, 63, 67, 70, 72, 81, 92

Awaraltae galta — 112*Bogodo* — 91*Dzaján tawan* — 10, 69*Göxxy möñkyn* — 36, 65*Jireñ jösyñ* — 35, 36, 56*Oxin* — 2*Wandat* — 36*Teñgeri burxuñ* 18, 64, 67, 69, 72, 73, 78,

103, 112

Xáñ — 92, 103*Xara dzygiñ* — 64*Xósoñ agáriñ dallan tawan* — 8, 20, 42,

70, 72

Xurmustu — 2, 4, 5, 6, 10, 19, 21, 24, 39,

41, 42, 56, 64, 65, 68, 79, 80

Teŋgeriň dzasak tulgúr 6
 Teŋgeriň ósor 56
 Tolitiň gadzýr 89, 90, 91
 Tóryg, tórsýň ödyriň — 18
 Tsae

Bacxú — 17
 Tšín — 17

Tsag

Lú — 81
 morin — 16
 Xullugunu — 2

Tsolmoň 104

Tšargae xý 84, 85, 86, 87, 88, 89

Tug

Dšandšun — 5, 6, 29, 55, 80
 Törtiň — 2
 Tug milá- 6, 7

Tymyň bartiň gýtšyntei bátar 94

Tymyň dzýty xáň 94, 95

Tymyň dzýty bátar 94, 95

U

Uddu moddo 51

Undzud 105

Uran teŋgeri xáň 71

Ullus moŋgol 71

X

Xaldzan taedži 81, 84

Xaň gardi 66

Xas tamga 6

Xé gazal úla 103

Xodžigor (*Xodžigir*) 11, 14, 15, 16, 17, 19,
 20, 21, 22, 26, 29, 37, 44, 70, 71, 72, 73,
 74, 76, 77, 78, 91

Xotogoed 111

Xöňkyr xürtšei 13, 55, 71, 91

Xöp tsagán núr 87

Xujjik

Duň erdentň — 18

Gal erdentň xusúruň — 56

Galbaraň (*galwarin*) erdentn tšantšami-
 nin — 18, 56

Gañ — 18, 56, 58

Garizaň — 18, 56

Naeman tallac dyin erdeni — 18

Naň gadzartiň torgoň — 18, 56

Ňý gadzartiň šyrym — 56

Mandasaň — 18, 56

Tömyr — 70

Tsásan — 56

Tý gadzartiň šyryň — 18

Utsuň guruwuň — 57

Xó — 18, 56

Xuidá torgoň — 56

Xyssynyk — 18

Xullusuň šarga morito xý 86, 88

Xyllyk tsagán mori (*tsagá xyllyk mori*) 58,
 69, 71, 79

Xyn nerté arizi 10

Xynt tolgoeň moltsog 18

Xýxyň xutuktu 111

Y

Ydzymér nerseň ýdžápt 10

Ydzymtšin Tšimid beile 98

Ýlý dátú 8

Ynyg

Tymyň džiltň xara — 35, 57, 58

Tymyň nasta — 24, 36

Yssyk

Dáda — 65

Dáň — 65

Didi — 65

Dza dzán — 18, 56, 57

Džá — 56

Ňá — 56

Šá — 68

Sóň — 56

Waň — 56

Wé wén — 56

Xun — 56

LES AIRS DE L'OULIGER BODI MERGEÑ XÁÑ

- 1) Air d'*üliger*.
- 3) Air du calme et du bien-être.
- 4) Pensées du khan au sujet du bien-être de ses sujets.
- 5) Pensées douloureuses du khan.
- 6) Chagrin du khan.
- 7) Le khan prie le ciel pour demander des enfants.
- 9) L'entourage du khan.
- 10) Le khan voit un songe.
- 11) Le mari s'entretient avec son épouse. (La première mesure peut être omise.)
- 12) Les *tüšimel* se rendent au travail.
- 13) Les *tüšimel* se promènent en attendant l'arrivée du khan.
- 14) Air du bien-être.
- 15) Air du khan.
- 16) Les sujets du khan s'entretiennent.
- 17) Liddar tselsen crie à sa femme de lui ouvrir la porte.
- 18) Trois *paroles* de Liddar tsetsen
- 19) Liddar tsetsen avec sa femme et son fils.
- 20) Paroles du khan;
- 21) Harangue de Liddar tsetsen au khan.
- 24) Assemblée des *tüšimel*.
- 26) Les soldats et les *tüšimel* s'assemblent devant la résidence du khan.
- 27) Liddar sort du palais du khan et se rend au devant de l'armée.
- 28) Les gens s'étonnent que liddar soit prêt à sacrifier son fils unique. (Sourdine.)
- 29) Les *tüšimel* frappent à la porte de Liddar.
- 31) Les *tüšimel* tremblants demandent à la femme de leur livrer son fils.
- 32) La femme se rend avec son fils auprès de Liddar. (La musique exprime la dignité.)
- 35) A trois reprises, le fils demande grâce.
- 36) Le fils se tourne vers la princesse aux cheveux gris. (Thème et variations.)
- 45) Conversation avec la servante de la vieille princesse.
- 46) La servante répond.
- 47) Le khan envoie un *tüšimel* chargé de présents auprès de la vieille princesse.
- 49) La femme du khan chante à l'occasion de la naissance de son fils.
- 50) Si tout était calme dans l'état du khan, comment pourrait-on composer des *üliger*.
- 51) L'armée se range.
- 52) Les femmes patriotes accusent la jeune épouse du khan de haute trahison.
- 54) Demande à l'armée de ne pas tuer la sorcière.
- 55) Air du travail (4 à 6 fois).
- 57) La vieille épouse du khan se rend auprès de la jeune épouse.

- 59) Širbeñ bator se met en route pour chercher la vieille épouse du khan.
Khormusda et l'oie blanche.
- 61) Paroles de la vieille épouse du khan au sujet des enfants.
- 62) La vieille épouse de khan recherche les enfants qui se sont perdus.
- 64) Širbeñ bator congédie son armée.
Air de l'oie blanche.
- 67) Les enfants emmènent les fils de l'épouse du khan.
- 70) Crainte des enfants.
- 71) Sans faire de bruit, les enfants s'approchent du renard dormant.
- 72) Délivré par les enfants, le renard s'enfuit.
- 73) Les enfants se rendent à l'endroit désigné par le renard.
- 74) La jeune épouse du khan se rend auprès de son maître pour dénigrer la vieille épouse.
- 75) La vieille épouse se lamente de son destin.
- 76) L'armée de Širbeñ bator se range en attendant les événements. (La musique exprime l'inquiétude.)
- 77) On emmène la vieille épouse du khan à l'exécution.
- 78) L'armée exprime son mécontentement au sujet de l'injuste condamnation de l'épouse du khan.
- 79) La vieille épouse du khan, sauvée du supplice, pérégrine dans des contrées inconnues.
- 81) A la recherche de la fille bleue, les enfants font rouler une montagne.
- 83) Les enfants entreprennent une escalade pour parvenir au corps de leur mère morte.
- 86) La fille déplore la perte de sa cuvette d'or.
- 88) Širmeñ mǒndyr entreprend un long voyage.
- 89) Combat entre Širmeñ mǒndyr et le chevalier.
- 90) L'oie parle avec Širmeñ mǒndyr.
- 92) Širmeñ mǒndyr et le vieillard.
- 95) Širmeñ mǒndyr a vaincu l'ennemi et continue sa route.
- 96) Il apparaît une sorcière dont les dessins sont perfides.
- 97) Le vieillard emmène Širmeñ mǒndyr chez lui.
- 98) La fiancée de Širmeñ mǒndyr se plaint de ses malheurs.
- 99) Elle vend sa chevelure pour nourrir la vieille épouse du khan.
- 100) Elle appelle son fiancé.
- 101) Le fiancé répond.
- 102) La fille se justifie auprès de sa mère.
- 104) La fille évoque l'âme de son père.
- 105) La père se rend avec la fille auprès de celui qui a acheté la chevelure.
(Le *quryurči* jouait longuement cet air assez compliqué.)
- 106) Air du bien-être. (Dans la troisième mesure, à partir de la fin, on peut jouer un mi à la place de fa.)
- 107) Šidžir mǒndyr revêt l'armure.
- 108) Šidžir mǒndyr fait ses adieux à sa mère.
- 109) Šidžir mǒndyr chevauche à la rencontre de l'ennemi.
- 111) Šidžir mǒndyr contemple.
- 114) Fureur de la jeune épouse du khan.
- 116) La mer jaune et vénéneuse s'agite.

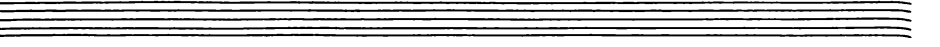
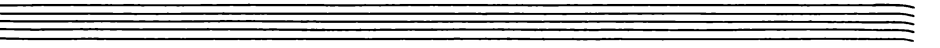
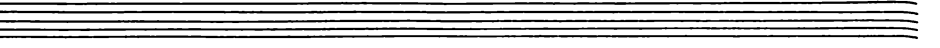
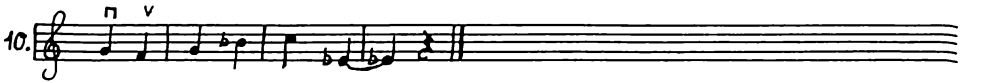
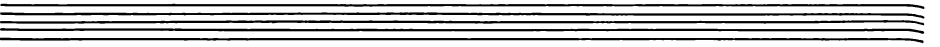
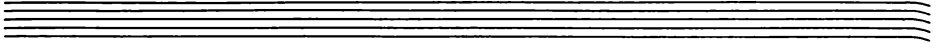
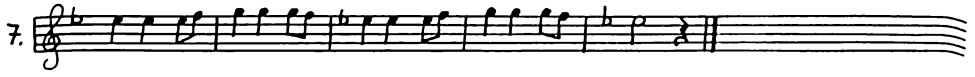
- 118) (Mélodie imitative.)
 119) Širbeñ bator chevauche à la rescousse de Šidžir mőndyr.
 120) Širbeñ bator chante la bataille imminente. (Le *quyurči* ne se souvenait plus de la fin de cet air.)
 121) Après la victoire, les chevaliers s'entretiennent sur la sorcière.
 122) Le musicien loue la fin de ce chapitre de l'*ūliger*.
 123) Šidžir mőndyr se rend à cheval dans le duché de (gan mealates).
 124) Šidžir mőndyr qui s'est approché de la ville, se transforme en mendiant.
 125) Les *tüšimel* chuchottent entre eux.
 126) Lamentation de Šidžir mőndyr.
 127) Les soldats amènent la sorcière.
 128) Lamentations de la sorcière.
 129) Le khan visite le palais.
 130) Bien-être de Šidžir mőndyr.
 132) Remise à Šidžir mőndyr.
 134) Prospérité de l'Etat.

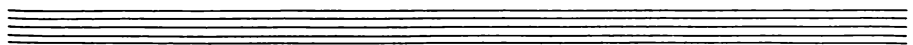
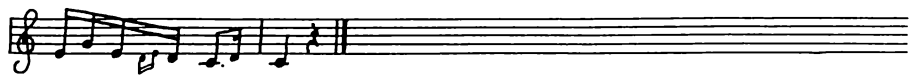
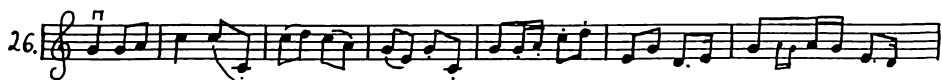
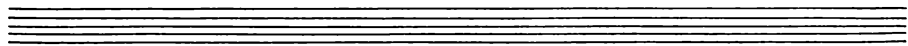
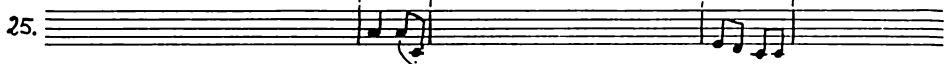
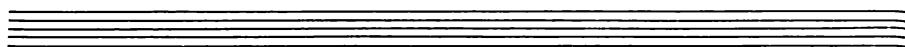
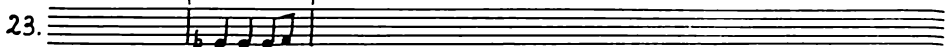
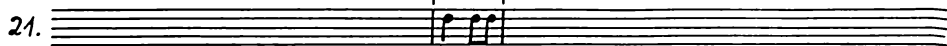
FIN.

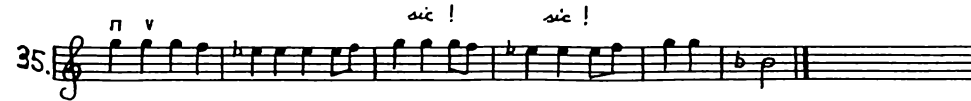
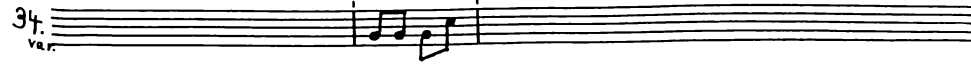
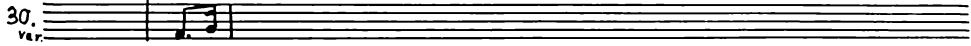
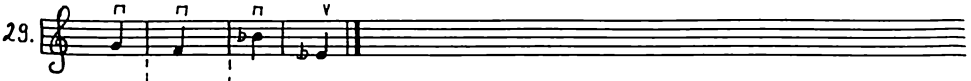
Appendices :

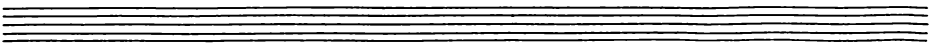
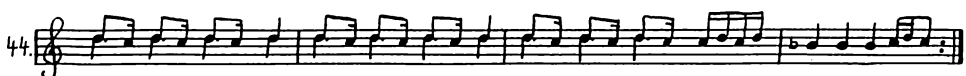
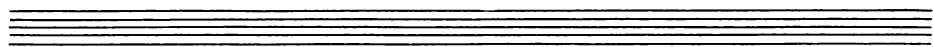
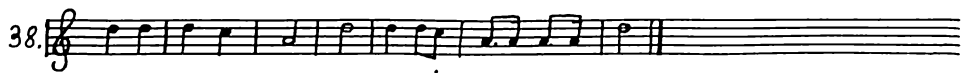
- 135) Air du *quyur*.
 Airs de l'*ūliger* que Lubsang me communiqua en dehors de l'ordre chronologique, avant la rédaction complète de l'*ūliger*.
 138) Air du bien-être.
 140) Air descriptif.
 142) Les gens et les *tüšimel*.
 144) Air du bien-être.
 146) Les *tüšimel* se prosternent devant le khan.
 147) (Exécution mal fixée.)
 148) Le khan parle. (Exécution mal fixée.)
 149) Les *tüšimel* répondent au khan.
 152) Les *tüšimel* se prosternent devant le khan.
 153) La vieille épouse du khan se rend auprès de la jeune épouse.
 155) Les *tüšimel* prient le khan.
 156) Les gens chuchottent.
 160) Les guerriers sellent les chevaux et revêtent l'armure.
 161) Les guerriers partent en expédition.
 162) Le chevalier contemple l'armée ennemie qui approche.
 163) L'armée se range. (Le nombre des répétitions est indéterminé.)
 164) Air de lamentation.
 165) Air des oies qui volent.
 166) Le chef de l'armée en déroute invite les troupes à faire halte.
 167) Air des sages. (Solitude.)
 168) Air de l'homme affamé.
 169) Air de la conversation rapide.

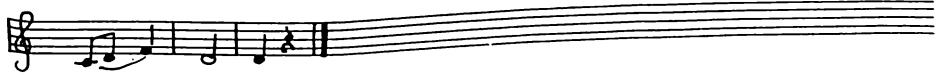
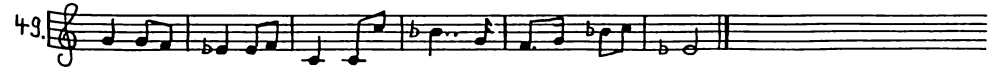
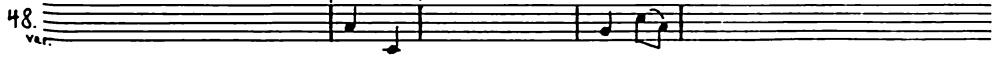
1.

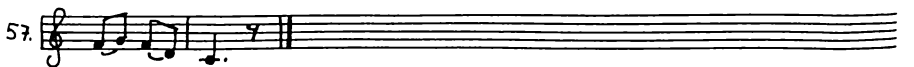
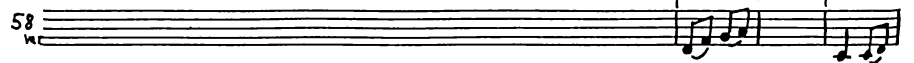
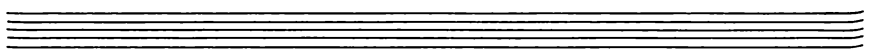
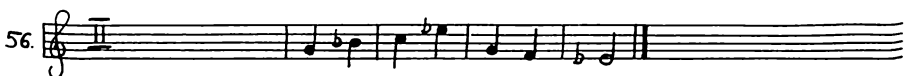
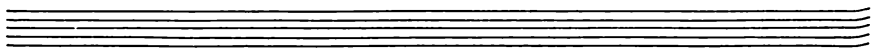
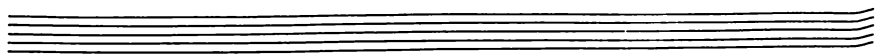
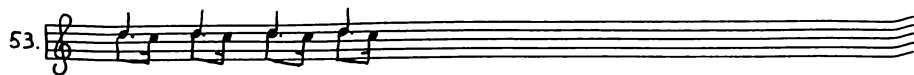
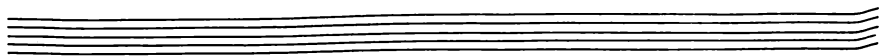

59. Musical notation for measure 59, featuring a treble clef and a series of eighth and sixteenth notes. Dynamic markings *p* and *v* are present above the first two notes.

60. Musical notation for measure 60, featuring a treble clef and a series of eighth and sixteenth notes.

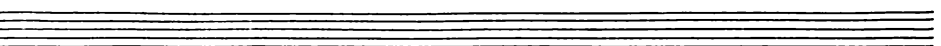
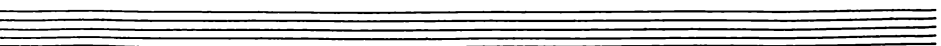
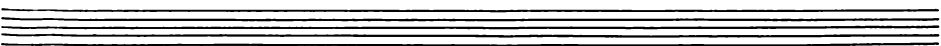
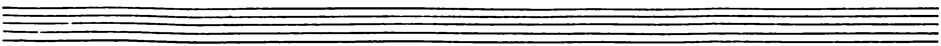
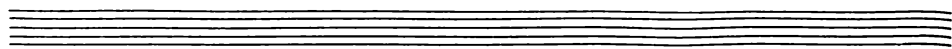
61. Musical notation for measure 61, featuring a treble clef and a series of eighth and sixteenth notes. Dynamic markings *p* and *v* are present above the first two notes.

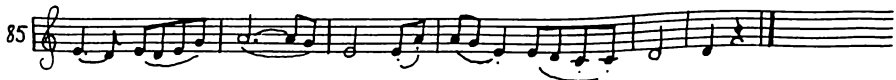
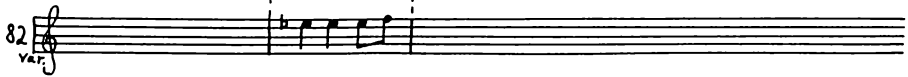
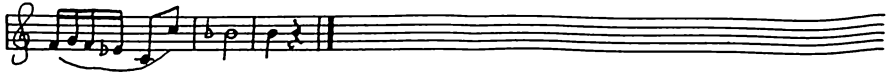
62. Musical notation for measure 62, featuring a treble clef and a series of eighth and sixteenth notes. Dynamic markings *p* and *v* are present above the first two notes.

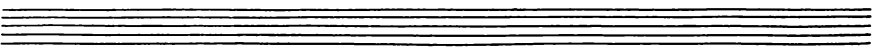
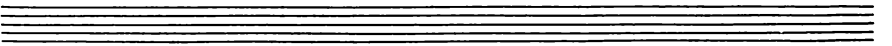
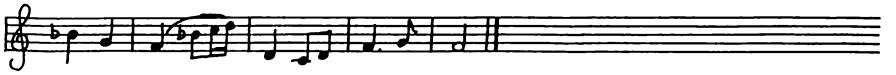
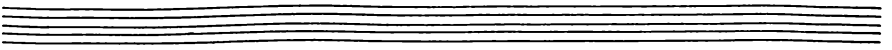
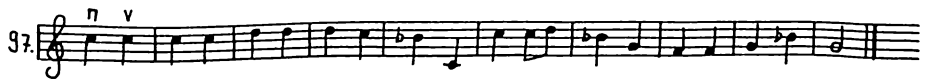
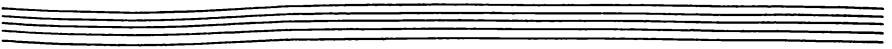
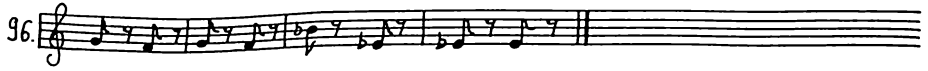
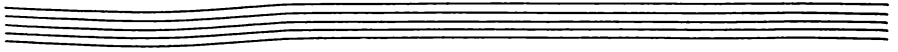
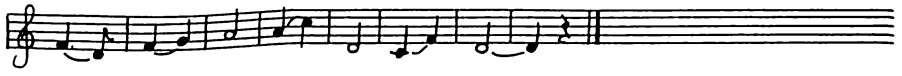
63. Musical notation for measure 63, featuring a treble clef and a series of eighth and sixteenth notes. A *va. f.* marking is present below the first note.

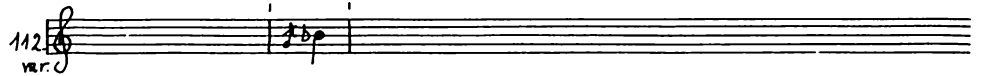
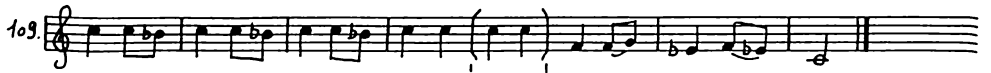
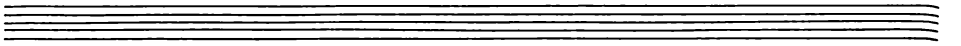
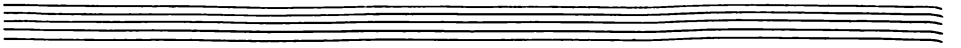
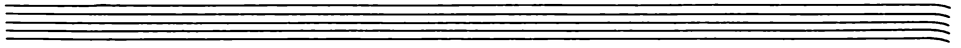
64. Musical notation for measure 64, featuring a treble clef and a series of eighth and sixteenth notes.

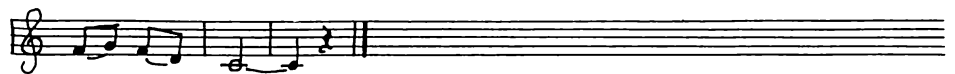
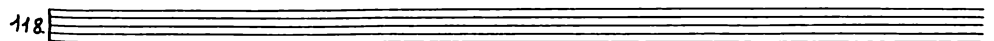
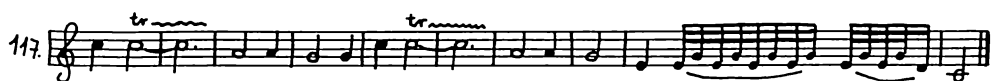
65. Musical notation for measure 65, featuring a treble clef and a series of eighth and sixteenth notes. Dynamic markings *p*, *v*, and *p* are present above the first, third, and fourth notes respectively.

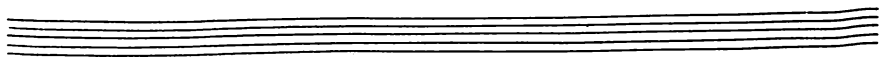
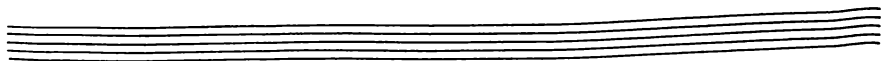
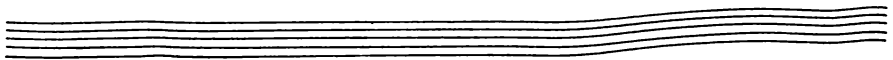
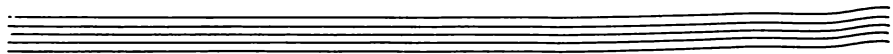
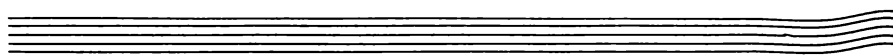

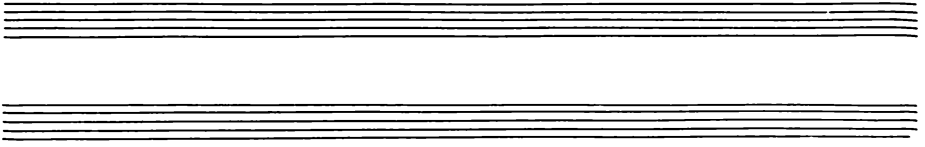

126. Musical notation for measure 126, featuring a treble clef, a key signature of one flat, and a melodic line with notes G4, A4, Bb4, C5, D5, E5, F5, G5, A5, Bb5, C6, D6, E6, F6, G6, A6, Bb6, C7, D7, E7, F7, G7, A7, Bb7, C8, D8, E8, F8, G8, A8, Bb8, C9, D9, E9, F9, G9, A9, Bb9, C10, D10, E10, F10, G10, A10, Bb10, C11, D11, E11, F11, G11, A11, Bb11, C12, D12, E12, F12, G12, A12, Bb12, C13, D13, E13, F13, G13, A13, Bb13, C14, D14, E14, F14, G14, A14, Bb14, C15, D15, E15, F15, G15, A15, Bb15, C16, D16, E16, F16, G16, A16, Bb16, C17, D17, E17, F17, G17, A17, Bb17, C18, D18, E18, F18, G18, A18, Bb18, C19, D19, E19, F19, G19, A19, Bb19, C20, D20, E20, F20, G20, A20, Bb20, C21, D21, E21, F21, G21, A21, Bb21, C22, D22, E22, F22, G22, A22, Bb22, C23, D23, E23, F23, G23, A23, Bb23, C24, D24, E24, F24, G24, A24, Bb24, C25, D25, E25, F25, G25, A25, Bb25, C26, D26, E26, F26, G26, A26, Bb26, C27, D27, E27, F27, G27, A27, Bb27, C28, D28, E28, F28, G28, A28, Bb28, C29, D29, E29, F29, G29, A29, Bb29, C30, D30, E30, F30, G30, A30, Bb30, C31, D31, E31, F31, G31, A31, Bb31, C32, D32, E32, F32, G32, A32, Bb32, C33, D33, E33, F33, G33, A33, Bb33, C34, D34, E34, F34, G34, A34, Bb34, C35, D35, E35, F35, G35, A35, Bb35, C36, D36, E36, F36, G36, A36, Bb36, C37, D37, E37, F37, G37, A37, Bb37, C38, D38, E38, F38, G38, A38, Bb38, C39, D39, E39, F39, G39, A39, Bb39, C40, D40, E40, F40, G40, A40, Bb40, C41, D41, E41, F41, G41, A41, Bb41, C42, D42, E42, F42, G42, A42, Bb42, C43, D43, E43, F43, G43, A43, Bb43, C44, D44, E44, F44, G44, A44, Bb44, C45, D45, E45, F45, G45, A45, Bb45, C46, D46, E46, F46, G46, A46, Bb46, C47, D47, E47, F47, G47, A47, Bb47, C48, D48, E48, F48, G48, A48, Bb48, C49, D49, E49, F49, G49, A49, Bb49, C50, D50, E50, F50, G50, A50, Bb50, C51, D51, E51, F51, G51, A51, Bb51, C52, D52, E52, F52, G52, A52, Bb52, C53, D53, E53, F53, G53, A53, Bb53, C54, D54, E54, F54, G54, A54, Bb54, C55, D55, E55, F55, G55, A55, Bb55, C56, D56, E56, F56, G56, A56, Bb56, C57, D57, E57, F57, G57, A57, Bb57, C58, D58, E58, F58, G58, A58, Bb58, C59, D59, E59, F59, G59, A59, Bb59, C60, D60, E60, F60, G60, A60, Bb60, C61, D61, E61, F61, G61, A61, Bb61, C62, D62, E62, F62, G62, A62, Bb62, C63, D63, E63, F63, G63, A63, Bb63, C64, D64, E64, F64, G64, A64, Bb64, C65, D65, E65, F65, G65, A65, Bb65, C66, D66, E66, F66, G66, A66, Bb66, C67, D67, E67, F67, G67, A67, Bb67, C68, D68, E68, F68, G68, A68, Bb68, C69, D69, E69, F69, G69, A69, Bb69, C70, D70, E70, F70, G70, A70, Bb70, C71, D71, E71, F71, G71, A71, Bb71, C72, D72, E72, F72, G72, A72, Bb72, C73, D73, E73, F73, G73, A73, Bb73, C74, D74, E74, F74, G74, A74, Bb74, C75, D75, E75, F75, G75, A75, Bb75, C76, D76, E76, F76, G76, A76, Bb76, C77, D77, E77, F77, G77, A77, Bb77, C78, D78, E78, F78, G78, A78, Bb78, C79, D79, E79, F79, G79, A79, Bb79, C80, D80, E80, F80, G80, A80, Bb80, C81, D81, E81, F81, G81, A81, Bb81, C82, D82, E82, F82, G82, A82, Bb82, C83, D83, E83, F83, G83, A83, Bb83, C84, D84, E84, F84, G84, A84, Bb84, C85, D85, E85, F85, G85, A85, Bb85, C86, D86, E86, F86, G86, A86, Bb86, C87, D87, E87, F87, G87, A87, Bb87, C88, D88, E88, F88, G88, A88, Bb88, C89, D89, E89, F89, G89, A89, Bb89, C90, D90, E90, F90, G90, A90, Bb90, C91, D91, E91, F91, G91, A91, Bb91, C92, D92, E92, F92, G92, A92, Bb92, C93, D93, E93, F93, G93, A93, Bb93, C94, D94, E94, F94, G94, A94, Bb94, C95, D95, E95, F95, G95, A95, Bb95, C96, D96, E96, F96, G96, A96, Bb96, C97, D97, E97, F97, G97, A97, Bb97, C98, D98, E98, F98, G98, A98, Bb98, C99, D99, E99, F99, G99, A99, Bb99, C100, D100, E100, F100, G100, A100, Bb100, C101, D101, E101, F101, G101, A101, Bb101, C102, D102, E102, F102, G102, A102, Bb102, C103, D103, E103, F103, G103, A103, Bb103, C104, D104, E104, F104, G104, A104, Bb104, C105, D105, E105, F105, G105, A105, Bb105, C106, D106, E106, F106, G106, A106, Bb106, C107, D107, E107, F107, G107, A107, Bb107, C108, D108, E108, F108, G108, A108, Bb108, C109, D109, E109, F109, G109, A109, Bb109, C110, D110, E110, F110, G110, A110, Bb110, C111, D111, E111, F111, G111, A111, Bb111, C112, D112, E112, F112, G112, A112, Bb112, C113, D113, E113, F113, G113, A113, Bb113, C114, D114, E114, F114, G114, A114, Bb114, C115, D115, E115, F115, G115, A115, Bb115, C116, D116, E116, F116, G116, A116, Bb116, C117, D117, E117, F117, G117, A117, Bb117, C118, D118, E118, F118, G118, A118, Bb118, C119, D119, E119, F119, G119, A119, Bb119, C120, D120, E120, F120, G120, A120, Bb120, C121, D121, E121, F121, G121, A121, Bb121, C122, D122, E122, F122, G122, A122, Bb122, C123, D123, E123, F123, G123, A123, Bb123, C124, D124, E124, F124, G124, A124, Bb124, C125, D125, E125, F125, G125, A125, Bb125, C126, D126, E126, F126, G126, A126, Bb126, C127, D127, E127, F127, G127, A127, Bb127, C128, D128, E128, F128, G128, A128, Bb128, C129, D129, E129, F129, G129, A129, Bb129, C130, D130, E130, F130, G130, A130, Bb130, C131, D131, E131, F131, G131, A131, Bb131, C132, D132, E132, F132, G132, A132, Bb132, C133, D133, E133, F133, G133, A133, Bb133, C134, D134, E134, F134, G134, A134, Bb134, C135, D135, E135, F135, G135, A135, Bb135, C136, D136, E136, F136, G136, A136, Bb136, C137, D137, E137, F137, G137, A137, Bb137, C138, D138, E138, F138, G138, A138, Bb138, C139, D139, E139, F139, G139, A139, Bb139, C140, D140, E140, F140, G140, A140, Bb140, C141, D141, E141, F141, G141, A141, Bb141, C142, D142, E142, F142, G142, A142, Bb142, C143, D143, E143, F143, G143, A143, Bb143, C144, D144, E144, F144, G144, A144, Bb144, C145, D145, E145, F145, G145, A145, Bb145, C146, D146, E146, F146, G146, A146, Bb146, C147, D147, E147, F147, G147, A147, Bb147, C148, D148, E148, F148, G148, A148, Bb148, C149, D149, E149, F149, G149, A149, Bb149, C150, D150, E150, F150, G150, A150, Bb150, C151, D151, E151, F151, G151, A151, Bb151, C152, D152, E152, F152, G152, A152, Bb152, C153, D153, E153, F153, G153, A153, Bb153, C154, D154, E154, F154, G154, A154, Bb154, C155, D155, E155, F155, G155, A155, Bb155, C156, D156, E156, F156, G156, A156, Bb156, C157, D157, E157, F157, G157, A157, Bb157, C158, D158, E158, F158, G158, A158, Bb158, C159, D159, E159, F159, G159, A159, Bb159, C160, D160, E160, F160, G160, A160, Bb160, C161, D161, E161, F161, G161, A161, Bb161, C162, D162, E162, F162, G162, A162, Bb162, C163, D163, E163, F163, G163, A163, Bb163, C164, D164, E164, F164, G164, A164, Bb164, C165, D165, E165, F165, G165, A165, Bb165, C166, D166, E166, F166, G166, A166, Bb166, C167, D167, E167, F167, G167, A167, Bb167, C168, D168, E168, F168, G168, A168, Bb168, C169, D169, E169, F169, G169, A169, Bb169, C170, D170, E170, F170, G170, A170, Bb170, C171, D171, E171, F171, G171, A171, Bb171, C172, D172, E172, F172, G172, A172, Bb172, C173, D173, E173, F173, G173, A173, Bb173, C174, D174, E174, F174, G174, A174, Bb174, C175, D175, E175, F175, G175, A175, Bb175, C176, D176, E176, F176, G176, A176, Bb176, C177, D177, E177, F177, G177, A177, Bb177, C178, D178, E178, F178, G178, A178, Bb178, C179, D179, E179, F179, G179, A179, Bb179, C180, D180, E180, F180, G180, A180, Bb180, C181, D181, E181, F181, G181, A181, Bb181, C182, D182, E182, F182, G182, A182, Bb182, C183, D183, E183, F183, G183, A183, Bb183, C184, D184, E184, F184, G184, A184, Bb184, C185, D185, E185, F185, G185, A185, Bb185, C186, D186, E186, F186, G186, A186, Bb186, C187, D187, E187, F187, G187, A187, Bb187, C188, D188, E188, F188, G188, A188, Bb188, C189, D189, E189, F189, G189, A189, Bb189, C190, D190, E190, F190, G190, A190, Bb190, C191, D191, E191, F191, G191, A191, Bb191, C192, D192, E192, F192, G192, A192, Bb192, C193, D193, E193, F193, G193, A193, Bb193, C194, D194, E194, F194, G194, A194, Bb194, C195, D195, E195, F195, G195, A195, Bb195, C196, D196, E196, F196, G196, A196, Bb196, C197, D197, E197, F197, G197, A197, Bb197, C198, D198, E198, F198, G198, A198, Bb198, C199, D199, E199, F199, G199, A199, Bb199, C200, D200, E200, F200, G200, A200, Bb200, C201, D201, E201, F201, G201, A201, Bb201, C202, D202, E202, F202, G202, A202, Bb202, C203, D203, E203, F203, G203, A203, Bb203, C204, D204, E204, F204, G204, A204, Bb204, C205, D205, E205, F205, G205, A205, Bb205, C206, D206, E206, F206, G206, A206, Bb206, C207, D207, E207, F207, G207, A207, Bb207, C208, D208, E208, F208, G208, A208, Bb208, C209, D209, E209, F209, G209, A209, Bb209, C210, D210, E210, F210, G210, A210, Bb210, C211, D211, E211, F211, G211, A211, Bb211, C212, D212, E212, F212, G212, A212, Bb212, C213, D213, E213, F213, G213, A213, Bb213, C214, D214, E214, F214, G214, A214, Bb214, C215, D215, E215, F215, G215, A215, Bb215, C216, D216, E216, F216, G216, A216, Bb216, C217, D217, E217, F217, G217, A217, Bb217, C218, D218, E218, F218, G218, A218, Bb218, C219, D219, E219, F219, G219, A219, Bb219, C220, D220, E220, F220, G220, A220, Bb220, C221, D221, E221, F221, G221, A221, Bb221, C222, D222, E222, F222, G222, A222, Bb222, C223, D223, E223, F223, G223, A223, Bb223, C224, D224, E224, F224, G224, A224, Bb224, C225, D225, E225, F225, G225, A225, Bb225, C226, D226, E226, F226, G226, A226, Bb226, C227, D227, E227, F227, G227, A227, Bb227, C228, D228, E228, F228, G228, A228, Bb228, C229, D229, E229, F229, G229, A229, Bb229, C230, D230, E230, F230, G230, A230, Bb230, C231, D231, E231, F231, G231, A231, Bb231, C232, D232, E232, F232, G232, A232, Bb232, C233, D233, E233, F233, G233, A233, Bb233, C234, D234, E234, F234, G234, A234, Bb234, C235, D235, E235, F235, G235, A235, Bb235, C236, D236, E236, F236, G236, A236, Bb236, C237, D237, E237, F237, G237, A237, Bb237, C238, D238, E238, F238, G238, A238, Bb238, C239, D239, E239, F239, G239, A239, Bb239, C240, D240, E240, F240, G240, A240, Bb240, C241, D241, E241, F241, G241, A241, Bb241, C242, D242, E242, F242, G242, A242, Bb242, C243, D243, E243, F243, G243, A243, Bb243, C244, D244, E244, F244, G244, A244, Bb244, C245, D245, E245, F245, G245, A245, Bb245, C246, D246, E246, F246, G246, A246, Bb246, C247, D247, E247, F247, G247, A247, Bb247, C248, D248, E248, F248, G248, A248, Bb248, C249, D249, E249, F249, G249, A249, Bb249, C250, D250, E250, F250, G250, A250, Bb250, C251, D251, E251, F251, G251, A251, Bb251, C252, D252, E252, F252, G252, A252, Bb252, C253, D253, E253, F253, G253, A253, Bb253, C254, D254, E254, F254, G254, A254, Bb254, C255, D255, E255, F255, G255, A255, Bb255, C256, D256, E256, F256, G256, A256, Bb256, C257, D257, E257, F257, G257, A257, Bb257, C258, D258, E258, F258, G258, A258, Bb258, C259, D259, E259, F259, G259, A259, Bb259, C260, D260, E260, F260, G260, A260, Bb260, C261, D261, E261, F261, G261, A261, Bb261, C262, D262, E262, F262, G262, A262, Bb262, C263, D263, E263, F263, G263, A263, Bb263, C264, D264, E264, F264, G264, A264, Bb264, C265, D265, E265, F265, G265, A265, Bb265, C266, D266, E266, F266, G266, A266, Bb266, C267, D267, E267, F267, G267, A267, Bb267, C268, D268, E268, F268, G268, A268, Bb268, C269, D269, E269, F269, G269, A269, Bb269, C270, D270, E270, F270, G270, A270, Bb270, C271, D271, E271, F271, G271, A271, Bb271, C272, D272, E272, F272, G272, A272, Bb272, C273, D273, E273, F273, G273, A273, Bb273, C274, D274, E274, F274, G274, A274, Bb274, C275, D275, E275, F275, G275, A275, Bb275, C276, D276, E276, F276, G276, A276, Bb276, C277, D277, E277, F277, G277, A277, Bb277, C278, D278, E278, F278, G278, A278, Bb278, C279, D279, E279, F279, G279, A279, Bb279, C280, D280, E280, F280, G280, A280, Bb280, C281, D281, E281, F281, G281, A281, Bb281, C282, D282, E282, F282, G282, A282, Bb282, C283, D283, E283, F283, G283, A283, Bb283, C284, D284, E284, F284, G284, A284, Bb284, C285, D285, E285, F285, G285, A285, Bb285, C286, D286, E286, F286, G286, A286, Bb286, C287, D287, E287, F287, G287, A287, Bb287, C288, D288, E288, F288, G288, A288, Bb288, C289, D289, E289, F289, G289, A289, Bb289, C290, D290, E290, F290, G290, A290, Bb290, C291, D291, E291, F291, G291, A291, Bb291, C292, D292, E292, F292, G292, A292, Bb292, C293, D293, E293, F293, G293, A293, Bb293, C294, D294, E294, F294, G294, A294, Bb294, C295, D295, E295, F295, G295, A295, Bb295, C296, D296, E296, F296, G296, A296, Bb296, C297, D297, E297, F297, G297, A297, Bb297, C298, D298, E298, F298, G298, A298, Bb298, C299, D299, E299, F299, G299, A299, Bb299, C300, D300, E300, F300, G300, A300, Bb300, C301, D301, E301, F301, G301, A301, Bb301, C302, D302, E302, F302, G302, A302, Bb302, C303, D303, E303, F303, G303, A303, Bb303, C304, D304, E304, F304, G304, A304, Bb304, C305, D305, E305, F305, G305, A305, Bb305, C306, D306, E306, F306, G306, A306, Bb306, C307, D307, E307, F307, G307, A307, Bb307, C308, D308, E308, F308, G308, A308, Bb308, C309, D309, E309, F309, G309, A309, Bb309, C310, D310, E310, F310, G310, A310, Bb310, C311, D311, E311, F311, G311, A311, Bb311, C312, D312, E312, F312, G312, A312, Bb312, C313, D313, E313, F313, G313, A313, Bb313, C314, D314, E314, F314, G314, A314, Bb314, C315, D315, E315, F315, G315, A315, Bb315, C316, D316, E316, F316, G316, A316, Bb316, C317, D317, E317, F317, G317, A317, Bb317, C318, D318, E318, F318, G318, A318, Bb318, C319, D319, E319, F319, G319, A319, Bb319, C320, D320, E320, F320, G320, A320, Bb320, C321, D321, E321, F321, G321, A321, Bb321, C322, D322, E322, F322, G322, A322, Bb322, C323, D323, E323, F323, G323, A323, Bb323, C324, D324, E324, F324, G324, A324, Bb324, C325, D325, E325, F325, G325, A325, Bb325, C326, D326, E326, F326, G326, A326, Bb326, C327, D327, E327, F327, G327, A327, Bb327, C328, D328, E328, F328, G328, A328, Bb328, C329, D329, E329, F329, G329, A329, Bb329, C330, D330, E330, F330, G330, A330, Bb330, C331, D331, E331, F331, G331, A331, Bb331, C332, D332, E332, F332, G332, A332, Bb332, C333, D333, E333, F333, G333, A333, Bb333, C334, D334, E334, F334, G334, A334, Bb334, C335, D335, E335, F335, G335, A335, Bb335, C336, D336, E336, F336, G336, A336, Bb336, C337, D337, E337, F337, G337, A337, Bb337, C338, D338, E338, F338, G338, A338, Bb338, C339, D339, E339, F339, G339, A339, Bb339, C340, D340, E340, F340, G340, A340, Bb340, C341, D341, E341, F341, G341, A341, Bb341, C342, D342, E342, F342, G342, A342, Bb342, C343, D343, E343, F343, G343, A343, Bb343, C344, D344, E344, F344, G344, A344, Bb344, C345, D345, E345, F345, G345, A345, Bb345, C346, D346, E346, F346, G346, A346, Bb346, C347, D347, E347, F347, G347, A347, Bb347, C348, D348, E348, F348, G348, A348, Bb348, C349, D349, E349, F349, G349, A349, Bb349, C350, D350, E350, F350, G350, A350, Bb350, C351, D351, E351, F351, G351, A351, Bb351, C352, D352, E352, F352, G352, A352, Bb352, C353, D353, E353, F353, G353, A353, Bb353, C354, D354, E354, F354, G354, A354, Bb354, C355, D355, E355, F355, G355, A355, Bb355, C356, D356, E356, F356, G356, A356, Bb356, C357, D357, E357, F357, G357, A357, Bb357, C358, D358, E358, F358, G358, A358, Bb358, C359, D359, E359, F359, G359, A359, Bb359, C360, D360, E360, F360, G360, A360, Bb360, C361, D361, E361, F361, G361, A361, Bb361, C362, D362, E362, F362, G362, A362, Bb362, C363, D363, E363, F363, G363, A363, Bb363, C364, D364, E364, F3

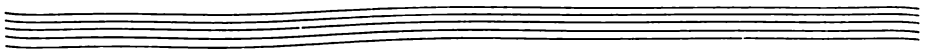
135 *v* *p* *v* *p*

Musical staff 135: Treble clef, starting with a whole rest. The first measure contains a half note G4 with an accent (>) and a dynamic marking *v*. The second measure contains a half note A4 with a dynamic marking *p*. The third measure contains a half note B4 with an accent (>) and a dynamic marking *v*. The fourth measure contains a half note C5 with a dynamic marking *p*. The staff ends with a double bar line.

136 *var.*

Musical staff 136: Treble clef, starting with a whole rest. The first measure contains a half note G4. The second measure contains a half note A4. The third measure contains a half note B4. The fourth measure contains a half note C5. The staff ends with a double bar line.

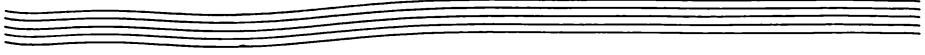
137 *var.*

Musical staff 137: Treble clef, starting with a whole rest. The first measure contains a half note G4. The second measure contains a half note A4. The third measure contains a half note B4. The fourth measure contains a half note C5. The staff ends with a double bar line.

138

Musical staff 138: Treble clef, starting with a whole rest. The first measure contains a half note G4. The second measure contains a half note A4. The third measure contains a half note B4. The fourth measure contains a half note C5. The fifth measure contains a half note B4. The sixth measure contains a half note A4. The seventh measure contains a half note G4. The eighth measure contains a half note F4. The staff ends with a double bar line.

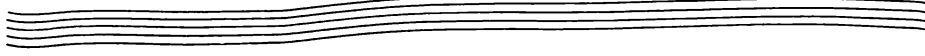
139 *var.*

Musical staff 139: Treble clef, starting with a whole rest. The first measure contains a half note G4. The second measure contains a half note A4. The staff ends with a double bar line.

140 *p* *v*

Musical staff 140: Treble clef, starting with a whole rest. The first measure contains a half note G4 with a dynamic marking *p*. The second measure contains a half note A4 with an accent (>) and a dynamic marking *v*. The third measure contains a half note B4. The fourth measure contains a half note C5. The fifth measure contains a half note B4. The sixth measure contains a half note A4. The seventh measure contains a half note G4. The eighth measure contains a half note F4. The ninth measure contains a half note E4. The tenth measure contains a half note D4. The staff ends with a double bar line.

141 *var.*

Musical staff 141: Treble clef, starting with a whole rest. The first measure contains a half note G4. The second measure contains a half note A4. The third measure contains a half note B4. The fourth measure contains a half note C5. The staff ends with a double bar line.

142 *n y*

143 *n n y n y*

144 *n*

145 *var*

146

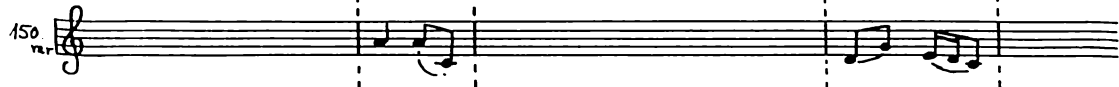
147 *var*

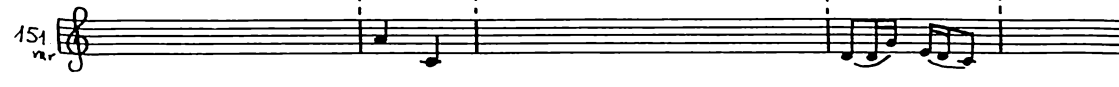
148

149 *var*

148.

149.

150. *var.*

151. *var.*

152.

153.

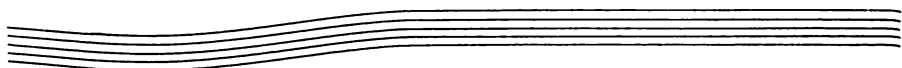
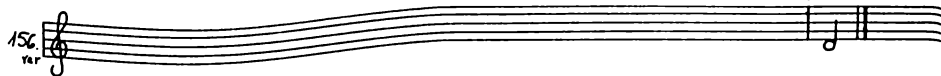
154. *var.*

153.

155 *n v n y*

156 *var*

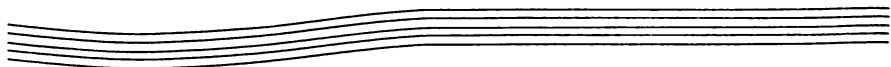
157 *pp*

158 *var*

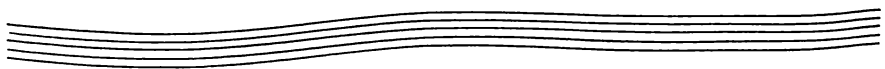
159 *var*

160

161 *n v*

162

170
VAR

The image shows a musical score starting at measure 170, labeled 'VAR'. The first staff contains a treble clef and a sequence of notes: a quarter note, followed by a group of four eighth notes beamed together, then another quarter note, and finally another group of four eighth notes beamed together. A slur covers the first two groups, and a repeat sign is placed over the last two groups. A dashed vertical line is positioned at the end of the first staff. Below this staff are ten empty musical staves, each consisting of five horizontal lines.

